

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**RYSLINGE
SOGNS
HISTORIE**

RYSLINGE SOGNS HISTORIE

H. M. HENRIKSEN

RYSLINGE SOGNS
HISTORIE

Udgivet af
H. M. Henriksen
1955

*Tidens hjul går centnertungt
over verden blodigt,
alt, hvad der er evigt ungt,
rejser sig dog frodigt;
folk kan knuses, slægter dø,
landets sæd forødes;
men af ungdomsevners frø
nye verdner fødes.*

FORORD

Jeg har her beskrevet mit fødesogn efter fleres opfordring. Det har været mig personlig en stor glæde at løfte en flig for fortidens kukkasse og inde i fortids tåge skimte lidt af slægtens liv -- få gemt et minde, som er ved at svinde, om en slægt, der også var min, om et liv, der også var mit, hvad vi har kæmpet, hvad vi har lidt, hvad vi har stridt i overtroens spænding, og hvor vi tilsidst fandt hvile.

Gårdbeskrivelsens mange navne, som ofte bare kan synes tomme, kan blive en hjælp for den, der vil udrede sin slægt, som »Ringe Sogn« allerede har været det for nogle. I Ryslinge by, hvor jeg ikke har haft de enkelte gårde på så nært hold, fordi de to landsbyer altid har været to forskellige grupper og partier, har jeg fået god hjælp af hmd. Hans Frederik Danielsen, gdr. Rasmus Larsen, Engholm, og hans datter Mary Henriksen. Jeg har gennem barndom og ungdom levet i og interesseret lyttet til de gamles fortællinger, og her har mine fædre på mandslinien næsten uafbrudt haft deres part af bymarken siden svenskekrigen.

I øvrigt har jeg bygget på undersøgelser i landsarkivet i Odense, hvis kirkebøger og landstingets skøde- og panteprotokoller, hver gang godset skiftede ejer, giver besked om bønderne. I rigsarkivet i København har jeg gennemgået hartkornsansættelses markbøger 1664 og 1688. I matrikelsarkivet har jeg set på udskiftningens epoke og søgt oplysninger i stednavneudvalget. I folkemindesamlingen i det kgl. bibliotek har jeg bl. a. benyttet Aksel Berntsens optegnelser, som han har deponeret der. Lærer Fr. Bo Winthers optegnelser fra et halvt århundrede års virke i Ryslinge har jeg

fået af hans datter Andrea Winther og benyttet efter hendes opfordring. Friskolelærer Vagn Christensen har skrevet om oldtidsbopladser i sognet. Det er taget med i afhandlingen om oldtiden.

Af trykt stof anføres afdøde sognerådsformand Lars Frederiksen's optegnelser af sagn i Sv. Grundtvigs: »Gamle danske minder« i topografisk orden, hvor de stedbestemt hører hjemme, i henvisninger forkortet til L. Fr., vedføjet optegnelserens nummer, samt dyrlæge P. Jensen, Kværndrup: Svendborg Amt 1911, Birger Isaksen: Lars Frederiksen, Fynske årbøger 1950 og Hans Fr. Danielsen's forskellige artikler i dagspressen o. fl. andre.

H. M. Henriksen.

OMGIVELSER

Ryslinge sogn omgives mod nord af Søllinge, Herrested og Ellested sogne, hvortil de nordlige marker afvandes til Vindinge å og Ørbæk å. Mod øst grænser sognet til Gislev sogns byer: Fjellerup og Sandager samt Gultved i Kværndrup sogn. Mod syd og vest er grænsen i hele sin udstrækning: Byerne Volstrup, Brangstrup og Sødinge i Ringe sogn.

Sognet ligger på to højderygge på begge sider af Sallinge å, hvortil størstedelen afvandes, idet dog nogle få marker i sydøst afvandes ad Albækken til Hågerup å, og de aller nordligste som nævnt har deres afløb imod nord.

HENHØRSFORHOLD

Sammen med Ringe og Gislev sogne udgør sognet den indre del Gudme herred, som i Valdemar II jordebog, begyndt i 1231, benævnes Guthum ouæn scog (forindenskov), altså indenfor den store skov, der strakte sig mellem sydfyn og midtfyn. Der er nu for det meste kun navnet Dong tilbage af denne skov.

Ved vejen gennem den indenskovs del af herredet er der gennem byerne: Boltinge, RINGE, Sødinge, RYSLINGE, Fjellerup og Gislev opstået en hel købstadpræget bebyggelse langs den gamle herredsvej med store forretningskvarterer ved jernbanestationerne og betydelig fabriksvirksomhed. Fra Boltinge stoufabrik til Gislev ligger hus ved hus, villa ved villa i midtfynsk hyggelighed, næsten kun afbrudt af det højtliggende grønne område over herregården Tøjstrups jorder på nogle hundrede meter med et smukt udsyn til omegnen. På den 1 mil lange strækning lever en halv snes tusinde mennesker »et jævnt og muntert, virksomt liv på jord, som det vi ville ej med kongers bytte«.

Ryslinge sogn hører til Svendborg amt, Gudme herred, Sunds-Gudme herreds retskreds, Ringe bitingsted, Svendborg politikreds med politikontor i Ringe, 7. forligskreds med ugentlige møder i Ringe, 3. udskrivningskreds med session i Ringe, Svendborg amtstuekreds, Svendborg lægekreds, Nyborg skattekreds, Gudme herreds vurderingskreds, Svendborg amts 2. valgkreds og Gudme-Vindinge herreders provsti. Forhen havde sognet tingsted i Gislev, senere sammen med Sunds herred i Høje, men med de bedre vejforbindelser flyttedes tingstedet til Svendborg og fra indførelsen af retsreformen af 1919 oprettedes bitingstedet ved jernbaneknudepunktet Ringe.

STØRRELSE OG INDBYGGERTAL

Ryslinge sogn bestod 1587 af 24 tiendeydere, og så var der 2 tiendefri herregårde, foruden præstegården, som jo også var tiendefri.

Ryslinge by havde 1787 16 gårde, 11 huse + 4 huse i Dahls-huse. Lørup by havde 10 gårde, hvoraf de 4 var meget store, hver over 10 tdr. hartkorn. Endvidere var der i Lørup 15 huse. Der var 2 herregårde Tøjstrup og Krumstrup, så at sognet ialt bestod af 2 herregårde, 28 almindelige gårde og 30 huse, tilsammen 58 beboelseshuse med 402 indbyggere.

1801 var indbyggerantallet steget til 454, år 1840 til 647 og 1845 til 679.

1860	opgøres	141	beboelseshuse	med	783	indbyggere.
1890	-	175	-	-	959	-
1906	-	228	-	-	1225	-
1916	-	247	-	-	1416	-
1935	-	365	-	-	1525	-
1945	-	423	-	-	1546	-

ISTIDSDANNELSER

Om jordoverfladens tilblivelse kan jeg henvise til min bog om Ringe sogn. Da den kilometerhøje skurende ismasse ved istidens slutning o. 10.000 år siden smeltede hen og efterlod sig det tykke lag af sand, grus og rundslidte sten, som danner jordlaget — lå

sognets lerede jordsletter, grusede skråninger og sandede dale sådan, som de den dag i dag ligger for os.

I en 1 km bred dal skar Sallinge å sig den korteste vej tværs igennem sognet fra øst til vest, idet den først inde i Ringe sogn vrider sig som en orm imod syd og når frem til Bollinge mølle. En gren af den havde dog allerede inde under isen mellem Krumstrup og Lørup banet sig vej i lige linje mod Boltinge mølle igennem en yderst smal dal med stejle skrænter, der fik navnet Kole (sml. Kullen i Skåne).

KOLEÅ, GROEN, DØJTEN

Kilderne i Kolets skrænter har efterhånden nedbrudt disse, så der ikke mere er noget leje for den å, som forhen hed Koleå. Vandet finder oftest vej gennem drænsledninger i dalens bund. — Går vi langs dalen forbi Krumstrup, har vi på den venstre hånd et meget smukt landskab med stejle skrænter ned fra en række kuller med adskillende fald imellem. Den østligste kulle drejer vejen fra Krumstrup til Hylshuse udenom. Gennem det østlige fald fosser bækken fra Gultved ned i den gamle udtørrede mølledam. Så kommer den kulle, hvorpå Krumstrup ligger forunderlig smukt. I skrænten vest for gården springer en kilde, der siver mellem græsstråene ned til Kapelsmaen. På den næste kulle, som vejen fra Lørup går op over ud til heden, byggede min fader sin vindmølle, som trak hans savværk. Derefter følger et fald, hvorigennem et afløb fra Krumstrup Koltetorns løkke har lavet en hulvej, som fører ned til mosen, Døjten. Ved foden af den fjerde, brede kulle risler en rig kilde med kalkholdigt vand, der har aflejret kalken som en dæmning, der adskiller Løruppernes og Brangstruppernes mose. Ved denne kilde, som min farfader samlede i en brønd havde for få år siden en eneboer med sans for naturskønhed slået bo og hejst dannebrog ved sin hytte. Forhen, før Odense-Svendborg landevej blev bygget, løb Koleå mod sydvest, men landevejsanlægget satte dæmning i stedet for bro, og så måtte Koleå finde afløb mod nordøst forbi Krumstrup. Koleå var som en sø, der var overgroet med vandplanter og blev kaldt Groen. Da Groen groede helt til og blev dynd og mose, fik den navnet Døjten. Navnet Groen bev bevaret i det lille gadekær Grovn i Lørup, og i navnet Grovns banke ude ved landevejen. Det lille

gadekær Grovn er nu begravet under den dæmning, som Lørup-vejen er ført hen over. Døjten er blevet et vidjekrat, hvor der året rundt er en stille og fredfyldt natur.

GONGELS STEN

I selve istiden var disse dale fyldt til randen af den rivende flod fra issmeltningen, men da isen var borte, lå landskabet Ryslinge sogn som ørken uden muld, men snart kom plantevæksten, groede og døde og blev til muld og tørvejord. Ovenfor åen på den nuværende gård Stenlund mark lå en stenblok, som havde redet på gletscherens ryg fra Skånes granitklipper. Den havde et tydeligt aftryk af en mægtig hånd. Man troede, at en ond trold, Gongel i Ringe, havde kastet den i raseri mod Gislev kirke, men den faldt bag Stenlund med fingeraftrykket opad. Den blev kaldt Gongels sten. Da broen blev bygget over åen mellem Ryslinge og Lørup, blev stenen kløvet. En del af de lange stykker blev lagt over og dannede en solid bro. Der gik ikke 100 år, før trolden Gongel hævned sig grusomt, idet et voldsomt tøbrud bortskyllede broen og væltede de store sten mellem hverandre i et vildt kaos. Af to af de lange sten rejste pastor Rørdam en portal på den smukke stenhøj i sin have, hvor Gongel nu rækker sine søndrede stumper mod himlen som foldede hænder og erkender sin afmagt her ved kirkens fod. Et par andre stykker står som ledpæle ved Stenlund og Sivholm. To bærer Peer Skjolds tunge jernlåger ved indgangen til Nasaretskirken. To er på Forhaabningslund.

MORÆNESLETTER

Syd for Koleå er en moræneslette, som forhen før Krumstrup blev udstykket, optoges alene af Krumstrup jorder og hedelandskabet Løruphede. Mellem Koleå og Sallinge å er en anden moræneslette, der optages af Lørup og Brangstrup jorder. Nord for Sallinge å ser vi en lignende moræneslette, som optages af Ryslinge bys mark, der skråner mod nord til Vindinge å og kun skrånningen i syd og øst falder imod Sallinge å; i øst forhen med et lille jydsk hedelandskab. Ved Dalshuse afbrydes morænesletten af en snæver dal, der har lighed med Koleådal, men vandløbene går her mod Storebælt.

BAG SOGNESKELLET

Fem km øst-nord-øst for Fjellerup st. ved Lindeskov findes en meget stor samling stenaldergrave: dysser og jættestuer, og 1 km øst for sognegrænsen ved Hylshus er en noget mishandlet langdysse. Men i Ryslinge sogn er ingen iøjnefaldende oldtidsminder.

Vil man søge i nationalmuseet efter oldtidsminder fra Ryslinge, bliver man skuffet. Fra stenalderen har museet kun eet stenredskab, det er en på alle sider slebet mejsel, der er indsendt til Frederik VII's samling, men friskolelærer Vagn Christensen, der har en hobby for oldtiden, og ved friskolens lynbrand 1949 mistede en smuk samling oldsager, har i den korte tid, han har været i Ryslinge, påvist en interessant oldtid.

VAGN CHRISTENSENS FUND

Han oplyser 28. juni 1951 følgende om sine fund i sognet:

I. Rensdyrkultur.

Afkastet højre rentak: Kronen afbrudt i ældre tid således, at kun stangen og issegrenen er tilbage. Øjsegrenen synes ikke at have været udviklet. Stykket minder i form om det fra Vejleby (Brøndsted: Danmarks oldtid I fig. 6 a). Der synes ikke at være sikre spor efter menneskehånd, og man må derfor anse det for tvivlsomt, at der er tale om et efterladenskab fra renjægere. (Se Terkel Mathiasens vurdering af Vejlebystykket. Årbog 1946, 2. halvbind, side 175 f.). Takken er fundet under drængravning på Bøgensminde 1944 og blev taget i forvaring af ejeren, H. P. Hansen, som 1944 overlod det til Vagn Christensen.

N. B. En rentak blev fundet i Kellerup 1905. (D. G. U. II række nr. 28 og III række nr. 5 pag. 63).

II. Bopladser fra ældre stenalder.

Egentlige bopladser af det præg, der kendetegner Maglemose- og Gudenå-kulturen, findes ved Fjellerup sø i Gislev sogn. — I Ryslinge sogn er hidtil kun påvist følgende:

1) Spor af en boplads på en mark ved sogneskellet nord for Fjellerup st., hvor Ryslinge, Herrested og Ellested sogne mødes i een mikrolitblok, to skiveskrabere, een dårlig tværpil, seks flækker.

2) Søstoks jorder sydøst for Fjellerup st.: Flækker og spåner.

3) Jens Pedersens jorder, Brohuset. a) rhombisk spidspil (som Danske olds. I 94) b) Mikrolit (som Danske olds. I 94).

· På samme mark, den senere omtalte stenalderboplads, kan måske udskilles nogle skive- og flækkeredskaber af ældre præg.

Vort lands første jægere og fiskere har altså boet her ved Sallingeåens øvre løb, godt i skjul inderst inde i skoven på sandjorden.

III. Yngre stenalder.

Sandjorden var til at behandle med grene og flintestene, og her begyndte vore forfædre at dyrke jorden, avle korn og holde husdyr. De havde lært en ny flintestensteknik og sleb deres flintøkse, så de kunne rydde skoven. Deres døde gav de et storeslået hvilested i dyserne i Strarup og Ellested. Vagn Christensen har gjort følgende fund:

»1) Jens Pedersens, Brohusets jorder bag Ryslinge friskole. Boplads: Itubrudt kantslebet (spidsnakket?) økse, mange skivekrabere og spåner af slebne økser samt brokker af lerkar.

2) Højvang: Spor af stenalderkultur i form af slebne økser.

3) Præstemarken: På Birkhaves jorder og naboejendomme (Olav Hanens)

a) Tyknakket kantslebet huløkse

b) Tyknakket mejsel.

Her synes at være spor af bebyggelse i stenalderens seneste del, dolktid, da flinteteknikken var på sit højdepunkt.

4) Hjørnegården.

1 flintdolk (dolktid) «.

IV. *Bronzealder* (1400—400 år før Kristus). Fra dette tidsrum er ingen minder; men da der fra Kellerup mark er minder fra denne tid, har bronzealderfolket nok været her, men deres høje er sløjfede som det arge hedenskab og overtro.

V. *Jernalder* (400 f. Kr. til 800 e. Kr.). I denne tid blev Ryslinge by grundlagt og hjulploven opfundet. Vagn Christensen nævner følgende jordfund:

1) Søndergaard: Urnefund i 1920'erne ved drænsgravning. Det angives af Marius Larsen, at der i urnen lå en jernkniv som en frugtkniv, der var så medtaget, at den smuldrede hen.

2) Hjørnegården: Boplads? Ved pløjning fandtes ildskørnede, sværtede sten. En drænsgravning afslørede et ildsted bestående af en krans af marksten. Endvidere konstateredes, at jorden på

stedet indeholder store mængder skår af lerkar, der efter form af ører og rande må henføres til jernalderen.«

ANDRE FUND

Dette er altså, hvad en interesseret kender af vor oldtid har kunnet få ud af at færdes over markerne i Ryslinge sogn i vore dage, idet han dog ikke har eftergået den nordvestlige og sydvestlige del af sognet. På gården Vesterled, Løruphede (Thorvald Hansens) er der fundet slebne økser.

Hertil kan føjes, at nationalmuseet foruden den slebne mejsel har et bronzebeslag med indlagt sølv langs randen, altså et fint stykke, der er fundet i Krumstrup mose fra sen jernalder. Endelig har Ringe museum en skubbekværnssten fra stengærde mellem Krumstrup og kapelstomten i Lørup by, leveret af smed Skjold i Lørup, og på Drengsager matr. nr. 6 i Lørup har Aage Højvang fundet en slibesten, som er givet til Ringe museum.

Af Danefæ har nationalmuseet gennem amlmand Sporon, Nyborg 1845 modtaget en fingerring med fire sammenstillede ruder på forsiden, et iøvrigt ufuldkomment arbejde. Værdien 13 rigsdaler udbetales til finderens. Ringen var fundet i jorden ved Ryslinge.

Det fremgår af disse oplysninger, at straks ved istidens ophør for o. 10.000 år siden har vore forfædre slået sig ned herinde ved Sallingeåens kilder sammen med rensdyret og med en usikker flinteteknik, og vi har her mellem disse banker gennemlevet hele udviklingen fra et våben af rensdyrtak og flintepil til elværk og eksplosionsmotor. Det er derfor lidt mærkeligt, at oltidsminder i form af store eller indholdsrige høje ganske mangler indenfor sognets grænser. Svaret er ligetil: De er sløjfede.

SLØJFEDE HØJE!

En betydelig høj, muligvis bronzealderhøj kaldet Skirehøj, blev sløjfet 1865 af gdr. Peder Rasmussen, Søstok, på hans mark ved Fjellerup (nu møller Sørensens have) uden at have efterladt andre minder end et sagn fra senere tid, nemlig fortællingen om Funk mestertyv, der skulle have boet i den nærmeste gård efter Ellested. Vi finder hans navn i agerskiftet Funkes hutter øst for Ryslinge by.

Han stjal sig store rigdomme sammen, og gemte dem i Skirehøj, som ingen andre vovede at komme nær, fordi den tilhørte hemmelighedsfulde magter, selve hedenskabet. Han kunne dølge folk, så de sov, mens han stjal, men hvis de alligevel vækkedes, kunne han ikke dølge dem igen. De gamle gjorde en vise om Funk Mestertyv.

Funke sidder på skirelung
og kvidrer som en lærke —
alle de får som græsser der,
de bærer Funkes mærke.

Funke sidder på Skirehøj
og kurrer som en due,
hver en mø så viden om
hun monne så ræddelig grue.

Funke ligger i Skirelung
og ruger som en drage.
det røde guld, han ruger på,
det tør man ej fra ham tage.

Han blev siden kaldt til Lykkesholm, og blev dømt og hængt ved Herbæk mellem Gislev og Ørbæk. Han hang så længe, at hans lomme rådnede, og da en mand slog med sin stok på den, faldt hans guldpenge på jorden og manden kom let til mestertyvens rigdomme.

På Lynggaards mark, altså i nærheden af Skirehøj, er opgravet flere urner. Lidt længere vester på opgravedes på Gedeaa's 3 urner 1880, fortalte gdr. Rasmus Larsen, Engholm, men det blev kun til urneskår.

Nord for Ryslinge lå en høj, som kaldtes Kildemosehøj. Den lå i skellet til gdr. Lars Frederiksen's mark, og han har fortalt, at de gamle troede, at der lå en stor skat gemt i højen, for der brændte lys om natten, og højen stod på gloende pæle, hvorfor de Ryslinge mænd en nat gik ned for at opgrave rigdommen, men de var ikke kommen i gang med arbejdet, før et forfærdeligt syn stod for dem: hele deres by stod i brand. De ilede hjem, men der var ingenting. De havde bare fået en advarsel, som de tog lære af og lod højen i fred.

Trolden i højen lagde i solskin sine penge ud til tørring, men hvis nogen gik hen for at samle dem op, så var det ikke andet end møg. En mand huggede en egeknag på Kildemosehøj og slog den for noget halm på sin lerklinede husvæg, sådan som man gjorde for at beskytte lerkliningene mod regn og rusk. Om natten kom trolden, bankede på døren og råbte på manden, der gik ud i fremset, trolden sagde: »Jeg vil snakke med dig, for alt mit porcelæn faldt ned og sloges i stykker, da du huggede på min høj.« Manden svarede i sin forlegenhed: »Du kan

jo snakke med hunden.« Så tog trolden lænkehunden og slog den mod væggen til den var sønderslidt, og næste morgen var væggen besudlet med blod.

Dette er Lars Frederiksens egen fortælling i Sv. Grundtvig: Gamle danske minder. For Lars Frederiksen var alt dette en hedensk overtro, som han har villet bekæmpe ved at jævne højen og vise, at der var ingen trold, som hævnede sig. Hvad der ellers var i højen, blev der ikke taget notits af. Således blev de to eneste større oldtidsminder i sognet, muligvis fra bronzealderen, ud-slettede uden at få lov til at fortælle os noget om deres oprindelse.

Et par ubetydelige høje i skoven Elle på højdedraget oven for Sallinge å på Fogedgaardens og Højagergaards enemærker er måske oldtidsminder.

NAVNET RYSLINGE

Forholdet er sikkert det, at stenalderens og bronzealderens folk boede på de sandede jorder, hvor disse bredte sig ud ved Sallinge å, medens de lerede højder var dækket med næsten uigennem-trængelige urskove af eg foroven, hassel og torne med snoende gedeblad, kaprifoleum forneden. Skovene var gode til jagt, men kunne ikke dyrkes med de redskaber, der var til rådighed. Først da jernet blev et brugeligt redskab, gik man løs på urskoven, den blev til et rydsel, som beboerne fik navn efter. De sandede jorder, hvor bopladserne før var, blev da et tomt øde-hede og lung. Da jeg første gang spurgte i stednavneudvalget om forklaring på navnet Ryslinge, fik jeg den forklaring, som jeg har givet i »Ringe Sogn« 1948, at det var afledt af navnet på byens grund-lægger, som så skulle have haft et iøvrigt ukendt navn Rusil. Da stednavneudvalget så det på tryk, blev de forfærdede, for de var kommen til den forklaring, at Ryslinge betyder en rydning — et rydsel. Det er et navn, som man har andensteds på et agerskifte. Arbejdet med at rydde inde i skoven har været så stort, at stedet blev kaldt Rydsel, og de ny beboere Rydselfolk — Rydselinger, Ryslinge. Resten af den store skov ligger den dag i dag som en bræmme uden om byens oprindelige marker, nemlig Ruerne, Nør-remarksskov, Ravnholts dyrehave, Dalshuse skov, Hestehaven, Ellet og Bredlandsskov. Længst ude mod Fjellerup i lunget for-vandlede kvægdriften skoven til hede og lyng, hvis opdyrkning først fuldendtes efter udskiftningen, og gården, som udflyttedes dertil, blev kaldt Lynggaard.

Navnet skrives 1402: Roslinge, 1407: Ryslinge, 1420: Rosling, 1439: Reslingensis (her er navnet latiniseret), 1481: Ryslinghe, 1483: Ryslinge, 1484: Roslinga, 1492: Rislinghe, 1493: Ryslinge.

Navnet synes altså ikke at have forandret sig, men i daglig tale blev det dog af alle i 1800-tallet udtalt Røselje, en form, der er i god overensstemmelse med den anerkendte navneforklaring og øvrig fynsk udtale af navne, der ender på inge, f. eks. Sallinge-Salje, Ellinge-Elje, Ringe-Regje.

TIENDEN OG KIRKEN

Kristendommen er vel kommet til Ryslinge som til de talrige andre steder på Fyn, da Harald Blåtand ved jernbyrd lovfæstede kristendommen, og Odinkar Hvide (Odinkar den ældre) under kongens beskyttelse missionerede iblandt folket her.

I den store dam, som vi den dag i dag ser foran kirken og højskolen, er ryslignerne bleven døbt ved at blive dykket ned i det åbne vand, før man endnu havde en kirke. Oven for dammen modtoges det tiendekorn, som kristne bønder skulle aflevere, når kornet var høstet og stillet til tørring i ånsteder. Omhyggeligt udtaltes hvert tiende par neg eller kærøv og afleveredes til præsten, og det første hus, som præsterne lod opføre, var den kirkelade, som har ligget der, hvor præstens vestlige lade nu ligger. Så godt blev den nye lære modtaget her, at man ikke alene gav tiendekorn, men tillige jord — en part af de nyopdyrkede agre, således at en stor del af sognets jorder var kirkejord, som brugerne gav forpagtningsafgift af til kirken.

KVADERSTENSKIRKE

På den måde blev den katolske kirke velstående her i Ryslinge, og der var midler i det lille sogn til, at der kunne ofres stort på den lille kirke, som behøvedes. Der blev gjort et stort arbejde på at opføre en kvaderstenskirke. Det vil sige, at hver eneste kampesten blev omhyggeligt tilhugget, som vi ser det så tydeligt endnu i dag i Herrested kirke. Det blev en lille smuk kirke, der har mange sidestykker i jyske landsbykirker.

Da torperne Lørup, Krumstrup og Tøjstrup henimod år 1300 kom til som ny opbrydninger, blev sognets indbyggerantal 3 gange større, og den fine kirke blev for lille — så lille, at den kun kunne

bruges som kor. Det gik, som det i vore dage er gået med hedens domkirke i stationsbyen Grindsted. Man tog den gamle kirke til kor og byggede en ny kirke til imod vest. Var kvaderstenskirken bygget med Herrested som forbillede, så ser det ud til, at man nu tog Ringe kirke som eksempel, idet kampestenene ikke blev forarbejdede, men slået ned i ulæsket, knust kalk blandet med grus. Det blev meget stærkt som en solid cementmur.

Sammenføjningerne af de fine kvadersten ved smalle furer var ikke nær så holdbar, og en gang i 1500-tallet var koret, altså den gamle kvaderstenskirke, et faldefærdigt rum, blev nedbrudt og kvaderstenene anvendt sammen med andet materiale til et nyt kor, der opførtes i samme bredde som den sidst opførte bygning, og kirken blev lige bred fra vest til øst. Det skal være den første patron efter reformationen, Niels Henriksen Sandberg på Tøjstrup, der således har ombygget koret og anbragt nyt og gammelt materiale mellem hinanden, som det ses i muren, hvor de fine kvadre fortæller en hel del om, hvordan den første kirke har set ud. Grundstenene har været hulkelkantede, og resterne af en frise med fint udhuggede forsiringer af rundbuer ses spredt rundt i kirkevæggen. To i granit udhuggede hoveder sidder i østgavlen, som de har siddet i den første fine gavl. Dem har den ny bygmester respekteret, for de fortalte en levende historie. Derimod synes han ikke at have haft nogen videre respekt for det store håndens arbejde, der var nedlagt 300 år før i hver eneste af de kunstfærdige kvadre, som o. 1550 bare regnedes for almindelige mursten.

Ryslinge kirke skal være indviet til børnenes værnehelgen St. Nicolaus, men disse stenhoveder i østgavlen, hvad betyder de? Om Lunds domkirke i Skåne fortælles, at trolden Fin og hans kone ville vælte kirken og greb om pillerne som Samson i Filistrenes tempel, men begge forstenede; som en kunstner har fremstillet det på søjlerne i den gamle Lundekirkes skønne krybt. Det er muligt, at de to stenhoveder på østvæggen er tilsvarende forstenede troldehoveder. Et sagn lever endnu om, at Ryslinge kirke skulle have været bygget på et andet sted; nogle taler om et sted ved Blåbæks tofteagre, altså i Blåbækgyden nu kaldet Nørre-marksgyden, men der tales også om Kirkebjerg i Lørup der, hvor nu Højvang ligger. Hver morgen var materialerne af troldebragte bragt bort, og da man fandt dem syd for Ryslinge by, blev kirken så bygget der. At trolde her løb panden imod de første

grundsten og selv blev til sten, er vel den tanke, kunstneren her ligesom i Lund, har villet give udtryk for.

Om Kværndrup kirke fortælles det samme sagn om flytning af byggematerialerne fra kirkebanken i Rubjerg skov, og Kværndrup kirkemur har også et sådant stenhoved, ganske vist kun eet. Når der på grundstykket af døbefonterne i Gislev og Ringe i hvert hjørne er udhugget et sådant hoved i granit, må det vel være den samme tanke, at her render alle trolde og djævle forgæves panden imod. Et billedsprog, der for analfabeter siger det samme som bibelsproget: Død, hvor er din brod, helvede, hvor er din sejr. »Al modstand forstener her«, begravnes med Kristus. Eller skulle det være børnenes værnehelgen Nicolaus, der bærer kirke og døbefont på sit hoved. Det er en uluthersk opfattelse. Vi vil derfor tro det første.

KIRKELAMMET

Når trolde til sidst kom til kort, var det vel fordi, et offerlam, kirkelammet blev begravet under alteret. I folkets bevidsthed flyttedes lammet op over hvælvingen over alteret, hvor degnens pige hver helligaften strøede frisk halm til lammet at hvile sig på. Hvis nogen så kirkelammet varslede det død. Ane Karlsen gik hjem fra en vågenat hos en syg kone. Da så hun kirkelammet ved vejkannten. Konen kom sig dog, men dagen efter væltede en stolpe og slog et barn ihjel. Nogle dage, før gårdmanden i Dyrhund ude ved Nørremarksgyden døde, så man kirkelammet gå ud ad Nørremarksgyden. Ved det sidste hus gav hunden sig til at gø, og manden gik ud. Han så da kirkelammet gå forbi huset og ind i gården, hvor manden døde dagen efter. Det var også i Nørremarksgyden en kone lå syg og spurgte sin datter: »Har I set kirkelammet?« »Nej, hvorfor?« »Jo — det så vi dengang min dreng døde.« Så megen hedensk overtro rådede endnu 1850 om det Guds lam, som havde besejret alle trolde, der havde truet kirke og menneskeliv.

HELHESTEN

Værre endnu er det, hvis det er som gdr. Lars Frederiksen skriver i Sv. Grundtvig: »Gamle danske minder«, at kirkelammet er det samme som helhesten, der undertiden kunne vise sig som en trebenet høne, og da præsten ville skyde den med en sølvknap, fandt han ikke andet af den end tarmene. L. Fr. 338. Helhesten

havde dog nok kun det til fælles med kirkelammet, at de begge kunne varsle død, thi medens kirkelammet hører til i kirken og er en venlig budbringer om det uafvendelige, kommer helhesten ikke længere end til kirkegården og stammer helt fra hedenskabet — fra troldpakket. Den er et upålideligt ridedyr på vejen til hel. Nogle piger kom en nat fra kartegilde i Skirretgårdene (byens østlige gårde) men de blev vildsomme, og da de kom til det store gadekær øst for kirken, Tanges kær, kendte de det ikke, og i mørket vidste de ikke, hvor de var, og var bange for, hvordan de skulle komme over. Da kom der en mager hest. Den modigste pige sprang op på den, og de andre satte sig op bag hende og de red ud i vandet og sumpen. Da udrød pigen:

Jøsse, Kristus, kors,
sidder vi alle på et hors!

Det navn kunne helhesten ikke tåle. Den forsvandt, og de fik sig med stor møje reddet op af sumpen i haven til statsrevisor A. C. D. Petersens villa. L. Fr. 339

KIRKEGÅRDSKULT

I kirken og på kirkegården gemtes de døde. Til dem kunne man slippe af med sin tandpine, som for mange mennesker var en frygtelig lidelse. En gammel mand på 75 år fortæller:

»For mange år siden havde jeg en forskrækkelig tandpine, så søgte jeg en mand ude på Maareskov. Han sagde, at jeg skulle gå op på kirkegården sådan ved midnat og stikke et hul i en grav med min finger, og så spytte i hullet, så skulle tandpinen nok gå væk. Jeg skulle så skynde mig bort, men jeg måtte hverken følge vej eller sti. Så var det en nat, det var ikke til at holde ud, så ondt som det gjorde, jeg rejste mig op af min seng sådan ved lav kl. 12 og begav mig til kirkegården over marker, grøfter og gærder. Da jeg kom ind i sadelmagerens toft (den gl. skoletoft, hvor nu højskolen ligger) gik jeg over stengærdet ind på kirkegården. Da jeg kom derind, bukkede jeg mig ned og stak et hul i en grav med min finger, og så spyttede jeg deri. Men det stod for mig, som stod der nogen bag mig, da jeg havde bukket mig; og hele tiden, mens jeg løb hjem, var det, som der kom nogen bag efter mig, og jeg var rigtig forunderligt stemt, og blodet steg mig til hovedet. Men jeg havde sagt til vor mor, førend jeg gik, at når hun hørte, jeg kom, skulle hun slukke lyset, for ifald jeg skulle få noget at se, var det ikke godt at se lys. Dengang hun så hørte, jeg kom, slukkede hun lyset; men jeg havde nu ikke set noget, jeg var bare så underligt stemt. Det dulmede noget på tandpinen, men det middel skal jeg dog ikke bruge mere, selv om jeg får nok så ondt i tænderne. Om den døde eller helhesten så fik tandpinen, lod det ikke til, at han tænkte på. Jo — det var måske derfor han var så bange. (L. Fr. 374)

TILBYGNINGER I 1500-ÅRSTALLET

Kirkens vestgavl har smukke gotiske blindinger, der engang var den vestlige afslutning på kirkebygningen, men før reformationen og den omtalte bygning af koret er der bygget et vesttårn i kirkens bredde med rektangulær grundplan. Måske det ikke har nået at komme under tag. På reformationstiden er tårnet blevet nedbrudt til kirkemurens højde, alterstagerne fjernede som kostbart bytte og alterlysene stillet på en planke. Således stod det til

Biskop Jacob Madsens tegning af Ryslinge kirke med det halvt nedbrudte tårn. 1589.

endnu 52 år efter reformationen i august 1588, da biskoppen Jacob Madsen, Vejle, første gang besøgte Ryslinge kirke, og da han kom igen palmesøndag 1589. Den tegning, han har lavet af Ryslinge kirke 1589 viser det nedbrudte tårn uden tag, hvori der hænger en liden klokke. Den »passelig klokke«, som biskoppen nævner, må vel have hængt i en klokkestabel på kirkegården. Tegningen viser også et våbenhus på kirkens sydside, og af Jacob Madsens beskrivelse får vi at vide, at kirken den gang havde sine 5 hvælvinger ligesom i dag.

Der er altså stærke vidnesbyrd om, at grevens fejde og modstanden mod den katolske lære har givet sig stærke udslag her i sognet, når man endog har fjernet en stor del af et nyopført kirketårns mursten, og tilredt det sådan, at biskoppen kalder det gammelt, skønt det næppe var 100 år. Det var jo dengang så store borge som Næsbyhoved, Pederstrup og Ørkildshus blev jævned med jorden, og St. Anna kapel i Lørup forsvandt.

Bispen meddeler, at på kirkegården stod et træ. Det var en mærkelighed, for andre steder ville man ikke have træer på kirkegården. Han fortæller også, at kirkeladen var liden og ond. Kirkegårdsmuren er af små sten — »for præstens lade lukker«. Præstegården har altså været en rundbygget gård.

KIRKENS INVENTAR

Inde i kirken finder han en »skarns tafle« for alteret med jomfru Marias billede. Hun har 2 børn på armen, St. Nicolaus på

den ene side og St. Andreas på den anden. Det var ellers St. Anna, der fremstilledes med 2 børn på armen, og man kunne tænke, at det var en udskåren St. Annafigur fra hendes kapel i Lørup. Når han kalder tavlen, skarns er det vel ikke, fordi den var forfalden, men fordi det er helgenbilleder. Der var egentlig 3 altertavler eller opstillinger af udskårne figurer i kirkens østende, idet krucifikset, som endnu hænger i kirken, dengang hang for koret mellem Maria Magdalene og St. Hans. General Henrich Bjekke Kaas til Boltinggaard fik patronsretten til Ryslinge kirke ved giftemål med Fr. Ahlefeldts enke på Nordskov, og fortæller på en tavle over kirkedøren i Ringe kirke om sine velgerninger også mod Ryslinge kirke. Han foretog nemlig 1751 en ny opstilling af figurer over alteret her. Det »skarns billede« var vel allerede fjernet efter Jacob Madsens anvisninger, men krucifikset blev midtpunktet, og de tolv apostler føjedes ind i opstillingen. De er skåren i Claus Bergs stil og altså fra den tid, St. Anna kapel i Lørup stod i sin velmagt og kan være derfra, idet den kloge, urolige pastor Lyscander har haft forbindelse med Claus Berg.

Døbefonten fandt Jacob Madsen nederst i kirken med traller (rækværk) omkring. Han beordrede den op i koret, idet han tilføjer energisk: »Der er plads nok«, og der står den også smukt i dag. I den dybe kumme dyppedes børnene helt under, når de blev døbt.

Prædikestolen betegner bispen som nogenlunde, men 1685 forærer landsdommer Jens Lassens forpagter på Krumstrup kirken den prædikestol, som nu står i Ryslinge kirke. Den har været udstyret med himmel, som fjernedes ved restaurationen 1891, da den blev egetræsmalet.

Fem år efter Jacob Madsens vicitats afløstes planken til alterlysene af de to messinglysestager, som nu står på alterbordet. De er givet til kirken af Michel Sandberg til Tøjstrup og har indskriften M. S. B. samt Sandbergernes våben. Pastor H. A. Steenstrup mener 1755, at det er Michel Sandbergs fader Niels Sandberg, der byggede kirkens øverste hvælvinger. Når Michel Sandberg således afløste savnet af lysestager, er vel også tårnet i hans tid kommen under tag og klokken fra St. Anna kapel hængt op i tårnet, til den måtte afleveres til krigsbrug. Den nuværende klokke har ikke begejstret med sin klang. Den blev omstøbt 1715 og bekostet af tiendeejeren fru Ahlefeldt til Nordskov.

Det blev sagt, at klokkestøberen havde beriget sig, og man gjorde følgende vers:

Kobber og messing
det stjal hr. Essing.
Tin og bli,
det kom deri!

Klokken bærer følgende indskrift: Anno 1715 er denne kloche omstøbt og bekostet af Rigborg Helvig, baronesse af Holk, frue, oberstinde von Ahlefeldt til Nordskov.

MINDESMÆRKER I KIRKEN

Sognepræsten, Hans A. Steenstrup, skriver 1757, at der var følgende mindetavler i kirken med disse inskriptioner:

I. Herunder ligger begravet ærlig og velbyrdig mand Michel Sandberg til Tøjstrup og sine kære forældre, som var født anno 1578 og døde han 1616. Gud give dennem med alle trockristne en glædelig og ærefuld opstandelse. De retfærdiges sjæle er i Guds hånd, og skal ingen pine røre dem.

II. En tavle, som synes ophængt af den næste patron eller tiendeejer på Lammehauge:

Her under hviler højædle og velbårne frue Ane Catrine von Hatten, født i Segeberg 1648: gift 1677 med Claus Beenfeldt. hans kgl. majestæts til dansk bestattet ritmester, som døde på Schousgaard, Sjælland 1728, levede så i enkestand indtil 1741 d. 18. juli, da hun ved en salig døde blev henkaldet i sin alders 93 år på Lammehauge. Gud give hende med alle udvalgte en glædelig opstandelse.

III. Over liutnant Hensten hænger der en trauer fane, hvorpå det meste er ulæseligt, han var leutnant ved cavalleriet, som de havde på det kongl. ryttergods kvarter her på landet. Han var morfader til d. herrer af Lemmiske familie i Nyborg.

IV. Over en degn, som ved kones arv var blevet bemidlet og har bekostet en meget stærk fattiges blok 1730.

Herneden for er begravet sl. Niels Rasmussen Holm, sognedegn, 13 år for Ryslinge menighed, født i Gultvedholm anno 1689, død anno 1735. Så og hans kiære hustru, Gertrud Andersdatter Lyche, født i Odense anno 1662 og død anno 1743. Hendes første ægteskab var 26 år med sl. Hans Andersen, forhen degn for denne

menighed, det sidste med bem. Niels Holm, 13 år og hendes enkestand 8 år. De levede og døde i denne troens slutning.

Her neden for skjules vel vor krop i jord og fjæle,
vort navn dog vist i livsens bog, i Guds hånd vore sjæle,
her fastere end udi stål og sten indprentet står.
Derfor engang og legemet en bedre bolig får.

De to førstnævnte epitafier er af træ og de er nu henlagte på loftet over våbenhuset. Fanen er helt forsvundet; men sidstnævnte tavle, som er af støbejern, sidder på sin plads over graven, der, hvor mændene i gammel tid havde deres indgangsdør.

Fattigblokken står til højre for indgangsdøren og var forsynet med 3 låse, hvortil fattigbestyrelsens 3 medlemmer havde hver sin nøgle indtil 1896. I min ungdom var min fader i styrelsen for den frie fattigkasse. Styrelsen skulle skiftevis om søndagen gå kirken rundt under salmen efter prædiken og stikke en fin pose med sølvklokke ind foran stolestaderne og modtage penge til de trængende. Det blev mest toører, een for hver kirkegænger. Bag efter skulle jeg tømme posen ud på kirkeblokken og stikke skillingerne ned gennem spalten. Fader formanede mig til at stå i armslængde fra kirkeblokken, så det kunne ses, at jeg ikke stak nogen af de store penge til mig, når jeg gik for ham.

ET KAPEL FOR KORET

I året 1760 opførte oberst Adam Diderik v. Grambovv, Tøjstrup, en bindingsværks bygning, der udefra tog sig ud, som om det var kirkens kor. Her begravedes han og hans slægt, til det 1889 nedreves og kisterne, ialt 13, fik deres grav i jorden. 1844 tilbyggedes af kirkeejeren, kammerherre, major Chr. Sehestedt Juel til Ravnholt et sideskib mod nord, for at man kunne efterkomme ønsket om, at enhver selvejer i sognet kunne få sin egen kirkestol. Ved en restauration af kirkens sydmur 1876 fandtes og afdækkedes de omtalte kvadre til den første kirkes rundbuefrise, og man troede, de var fra St. Anna kapel i Lørup; men det kan de ikke være, for dette kapel var en ren munkestensbygning opført 1470, da man ikke gav sig af med at bygge af kunstfærdige kvadre.

Kirken restaureredes indvendig 1891 efter pastor S. H. Hjorts tilskyndelse med stolestader, flisegulv på midtergangen og indretning af kor under de to øverste hvælvinger, hvorved kirken på en gang blev venlig og hyggelig. Den romanske døbefont blev an-

bragt smukt i koret med sit dåbsfad, der er skænket af Gertrud Andersdatter Lyche, som var gift først med degnen Hans Andersen og derefter med degnen Niels Holm.

KIRKENS ORGEL

Som kronen på sit værk gennem 40-årig virksomhed som præst i Ryslinge fik Hjort rejst et særdeles smukt og ejendommeligt genforeningsminde i form af et godt orgel i kirkens vestende. Dets kunstneriske udstyr er senkatolske apostelfigurer i Claus Bergs stil. De er fra den omtalte altertavle, Bielke Kaas til Boltinggaard 1751 som kirkens patron skænkede til kirken, og som fra Johannes Clausens tid stod i egetræsmaling på en hylde over indgangsdøren. De er restaurerede på Nationalmuseet og står i følgende orden:

Peter, Paulus, Andreas, Simon, Jacob d. ældre, Johannes, Bartholmæus, Mathæus, Jacob d. yngre, Philip, Thomas og Mathias.

På orgelet læses følgende indskrift:

»Herren har gjort store ting imod os. Vi blev glade. De, som sår med gråd skal høste med frydesang. Salme 126.

Bygget til Guds ære og til minde om genforeningen 1920.«

Også det krucifiks, som Jacob Madsen så for koret mellem Marie Magdalene og St. Hans er restaureret og pryder kirken i sin ny skikkelse. Det er anbragt på nordvæggen.

Den udskårne altertavle var 1868 på Johannes Clausens foranledning erstattet med et alterbillede »i en tarvelig ramme«. Billedet er malet af Joh. Jensen og forestiller Christus i Getsemane, og det passer godt til den forkyndelse, der var kommen til orde i Ryslinge kirke.

GRAVMINDER

I våbenhuset er opstillet en barneligsten fra 1563. Den er optaget i kirkegulvet ved kirkens restaurering 1891, og 25. november 1892 indberetter ministeriets konsulent i Odense, Vilhelm Pedersen, at der på den ene side er afbildet et svøbelsesbarn og derunder Frisernes og Walkendorfernes våben. På den ene side står årstallet 1563. På de andre sider står en så godt som ulæselig indskrift. På den 4. side er ingen indskrift, men stenen er også på denne side slidt.

På tårnmurens udvendige nordside er bygget et ejendommeligt gravminde af sandsten. Indskriften er nu ulæselig på grund af stenens forvitring. Foroven ses en bikube og en fugl med sine 11 unger, hvoraf nogle er døde, idet de hænger med hoved og vinger. Den er bestilt af Isach Briand til Krumstrup over hans hustru Maren Anne Margrethe Bergen, som han ved det smukke mindesmærke priser så fornemt for flid og frugtbarhed.

Krumstrup, Forhåbningslund og pastor Hjort har deres gravsteder på det smalle stykke kirkegård nord for kirken, medens lærerfamilien Fr. Bo Winther og pastor Clausen hviler øst for kirken. Mod syd ind mod højskolen finder vi højskolens grave: Veterinæren Peter Jessen med portrætmedaillon af billedhugger R. Andersen. Gymnastikhøjskolens grundlægger Jens Ovesen, komponisten Thorvald Aagaard og lærer Højlund, medens Alfred Poulsens urne er indsat i kirkegårdsdiget med mindetavle ind mod højskolens have.

KIRKENS PATRONER

Det katolske præsteskab administrerede selv kirkens midler, men efter reformationen 1536 overdroges modtagelse af tiendekorn til kirkens patron Niels Henriksen Sandberg, der 1523 havde samlet det adsplittede Tøjstrup. Han overtog en mishandlet kirke, som han ikke nåede at få i tilbørlig stand, da han døde 1577 og patronsretten overgik til sønnen Michel Sandberg 16. juli 1577 ved kgl. livsbrev for »Michel Nielsen, Thøstrup, på kongens og kirkens parter af Ryslinge sogns korntiende, som hans nu afdøde fader (Niels Henriksen Sandberg) havde fæstet; dog skal han svare tilbørligt stedsmål deraf, af kronens part til hospitalsforstanderen i Otthense og af kirkens part til stiftlensmanden, og i årlig afgift svare 1½ pd. 5 skp. rug, 3 pd. byg, ½ ort havre af kronens part og ligeså af kirkens part til kirkeværgen for Ryslinge kirke. Afgiften skal hvert år svares inden fastelavn, da brevet ellers skal være forbrudt.«

Efter M. Sandbergs død gik patronsretten over til Erik Quitzow, Lykkesholm, da han 1639 lå for døden fik Erik Kaas til Tøjstrup brev på at opkræve korntienden i Ryslinge efter Quitzows død. Fire måneder efter får Quitzows hustru Anna Brahe imidlertid retten efter sin mands død. Så gik patronsrettetn over til Lammehave og derfra til Nordskov og Boltinggaard og derefter i et

hundrede år til Ravnholt, som modtog tienden i penge, idet forvalteren mødte til Kyndelmisse hos oldermændene og gjorde gilde for bønderne, der mødte og betalte den ved århundredets begyndelse fastsatte afløsningssum. I begyndelsen af 1900-tallet efter parlamentarismens sejr, afløstes tienden helt ved at pengene tilligemed et statstilskud indsattes i tiende-banken og opsparede til en kapital, hvis renter skulle træde i tiendens sted.

Landsbyen Ryslinge

Gårde og huse

Marker og agre. Den tunge hjulplov af træ var fra den tid Ryslinge blev anlagt til udskiftningen gennemførtes 1796 det eneste pløjeredskab, den var så tung, at der skulle 8 heste i forspandet, en mand til at styre ploven, og en pige eller dreng til at ride på den forreste hest som plovkøring. Muldfjælen var kun en fjæl, der skubbede jorden ud af furen. To almindelige vognhjul holdt åsen oppe, den er udstillet på Ringe museum. Så mange heste havde man ikke i en almindelig gård. Det var derfor nødvendigt at dyrke byens marker i fællesskab, der lå gerne 8 gårde sammen til en plovs brug. Ryslinge nåede efterhånden til 2 ploves brug, altså 16 gårde, præstegården indbefattet.

Gårdene lå omkring gaden med de tre vandsteder: I midten dammen ved kirken, i øst Tanges kær og i vest Blåkær med Blåbæk. De 9 gårde lå lidt spredt nord for gaden, idet gadejorden bredte sig ud således, at byens huse efterhånden har kunnet opføres på gadejorden midt i byen. Syd for gaden lå 4 gårde syd og øst for dammen og så lå der 3 gårde østen for Tanges kær.

Når ploven om efteråret skulle sættes i jorden til rugsæden og om foråret til vårsæden, samlede oldermanden byens mænd ved at tude i det kohorn, som var lavet til byhorn. De samledes så under den store ask, »Ygdrasil«, hvis efterkommer står ved indgangen til kirken, og fastsatte tiden. Pløjningen begyndte således, at når man i fjor havde begyndt i syd, begyndte man denne gang i nord. Det var retfærdigt, at ingen altid var først.

Som tiden gik, blev flere og flere jordstykker opdyrket, og hver af gårdene havde flere heste, så man kunne gå i gang med flere plove. Dette var nødvendigt, da man kom så vidt, at halvdelen af jorden hvert år skulle tilsås. For ikke at genere hinanden var det dog nødvendigt, at arbejdet altid foregik samtidig.

sammenpløjede jordstykke. Følgen heraf var, at gårdene havde deres jorder på mange forskellige steder. Gården Dalslund havde således 132 agre fordelt i 79 skifter, beliggende rundt i de 4 marker som regel dog således, at gård nr. 1 havde den første ager i det skifte, den havde part i, idet agrene fordeltes fra venstre til højre, som gårdene lå i byen (solskifte).

Øst for byen var Skiremarken med agerskifterne:

Mules hutter, Glasbjerg, Funchehutter, Lykkeagre østen, Dalsbankeagre, Hørstykker Ny Kohave, Lykkeskift, østen, Lange Høyholt, Skaikebro, Stakkene Høyholt, Kløvmose, Skiremål.

Vesten for denne mark var Hestehaugemarken, også kaldet Kirkemarken eller Kærmarken med agerskifterne:

Brændskier, Kaisager, Storkeland, Lerager, Kapperalskabet, Skiften, Bag præstens mål, Lange fællesslette, Kyllingeager, Krogager, Gongelsten-Alninden (med navn efter Gongels sten, der bar troldens fingeraftryk fra den gang, han kastede den mod Gislev kirke), Gerdevag, Sandager long, Sandager stente, Ærstrup Alminden, Sandager Alminde, Spidserne Alminde, Stenland, Tværmålene, Holtsager, Smørtorne, Sandhutterne, Soltved, Raunsmose, Gydekrog, Tørevlunds tofter, Pølsmose, Hesselhauge, Ved Trolstrup bro, Degnens hauge, Lånemålene, Fiellebrostykker, Hudagre, Græsholm, Nålestøkker, Kielsbiere, Engelskiil, Staulsmose, Brunehjergsengene, Hestehaugeslette, Præstemål, Vandmålene, Helvedmålene (muligvis af hel = sten, altså stenmålene), Ellerodsmål, Toftagresmål, Kåragersmål, Hørkemål, Hestehaugelånen, Krumstrup Kåragre, Lange Kåragre, Toftagre.

Den vestlige mark hed Vestermark med følgende agerskifter:

Ellehauge, Leedsagre, Ærland, Fiellebroskifte, Måragre, Lørupagre, Hegns Rende, Willesholm, Teensagre, Stensagre, Langmose, Forreste Leeragre, Sivemoseagre, Grønnebiere, Aamose, Stakkene Aroln, Lange Aroln, Helden, Smedsagre (navnet mulig dannet af Smid, det er stærk hældning), Skeemac, Holmagre, Langeleeragre, Krumpede Leeragre, Ullemose, Sandbiere, Almindingen eller Smedeengen, Stivel i Åmaen, Age-skov, Ryerne (Riffer og Moskovitter samt Brimeholm), Tuekild, Salsagre, Stienshav med Hovhutterne, Gydeleds hutter og Tiivkilds hutter.

Nord for Ryslinge by var den 4. mark, Nørremark eller Kildemosemark med skifterne:

Paitehutter, Paiteagre, Gaaseholm, Præsteaas, Tensager, Hesselhaugs-krog, Halstin, Grydebjerg Toftemosen, Norriymål, Skovlungsmål, Rydemål, Stenholmene, Kragmose, Smente, Torupkrogen, Smentemål, Langekrog, Lindager, Tyvemosen, Viuoch, Brøagre, Rumpede Sorteland, Sorteland, Ræverumpe, Kildemose Agre, Tengmose, Lange Højenge, Elle, Skræderengen, samt de agerskifter, som ved udskiftningen betegnedes som byens bedste jorder: Rødamskrog, Stolpeager, Lamperenge, Lopper, Ørnehuller, Skånehutter, Damsbrinke, Lykkeagre og Dalhuseshaver.

Ethvert af disse skifter havde, når man så ud over det, en vis lighed med et vaskebræt, idet hver af agrene ved sammenpløjningen var kommen til at runde opad på midten og adskilt fra den næste ved en dyb agerren, som var meget nyttig for afvandingen. I midten af agerrenen stod en tydelig balk, så man ikke ved høstningen risikerede at lade leen tage ind på naboageren.

Nedenfor morænesletten ned mod Sallingeå breder morænesand og hedesand sig ud af så ringe beskaffenhed, at trævæksten kunne fortrænges af løsdriften, og her blev jorderne endnu i 1700-tallet ikke opdyrket, de lå som hede.

LANDSBYENS RETSORDEN

Med så indviklede markforhold og sådanne ejendomsforhold var det uundgåeligt, at landsbyen havde sin egen lov. Det må den altid have haft, en mand med en god hukommelse kunne foresige den ved laugsmøderne, og alle lærte den efterhånden ved at høre den så tit, men 1736 blev den skrevet op og tinglæst. Der kan vel næppe være tvivl om, at det er præsten H. Arentsen, Steenstrup, der har givet den sin form på papiret. Det var i pietismens blomstringstid, og Ryslinge bylov er også streng pietistisk.

Der fastsættes i § 1 bøde på 2 skilling for den, der bander, sværger, fører letfærdig tale, utugtige sæder, vanærer Guds navn i eget hus eller til bryllup, fæstensøl, barsel eller på stævne.

I § 2 fastsættes en bøde på 1 skilling for den, der forsømmer kirkegang.

I § 3 ansættes bøde på 2 skilling for den, der arbejder på en søndag, endog 4 skilling for den, der kører til mølle om søndagen.

§ 4 fastsætter bøder på 1 mark for den, der skænker efter kl. 10. Den, der sætter sig op mod vært eller skænker, bøder 2 skilling. Den, der indgår i slagsmål bøder 4 skilling.

§ 5 fastsætter bøde 8 skilling for den, der forsømmer at mægle mellem stridende ægtefolk.

§ 6 bøde på 4 skilling for den, der forsømmer at sætte 6-års barn i skole, hvis der er skole.

Sml. Lars Frederiksen: Ryslinge Bylov fra 1736 i Aarvog for dansk kulturhistorie 1893.

EJENDOMSFORHOLDET

Det var et lille samfund af bønder, som holdt sammen i landsbyen for at beskytte hver sin ejendomsret til jordens afgrøde; men røveri og plyndring af ugerningsmænd i flok kunne det lille samfund ikke klare sig imod. En konge med sine mænd spredt rundt i landet, var den eneste redning til beskyttelse af dette stiltfærdige arbejdende folk. Det var derfor en nødvendighed at påtage sig en afgift til kongen eller en af hans mænd. Afgiften var så stor, at man skulle være dygtig for at kunne klare den. Vi støder jævnlig på gårde, som var bleven øde. Det var især slemt efter krigene. Således lærte man at forstå, hvad loven var værd, og de, der var dygtige nok til at klare udgifterne og kunne blive ved gårdene, lærte at forstå, at skatten til det ordnede samfund vel var stor, men aldrig for stor, for det var trods alt bedre at være bonde end at være tigger eller tyv.

I købstæderne sluttede borgerne sig sammen i gilder og befæstede byen, men dertil var en landsby ikke stor nok. Bonden måtte nøjes med at betale for værnet med landgilde som udrededes i naturalier, rug, byg, havre, foder til en okse i vintertiden, ægtkørsel og arbejde på kongens eller stormandens gård og befæstningsanlæg. De bønder, som blev under kongens beskyttelse, kaldtes ejere. De, der foretrak en nærboende herremands værn, udredede landgilde til ham i stedet for til kongen, og de kaldtes fæstere. Hvis en herremandsslægt uddøde, gik hans gods, ligesom alt herreløst gods, tilbage til kongen, og bonden blev krontjener. Vi finder derfor også i Ryslinge sogn både ejere og krontjenere, som begge betalte landgilde til kongens lensmand på Nyborg slot (amtmanden) og man finder bryderne, der betalte landgildet til en herremand eller en pengemand, som havde købt gården og fik renter af sin pengeanbringelse ved at modtage landgildet.

Allerede i det 12. århundrede viste det sig, at hverken kongen eller herremanden kunne skaffe fred trods landgildet, fordi der ikke var samarbejde mellem konge og herremand. Pesten, »den sorte død« fulgte i borgerkrigens spor, slægter uddøde, og kong Valdemar Atterdag kunne inddrage så meget herreløst gods, at kongen, efter krudtets opfindelse, blev mægtig nok til at skaffe fred ved hjælp af en hær, pålægge ekstraskatter og skaffe bønderne den fred, som de betalte landgilde for.

HJEMMEVÆRN

Under grevfejden og kampen mod den katolske kirke fik lovløsheden frispil, som vi har set det på den medfart, Ryslinge kirke kom ud for. Svenskekrigen 1657—59 blev meget værre. Efter et høstår så tørlt, at man mange steder kun havde avlet en fjerdedel af det, man havde sået, gik Svenskerne den 28. januar 1658 over isen ved Ivernæs (Wedelsborg) og drog plyndrende gennem Fyn. De kom også til Ryslinge, hvor de blev varmt modtaget af de Ryslinge bønder. Kongens bonde, Niels Ibsen Fenstsen i Højtofte, var fører for dette hjemmeforsvar. Byens beboere flygtede ud i Nørremarksskoven (Ruerne), tændte ild, gemte sig og førte guerrillakrig i den klingende frost. Niels Fenstsen selv nedlagde 2 svenske soldater fra et baghold. Ryslingerne modtog dog snart svenskerkongens tilbud om at vende tilbage til gårdene som svenskernes tjenere. En kone vendte ikke tilbage, man fandt hende senere stående død i et hult træ med sit døde barn i favnen. De var begge døde af sult og kulde. Efter slaget ved Nyborg 14. november 1659, tog man godt imod polakkerne som befriere og slap for den hårde fremfærd, som beboerne i Ringe kom ud for.

Herremanden på Ravnholt benyttede sig af lovløsheden og ville fratage Niels Fenstsen en ager, som denne havde opdyrket i Ruerne, og skød hans hest derude, men Niels nedskød til gengæld to af herremandens køer og fik fred. Der fulgte ikke deraf noget nag mellem bonden og herremanden. Hans søn blev smed i Kragelund under Ravnholt gods, og dennes søn fulgte med herremandens søn på udenlandsrejse og fik siden Ryslingegård i fæste under Ravnholt.

Da krigen var endt, lå Krumstrup brændt, ejerne af Boltinggaard og Tøjstrup gik snart efter fallit og et stort antal bøndergårde rundt i landet lå øde. Den gamle danske adel havde fået et knæk, var forarmet og kunne ikke forhindre, at kongen ved præstestandens og københavnernes hjælp tiltog sig enevælden og udskrev ny skatter for at hjælpe landet på fode. De ny skatter svarede i hårdt korn og kaldtes hartkorn. De pålignedes ved en jordebog 1664 på grundlag af det gamle landgilde. Ved denne skatteopgørelse var der 4 kongsbønder i Ryslinge, nemlig Niels Ibsen Fenstsen, Peder Andersen, Jens Rasmussen og Niels Mikkelsen, 2 krontjenere: Præsten Mathias Reutze og Hans Christensen. Een, Laurids Lauridsen, var Ravnholts tjener. Det var gården

Dalslund. 4 bønder var tjenere under Ellensborg (Holckenhavn). Det var Anders Knudsen, Niels Rasmussen, Peder Ibsen og Hans Andersen, som også svarede landgilde.

Endelig var der 5 tjenere til Tøjstrup, nemlig Laurids Hansen, Jørgen Hansen, Hans Sørensen, Peder Rasmussen Skovgaard og Hans Jensen samt husmanden Peder Christoffersen med skov til 4 svins olden.

HARTKORNSANSÆTTELSE 1688

Denne skatteansættelse efter et landgilde, der stammede fra middelalderen kunne ikke blive den varige. Kongen lod derfor foretage en vurdering af al Danmarks jord — den første bonitering var færdig 1688.

Da er ejendomsforholdet ændret, idet Ellensborgs tjenere er kommen under kronen, der havde konfiskeret Korfitz Ulfelds gods. Resultatet er, at kronen nu havde følgende bønder: Michel Pedersen med hartkorn, 3 td. 5skp før Peder Hansen, 4 td. 4 skp., Laurids Lauridsen, hartkorn, 3 td. 5 skp. 2 fdk. før Hans Andersen, 4 td. 4 skp., Laurs Laursen, hartkorn, 3 td. 2 fjerdk. 2 alb. før Peder Andersen, hartkorn, 11 td. 2 skp., en øde gård under præsten, hartkorn, 2 tdr. 7 skp. 3 fdk. tilforn 6 tdr. 6 skp., Rasmus Nielsen, hartkorn, 3 td. 7 skp. 2 fdk. før Niels Knudsen 3 td. 6 skp. 2 fdk. 2 alb., Hans Christensen, hartkorn, 3 td. 4 skp. 1 fdk. 2 alb. før Anders Christensen 4 td. 4 skp., Jens Rasmussen 3 td. før Laust Laursen 3 td. 2 skp. 1 alb., Niels Rasmussen 3 td. 7 skp. 2 fdk. før samme 4 td. 4 skp., Henrik Pedersen og Jørgen Frederiksen 5 td. 4 skp. 1 alb. før Laust Christensen 9 td. 7 skp., Niels Mikkelsen og Rasmus Bertelsen 5 td. 7 skp. 2 fdk. før samme 10 td. 1 skp. 1 fdk. $\frac{1}{2}$ alb. Alle disse svarede af skov hartkorn hver 2 fdk. 2 alb. Frederik Gersdorph til Ravnholts tjener: Jacob Laursen, hartkorn, 4 td. 7 skp. før Laurst Laursen 17 td 2 skp. skov 2 fdk. 2 alb., dr. Lujas til Tøjstrups tjenere: Peder Rasmussen 4 td. 1 skp. 3 fdk. 2 alb. tilforn, samme 6 td. 2 fdk. 2 alb. Niels Madsen 3 td. 7 skp. 3 fdk. 1 alb før Jørgen Hansen 6 td. 1 fdk. 2 alb., Laust Hansen og Paul Andersen 4 td. 4 skp. 3 fdk. før Hans Sørensen 7 td. 2 skp. samt præsten Mathias Rytzer, hartkorn, 6 td. 2 fdk. før uden hartkorn, degnebolet 1 skp. 2 fdk. 1 alb. før uden hartkorn. Præstens husmand Laurs Nielsen 2 skp. hartkorn og Laurs Jensen 2 skp., kongens jordløse husmænd, hartkorn, 3 skp. samt Tøjstrup 3 skp.

Af kirkejorden har Laurids Hansen 3 skp. 1 fdk. før 1 td. 4 skp. Laust Laursen 1 skp. 2 alb. før Hans Sørensen 5 skp., øde kirkejord bruges af Jens Poulsen, degn 1 fdk. 2 alb. tilforn 2 skp. Jens Rasmussen 3 skp. 2 fdk. tilforn Hans Christensen 6 skp. Rasmus Carlsen for klokkestrengens vedligeholdelse 3 skp. 1 fdk. 1 alb. tilforn 2 skp.

Man ser heraf, at jordvurderingen medførte betydelige ændringer i hartkornsansættelsen.

TØJSTRUP KØBER BØNDERGÅRDE

Den 16. januar 1719 skete der en betydelig ændring i Ryslinge-bøndernes stilling, idet Niels Hansen, Viborg til Tøjstrup, afkøbte kong Frederik IV samtlige kronens gårde i Ryslinge sogn. Det var tvillinggårdene Damgaard og Maegaard nr. 1 og 2 med henholdsvis 3 td. 5 skp. og 3 td. 5 skp. 2 fdk. hartkorn, som betaltes med 60 rdl. pr. tønde hartkorn, tilsammen 438 rdl. 72 sk.

Endvidere fik Tøjstrup husbondsholdsretten til mtrnr. 3, Højstrup, der svarede landgilde til Boltinggaard af 3 td. 2 fdk. 2 alb., hartkorn samt mtrnr. 7 hartkorn 3 td. 2 skp. 1 alb. De brugtes begge af samme mand og under disse ligger en kirkejord, der bruges af præsten, hr. Poul (Haagerup) med hartkorn 2 td. 7 skp. 3 fdk. hvoraf hr. Poul svarer landgilde og skat, men ikke ægt og arbejde. Endelig overtog Tøjstrup nr. 5 med hartkorn 3 td. 7 skp. 2 fdk. med en kirkejord, 3 skp. 1 fdk. 1 alb., ialt 50 rdl. pr. td. hartkorn, tilsammen 691 rdl.

Endnu 3 gårde køber Niels Viborg. Det er 6, 8 og 9 med hartkorn henholdsvis 5 td. 4 skp. 1 fdk. 2 alb. og 3 td. 7 skp. 2 fdk. samt 5 td. 4 skp. 1 alb., den sidste med en kirkejord hartkorn 3 fdk. 2 alb. Det købtes for 60 rdl. pr. td. hartkorn, ialt 804 rdl. 36 sk.

Den sidste gård i denne store handel er nr. 10 med hartkorn 5 td. 7 skp. 2 fdk. Den koster 55 rdl. tønden: ialt 326 rdl. 4 sk. Skov 2 skp. 2 alb. hartkorn går med i købet. Der har kongen været spandabel mod Viborg.

Dermed var alle gamle bønder kommen under Tøjstrup. Dalslund havde dog en rest af gammel ejendomsret (husbondsholdsretten), som tilhørte Ravnholt.

Ved udskiftningen er der sket endnu en forandring, idet præsten da har samlet sin avling fra kirkejorder under nr. 4 i

præstegårdsladen og overladt bygningen nr. 4 til Ravnholt, der her ved rydning af sine skove genoprettede »den øde gård«, så at Tøjstrup alligevel ikke blev enerådende. Denne sidste rydning gav man på Ravnholt i fæste til Niels FenstSENS efterkommer, Lars Rasmussen fra Kragelund smedie. Med købet af gården nr. 3 var der den hage, at denne svarede landgilde til Boltinggaard, og Tøjstrup fik kun det såkaldte husbondshold, nemlig ret til en afgift ved ejerskifte. Dette er forklaringen på, at ved dette køb kostede 1 td. hartkorn kun 50 rdl.

For disse 8 bønder, der i stedet for at være under kongen, kom under Tøjstrup betød det et stort tilbageskridt, idet de nu kom ud for et ubegrænset hoveri; men det var netop, hvad der foregik rundt i landet i disse år, at herremændene opkøbte bøndergårdene i egnen for at få herregården drevet ved hoveri af nærboende bønder. Det er klart, at kongen ikke kunne gøre brug af disse bønders arbejde; men det kunne Niels Hansen Viborg på Tøjstrup, og dog blev det en skuffelse. Bønderne saboterede arbejdet ved at drive efter noder og måtte tvinges til at tage gård i fæste. Det næste skridt blev stavnsbåndet, som Christian VI indførte 14 år efter den 4. februar 1733, men mere arbejde fik herremanden vist ikke, og så vågnede en betagende interesse hos landets førende unge mænd, der var grebet af rationalismens borgerfølelse, for de store landboreformer. Den 20. juni 1788 kom forordningen om stavnsbåndets løsning. Hoveridagene var allerede fastsat. Udskiftningen af landsbyerne begyndte og var lige foretaget i Lørup. Der gik 9 år før denne opgave var blevet løst i Ryslinge, men næppe var århundredårets lærskel overskredet, før sognets bønder alle var selvejere. Dette forhold her i Gudme indenskovs herred gav os et forspring, som varede ved 18. hundredåret ud.

DE ENKELTE GAMLE GÅRDE — UDSKIFTNINGEN

Svingplove. Så længe vi kun kendte hjulploven, var det vanskeligt at tænke sig ophævelse af jordfællesskabet. Det var langt fra alle gårde, der kunne blive så store, at de havde de i det mindste 6 heste, der skulle for en hjulplov, men i midten af 1700-tallene var der begyndt at fremkomme plove af en lettere type. Det kgl. landhusholdningsselskab holdt en plovprøve i Norge 1770. En ny plovtype, som blev lavet på Falkenstein i nærheden af Tønsberg,

viste sig her den gamle hjulplov langt overlegen. Man begyndte nu så i begge kongens lande at lave denne plov, hvis muldfjæl ganske vist også var af træ, men den var svunget i en lille del af en skruegang, så den kunne vende, svinge mulden ud af plovfuren. En muldfjæl til denne første svingplov på *Forhaabningslund* er på Ringe museum. 50 år efter Falkenstensplovens sejr kom en ny plovtype fra Amerika. Med den kunne to heste og een plovmand med lethed behandle marken. Det var disse fremskridt, der først lettede bymarkens udskiftning, så hver gård fik sin samlede mark, og dernæst efter 1820, at gårdene kunne deles og udstykkes i mindre ejendomme, som det er sket med de fleste af gårdene i Ryslinge, så hverken den gamle bygade eller landbrugsstederne er til at kende igen. Dertil kom det forhold, at herregårdene her på egnen i Ringe og Ryslinge sogne straks efter udskiftningen solgte bøndergårdene til fæsterne. Det faste forhold, som der her på egnen var knyttet til gårdene, at det i reglen opfattedes som bondens ret, at gården blev fæstet til een i slægten, forsvandt således, at man nu ikke fandt det underligt, at selvejerbonden solgte til den fremmede, som ville give højest pris, eller at gården blev udstykket, udpercelleret, uden hensyn til, at den gamle gård derved forringedes.

Den gamle udskiftningsforretning fra 1796 er opbevaret hos den oldermand, som byens mænd stadig udnævner på Kyndelmisssedag. Efter at rigslandinspektør Berg, Odense, havde indhentet herredsrettens kendelse påbegyndte kgl. landmåler Thornfeldt med selvejerne Hans Hansen Langkilde fra Høje og Rasmus Henrichsen fra Ravndrup den 6. maj 1796 opmålingen og vurderingen af byens jorder, idet de begyndte med de bedste, som var byens nordøstlige agre. Den 5. oktober forelægges resultatet: den ny jordfordeling for retten, og dermed begynder der for Ryslinge by en ny æra. Mændene kunne tage hjem og begynde indhegningen af den mark, som nu skulle være deres egen samlede jord. De kunne begynde efterårsplojningerne og så deres rug, hvor de ville uden hensyn til naboerne. Det var nok ikke alle, der følte, at det ny var spændende, og i hvert fald var der ingen, der kunne ane, hvad der skulle ske i det næste hundredår her, hvor der næsten intet var forandret i 1000 år.

Udskiftningen af Ryslinge var en vanskelig opgave, således som byens grundlæggere havde lagt byen i markens udkant, så at der var meget lidt jord nordøst for byen. Berg og Thornfeldt

valgte at undgå al udflytning og udskifte jorderne i stråleform, så de fleste fik en ganske smal toft ved gården og derefter en bred mark langt ude. Følgen blev, at kun 6 af de gamle gårde nu ligger på deres oprindelige plads. Resten er udflyttede, udparcellerede eller sammenlagte.

PRÆSTEGÅRDEN

Ryslinge præstegård var oprindelig gård nr. 16, men ved matrikuleringen 1844 fik den matrikelnummer 1. Den var dobbelt så stor som de andre gårde i byen. Det var gået således til:

I året 1602 var præstegården brændt for Sone Hansen, og de andre præster i Fyns stift måtte hjælpe ham at bygge en ny præstegård, men fra 1623—25 var præsteembedet ledigt, og der kunne ikke skaffes ansøgere til Ryslinge og Ellested sognekald. I året 1625 udstedte kong Christian IV den 21. januar følgende åbne brev: »Idet vi have bragt i erfaring, at Ryslinge og Ellested sogne er så ringe*, at en sognepræst ikke kan ernære sig af dem, og at der lige ved dem ligger 2 andre sogne Herrested og Gisle, hvilke sogne nu betjenes af 3 sognepræster. Derfor bevilges, at når en af disse sognepræster afgår ved døden, skulle de 4 sogne annekteres således, at de kunne betjenes af 2 præster. Herrested lægges sammen med Ellested og Gisle med Ryslinge, for at sognepræsterne kunne have deres tilbørlige udkomme«.

Derefter var Ryslinge først anneks til Gislev og siden til Herrested, men menigheden var naturligvis ikke tilfreds med at deres gode temmelig ny præstegård lå øde. Det kunne med god grund gøres gældende, at der var midler nok til at lønne en præst rigeligt, idet en god del af sognets jorder fra gammel tid var givet til kirken, som fik landgilde deraf. En gård, nr. 4 i Ryslinge, hvis jorder for en stor del var kirkejord, var netop øde, ingen dyrkede den, og der var ingen til at svare landgildet. Hvis der kom en præst til Ryslinge, som kunne drive denne øde gård, så ville embedet blive meget godt.

Under disse udsigter overtog en tysker Mathias Davidsen Reutze Ryslinge sognekald 1646. Han var født i Stetin 1614 og student fra Rostock. Hans fader var superintendent, altså biskop. Han var for kort tid siden blevet kapellan i Herfølge og ønskede sig et embede med landbrug. Den kgl. bekræftelse på at »den øde gård« var betroet ham, fik han dog først 1650 ved det kgl. brev.

*) I Ryslinge var der kun 24 tiendeydere og i Ellested 25. Til sammenligning kan anføres, at i Ringe sogn var 72 tiendeydere og i Gislev 84.

Gården blev ikke sådan uden videre lagt til præstegården, den var fri for ægtkørsel og hoveri, men der skulle svares landgilde af den. Det var ikke efter god tone at nedlægge en bondegård, derfor betegnes den stadig »den øde gård, som præsten driver!« Og derfor blev det endnu engang, da Fr. IV solgte sit bondegods til Tøjstrup nødvendigt, at kongen fornyede det kongelige brev denne gang til præsten Poul Haagerup, således: »Præsten Poul Haagerup og hans efterkommere skal nyde den ovennævnte i brug havende gård matrnr. 4 i Ryslinge, hartkorn 2 td. 7 skp. 3 fdk. 0 alb. fri for ægt og arbejde efter kgl. brev af 9. juli 1650, men skal svare skat og landgilde af dens brug. Med gården følger de på dens grund stående rytters og andre huse, men jagten i vildtbanen forbeholdes kongen«. Den store gavmildhed imod kirken, som sognets bønder i middelalderen havde lagt for dagen ved at give jord til kirken, kom nu for Ryslinge bys vedkommende præsteembedet til gode. Det var en forbedring af præstens landbrug, som gjorde Ryslinge præsteembede til et godt sognekald. Bygningerne har præsten imidlertid givet afkald på 1771, da Ravnho't tog dem i brug til Ryslingegaard, som Ravnholt oprettede af sine skovparceller.

Ved udskiftningen fik pastor Sevel den oprindelige præstegårdsjord lige ved præstegården 6 td. 5 skp. 1 fdk. 2 ³/₄ alb. og længere ude »den øde gård«s jord, og præsten fik nu tillige byens øvrige kirkejord at drive. Disse agre havde ligget syd for Tøjstrup hovedgårds jorder og syd for landevejen til Ringe, men nu udlagdes de i heden ved Sandager skel 1 td. 6 skp. 1 fdk. 2 ³/₄ alb. Han havde derefter en meget stor mark som en paralleltrapez fra præstegården til sogneskellet. Endvidere havde præsten to huse i Dals-huse, og de var blevet til 4 huse med hver 2 skp. hartkorn. Det blev over 12 td. hartkorn eller som en proprietærgård.

Ryslinge med kun 24 tiendeydere var blevet et godt embede, når det ikke var belagt med pension til formanden eller dennes enke. Vor tids præster er imidlertid ikke mere landmænd, og 1874 bortsolgtes, mens Johannes Clausen var præst her, 77 td. land, så der kun blev 33 td. land tilbage.

DEGNEBOLIGEN, 2 SKP. HARTKORN

Præstegården lå ret nord for kirken således, at da Vilh. Birke-dal kom til Ryslinge, var det ham en glæde, at kirken, som i et

gammelt kloster, var den 4. længe i præstegården, degneboligen lå derimod lige vest for kirketårnet, der hvor nu højskolens forbygning ligger, og degnen havde sin toft vest og syd for kirkegården. Ved udskiftningen tildeltes han den yderste jordlod nord for landevejen til Ringe, den er bortbyttet til Ryslingegaard, for den lod på Graabjerg banke, hvor nu skolen ligger.

På degnelodden, som altså omtrent grænsede til Tøjstrup, var der slemt med spøgeri. En mand gik hen ad landevejen. Da fik han en gloende tømme i hånden, og han måtte køre ploven for spøgelset. Manden var imidlertid spøgelset for klog, han lod træskoerne stå i plovturen, og da han kom tilbage sprang han i dem igen og var fri, ellers havde han måttet pløje til morgenen brød frem. L. Fr. 347.

Engang omkring 1818 kørte de Ryslinge mænd til St. Knuds marked. Da hørte de, der blev pløjet inde bag det store hegn. Skolelæreren stod af, han ville se, hvad det var, men der var intet at se.

Det var på degnelodden ude ved Blåbæksgyden, men sådan var det nok også siden ude på den ny lod på Gråbjerg, for en nat var en mand gået ud i Hestehaveskoven for at hugge en gren af et træ. Da hørte han det pløje udenfor lodden. Han løb til for at se, men der var intet. Så kravlede han op i træet for at hugge grenen, men han faldt ned og slog sig, så han aldrig forvandt det. Han skulle have taget det, han havde hørt som en advarsel. (L. Fr. 348). Så var Marie Lisbet forsigtigere, efter det hendes datter har fortalt til Lars Frederiksen. Hun stod en morgen op, da hendes mand skulle køre i ægt. Hun gik ud i toften for at se efter, om de andre var ved at køre. Da hørte hun tydelig en røst: »Vend om!« Hun standsede, men gik så videre. Da lod det anden gang med samme resultat. Tredie gang løb hun hjem, alt hvad hun kunne. Der var noget som en gloende drage efter hende, men hun turde ikke se efter, hvad det var. Hun havde nok at gøre med at redde sig. (L. Fr. 357)

Damgaard var nr. 1 i den gamle gårdfortegnelse, men fik 1844 matrnr. 17. Den har altid ligget der, hvor den nu ligger bag det store gadekær. I året 1664 hed manden Peder Hansen og 1688 hed han Michel Pedersen. Ved udskiftningen 1796 var Hans Hansen fæster og efterfulgtes af Jacob Hansen, og denne igen af Mads Jacob Jacobsen, der må have været en rigtig konemand, for han fandt sig roligt i, at hans kone Kirsten byttede gården bort med Holtshus (Hjørnegaard) ude bag Hestehaveskoven og fik 1000 rigsdaler i bytte. Marry Henriksen, Engholm, fortæller derom, at gamle Christoffer Bødker, der på det tidspunkt tjente hos Rasmus Andersen i tvillinggården, har fortalt, at en morgen, de sad og spiste davre, kom Kirsten Mads Jørgens ind og sagde: »Nu skal jeg bare fortælle jer noget, Abelone Jørgen Sandeligs og jeg har byttet gård og hus!« Rasmus Andersen spurgte, hvordan de havde

byttet, og Kirsten svarede: »Vi skal have 1000 rigsdaler i bytte!« Dertil bemærkede Rasmus Andersen: »Så må I hellere give Abelone 1000 dalere og blive, hvor I er.« »Mener du det?« udbrød Kirsten og gav sig til at græde. »Ja det mener jeg,« svarede Rasmus Andersen, men handelen stod ved magt. Jørgen Sandelig blev gårdmand. Han og Abelone flyttede fra Holtshus op i Damgaard, hvor de levede i 3 generationer. Det var nok ikke for ingenting, at Abelone var søster til den store handelsmand Hans

Frederik Hansen

Gdr. Hans Hansen,
Maegaard

Lørup fra Lørup Kildegaard. Mads Jørgen Jacobsen og Kirsten fik de 1000 rigsdaler og flyttede ud i Holtshus, hvor sønnen Jørgen Madsen, dennes svigersøn, Martin Mortensen, mangeårige sognerådsformand, og nu hans svigersøn J. M. Egelund har drevet dette boelssted i over 100 år. En anden søn af Mads Jørgen og Kirsten var Jacob Madsen, som ejede Dyrelund i Brangstrup.

Abelones faste hånd fik hendes datter også at mærke, da hun tvang hende til at gifte sig med degnen Rifbergs stedsøn Jørgen Degn, der skulle være et ret parti, idet han ejede Kildegaard i Ryslinge, men han var lidt fugtig, og Abelones datter væmmedes ved ham. Hun fulgte ham vel til alteret, men ville ikke have samleje med ham, og hun var stærk nok til at afværge det. Der blev endnu engang brug for præsten. Jørgen Degn solgte siden Kildegaard og flyttede til et hus i Lørup. På en måde blev der igen byttet gård og hus i familien.

Det var nu heller ikke så oplagt, om det var bedst at være gård-ejer eller husmand i tiden efter statsbankerotten, da store afgifter

skulle udredes af jorden og betales i sølv, som næsten ikke var til at skaffe; men når Abelone havde en så rig broder som Hans Lørup ved hånden og var et så udpræget viljesmenneske, kunne hun jo nok skaffe det sølv, der skulle til.

Jørgen Sandelig og Abelone havde to sønner. Den ene Frederik Jørgensen fik den store gård: Trunderup Møllegaard. Den anden Hans Jørgensen arvede Damgaarden. Han blev gift med en søster til Lars Frederiksens kone og førtes således ind i den grundtvigske kreds. Deres datter Sara blev gift med urmager og guldsmed Niels Faber, og deres søn Harry Faber er nu leder og medindehaver af sin farbroders store virksomhed Ryslinge Rulle-gardinsfabrik. Hans Jørgensens sønner Frederik Hansen, der fik Damgaard, og Christian Hansen, Højagergaard i Lørup havde arvet Hans Lørup's forstand på kreaturer og drev det vidt med fremavl og forbedring af det røde fynske kvæg i Ryslingestammen, Damgaard ejes nu af Magnus Isaksen, en fætter til den bekendte lokalhistoriker Birger Isaksen.

Om den gamle gård, der som tvillinggård var sammenbygget med den næste, har Lars Frederiksen følgende sagn:

Tjenestepigen Sofie havde en aften været i byen og mødte i porten et svin, der væltede sig sådan ind på hende, at hun kom til at ride på det. Om morgenen var hendes ene ben brækket. (L. Fr. 351)

Maegaarden var den tvillinggård, som lå sammen med Damgaarden, nr. 2 i den gamle gådrække og nu matrnr. 18. Her var 1664 Peder Andersen kongens fæster, 1688 Laurs Laursen. Under udskiftningen hed fæsteren Anders Lykkesen. Han underskrev tillige udskiftningen for kirkejorden, som tilhørte Boltinggaard. Anders Lykkesen efterfølges af Rasmus Andersen og derefter Anders Rasmussen, som flyttede gården ud ved Hudagergyden, idet gården ved udskiftningen havde fået jorden øst for denne vej, som nu kaldes Ryslinge-gyden. Toften, hvorpå gården havde ligget, solgte han til Lars Rasmussen, som flyttede sin gård nr. 8, mtrnr. 11 herud. Det er nu Fabers bolig.

Anders Rasmussen overdrog siden Maegaard til sin svigersøn Hans Peder Jensen. De sidste ejere har været Hans Jensen, dennes svigersøn Hans Hansen, der var fra gård nr. 10. Hans farfar var Hans Hansen fra Kyhls gård i Sødinge. Hans Hansen var en meget anset tillidsmand i landmændenes kreds. Han var til sin død formand for Landøkonomisk Selskab.

Højstrup, gård nr. 3 i solskiftet, gammel selvejergård under kongen. År 1664 anføres bonde Peder Andersen og 1688 Laurids Laursen, det er de to samme, som havde Damgaard — også under kongen; Højstrup benævnes ved udskiftningen som den ene af byens såkaldte ejendomsgårde, hvortil Tøjstrup havde husbondhold, men Boltinggaard var ejeren, som bortfæstede den og fik landgildet. Husbondshold betyder »hold på husbonden« og var en afgift, som ejeren oprindeligt svarede til kongen ved ejerskifte;

Gar. Lars Christiansen,
Ærenlund.

Gdr. Peder Jørgensen,
Ærenlund.

men denne ret til en slags stempelafgift var det altså alene, kongen 1719 havde overdraget til Tøjstrup, da Niels Hansen Viborg købte kongens rettigheder i Ryslinge og fik byen samlet under Tøjstrup. Det smagte dog altid af lidt, og herskabet på Tøjstrup kunne regne med en slags overhøjhed og gjorde det til glæde for sig selv; men kun hvis Boltinggaard ville sælge, var der en afgift at modtage, og det vedkom aldrig fæsteren.

Højstrup var byens vestlige gård. Ved udskiftningen var den med hartkorn 6 td. 2 skp. og skovskylld $1\frac{6}{7}$ album fæstet af Niels Rasmussen, som den 11. juni 1802 købte den løs fra de to herskaber for 1875 rdl. Ved udskiftningen 6 år før fik Niels Rasmussen en god toft fra gården hen til Blaabæks gyden og et agerskifte ved Tøjstrup skel bag Tolvmændsskov som den oftest blev kaldt, fordi de tolv Tøjstrupbønder havde den i fællesskab og delte den i 12 skovmål. Dette agerskifte udparcellerede han til en gård, som fik navnet Dyrlund. Ved slutningen af 1800-tallene blev den af H. A. Engholm købt ind til Tøjstrup og nedlagt.

Endelig fik Højstrup en stor mark nederst ved Hudagergyden

til Lørupvejen. De yderste jorder herude udskiftedes til broderen Peder Rasmussen, som på Erlands agre oprettede gården Ærenlund 1806. Peder Rasmussen tog straks fat på at indhegne sin mark og fik 1813 Fyns Stifts Patriotiske selskabs præmie for at have plantet 774 favne hegn.

Ærenlund er atter udparcelleret i jord til huset neden for mejeriet, (1807) mejeriets og hospitalets grund og til Hans Fr. Danielsens boelssted. Skomager Christian Rasmussen opførte her de grundmurede bygninger, og ejendommen har derefter i 3 generationer tilhørt slægten Danielsen. Endvidere har Ærenlunds tidligere ejer Anders Madsen Andersen udskilt et husmandsbrug »Ny Ærenlund«. Han havde solgt Ærenlund til Peder Jørgensen fra Lindholm i Brangstrup, hvis søn Karl Jørgensen nu har gården. Begge har været ypperlige delingsførere i Ryslinge.

Gården i byen. Niels Rasmussens stærkt formindskede gård blev overtaget af hans søn Christian Nielsen. Derefter fulgte Anders Madsen, som giftede sig med Christian Nielsens enke, min farfars kusine. Anders Madsen kunne magte en større opgave og udvidede atter gården ved at købe Lars Frederiksens gård, som var udflyttet til landevejen overfor, hvor Blaabæksgyden (Nørre-marksgyden) støder til. Denne gård var i forvejen sammenlagt af nr. 7 og 15 — mtrnr. 10 og 16, og jorderne lå overfor Højstrup langs landevejen. Anders Madsen forenede således 3 af de gamle Ryslingegårde. Hans søn Christian Andersen, der overtog Højstrup var i 3 år formand for Ryslinge sogneråd, da det store skolebyggeri sattes i gang i efteråret 1900. Hovedskolen ombyggedes og forskolen i Lørup opførtes. I sine sidste år granskede han sin slægts historie og aflagde mig i den anledning gentagne gange sit besøg i Brangstrup skole. Hans svigersøn S. K. F. Johansen har nu Højstrup med de af Anders Madsen opførte bygninger og det blandt bøndergårdene mest herskabelige stuehus.

Det er ejendommeligt at tænke på, at denne store gård ved indkørselen til Ryslinge efter udskiftningen var næsten opløst og sunket ned til at være en ganske lille gård, hvis hovedparcel gik over på Ærenlund.

RYSLINGEGAARD

Ryslingegaard, gård nr. 4, mtrnr. 7, lå umiddelbart øst for foregående. Den var allerede under Christian IV blevet øde og blev i over 100 år kun beboet af indsiddere. En stor del af dens jord var kirkejord, som 1650 blev givet til præsten til forbedring af

embedet. Den 3. juni 1766 var indsidderen Hans Fr. Danielsens tipoldefader Peder Mikkelsen død her. Fra Ravnholts gods fik Hans Elling på Dalsslund tilsigelse om at opgøre skiftet efter ham og »tage hans enkes, Sofie Olsdatters bo under lovlig skifte og deling mellem hende og hendes 2 sønner: Ole, der tjener hos Hans Elling og Mikkel, der er hjemme hos moderen.« Ole skal have 1 fyrkiste med lås og 1 får, og Mikkel 1 fyrskab med 2 rum og 1 får med lam. Desuden skal de have føde og klæder til konfirmationen, og hun skal oplære dem i guds frygt. Indsidderen har altså haft en fårebesætning på de øde agre. Disse blev tilligemed bygningerne i året 1771 af Ravnholt givet i fæste til en, som ville overtage og rydde nogle store skove som hørte til Ravnholt. Det var Lars Rasmussen, som blev kaldt Lars Smed, fordi han var smedens søn fra Kragelund. På gården var den nu 16 år gamle Mikkel Pedersen. Han blev der og tjente Lars Smed som karl i de følgende 7 år. Så ville herskabet give ham en fæstegård i Maareskov, men han var bange for hoveriet på en gård, som lå så nær ved herregården. Dette opfattedes af herskabet som opsætsighed, og han måtte springe soldat i København i 8 år, og da han kom hjem 31 år gammel, var der kun en stilling til ham i Ryslingeegaards husstue som daglejer. Da stavnsbåndet blev ophævet, kunne han flytte ind i den større husstue på Højstrup med sine 8 børn. Det kunne ikke blive andet end fattigdom, og han døde som almisselem i fattighuset, som lå, hvor Mindelunden nu er.

Hans enke, Dorte Mikkels levede sine sidste år hos datteren i et hus, som lå der, hvor smedien nu er, og på hvis jordlod Kolds hus blev bygget. Hendes søn blev avlskarl hos pastor Laub. Dorte Mikkels aftenbøn med sine børnebørn var et rationalistisk vers om at hjælpe sig selv ved at gøre det gode og skaffe sig himmerige i arv:

Voks du lille plante frem,
voks og bliv et kristent lem;
bed Gud selv at danne dig
at du må arve himmerig!

Hun døde 1848, året efter kom Birkedal og forkyndte, at hvad vi er dannet til selv at udrette, er værdiløst, for vi er dog kun syndere, der alene har brug for Guds nåde.

Dorte Mikkels datterdatter var moder til Hans Frederik Daniel-
sen.

Lars Rasmussen Smed havde været tjener for herremanden på Ravnholt på en udenlandsrejse, og man kan forestille sig, at herremanden en dag har sagt til Lars Smed: »Jeg har en gård i Ryslinge, hvortil præsten har kirkejorden, og hvor der hidtil kun har været indsidder, fordi ingen i over 100 år har villet dyrke den må du få i fæste. Den skulle kunne blive god. Der hører en stor skov, Hesselholm, til den, i den må du have lov at hugge løs på de store træer, så du kan få et godt agerland, hvis du har lyst til slidsomt arbejde.« Lars Smed så på den, slog til og sagde tak til. Han blev ikke narret. Han fik, da jorden blev udskiftet og skoven ryddet, omtrent den bedste gård i byen, så det for efterverdenen var ufatteligt, at den gård således havde ligget øde i umindelige tider. Da udskiftningen kom, tillagdes den gode, lidt sene jorder, hvor kornet ganske vist var sent til at modnes, men sikkert til at give grøde, og de lå snildt fra gården ud til Nørremarksskoven. Dertil beholdt han Hesselholm fra Graabjerg banke ned til åen med tidlige knap så sikre mod syd skrånende jorder på skovrydning og hedejord. De blev dog efterhånden bortsolgt. Der ligger nu Nasaretskirken, kommuneskolen, forsamlingshuset, nogle huse og gården Engholm.

Lars Rasmussen var ikke helt fremmed i Ryslinge, idet hans fader var født i den vestlige tvillinggård (Højtofte) som søn af Niels Fenstsen (omtalt side 32).

Et vognhjul. Ikke destomindre kom han straks i konflikt med byens mænd, idet man nok ikke har været klar over rettighederne i den gård, som så længe havde været øde og var frataget sin kirkejord 121 år, før Lars Smed overtog den. De tolv Tøjstrup-bønder anklagede ham, fordi han havde sat for mange får på græs i byens fællesgræsning. Han blev på bystævnet idømt en bøde, som han nægtede at betale, og derfor tog oldermanden, Niels Jørgensen, et vognhjul af vognen i gården hos Lars Smed som pant for bøden. Dermed var herskabet på Ravnholt indblandet i striden, for Lars Rasmussen kunne jo ikke gøre hoveriarbejde med kun tre hjul under sin vogn.

En vanskelig proces. Den 22. juni 1772 stævnedes herskabet på Ravnholt de 12 Tøjstrup-bønder til møde ved Sunds-Gudme herredsting i Høje. Samme dag stævningen blev forkyndt for bønderne, blev den forevist for fuldmægtigen på Tøjstrup, monsieur Hansen, der sagde: »Derom vil vi trækkes, som vi er stærke til.« Ved retsmødet 2. juli var fuldmægtig Hansen mødt på Tøjstrup-bøndernes

vegne og udtalte, at han med nogen forundring på sit herskabs vegne måtte fornemme, at denne trættekære Lars Rasmussen, som nys er kommen til byen, ville bilde sig ind at kunne kuld-kaste Ryslinge bys lov, som efter den autorisation, Hans kongelige majestæt havde givet slig lov, er ligeså hellig som kongens lov. Da alle indstævnte ikke var mødt, blev sagen udsat i 14 dage til 16. juli.

Ved dette retsmøde udtalte Ravnholts fuldmægtig Sv. Jørgensen, at Lars Rasmussen straks, efter at Ryslinge mænd havde frataget ham et beslagent hjul, som stod i hans gård, begærte samme hjul ved 2 mænd i kærlighed tilbage, hvilket blev ham nægtet, og at han derefter for at elske fred og rolighed med sine grander og naboer og for ej at vise sig trættekær havde budt dem forlig til. Tøjstrups fuldmægtig erklærede nu, at han ikke var imod billigt forlig, og da fire af de Ryslinge mænd på egne og de øvrige bymænds vegne var til stede, forenede de sig med hverandre om at forlige sig med hverandre og frafalde sagen i al venlighed på følgende måde:

1) Ryslinge mænd tilbyder at udlevere til Lars Rasmussen det udpantede hjul uden betaling, hvilken præsentation de godvilligen eftergiver.

2) At Lars Rasmussen herefter, ligesom han tilforn har ved sin indtræden i gården forbunden sig til uden modsigelse, underkaster sig deres lov.

Der vedtages forskellige forandringer i byloven om græsningen på fælleden og overenskomsten slutter: I det øvrige beholder enhver sin ret og adgang til de hoveders græsning, som fra arilds tid har ligget til deres gårde.

Man får en anelse om, at det er Tøjstrup, der har været drille-syg imod et herskab, som lå i vejen for, at Tøjstrup kunne være enerådende inden for et område, som det gerne ville regne for sit. Det var nemlig slet ikke altid behageligt for herskabet med sådan en Ravnholtsgaard liggende midt imellem sine undergivne.

En træstub og en træstamme. Det blev at mærke, da den Tøjstrup foged fandt en træstamme i et lad hos en af bønderne. Det kunne blive en farlig sag om ulovlig skovhugst. I en snæver vending klarede den arme bonde sig ved at sige: »Den har jeg fået af Lars Smed.« Fogden tog ham så med hen til Lars Smed og spurgte om det passede. Lars gik ind på spøgen, og da fogden bad ham vise sig stubben, gik de ud i skoven, hvor Lars Rasmussen

havde ret til at hugge træer. Andre bønder havde kun ret til rishugst i deres skove. Fogden tog mål af stubben, men målene ville ikke passe rigtig. Lars Smed affærdigede ham imidlertid kort, idet han sagde: »På stabbi har hun misæl ståe.« Fogden måtte give op.

Sprogkundskaber. Ryslingemændene beundrede Lars Smed for de sprogkundskaber, han havde erhvervet sig på sin udenlandsrejse. Da spaniolerne 1808 kom til Ryslinge og skulle indkvarteres, kunne sognefoged Jørgen Hansen, Dalslund, ikke klare det, for det eneste fremmede ord, han kunne, var zwei. Han sagde zwei her, zwei der. Så sendte han bud efter Lars Smed, og han klarede indkvarteringen. Hans søn Frederik Larsen giftede sig ind i den vestlige tvillinggård, hvor vi skal omtale ham og hans søn Lars Frederiksen (Lars Frederiksen: Tidsbillede fra 18. årh.).

Ingen af Lars Smeds 22 børn arver Ryslingegaard. Lars Smed var 3 gange gift og havde 22 børn. Da han døde 1809, giftede hans enke sig med Jørgen Jensen Holm, en søn fra Gultvedholm i Kværndrup sogn. Hans arv var 25 store bøgetræer, som han gjorde i penge og fik skøde på Ryslingegaard 1809. Hans slægt blev højt anset på egnen. Det var anden gang en mand fra Gultvedholm gjorde sig bemærket i Ryslinge sogn, sml. side 22 og 24.

Jørgen Jensens datter Mariane fik Ryslingegaard. Hun blev gift med sønnen fra den østlige tvillinggård (udflyttet Vestergaard). Det var den senere politiker, kongevalgt landstingsmand Christian Rasmussen. Fra ungdommen af var han nationalt grebet. Forsvaret og Københavns befæstning blev for ham vigtigere end fastholdelse af junigrundlovens ligestillethed. Han blev højremand, og regeringen lønnede ham med at gøre ham til livsvarigt medlem af landstinget.

RYSLINGEKVÆGET

Han flyttede gården ud fra den indsnævrede plads mellem den daværende smedie og Højstrup og kaldte den Ryslingegaard. Hans to sønner Rasmus Christiansen, Brænderupgaarden og Lars Christiansen, Ærenlund, senere Vindinge Søgaard, blev begge højres folketingsmænd i Nyborg og Faaborg. Sønnen Jørgen Christiansen fik gården Birkelund i Sødinge, medens den yngste søn Hans Christiansen fik Ryslingegaard. Det var disse fire mænd, der ved Svendborg amts landøkonomiske selskabs dyrskue frem-

stillede det røde fynske kvæg, som dengang betegnedes: *Ryslingestammen*. Grundlaget for stammen var lagt, da den store kvæg-handler Hans Lørup drev en stor flok slesvigsk kvæg gennem Ryslinge på vej til København, og en ko kælvende udenfor smedjen.

Kalven blev sat i stald på Ryslingegaard, og Christian Nielsen på Højstrup, der så, hvor godt den kalv faldt ud, var opmærksom og købte op, når der senere kom drifter af sønderjydske kvæg igennem byen. Her fandt Chr. Rasmussens sønner en interessant opgave med at fremstille en bedre malkerace. Først kom de med i arbejdet på flere af egnens større gårde, men snart efter kom de også med på Damgaarden og i flere og flere andre bøndergårde. Siden kom også husmændene med, og nu er det røde fynske kvæg udbredt over det hele land. Dette er Ryslinge bøndernes største økonomiske indsats i vort landbrugs historie.

LIVET PÅ RYSLINGEGAARD

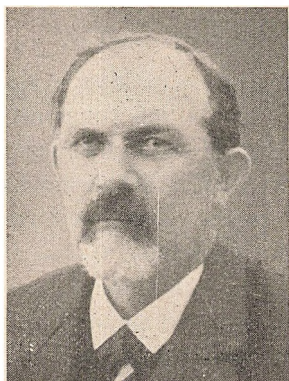
Hans Christiansen var i mange år mejeriets formand. Han var ikke med i mejeriet fra begyndelsen. Hans energiske hustru Marie Christiansen var altid på færde i stald, køkken og i stuerne og hun ville selv lave sit smør. Hos hende herskede det gammel-dags familiære forhold til tjenstefolk og arbejdere, forenet med moderne selskabelighed, vistnok mere end gården kunne smide af sig. Høstdagene var festdage, hvor intet blev sparet for at gøre arbejdet festligt, og når høsten var forbi, holdt hun høstgilde, så det var til glæde både før og efter. Intet blev sparet, som kunne hjælpe os til at få en dag ud af det. Når hun fremviste den 1. classes kvægbesætning, tog hun den store tyr imellem benene og om halsen og trykkede sig ind til den. Hun ville være god mod alle, der hørte hende til. Hans Christiansen solgte, da han blev gammel, Ryslinge gaarden til Peder Pedersen, som efter en brand har opført moderne ladebygninger.

KILDEGAARD,

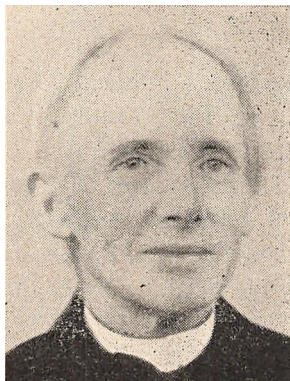
nr. 5, mtrnr. 8, lå bag byens huse med en gyde fra gaden ned til gården, der havde 5 td. hartkorn. Medens så godt som alle gårde i 1800-tallet tog deres eget navn, som undertiden var ret ubegrundet, havde Kildegaard fra gammel tid navn efter kajle kilde (kolde kilde), der også havde givet navn til den nærliggende

Keilmose (Kildemose) og Kildemosehøj, der kunne ses fra gården.

Kildegaard var 1688 fæstet under kongen af Rasmus Nielsen, der havde afløst Niels Knudsen. Ved udskiftningen fik manden Frederik Hansen sin toft ned til Kildemosen, der blev udparcelleret i moselodder, så endog husmændene fik et tørvemål. Der var tørv nok til alle. Marken fik Frederik Hansen i en stråle vest fra Hudagergyden helt til byskellet. Den næste mand var Niels Frederiksen, der efterfulgtes af degnen Riefbergs stedsøn Jørgen Degn. Hans halvsøster Riefbergs datter Marie degn levede

Chr. Andersen, Højstrup.

Hans Fr. Danielsen.

her i sognet som et drikfældigt vrøg og skal have boet i et hus ved indkørselen til gården, hvor i min barndom den afsatte skolelærer Pedersens enke også boede. Marie Degn siges at have haft en datter, Christiane, der fik husly i hospitalet overfor øvelshuset. Hun fik flere uægte børn, til hun blev gift med Lars Nørremark i Strarup, som hun tog fra konen. Hendes søn var den drikfældige »smukke Thorvald«, som fik husly i nævnte hus foran Kildegaarden, hvor han blev dræbt i et drikkelag for nogle år siden. Ryslinge sogn fik altså ingen glæde af disse degneslægter. Thorvald sagde: »Min ulykke er spiritus«, og det var jo rigtigt.

Jørgen Degn flyttede fra Kildegaard til det store hus i Lørup, som havde jord langs vejen fra Lørup til Rodsmose. Hans datter blev gift med sønnen Hans Andersen fra Lørupgaard, som byggede gården på Tornbjerg, Svendborgvej 50 i Ringe.

Jørgen Degn efterfulgtes på Kildegaard af Christian Rasmussen, gift med min farfars kusine, en datter fra Pederstrupgaard. Deres søn Rasmus Rasmussen, kaldet Rasmus Kalkkilde, af koldkilde, flyttede gården ud på marken ved Hudagergyden. Datteren,

Marie, blev gift med Anker Munk, en brodersøn af lærer Munk i Ringe. Rasmus Kailkildes søsters mand, Peder Gartner, fik Kildegaardens gamle byggegrund og toften til husmandsbrug og gartneri. Kildegaarden fik ny bygninger ved den store brand, som 1883 ødelagde de gamle stråttækte huse fra byens gamle gade ned til Kildegaard mellem købmandsforretningen og Højskolehotellet. På een gang moderniseredes bybilledet. Vi fik grundmur og det dengang overalt brugte skifertag i stedet for bindingsværk og stråtag.

NYGAARD OG HØJTOFTE

Gård nr. 6 mtrnr. 9 lå østen for husene og en ubebygget grund. Den var 1688 fæstet til Hans Christensen. Hans formand var Anders Christensen. Ved udskiftningen har Mads Poulsen gården og fik sin tofte ned til Kildemosen. Marken fik han ligesom Kildegaard fra Hudagergyden til grænsen i vest. Jernbanen følger marken fra øst til vest, og gården afgav jord både til banen og Ryslinge station. Mads Poulsens eftermand var Hans Larsen og derefter dennes svigersøn Jens Hansen, der fik sin anden kone fra Mosegaard i Herringe. Hans Christensen købte gården efter Jens Hansen og flyttede den ud syd for stationen. Nu er det Marius Niensens. Han har til Ringe museum skænket Jens Hansens fine 2 m lange granit-vandetrug, som før stod i gården i byen.

Den vestlige tvillinggård var nr. 7 i gårdrækken og efter 1844 matrikkelnummer 10. Den lå, hvor nu Højtofte er med gartneriet Rosenlund. Den kaldtes d. v. Tvillinggaard, fordi den var bygget sammen med nabogården, idet den ene lade, den fjerde, var fælles og ligesom stuehuset delt på midten. Et risgærde delte gårdspladsen i to dele. Det er klart, at de to gårde oprindeligt har været een gård, som et par børn engang har fået i fæste og havde fået lov til at dele både bygninger og agre i to dele. Det var ikke sjældent, at der en tid var to fæstere på en gård, men det var sjældent, at sådan deling blev af varighed, som det blev her og ved Damgaard og Maegaard eller i Lombjerger i Ringe sogn.

Gården var oprindeligt en kongsgård, hvor den drabelige frihedskæmper Niels Ibsen Fenstsen var bonde under Svenskekrigen, og var der endnu på gården ved den første hartkornsansættelse 1664 (se side 32).

Ved udskiftningen hed fæsteren her Søren Lykkesen. Han var fra Sandager i Gislev sogn, og han døde 1801, hvorefter hans søn Poul Sørensen, der var gift med Marie Hansdatter, købte gården fra Tøjstrup. Han byggede et fritliggende stuehus 1811. Han havde aldrig gået i skole. Han kunne ikke skrive, men derimod kunne han læse. Han var en åndsvakt og livlig mand, der gav sig meget af med sine børn, og hans datter Johanne Poulsen, blev da også udskrevet af Ryslinge skole 1824 med karakteren udmærket godt for kundskaber, men hun har nok drillet lærer Riefberg lidt, for hun fik kun meget godt for sædelighed (opførsel). Hun blev gift med Frederik Larsen, en søn af Lars Smed på Ryslingegaard, og det var altså en af Niels FenstSENS efterkommer, der nu flyttede ind som ejer af Niels FenstSENS gård.

FREDERIK LARSENS OG BIRKEDAL

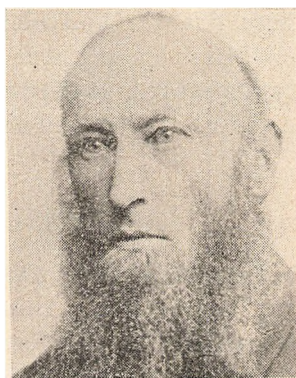
Da Vilhelm Birkedal 1849 kom til Ryslinge, var Frederik Larsen og navnlig hans kone straks hans venner. Han følte sig tiltalt af deres stærke levende barnetro. Tit søgte han gennem haven over gaden over til Frederik Larsens bondegård, og her »hos den åndens kvinde og den hjertets mand«, som Birkedal i digtet »En bondefamilie« kalder sine to venner, fik han fred i sit sind. Også Kristen Kold kom meget i Frederik Larsens hjem. Han omtalte tit Johanne Poulsdatter i sine foredrag og kom ofte med den bemærkning: »Det er som hun sagde, Frederik Larsens kone i Ryslinge«. Engang da han blev spurgt, hvad forskel der var på hans højskole og de andre, som akademikerne ledede, svarede han: »Jo, når jeg taler om perserkrigene, så holder jeg foredrag om Frederik Larsens kone i Ryslinge.« Om hendes lune aner man lidt, når hun sagde til Budstikke-Boisen, da han skulle prædike i Ryslinge kirke: »Nu må De ikke prædike for godt, Boisen, for vi her vil jo helst, at Birkedal skal være den skrappeste«, hvorover både Birkedal og Boisen lo hjerteligt. Hun var den førende i hjemmet, og var meget økonomisk anlagt, men Frederik Larsen var også dygtig. Han ombyggede gården, idet han flyttede den lidt mod vest, så den blev skåret løs fra sin tvilling, og han forlængede sin svigerfaders stuehus imod vest. Han var en meget anset mand, der en tid var sognefoged, og 1854 optoges han i den grundtvigske sammenslutning af præster og lægmænd til værn om den kirkelige frihed.

LARS FREDERIKSEN

Sønnen Lars Frederiksen overtog gården, og var en årrække sognerådsformand i Ryslinge sogn, en meget anset folkemindesamler, der samarbejdede med Svend Grundtvig. Han var netop 14 år, da Birkedal og Kold kom til Ryslinge, og han blev grebet af disse to mænds vidnesbyrd, kom på Kolds højskole to gange, men den anden gang var lidt af en skuffelse, for han kunne ham

Hans Fr. Christiansen.

Lars Frederiksen

snart udenad. Han tænkte meget på at studere, men han kunne alligevel ikke beslutte sig dertil, og da han altid led af sukkersyge, ville hans kræfter heller næppe have slået til. Han tog så til Rødning Højskole til november 1853. Straks var det en skuffelse. Der var ingen syner, ingen billedlige fortolkninger af aser og jætter. Men snart lærte han værdien af de praktiske kundskaber og færdigheder, som han her fik lejlighed til at modtage og øve. Han vendte tilbage til gården som karl og begyndte at samle folkeminder, men 1857 blev han på Kolds opfordring friskolelærer i Baaring. Her var han i 4 år og giftede sig med Hansine Christensen, men 1861 vendte han hjem for at hjælpe faderen, der var blevet svagelig. Faderen døde 1866, og Lars Frederiksen overtog fødegården, som han 1874 udvidede ved at lægge dens jorder sammen med gården nr. 15, mtrnr. 16, oprindelig genbogården mellem bygaden og præstens have. Den havde 200 år efter reformationen haft forpligtelse til krohold, men nu var den udflyttet, så den lå vestligst i bybilledet midt i jorden ved landevejen overfor, hvor Nørremarksgyden (Blaabæksgyden) støder til.

Langs med denne gårds mark i hele sin udstrækning mod syd lå Lars Frederiksens jorder fra brugsforeningen i øst til Tøjstrup mark i vest. Der var store og gode bygninger derude ved Nørre-marksgyden, og her flyttede Lars Frederiksens ud medens de af hans fader opførte bygninger med toften til fødegården blev solgt til højskolelærer Niels Højgaard. Kun 4 år boede Lars Frederiksen i den store gård. Så døde hans ældste søn i 17-årsalderen. Han solgte gården til sammenlægning med Højstrup og tilbagekøbte fødehjemmet, som nu kun var på 5—6 td. land. Her boede han 1878—87 som sognerådsformand og forfatter. Han udgav 1880 »Den kirkelige bevægelse i Ryslinge i Fyn fra 1849 til 1868.« Af-handlingen er optrykt i »Svendborg Amt« 1910 og er en ene-stående skildring af valgmenighedens tilblivelse. »Folkelivet i Danmark og Sønderjylland fra 1766—1866« udkom 1881. »Fri-skolebevægelsen i 1852 og de følgende år« udkom 1885.

Familien flytter til Jylland. Lars Frederiksens moder holdt på realiteter og var altid misfornøjet med, at Lars Frederiksen ofrede sin tid på skriverier. Hun var aldrig tilfreds med, at hendes føde-hjem var blevet et husmandsbrug, og hun fulgte med glæde med til Bredballegaard ved Vejle, da Lars Frederiksen 1887 solgte fødehjemmet og købte denne større gård, hvor hun levede de sidste 5 år af sine 30 år som aftægtskone, hun blev efter eget ønske begravet på kirkegården i Hornstrup, hvor deres præst, den tid-ligere kapellan hos Birkedal L. Nygaard holdt ligtaalen. Det var for hendes praktiske sans unødvendigt at transportere liget den lange vej til Ryslinge, »for vorherre han hitter mig såmænd nok, hvor jeg så ligger«, sagde hun. Omtrent 3 måneder efter døde Lars Frederiksen 57 år gammel. Hele sit liv havde han lidt af en arvelig sukkersyge, som hærgede Lars Smeds familie. Han havde om natten en hel spand vand stående ved sin seng for at slukke tørsten. Han blev begravet på Ryslinge kirkegård, og valg-menighedspræst Karl Povlsen udtalte i sin ligtale, at han havde gået i skole hos tre personer: hos sin moder, hos Kold og hos Birkedal. De førte ham ind i Vorherres skole, hvor han holdt ud til det sidste. En anselig bautasten står over hans grav.

Lars Frederiksens søn landbrugskonsulent A. M. Frederiksen siger, at på Bredballegaard begyndte han dyrkning af foderroer og cikorierødder, således at han i markskiftet havde 2 skifter med roer. Han var også landbrugsmæssigt en mand, der ville føre an.

Sml. Birger Isaksen: Lars Frederiksen, Fynske årbøger 1950.

VESTERGAARD

Den østlige tvillinggård, nr. 8, mtrnr. 11, var ved hartkornsansættelsen 1664 og 1688 fæstet under kongen af Niels Rasmussen. Den udskiftedes til Hans Rasmussen, der efterfulgtes af sønnen Rasmus Hansen. Den lå over for byens østlige gadekær, Tanges Kær, hvor der vrimlede med snoge ved bredderne. Vest for Tanges Kær ligger nu Ryslinge byes vandværk. Rasmus Hansens sønner var tidligere præstegårdsforpagter i Gislev Hans Rasmussen, landstingsmand Chr. Rasmussen, Ryslingegaard, samt Lars Rasmussen, der overtog fødegården og flyttede den 1851 ud ved Hudagergyden, hvor han havde købt jord fra Mægaard. Han ville ikke gøre skridtet fuldt ud og bygge på sin mark længere ude på den anden side af Hudagergyden. Det var uhyggeligt at flytte helt ud i marken. Denne gård er derfor udflyttet i 2 tempi.

I den gamle bygning, den østlige tvillinggårds lave sammentrængte huse, var der ikke hyggeligt. Den overtro, der havde så stor magt over de gamle ryslinger, havde behersket alle rum i de gamle bygninger. Om natten skåede (vandede) kvæget sig og brølede, men når man stod op for at se efter, så var der ingenting. Kvæget lå roligt og sov.

Anne Væverske hørte tit svær tummel i bryggeret, hvor de tumlede med karrene, som om der blev brygget. En aften ville gårdmanden ud for at fodre heste, men i fremset (forstuen) mødte han et stort svin, som spærrede for ham. Han brødes så længe med det, at han blev syg og så løb det op på loftet. Efter 3 dages sygdom gik han op til præsten, det var ham, Marstrand, der havde gået i den sorte skole, og manden bad præsten komme over og udrydde spøgeriet, men præsten sagde, at når han bare lod spøgeriet i fred, så gjorde det ham ikke noget. Desuden kom det sjældnere og sjældnere, og tilsidst kun hvert hundrede år, og så omsider blev det helt borte.

Konen gik en aften op på loftet med en lille dreng ved hånden. Da de havde lukket loftslemmen op, så de en hvid mand løbe fra skorstenen hen over loftet. Drengen sagde: »Se mor, sikken en der går.« Man havde også ment at se en gloende drage fare hen over den sure have. Da gården blev brudt ned, havde man efter alt dette ventet at finde en skat, men der var intet. (L. Fr. 350)

Lars Rasmussens sønner Poul og Hans Larsen solgte gården ved Hudagergyden til Albert Pedersen, der atter solgte til Henrik Møller. Hans Peder Hansen fra Lørup købte gården og flyttede den ud på jorden og kaldte den Vestergaard. Fabrikant Chr. Faber købte stuehuset og indrettede sig der en hel lystgård.

FRA TOFTEBO TIL DALSLUND

Gård nr. 9, mtrnr. 12, var ved første hartkornsansættelse på vej til at blive tvillinggård, idet den havde to fæstere: Henrik Pedersen og Jørgen Frederiksen, men ved udskiftningen var der igen kun een fæster, nemlig Christen Ladefoged. Han fik sin toftelod mod nord, en lod syd for byen samt moselodder og skovlodder og købte 14. januar 1801. Gården Rosenlund er bygget af Frants Jensen, på den yderste jord i syd 1804. Herude boede Niels Hansen, søn af Hans Slagter i Lørup, derefter Niels Hansens søn August Nielsen, der solgte gården ud af slægten.

Der var nu kun halvdelen tilbage af gården oppe i byen, og 1878 delte Rasmus Christensens børn denne rest, så der blev huse ud af det. En datter, gift med Jens Peder Nyenstad, fik huset, hvor gården havde ligget. En søn, Hans Rasmussen, fik jorden i syd, og byggede »oppe i vejret«, som man sagde, fordi man havde glemt de gamle agernavne, ellers kunne man måske have sagt Glasbjerg.

En anden søn hed Lars Rasmussen, der fik den nærmeste jord syd for landevejen og byggede sit husmandsbrug ved siden af det sted, hvor komponisten Th. Aagaard siden byggede sin villa. Lars Rasmussens søn, pantefoged Rasmus Rasmussen, arvede faderens hus. Han har i mange år været formand for Ryslinge sangforening og er den eneste af de gamle hovbønders efterkommere, der i dag bor på fædres jord.

Gården nr. 10, mtrnr. 13, lå altid lidt tilbagetrukket fra landevejen. Her var der også to fæstere 1664 og 1688: Niels Mikkelsen og Rasmus Bertelsen. Niels Mikkelsens søn, Mikkil Nielsen, var gift med Anna Jacobsen, Elling, fra den følgende gård og samlede igen gården til een. Udskiftsforretningen blev underskrevet af Peder Hansen, der efterfulgtes af Niels Hansen og derefter af Erik Hansen, en søn af gdr. Hans Henrik Hansen i Sødinge. Erik Hansen blev anden gang gift med Jutta, Niels Peder Jepsens datter fra Sødinge. De tilhørte altså ligesom familierne i den vestlige tvillinggård og Damgaard pionærene i den grundtvigske bevægelse, medens folkene i de øvrige gårde sluttede sig ligeså tæt i kreds om den gamle kirke og skolen på Graabjerg banke. Erik Hansens søn, Vilhelm Hansen, har gården. Hans broder var Hans Hansen, Maegaard.

Bøgely. Fra gården er tidligt et agerskifte: Schakebro (mtrnr. 55) bortsolgt som en selvstændig gård, Bøgely til Peder Ras-

mussen. I min ungdom boede her Niels Nielsen, gift med Sødingesmeden Anders Hansens datter. Han var en sjælden nidkær formand for Ryslinge skyttekreds og gik op i dette ungdomsarbejde med liv og sjæl. Hver eneste søndag eftermiddag sad han på skydebanen nedenfor Hvenegaard og ledede selv øvelserne. Vi skød med riffel af model 67 og ladede selv patronerne. Der skete ingen ulykker under Niels Nielsens ledelse.

En datter, Marie, blev gift med Jens murer, en svoger til valgmenighedens vært, Poul Jørgensen, i købmandsforretningen »Skansen«, som de hjemvendte soldater efter 1864 havde kaldt købmandsforretningen ved Nasaretskirken.

Jens murer oprettede maltgøreri ved Fjellerup station, det som Chr. Rasmussen fra Bøgeskovgaard udviklede til Ryslinge Bryggeri. Jens døde pludselig af difteritis, og Marie giftede sig anden gang med den unge delingsfører Mads Madsen, der senere drev handel med pattegrise. En anden af Niels Nielsens døtre, Dagmar, blev gift med købmand Niels Andersen fra Løruphede, Anders Mortensens søn. Han byggede siden Bøgensminde og Lyngsted ved Fjellerup st.

Dalslund (gård nr. 11, mtrnr. 14), er den sidste gård på den gamle gades nordside. Medens de fornævnte 10 gårde alle 1664 og 1688 var kgl. majestæts ryttergods, er Dalslund opført som tilhørende Frederik Gersdorff, Ravnholt. Men han har kun husbondsholdsretten, medens en anden (1800 var det Tøjstrup) havde såkaldt ejendomsret. Jacob Laursen er her 1688. Hans Jacobsen Elling dør 1731.

Udskiftningsforretningen underskrives 1796 af sognefoged Jørgen Hansen, der ligesom de fleste ryslinger har tilhørt en i Ryslinge fra gammel tid udbredt slægt Elling. Der var i Ryslinge 1438 en bonde ved navn Jesse Elling. Han må have været selvejer, for han førte proces med præsten om en sag af så stor vigtighed, at den skulle have været for erkebispens i Lund, men begge parter blev enige om at lade sagen afgøre af nævninge i Odense. Man må tro, at han har ejet Dalslund eller Højstrup, som var de eneste 2 gårde, der 1796 havde en gnist af benævnelsen selvejer i behold, idet de altså betegnes som »de såkaldte ejendomsgårde«. Det er mærkeligt, at navnet Elling forsvinder i kirkebogen hen i 1700-tallet, men det kommer af, at sådanne tilnavne ikke var i kurs blandt bønderne. De havde præg af øgenavne, som kunne bruges nedsættende eller som skældsord. Det var kun småårs-

folk, som måtte finde sig i sligt. I Ryslinge kirkebogs første blade finder vi 1727 Jørgen Jacobsen Elling, 1730 Jørgen Elling, 1731 Rasmus Elling, Hans Elling, Anna Elling og Laurids Elling samt 1734 Hans Elling, men snart opgiver pastor Steenstrup at genere bønderne med et navn, de ikke ønskede indført. Det var bedre at bære faderens fornavn og hedde Jacobsen eller Nielsen end at blive skældt ud for en ælling.

Den 10. december 1800 køber Jørgen Hansen ejendomsretten til Dalslund fra Tøjstrup. 4 td. hartkorn, 16,5 alb. skovskyld for 1025 rdl. Husbondsholdet havde han allerede fået fra Ravnholt den 14. april 1780, og han var derfor fri for ved købet at svare noget til Ravnholt for husbondsholdet. Til Dalslund hørte 2 huse, som beboedes af Mads Larsen og Peder Hennings. Forsikringssummen for samtlige bygninger i den almindelige brandforsikring var 1660 rdl. Købesummen skaffede han ved lån hos møller Brochmann, Davinde. Det var særdeles gunstige betingelser for at blive selvejer.

Dalslund bliver fæstegård under bonden på Lombjergegård. Sognefoged Jørgen Hansen efterfulgtes på Dalslund af Christoffer Knudsen. Da han døde, giftede hans enke sig 1840 med gdr. Jens Petersen i Lombjerge. Hendes søn, Rasmus Christoffersen, fik nu Dalslund i fæste under Jens Pedersen. Efter dennes død var Rasmus Christoffersen ejer af Dalslund. Hans datter, Christine, blev gift med Mads Nørregaard, der bortsolgte jorderne, som lå øst for landevejen, hvorefter plejesønnen, Hans Jørgen Andersen, reddede den beskårne rest af hans slægts gamle gård ved at købe den for penge, han havde tjent som præstegårdsforpagter i Ryslinge. Hans moder var en søsterdatter af Rasmus Christoffersen, og hans fader var fra Lørupgaard. Han var dobbelt fætter til stifteren af Ryslinge højskoles gymnastikskole, Jens Ovesen.

Den jord, som ved udskiftningen ansås for byens bedste, og hvis agernavne Christine Nørregaard tilsidst var den eneste, som kendte, ligger dog endnu for det meste til gården. Ager-skiftet Stokkene bortsolgtes kort efter udskiftningen og blev en gård, som hedder Søstok, fordi den er lagt i søstokken til Fjellerup sø. Gårdens grænser mod Sofienlund blev i gamle dage kritiseret for at være urimelig uregelmæssige, og Ravnholt fik skylden: De havde på Ravnholt engang fået overladt et stykke jord,

der skulle tilhøre dem, til agrene var afhøstet, men de såede bog, der groede bøgeskov op, og den bliver aldrig afhøstet.

SPØGERI VED DALSLUND

Ved vangeleddet øst for Ryslinge kom sognefoged Jørgen Hansen ridende hjem fra Nyborg. Da han kom forbi Dalshusgyden, så han en rytter på et lille gråt æsel ved sin side. Han kunne ikke høre, det trådte på jorden. Han kunne bare se det. Han prøvede at ride fra det, men det fulgte med. Så gav han sig til at synge salmen: »Vor Gud han er så fast en borg!« og da forsvandt rytteren og det lille grå æsel. (L. Fr. 352). Der er vel ingen tvivl om, at sognefogden var blevet bange for sin egen skygge fra den nedgående måne, og at skyggen forsvandt, da vejen drejede imod vest og han vendte ryggen til skyggen, men historien er et eksempel på, hvorledes den overnaturlige forklaring lå først for hos disse overtroiske mennesker, men den viser tillige, hvor de søgte hjælpen overfor de hemmelighedsfulde magter, som var så uhyggelige, og som man tit mødte her, hvor vejen drejede efter Dalshuse. De fleste havde her hørt lyd af hunde, der støjede med deres lænker, og heste, der raslede med deres jernkobler. Sådant fortalte en 23-årig karl, at han for 15 år siden kom gående fra Sandager om natten kl. 12. Da han var mellem Dalshusgyden og Vangeleddet, der, hvor stenten fører til gangstien efter Sofienlund, hørte han støj af et par heste med seletøj på, som om de redes i forspand, og han gik det i møde, han syntes, det kom bestandig nærmere. Han prøvede at stå stille, men så var der intet. Da han begyndte at gå, så var støjen der igen. Anden gang stod han stille, og der var ingenting. Da han atter gik, blev støjen værre. Tredie gang han stod stille, hørte han det forsvinde ad Ruerne til. (L. Fr. 354). Det må altså være tretallet, der drev spøgeriet væk. Jens Braas kone fortalte, at de en aften gik forbi stenten ved Vangeleddet, så sad der en mand på stenten. De hilste, men han svarede ikke. Da de gik tilbage, var han der ikke. Vi har svært ved at finde noget mystisk ved dette, men det havde de gamle ikke. (L. Fr. 355).

For mange år siden rejste en bonde på kongeægt midt om natten, men allerede på Ryslinge gade, inden han nåede Vangeleddet, mødte han et ligtog. Det var varsel for Mikkel Peders barn, som døde den nat. (L. Fr. 356). Der var altså ikke hyggeligt ved nattetid ad vejen mod Dalshuse. Det var dog ikke noget ondt, der skete. Det var bare noget mystisk og ubegribeligt, man her kunne komme ud for.

NISSER PÅ DALSLUND

Det var derfor ret ligetil, at man på Dalslund havde set og mærket nissen. Nissen er husets levende sjæl, og på Dalslund var der en meget god og dygtig nisse, men han var også temmelig selvrådig. De havde engang på gården en sort hest, som nissen fodrede. Da manden ville

køre den bort til købstaden, havde nissen gemt den oppe på slyden, men da manden var kørt bort, satte nissen den ind i stalden igen. De havde en brun hest, som var nissens kæledække, og da manden ville til marked med den, gjorde nissen et hul i muren ind til hestestalden, og om morgenen efter markedet stod den igen i båsen. Dette kunne jo nok forklares af hestens stedsans, men den forklaring var ikke nær så interessant. En dag kom der en tigger til Dalslund. Han ville krybe op på slyden og stod ved kvisthullet. Der sad nissen, og tiggeren sagde: »Stik mig din lab«. Nissen stak et ben hen til ham. Han hivede sig op og faldt ned på stenbroen.

Hvis en nisse bliver ked af sin tjeneste, går han ud og spørger folk, om de ikke vil have en lille dreng i tjeneste, som ikke forlanger anden løn end en potte sød mælk.

Nissen hentede foder til gården. Han hentede det ikke i nærmeste nabolag men længere borte, således kom han engang fra Lørup over Troelstrup bro med et knippe hø på ryggen, men her mødte han en Lørup nisse, som kom med et knippe hø, han havde hentet i Ryslinge. De røg i totterne på hinanden og faldt i åen. De fik en dukkert og fik deres hø ødelagt.

Disse nissehistorier er fortalt af Lars Frederiksen i Sv. Grundtvig: Gamle danske minder, hvoraf disse historier er gået over i mange skolelæsebøger.

DE OPRINDELIGE TØJSTRUPGAARDE

(Gårdene på gadens sydside øst for præstegården).

Lynggård nr. 12, mtrnr. 20, den østlige Skiregraad, og de fire her følgende gårde tilhørte allerede Tøjstrup ved den første hartkornsansættelse 1664 i modsætning til de hidtil beskrevne, som først blev købt fra kronen til Tøjstrup af Niels Hansen Viborg. Lynggaard lå i byen som den mest østlige gård syd for landevejen. Den var både 1664 og 1688 fæstet af Peder Rasmussen. Fæsteren Karl Kristensen købte i året 1800 13 fag hus af bygningerne samt toften. Det blev til det hus på gårdens grund, der den dag i dag ligger som det østligste af de gamle huse.

De andre bygninger blev købt til nedbrydning og udflytning på de øvrige jorder, der strakte sig som en tynd strimmel ud i Skirret. Denne køber var Frederik Hansen, kaldet skomager. Han byggede udflyttergården i Lunget og kaldte den Lynggaard. Den fik en smuk beliggenhed ved vejen fra Troelstrup bro til Skirret, eller som det nu hedder Fjellerup st. Derude efterfulgtes Frederik Skomager af sin søn August Henrik Frederiksen, som var gift med Margrethe Larsdatter. Hun var datter af smeden Lars Dinesen i Ellerup, hvor også hendes broder, Hans, blev smed. Da

de unge folk på Lynggaard var barnløse, kom en søn af denne broder 8 år gammel i hjemmet hos August og Margrethe. Han hed Lars Hansen, men blev kaldt Lars August efter plejefaderen. Han arvede Lynggaard og bev gift med Mette Poulsen. Hun var fra nabogården oppe i byen som datter af den meget ansete stænderdeputerede bonde Poul Hansen, som gerne kørte med kammerherren på Ravnholt til stænderforsamlingen i Roskilde. Lars August og Mette havde sønnerne August og Rasmus, der begge blev ejere af parcelgårde på udlodderne ved bagvejen, som vejen fra Troelstrup bro til Fjellerup blev kaldt. August Larsen fik Søn-

Lars August og Mette Poulsdatter.

Rasmus Larsen og Hustru.

dergaard og Rasmus Larsen byggede gården i Pøls mose og kaldte den Engholm. Rasmus Larsen samlede 1920 stednavnene på Ryslinge marker til stednavneudvalget, og han har æren for, at det har været muligt at udrede ejendomsforholdet i Ryslinge bys 15 gamle gårde. Hans datter, Mary Henriksen, Engholm, har foretaget forskellige arkivudskrifter, som har været til hjælp ved udarbejdelsen af nærværende sognebeskrivelse, som hun omhyggelig har gennemset.

En søster til Mette Poulsen hed Maren Poulsen. Hun flyttede med sin søster til Lynggaard med den himmelseng, som står på Ringe museum.

Lars Augustes og Mettes datter, den smukke Barbara, blev gift med Søren Schytte og arvede 1889 Lynggaard. Schytte hørte om de gamle lergrave og tørvegrave. Gamle grave, hvor der forhen til Ryslinge kirke skulle være brændt gode teglsten på jorderne i Skirret, og det blev vel årsagen til, at han anlagde Ryslinge Teglværk for at afstive den strenge økonomi, han som alle landmænd led under i halvfemserne, men det lykkedes ikke. Han måtte afhænde både gård og teglværk og fik en plads som opsynsmand i Frederiksberg have.

Lynggaard blev nu købt af en husmand på præstegårdsjorden Jørgen Pedersen. Han var en smedesøn fra Fremmelev i Lunde sogn og han forstod at få noget ud af den ny tids landbrug. Teglværket blev overtaget af et konsortium, som ville bevare dennebjergværksdrift for sognet under ledelse af hidtilværende højskolelærer P. Thomsen. Da det viste sig, at der var for lidt ler på teglværkets grund, anlagdes et skinnerpor til Sandager skel, hvorfra leret kørtes op til brandovnen. Det var teglværket, der fik anlagt et sidespor ved Ringe-Nyborg banen. Dette udviklede sig til jernbanestationen i Skirret. Da det navnlig var Gislev sogn, der var interesseret i stationen kom den til at hedde Fjellerup st. Dette er derefter blevet navn på den stationsby, som her er vokset op. Skirret er snart et navn, der er glemt. Jørgen Pedersen havde lyst til en endnu større gård. Han købte Illosegaard i Gislev sogn, udstykkede Lynggaard og solgte bygningen med hovedparcel til en indenfor gymnastikforeningen kendt mand Johannes Larsen, født i huset på hjørnet af Dalshusgyden og en søsterdattersøn af Peer Sælænder i Lørup. Johannes Larsens svigersøn Aage Poulsen har nu Lynggaard. Jørgen Pedersens datter, Anna, gift med bødker Chr. Henriksen, Lørup, er moder til Hans Lykke Henriksen.

OVERTRO OG VIRKELIGHED PÅ LYNGGAARD 1900.

Om Lynggaard fortæller Axel Berntsen, Ny-Krumstrup, nedenstående historie bygget op i samme ånd som al den overtro, der har optaget sindene i Ryslinge, indtil kristelig vækkelse klarede livssynet. Historiens baggrund er 2 begivenheder år 1900. Den ene: En ko, der i de sene morgentimer malker sig selv. Den anden: En ung pige, der bukker under for denne tids hårde dom over følgerne af seksuel uforsigtighed og letsind.

På en af de større gårde ude ved Ryslinge mark havde de en plejedatter, som både var god og køn. Hun var sine plejeforældre til stor hjælp og glæde, for hun var flittig til at arbejde og pålidelig i alle måder. Nu traf det sig således, at når hun var i stalden at malke om morgenen, havde den store røde ko »Kisse« ingen mælk, medens den om middagen og om aftenen altid havde megen mælk. Dette varede 4—5 dage og pigen tænkte så, at en eller anden måtte have malket koen, før hun kom ned i stalden. En morgen stod hun op en times tid tidligere end ellers og gemte sig nede i stalden for derved at overraske tyven. Hun satte sig på malkestolen i en mørk krog i stalden, dog så nær, at hun lige kunne skimte »Kisse«, som endnu lå og tyggede drøv.

Alt var stille i den store stald. En halv times tid før malketid rejste koen sig op, stillede sig an, som når den blev malket, drønnede så godmodigt med et lille anstrøg af sorg i sit mæle, noget som kun den, der kender sine køer og er om dem til daglig, vil lægge mærke til.

Et kvarter efter rejste pigen sig, gik hen til »Kisse«, klappede hende og følte på yveret, det hængte slunkent og tomt som altid, når hun lige havde malket hende. »Nå det går til på den måde«, tænkte pigen. Hun havde før hørt, at en ko kunne malkes ved den ondes hjælp, om også den, der fik mælken, boede et stykke borte, men kun hvis vedkommende kendte både koen og stalden. Maren ude fra det skarpe hjørne havde fortalt hende det, når hun i høstens tid havde gået sammen med hende på marken og bundet neg op efter høstkarlene. Maren var en ældre kone og vidste god besked om alt både i himlen og på jorden. Hun havde også fortalt pigen, hvad der var at gøre i et tilfælde som dette, og nu skulle hun prøve Marens anvisning.

Næste morgen stod hun igen op før malketid, men istedet for at holde vagt, satte hun sig straks til at malke »Kisse« og fik næsten en hel spand mælk. Efter malkningen gik hun ind i køkkenet, tændte ild på komfuret, hældte »Kisse«s mælk i en stor gryde og satte den på kog over ilden. Alt dette skulle gøres stiltiende og i største hemmelighed, for ellers hjalp metoden ikke, havde Maren sagt. Pigen fyrede godt, og da mælken kom i kog og lige skulle til at koge over, tog hun gryden med begge hænder og vendte den om, så al den kogende mælk løb ned over den brændende ild i komfuret. Da det var besørget, gik hun ganske stille ned i stalden igen og malkede de andre køer.

Næste dag fik de at vide, at Sorte Mette havde været så uheldig at få hele sit ansigt skoldet om morgenen tidlig. Og nu vidste pigen, hvem der havde stjålet »Kisses« mælk. Det var nemlig gået sådan til, at idet hun hældte den kogende mælk ud af gryden, tog den onde ånd mælken til Sorte Mette i sine bare hænder, men da den brændte sig, smed den mælken lige i hovedet på heksen, som endnu lå i sin seng med sine sorte kunster og stjal fra sin næste.

Pigen var dengang fyldt 21 år, var en af de bedste og kønneste piger i sognet og afholdt af alle. Hun var forlovet, var tro imod sin kæreste og havde aldrig tænkt på andet end at vedblive at være det. Men Sorte Mette, der var blevet skoldet i ansigtet og derpå blevet opdaget som mælketyv, tænkte kun på at hævne sig på pigen. Med sine sorte kunster fik hun fat på en samvittighedsløs karl fra nabosognet, og med midler, som hun gav ham, fik hun ham til at forføre pigen, og da denne hen på efteråret opdagede, hvordan det var fat med hende, så hun sin store brøde.

Jeg så hende juledag ved gudstjenesten i kirken, og jeg tænkte: »Hvor er hun dog kommen til at se dårlig ud«, og jeg så hende sidste gang ved juletræsfesten mellem jul og nytår. Efter nytår bad og tiggede hun sin forlovede om tilgivelse for sin troløshed mod ham. Tilgivelsen gav han hende, men gifte sig med hende kunne han ikke. Til sidst tog fortvivlelsen overhånd med hende. Hun følte, at slet ingen

i verden kunne eller ville hjælpe hende, og bære sin sorg og skam kunne hun ikke. En nat midt om vinteren gik hun ud i maskinhuset og hængte sig.

Da plejefaderen næste morgen kom og kaldte på hende, stod hendes seng urørt, og han anede uråd, gik ned i stalden og derfra ned i maskinhuset, hvor han fandt hende kold og død. Han tog en økse og huggede rebet over, og i sine stærke arme bar han sin lille søsterdatter ind i huset. Men på denne vandring blev hans ellers så smukke hår næsten hvidt som sne. Da hun senere blev lagt i kiste, hvormed min søster var behjælpelig, fik hun med sig i kisten, hvad der var brug for ved en barnefødsel: vand i en krukke til at vaske barnet i, nål, tråd, svøb o. s. v.

Ved begravelsen talte Karl Povlsen så kønt og gribende over hende, talte om Guds langmodighed, der rækker langt ud over graven.

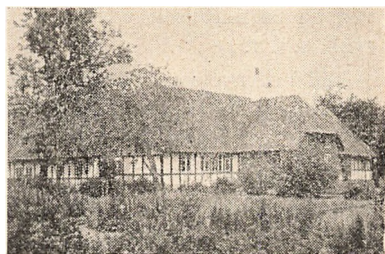
Dette er, hvad Axel Berntsen ovre i U. S. A. har fået ud af et trist ungdomsminde og gammeldags overtro. Virkeligheden er ligetil, og baggrunden er den strenge kirketugt, som Karl Povlsen holdt i valgmenigheden. Emma var sikker på udstødelse af menigheden og vennekredsen, og hun havde ingen moder, slet ingen at betro sig til. Hun mødte nidkærhed i stedet for kærlighed. Sådant var vrangsidet af et stærkt menighedsliv på sit højdepunkt.

EN RYSLINGEBONDE VAR MEDLEM AF STÆNDERFORSAMLINGEN I ROSKILDE

Gård nr. 13, mtrnr. 15, kaldtes også Skiregaard. Den lå umiddelbart vest for den foregående og ligger der endnu vest for det jordløse hus, som er Lynggaards rest i byen. På svenskekrigens tid var Tøjstrup-fæsteren i nr. 13 Jørgen Hansen og 1688 hed manden Niels Madsen. I slutningen af 1700-tallet var Poul Madsen fæster. Hans enke, Sara Poulsen, giftede sig med Hans Jacobsen, der underskrev udskiftningen. Poul Madsens søn, Lars Poulsen, var gift med Barbara Andersdatter og arvede gården. Men Barbara blev enke og giftede sig 2. gang med Lars Poulsens halvbroder Poul Hansen. Han var byens mest ansete mand og førende blandt Ryslinge bønderne og en tid medlem af stænderforsamlingen i Roskilde. Da Vilh. Birkedal kom til Ryslinge, var han ikke altid venlig stemt overfor det røre, den urolige præst vakte på egnen. Når oldermanden samlede bymændene, var han gerne den sidste, der kom, men ingen satte sig ved bordet, før han var kommen, og så satte han sig

ved bordenden og hørte til. Til sidst sagde han sin mening, og så var sagen afgjort. Hans søn, Anders Poulsen, var en høj statelig mand, som jeg husker fra gudstjenesterne i sognekirken. Dennes hustru var en dygtig gårdmandskone, som fik guldmedalje for hjemmelavet smør. Anders Poulsen havde en broder, Hans Christian Poulsen, som fik Voldstedgaard på Løruphede. Deres datter, Maren Helga, blev gift med Peder Appel Poulsen, der overtog gården, men opgav den senere og flyttede til en mølle

Gården matrnr. 15. i Ryslinge: Den østlige af Skiregårdene, hvor byens mest ansete mand, Poul Hansen var ejer, da Birkedal kom til Ryslinge. Den tilhører nu Aage Sørensen. Poul Hansen byggede gården 1818 og satte sit navn med dette årstal over gangdøren, hvor det læses endnu.

Fotografiet er optaget den 2. juni 1940, paa 120-årsdagen for hans datter, Mette Poulsdatters fødsel. Hun blev husmoder på Lynggård og blev stammoder til den efterlevende slægt, og det er hendes sønnesøn, Albert Larsen, der som kriminalassistent og stationsleder i Svendborg, har optaget billedet af den herlige gamle slægtsgård, saavel som af Mette og Lars August.

i Sønderjylland. Derefter solgte Hans Chr. Poulsens søn, Poul Hansen, gården på Løruphede og overtog den gamle slægtsgård. I sin høje alderdom solgte han den til Aage Sørensen

SKOVGAARD

Der hvor forskolen nu ligger, lå forudm Lars Andersens gård, som 1664 og 88 var fæstet af Laust Hansen. Den lå nummer 14 i rækken af de gamle gårde. Ved udskiftningen var det Jens Andersens gård. Han er den sidste, der køber sin gård. Det var 1803. Han flyttede gården ud midt i marken, der strakte sig sønder på i en trekant med den gamle grund i en snæver spids. Hans gamle moder kunne ikke holde ud at være borte fra byen og bo så langt ude i ensomheden. Hun fik derfor sin søn til at søge om, at hun måtte få almisse og flytte ind i fattighuset. Efter at have købt gården mente han vel heller ikke at have forsørgerpligt overfor sin moder, som ikke var tilskrevet aftægt, siden fæstet var ophævet ved gårdkøbet. Gårdmand Poul Hansens moder bad så mindeligt Poul Hansen, som fattigforstander, hjælpe den gamle kone med at få sit ønske opfyldt, at hun ikke

efter sin død skulle føres ad den uhyggelige markvej. Gården var flyttet ud på Høgholts agre og blev kaldt Skovgaard. Lars Andersens søn, Anders Larsen, fik Skovgaard, men efter hans død giftede hans enke sig med Jens Nielsen, der levede et langt liv på Skovgaard, hvorefter Jørgen Pedersen købte den, indtil han flyttede til Lynggaard, idet han solgte Skovgaard til mejeribestyrelsen Hans Jørgen Hansen. Derefter blev den købt af den hjemvendte amerikafarer Hans Jørgen Larsen, en søstersøn af den her omtalte Per Sjællænder og broder til frn. Johannes Larsen på Lynggaard. Efter H. J. Larsens død købte Niels Jørgensen Skovgaard. Han blev en ivrig forkæmper for den ortodokse grundtvigske anskuelse i valgmenigheden. Hans søstersøn, Knud Rasmussen, har nu Skovgaard.

DEN GAMLE KROGAARD

Gård nr. 15 i solskiftet, mtrnr. 16, lå mellem præstegårdshaven og landevejen. Før reformationen var præstegården som et kloster, hvor rejsende kunne tage ind og få kost og logi, men efter reformationen blev præstegården et hjem, hvor familien skulle være fri for en sådan byrde, som blev pålagt den nærmeste bondegård. I Ryslinge var den nærmeste gård ved præstegården gården nr. 15, og den var selvskrevet til at holde kro for betalende rejsende. I den pietistiske tid blev de fleste landsbykroer ophævet, og da det var forbudt at skænke for byens beboere, havde kroen også kun interesse på enkelte steder ved de store færdselsveje. Dermed ophørte kroholdet på gård nr. 15. I 200 år var der hverken krohold eller gæstgiveri i Ryslinge, men hen i 1900-tallet har fru Anna Johns Knudsen indrettet Ryslinge hotel og højskolehjem på modsat side af gaden, som den gamle kro lå. Den blev møbleret med møbler fra Ryslinge-gaard, stifteren har arvet dem efter H. Christiansen.

Under udskiftningen 1796 var Søren Hansen, kaldet Muskov, gårdens fæster. Muskovs søn, Hans Sørensen, flyttede gården ud vest for byen og lagde den ved landevejen overfor, hvor Blaabæksgyden (Nørremarksgyden) støder til. Her boede siden Hans Sørensens søn, Lars Hansen, men så købte Lars Frederiksen gården og lagde sine egne marker til. Han flyttede ud i den store udvidede gård, indtil han oplevede den tunge sorg at miste sin 17-årige søn. Så solgte han det hele derude til Anders

Madsen på Højstrup, som lagde begge marker til Højstrup og nedbrød siden bygningerne.

Gård og toft foran præstegården overtog Hans Sørensens svigersøn, Niels Smed, der her havde byens smedie sammen med et husmandsbrug på toften. Den var så god, at hans søn, Hans Nielsen, kunne undvære smedeforretningen og leve på toften. Christen Faber købte huset og udstykkede det i byggegrunde.

RYSLINGE HUSE

var som omtalt for største delen lagt midt i byen der, hvor nu den købstadsprægede del af gaden er. Her boede en skrædder, hvis kone hed Lucie. Han blev derfor kaldt Lucie-skrædderen, et navn som kunne gøres endnu morsommere, og man sagde luse-skrædderen. Han har opfundet flyvemaskinen o. 1830, idet han lavede sig vinger af fjer og fløj ned fra kirketårnet. Han dalede ned på pladsen ved skolen til stor glæde for skolebørnene, og han slap godt fra denne tur med svæveplan. Han var inde på det rigtige. Der var ved udskiftningen 10 huse i Ryslinge. De fik deres jord på de gode jorder vest for Nørremarksgyden, hvor nu en række gode husmandsbrug ligger. Husmændene fik gavn af, at udskiftningen i Ryslinge blev foretaget så sent, idet også husmændene fik hver et tørvemål i Kildemosen, der udskiftedes i 49 mål. Præstens fæstehuse i Dalshuse fik tildelt jordlod umiddelbart ved husene.

Byens smedie skal oprindeligt have ligget ved den gamle kro ved præstens have, men blev flyttet til den frie plads øst for matrnr. 4, der nu er slagterens. Den gamle smedekone her blev 103 år gammel. Der blev også bygget smedie ved det vestlige gadekær (Blaabækskær), hvor bygningen ligger endnu. Byens nuværende smedie er bygget på den plads i byen, hvor det hus lå, der er udflyttet som Koldshus. Philipsen sen. og jun. har her haft en god forretning, siden Philipsen købte hus og smedie af smedemester Petersen. Denne var på en jernbanerejse blevet kendt med en tiltalende dame, der var vendt hjem fra Amerika. De blev gift, og med hende stiftede vi første gang bekendtskab med syvende dags adventister. Hun fik sin mand til at lade sig gendøbe, og hun agiterede i mit hjem, på Forhaabningslund og mange andre steder, hvor hun og hendes mand var hyggelige gæster, men da hun kun mødte skuffelse, og Petersen havde besværlighed af lørdagslukningen, fik hun ham omsider overtalt

til at sælge den gode forretning til Phillipsen, og de rejste over til menighedsfæller i Amerika med alle deres sager, endog 2 sække bøgespånér, som hun havde til gode fra min faders bød-kerværksted, blev hentet og taget med over Atlanten. For at få husfred, bøjede Petersen sig altid for hendes påfund. Folk sagde: »Man skal nu ikke købe katten i sækken i en jernbanekupe«. Siden har der vist ikke været sekterisk bevægelse i Ryslinge. Der har været røre nok foruden.

PARCELLISTER BAG SKOVEN

Det er karakteristisk for midtbyn, at alle her omkring år 1800 blev selvejere. Herregårdene var som regel her ikke større end at de trængte til at skaffe sig penge ved at sælge bondegodset. De nykøbte gårde havde fjerntliggende udjord ind mod Gislev sogn, og de fem gårde, der havde fået hovedlod i vestermarken havde hver 2 udlodder på den anden side af Hestehaveskoven omtrent 7 tdr. land i Aamarken og $3\frac{1}{2}$ tdr. land i Skov- eller Skiremarken. Disse udjorder lå fint ved vejen fra Truelstrup bro ved forsamlingshuset til Skirret og Fjellerup st. De blev derfor hurtigt bortsolgt og bebygget som bolsteder og husmandsbrug. Allerede 1802 solgte Mads Poulsen matrnr. 9 sin udlod nr. 3 af Stenlandlodderne (Stenlund) 2 skp. $2\frac{3}{4}$ alb. hartkorn for 440 rdl. til Steffen Ibsen. År 1804 køber Henrik Andersen 3 andre baglodder for ialt 579 rdl. På den ene af disse lodder var der allerede opført bygninger. De bliver et bolsted på 6 skp. $\frac{2}{3}$ alb. hartkorn. Således fortsattes, til bebyggelsen »bag skoven« var fuldført, og gik videre på præstegårdsjorden 1874.

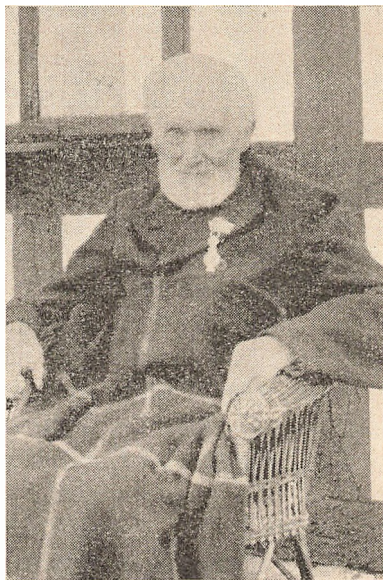
RINGERHUSET

Den gamle skole flyttedes 1834 ud midt i sognet på Graabjerg banke, medens der af de gamle skolebygninger dels blev et ringerhus og dels sadelmager Lars Pedersens hus. I Ringerhuset med et landbrug på een tdr. land boede i årene før 1867, da højskolen opførtes her og overtog ringerforpligtelsen, tømrer Hans Jørgensen og hustru Ane Marie Mogensen, som var af den gamle smedeslægt i Lørup. Deres søn, lærer H. J. Rosling, Fredericia fortæller om forældrene, der 1867 flyttede huset ned overfor gården Engholm, hvor han overtog ringerforretningen i Nasaret-

kirken, som han nu kom til at bo i nærheden af: Marie tjente i sine unge dage i en gård, hvor gammeldags sparsomhed havde til huse. Det stående morgenmåltid, øllebrødet, blev kogt af alle madrester, der fejedes ned i bordskuffen, brødstykker, osteskopper, flæskesvær, kartoffelstykker og undertiden lystemper. Konen ville gerne have kaffe, og somme tider fik pigerne en kop

Tømrer Hans Jørgensen og Marie.

Veteranen Peder Konstantin Larsen,
Lørup.

med. Hun spurgte: »Vil I have en stump sukker eller fløde, for I kan dæme ikke få begge dele.« De fik fløden og tog selv en stump kandis af skålen på hylden over dem. Ved den tid de flyttede, fik Marie kopper, så hun vansiredes siden af et koparret ansigt og Hans Jørgen faldt ned og slog skulderen i stykker og gik fra den tid i fremfældet stilling. Han var yderst beskeden med sine regninger, så at deres 5 drenge blev meget fattigt opfødte. Maries syngende fynsk og hendes venlige indstilling gjorde hendes stemme sødladende, så vi børn syntes, hun med sit koparrede ansigt var mærkelig, som da vi en dag hang over rækværket ved Truelstrup bro, og hun sagde: »Pas dog på lille børn, at I ikke falder i åen, for så flyder I lige ned til Boltje mølle.« Dette morede os. Østen for deres hus oppe ved skoven tæt ved præstegården Kirkely, boede først kogekonen Karen Rasmussen og siden

skræder Niels Jørgensen, der blev Hans Jørgens afløser som ringer og kirkebetjent ved Nasaretkirken. Hans søn var friskolelærer A. V. Jørgensen, Brudager Kile, hvor han blev en god ordfører for det åndsliv, han i Ryslinge var indlevet i.

HOVEDGÅRDEN TØJSTRUP

Gårdens ejere.

Tøjstrup må være anlagt som en torp på Ryslinge udmark af en Thyge, Thuel eller Tholle, idet den menes at være det Tholstorp, som i begyndelsen af 1300-tallet tilhørte hr. Hagbard Jonsen, hvis enke, fru Margrethe, ved skifte med sine børn overdrog Tholstorp til hr. Peder Rusticus (Peder Bonde), der var gift med hendes datter Ingefred. I året 1378 nævnes Niels Degn i Tholstrup, og 1407 skrives den Tygestrup og består af 2 gårde. Den er på vej til at blive landsby som de fleste torper, men et godt hundrede år efter er den samlet under Niels Henriksen Sandberg, den første forvalter af vor tiende efter reformationen. Han var en god mand for Ryslinge kirke, som han overtog næsten som en ruin. Han skal nemlig have ombygget kirkens forfaldne kvaderstens kor. Han efterfølges af sin søn Michel Nielsen Sandberg, som 1589 ikke har fået det forfaldne kirketårn under tag. Michel Nielsen døde ugift, og gården med den lille quakmølle (skvatmølle i møllemarken ved Brindhuset, Beriderhuset) gik over til hans søster Magdalene Sandberg, gift med Oluf Gaas. Efter hendes død 1618 overtog hendes søn Niels Gaas Tøjstrup, men døde allerede 1623. Hans enke Hilleborg Pors overlevede ham 14 år. Hun døde 1637 kort efter hendes eneste søn Christen Gaas, slægtens sidste mand, hvorfor Tøjstrup tilfaldt hendes datter Kirsten Gaas, død 1677; hun var gift med Erik Kaas til Lindskov, men en broder til ham skrives 1648: Jørgen Kaas til Tøjstrup. Han har måske behersket gården som panthaver, Erik Kaas var i hvert fald ikke så velfunderet, at han kunne klare svenskekrigens ulykker, han gik fallit 1669. Dermed var Sandbergs slægt bortdøet på Tøjstrup. Sådan gik det på mangfoldige herregårde efter svenskekrigen.

Biskop Jacob Laurids Jacobsens enke Anne Mule fik efter falitten Tøjstrup udlagt. Hendes datter Abigael giftede sig med Chr. Henrik Luja. Han var gårdens ejer under jordvurderingen 1688, men allerede 1694 solgte han den med 23 tdr. hartkorn hovedgårdstakst og 96 tdr. hartkorn bøndergods til Tim Banner

og dennes hustru Helvig Lisbeth Urne for 4979 rdl. 14 år efter altså 1708 solgte Helvig Lisbeth godset til Niels Hansen Viborg. Han tilkøbte sig 1719 sognets krongods, og da han 1743 afhændede Tøjstrups gods var der 22 tdr. hartkorn til hovedgården og 205 tdr. hartkorn bøndergods.

Således overtog oberst Adam Diderik v. Grambow Tøjstrup og havde den til sin død 1766. Han stedtes til hvile i det gravkapel, som byggedes til kirkens østgavl. Tøjstrup var nu på sit højdepunkt. Alt var fornemt, A. D. v. Grambow havde ombygget våningen til en trefløjet bindingsværks borg med tegltag, som den var og er på sognets anden herregård Krumstrup. Grambows enke og siden arvingerne besad nu Tøjstrup i 28 år. En ny tid begyndte at bryde frem på Tøjstrup. Bønderne fik deres hoveri fastsat ved en af begge parter underskrevet overenskomst, hvorefter en almindelig gård skulle yde 7 1/2 pløjedag med den tunge hjulplov forspændt 8 heste med en karl til at styre ploven og en pige til at køre ved at ride på den ene af de forreste heste; endvidere 42 1/2 spanddag (vogn og karl) samt 174 1/2 gangdag (arbejde af karl eller pige). Det var 232 dages arbejde på gården af en mand og 145 dage af en hest, men det var et stort fremskridt for bønderne, at de nu vidste, hvad de havde at rette sig efter. For de store gårde i Lørup blev det over 3 gange så meget. Før overenskomsten havde det nok ikke været mindre, så man kan forstå, at det kunne blive så meget, at en god gård kunne blive øde.

År 1794 afstod arvingerne Tøjstrup til A. D. v. Grambows datter, Augusta v. Grambow, der var blevet gift med senere major Adam Diderik Bulow, som nu kom for styret. Med begyndelsen af det nye århundrede bortsolgte de to ejere alle bøndergårde til fæsterne. Der oprandt en ny tid for den midtfynske egns bønder. Sødinge-bønderne øst for gaden var jo også Tøjstrupbønder. De andre små herregårde på egnen gav også bønderne selveje, og dette satte et selvstændigheds præg på befolkningen omkring Sallinge å. Den var beredt til at modtage frihedens talsmænd, da den grundtvigske bevægelse rørte vandene på denne egn, kristeligt og politisk.

A. D. Bulow og Augusta Grambows søn August Bulow havde Tøjstrup 1829—1894. Det var et fornemt herskab, som havde selskabelig omgang med herskaberne på Ravnholt og Arreskov. De var umådelige behagelige og forekommende overfor deres

undergivne. Min moder var stuepige hos dem i 7 år og udførte en herskabstjeners bestilling. Hun mindedes altid sit herskab med tak og opkaldte sin 3. søn efter August Bulow. Denne sagde tit, når hun besøgte dem: »Hvis den bødker ikke var kommen, så havde vi nok haft dig endnu.« Jomfru Løve var husbestyrerinde hos dem hele sit liv, det var disse kår, Bulow også kunne unde min moder.

I 65 år var A. Bulow mand på Tøjstrup. Han var meget anset blandt den fynske adel og deres repræsentant i amtsrådet; men også her i sognet var han højt regnet og i 17 år sognebestyrelsens formand. De anekdoter, som her fortælles, er mere vidnesbyrd om de ryslingers lune end om Bulows personlighed.

Dagliglivet på Tøjstrup hos Bulow og frue var altid præget af nøjsomhed og mådehold, men landbrugets overgang fra kornsalg til mejebraug og svineavl blev Bulow efterhånden for gammel til at følge med i. Skønt han havde arvet en stor formue med sin hustru, måtte han 1894 sælge Tøjstrup og flytte til Svendborg, hvor adelsvenner opholdt livet for den gamle hædersmand, hans frue og jomfru Løve.

Den grundtvigske indflydelse fra præsterne i Ryslinge havde været så stærk, at jeg aldrig i min barndom hørte nogen bande uden netop Bulow. Det lille sgu faldt ham på tunge i hver sætning. Da pastor S. Hjort bad ham aflægge denne vane, svarede han ydmygt: »Ja, det havde jeg sgu også tænkt på, det skal sgu være forbi!« Engang havde han tænkt, at det pyntede, nu vidste han ikke af, at han sagde det.

Han var autoritetstro mod regeringen og bandede over Birkedals tilhængere, da de byggede Nasaretkirken. »Hvor fanden skal I få penge fra til det?« sagde han til sadelmageren, der gav det lune svar: Jo, jeg og Hans Just kautionerer!« Bulow brummede og gik sin vej, for sadelmageren og Hans Just var kun jordløse husmænd. Han forstod ikke, at bønderne var blevet så velstillede og selvstændige, at de kunne løse den opgave, mens han selv sled på sin oprindelige store formue.

Der fortælles, at da hans svigerfader inden giftermålet besøgte Tøjstrup, pegede Bulow ud over egnen og sagde: »Så langt øjet rækker, er det mit!« Det kunne Grambow have sagt med rette, men nu gjaldt det ikke mere efter at alt bondegodset var bortsolgt til bønderne både i Ryslinge, Sødinge og Lørup, som der er en stolt udsigt over fra Tøjstrup.

Da det brød økonomisk sammen for Bulow, blev Tøjstrup købt af grosserer H. A. Engholm, København, for 195000 kr. Han nedbrød straks Grambows bindingsværks borg og opførte 1891 den nuværende hovedbygning i eet storkværk med kælder og kvist.

Han købte gården Dyrelund i Nørremarks skov for 25000 kr og lagde jorderne ind under Tøjstrup. P. Schmidt købte Tøjstrup 1905 for 225000 kr. Udbygningerne brændte 1912, igen i november 1913, og så påny 1921, og ved sidste brand 1924 fortæredes en hjælm af luerne.

I året 1915 købte Joh. Berntsen, en brodersøn af den store politiker Claus Berntsen, Tøjstrup, for 300000 kr. Han byggede et lille tårn med spir, hvorefter han 1920 kunne sælge gården for 625000 kr. til grosserer P. Pedersen. Nuværende ejer godsejer N. Nybo, en meget bekendt hesteopdrætter, købte den 1922 for 400000 kr.

CYPRIANUS PÅ TØJSTRUP

Med al den overtro på overnaturlige magter, som rådede i ryslingerne, er det ikke så underligt, at hemmelighedsfulde kræfter drev deres spil på byens hovedgård hos herskabet, som ganske vist var så højt hævet, at en bonde, der sagde du til herremanden blev til spot og grin for alle.

Det kunne ikke være mindre, end at her på gården havde hovmesteren Chyprianus, den underlige næsten almægtige trolddomsbog. Så var det engang, den lå på bordet i borgestuen, da gårdens folk kom der ned om aftenen. En af karlene tog bogen og gav sig til at læse i den. Så kom der så mange kyllinger, at de fyldte borgestuen fra gulv til loft. Heldigvis kom hovmesteren, som forstod at læse Chyprianus, og han læste alle kyllingerne ud igen. (L. Fr. 366).

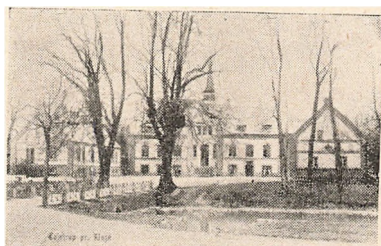
En anden gang fik Frits muremester fat i bogen, han vidste ikke, det var Chyprianus og gav sig til at læse i den med det resultat, at der kom en gammel gråskægget mand, der rystede over hele kroppen af kulde, han kom jo fra et varmere sted. Den gråskæggede spurgte, hvad han ville. Frits kunne ikke svare, men heldigvis kom hovmesteren, der havde anet uråd, og han læste den gråskæggede ud igen, og da denne gik, smækkede han døren i efter sig, så hele Tøjstrup rystede.

(L. Fr. 367).

Engang sad skytten og forvalteren, der havde gået i den sorte skole, og spiste. Pludselig gav forvalteren sig til at le højt i en skraldende latter. »Hvad griner du af?« spurgte skytten. »Å! der er nogen ude i Bøgelykken og de stjæler brænde, men de kan ikke få brændet på vognen, og de kan aldrig gå af stedet med det. Nu kan du gå ud og se, og de skal nok blive stående, til du kommer.« Skytten gik derud og ganske rigtigt, der stod de ganske stille med brændet og kunne ikke komme af stedet. Da de lovede, at de aldrig skulle gøre det mere, gav han dem lov til at gå, og så gik de.

HER RULLES

I rullekælderen på Tøjstrup går rullen tit af sig selv. Engang da Jens Hansen var forrider på gården, skulle kokkepigen gå ned i kælderen om aftenen og tappe øl. Hun turde ikke gå derned alene, og så fik hun Jens Hansen med, men så snart hun havde fået tappet af tønden, begyndte rullen at gå frem og tilbage ved siden af hende. De blev begge bange og løb. Hun glemte at sætte tappen i. Til lykke var kruset stort, og tøndens rendte kun så lettelig, så der blev intet øl spildt, inden de kom til sig selv. Så megen lune kunne der være i en spøgelseshistorie på Tøjstrup. (L. Fr. 368).

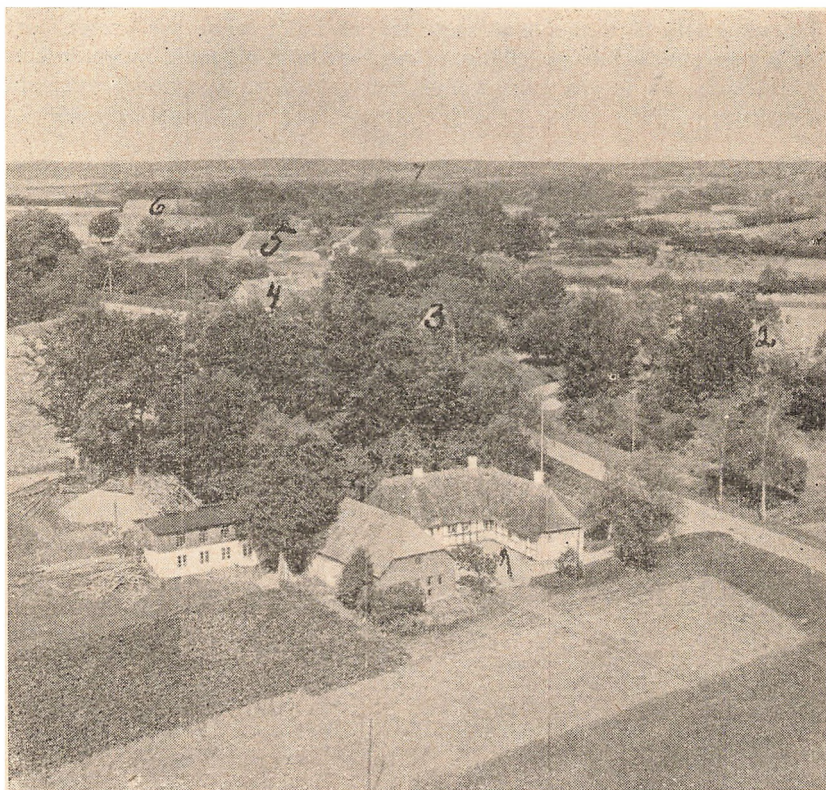

Vinterbillede af Tøjstrup.

LØRUP

Bønder og bryder.

Lørup er sognets anden landsby omtrent af samme størrelse som Ryslinge; men de mere letmuldede jorder i Lørup var

Lørup set fra syd, fra Koleaa, i Luftsyn:

1 Bødkerens Hus. 2 Smedien. 3 Forskolen. 4 Fogedgaard (Matrnr. 8), af nogle kaldet Sousmosegaard. 5 Lørupgaard (Matrnr. 6). 6 Højvang (Matrnr. 5) 7 Ryslinge Station.

ansat højere i gammelskat. Lørup må antages anlagt i middelalderen af en mand ved navn Lyder (Lydger), der har sat sig i spidsen for oprydningen af jorderne syd for Sallinge å øst for Ringe sogns grænser og anlagt de fire bøndergårde ovenfor den stejle skrænt ned mod Koleåen, der skilte jorderne fra de omtrent samtidig opbrudte Krumstrup marker. Efter Lyder måtte byen, torpen hedde Lydertorp, et så svært navn at sige, at det først gang, vi møder det i skrift 1438, er blevet til Løtherop.

1483 skrives det Lørope og 1489 Lørop. Den stedlige udtale er Lyerb. Mandsnavnet Lydger bæres endnu på egnen i formen Lyche, hvad der kan tyde på, at grundlæggerens slægt stadig lever på egnen, selv om vi ikke kan opstille stamtavler.

Ovenfor de næsten lodrette lerskrænter ned mod Koleå og overfor de ejendommelige kuller syd for denne fandt man to store damme. Foran den vestlige dam byggedes den største gård »Vestergaarden« i krogenden. Vest for den anden temmelig langstrakte dam opførtes den anden gård, som siden blev kaldt Herredsfogedgården, fordi herredsfogden i umindelige tider boede der. Østen for dammen blev der plads til 2 gårde. Den nordlige gav man sig for 50 år siden til at kalde Lørupgaard, for ellers havde gårdene i landsbyerne sjældent navne. Den fjerde af disse gårde lå ved dammen syd for Lørupgaard og er udflyttet til Riisager skifte og hedder Risenlund.

Disse gårde blev meget store, de to første endog hvad man siden kaldte en proprietærgård hver med ca. 12 td. hartkorn. De var ejere og svarede deres landgilde til kongen, og deres tilslutning til Ryslinge kirke godtgjorde de ved, at en del agre var givet til kirken, som fik landgildet af disse (kirkejord).

De unge mænd fra disse gårde ryddede mere skov og opløjede nye agre, som de gav ind under herremænd og fik deres støtte til opførelse af ny gårde. Således opførtes de tre gårde i byens østende ved hegnet til Krumstrup samt 4 gårde imellem »Herredsfogedgården« og »Vestergaarden«. Disse 7 gårde blev tilsammen på samme størrelse som de fire andre. Deres beboere kaldtes bryder i modsætning til kongens mænd, der kaldtes bønderne. Bryderne hørte tilsidst alle under Krumstrup. Med bøndernes landgilde handlede kongen på forskellig måde igennem tiderne.

Den 18. maj 1565 gav Frederik II landsdommer Claus Huitfeld, Lolland-Falster, pantebrev for 500 Joakimssedler i de fire gårde i Lørup, 1 i Ryslinge og 1 i Sandager.

Den 13. november 1581 skriver kongen til Eyler Grubbe, rigets kansler, Absalon Gye og Brede Rantzau: Da Claus Huitfeld har bevilget 4 gårde i Skuinge Vordingborg len til mageskifte for en gård i Sandager og kronens rettigheder i 4 jordegne gårde (selvejergårde) i Lørup og 1 jordegne gård i Ryslinge (Højstrup) skulle de snarest foretage besigtigelse og indsende den.

»Den 17. maj 1584 får Lauge Hvidtfeld livsbrev på de 4 gårde, 1 i Ryslinge og 1 i Sandager uden afgift.«

»Den 20. juli 1591 giver Christian IV Ebbe Munck til Fjellebro forleningsbrev på de samme gårde uden afgift.«

»Den 12. april 1597: Mision (sendelse) til Laurids Brockenhuus med det første at lægge gårdene under Nyborg slot, indskrive dem i jordebogen blandt kronens gods og gøre regnskab for indtægten deraf.«

Således lå disse gårde roligt under kronen nogenlunde fri for hoveri den 16. januar 1719, da Niels Hansen Viborg købte dem ind til Tøjstrup bondegods, og de kom ud for et ubegrænset hoveri på Tøjstrup. De var ikke længer jordegne selvejere, men ufri hovbønder, faldet som offer for magthavernes trang til at skaffe herregårdene arbejdere. Sådan var det i 83 år, så blev de igen selvejere, og det samtidig med bryderne. Det fra Tøjstrup udstedte skøde blev dateret 11. juni 1802.

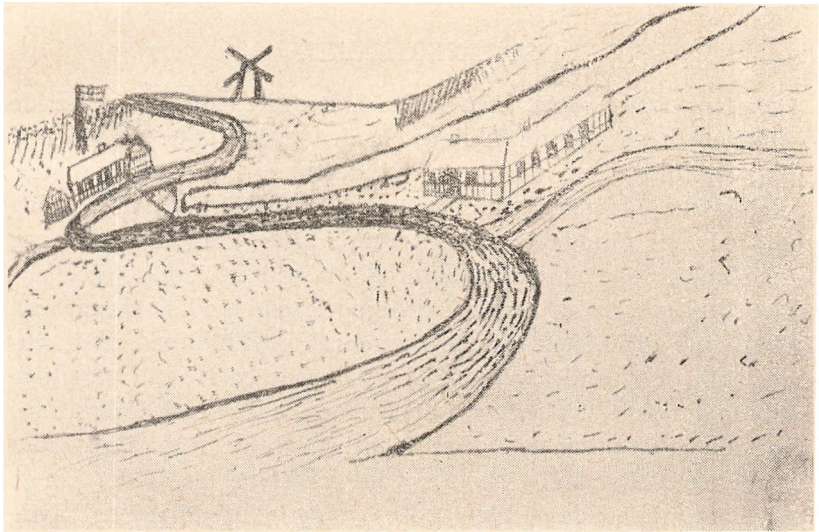
DE LØRUP JORDER UDVIDES

Løruppernes nærmeste naboby var Brangstrup. De to landsbyer var næsten at opfatte som tvillingbyer, idet kun en gangsti tværs over et par jordskifter adskilte dem. Beboerne i de to byer var i familie. Brangstrupperne havde et stykke hede som kaldtes Kolgærde, fordi det lå syd for Koleå som et gærde, der skilte byens jorder fra Volstrupmarken. Og på den strækning, hvor byernes jorder stødte sammen fra Brangstrup by til Sødingemarken, har der ikke været noget tydeligt aftalt skel. Sammenblandingen var så udpræget, at manden på Dyrelund og enkelte andre havde agre i det Lørup fællesskab. Ingen rejste derfor indvending imod, at Lørupperne brugte den jord, som lå længst ude i Tornebjerg, Faarebjergs og Kofaldet, nu Egelunds og Frydenlunds banker — heller ikke, at Brangstrup-mænd i Lombjerggaard og Grøndallund samt Dyrelund dyrkede nogle agre her og der. Min stamfader på Dyrelund havde således 1688 20 samlede agre på Løruphede, 6 agre i Egager skifte, 5 agre i Hulebjerg (Holberg) skifte. Det var 3., 4., 38., 56., og 57. ager. I Faarebjergs skifte 5 agre, i Kofaldet 5 agre. Det var her 19., 20., 21., 31., og 49. ager.

Neden for den stejle skrænt, som er lige syd for Lørup gade, var Koleaa, som en langstrakt sø, senere kaldt Groen, fordi den var begyndt at gro efter. Den havde fuldstændig skilt Lørup fra Kolgærde. Man kunne slet ikke komme derover uden at man skulle over Krumstrup mark, og der havde man intet at gøre;

men ved år 1400 var Groen så tilgroet inde ved Krumstup skel, at det kunne lade sig gøre at lægge tykke bøgestammer over dyndet og føre kvæget ud på heden, som ingen andre havde interesseret sig for.

Denne bro fandt min broder, bødker Chr. Henriksen, ved dræning 1948. Nedskylningen fra bankerne havde i de 500 år lagt 2 m jord over den.

Vejen i sving over Koleaa.

Man forstår, hvorledes den fordums dybe sø kunne opfyldes, så der nu er eng og krat. Under et torden-skybrud 3.—4. august 1879 så jeg hele græstørven skride ned fra den stejle skrænt på dalens sydside. Over denne bro af træstammer, lagt over dyndet, fik Lørupperne på een gang let adgang til en stor græsgang, som i størrelse nærmede sig byens gamle mark. Ad en smal strimmel land over Kolet kom man derud på morænegruset, der gav et godt græstæppe. Et kort over Lørup viser nu formen af et timeglas og minder om et kort over Amerika.

Allt dette var der ingen i Brangstrup, der gjorde indvendinger imod, men præsterne i Ringe og Ryslinge blev uenige. Hvem skulle have tiendekornet af de agre brangstrupperne havde opdyrket, og hvem skulle have kvægtienden af det kvæg, der gik på græs i sommertiden på Kolgårde? Det blev der proces om. Dommen faldt i 1438 og står side 38 i »Ringe sogn«: Ringepæsten

skulle have korntienden fra de agre, de Brangstrup mænd dyrkede på grænseskillet, og da de Lørup mænds kvæg fandt føden inden for Ringe sogns grænser i sommerhalvåret, skulle han have halvdelen af kvægtienden. 103 år efter kom en landstingsdom til det modsatte resultat, og flyttede sognegrænsen. Ryslinge sogn havde dermed taget et stykke land fra Ringe sogn, og Kolgærde havde fået navneforandring til Løruphede.

ST. ANNA KAPEL

Den langstrakte dam, som skilte Herredsfogedgaarden fra de to østlige kongsgårde strakte sig fra den gamle gade til den nye vej til Ryslinge. Den var et fladbundet kær med små skrænter, og den er nu fuldstændig groet efter. I min barndom var der dog endnu en lille vanddam ved den gamle gade. Her ved den store dams skrænt lå der midt i 1400-tallet, om ved St. Anna dag sidst i juli en dreng, som var lam i benene og legede med sit dæggelam. Da han ville gribe efter sin lille kammerat, gled han ned af skrænten og trillede i vandet, og idet han kravlede op fra sit ufrivillige bad, var der sket et mirakel; han kunne gå. Jublende råbte han: »Jeg kan gå, jeg kan gå!« Rygtet derom vakte røre. Folk, som var lidende af forskellig slags sygdomme søgte nu til det Lørup vand, hvor de badede og blev bedre, endog helbredt, »så de havde kastet deres krycher, ganske mange!« Det var jomfru Mariæ moder St. Anna, som var den helgen, der hjalp for sygdom, og omkring ved hendes helgendag den 26. juli søgte de skrøbelige til stedet og ofrede deres lam, der blev sat på græs nedenfor kilden i lammehaven. Deraf fik den katolske kirke indtægter — så gode, at den 1470 kunne opføre et kapel af røde munkesten og tækket med tegltag af tagsten uden fals, men med en omvendt teglsten over sammenføjningerne. Stenene har vi kunnet opsamle på tomten, hvor kapellet lå. Kapellet forsynedes med spir, hvorunder der hang en klokke og inde i kapellet muligvis den altertavle, som biskop Jacob Madsen Vejle 1589 fandt for alteret i Ryslinge kirke, forestillende den hellige Anna med de to børn, jomfru Maria og barn Jesus på sine arme.

Kapellet stod kun et halvt hundrede år i sin glans, så kom reformationen med fordømmelse af både helgendyrkelse og hellige kilder. Den let bevægelige befolkning fulgte de ny præster. Ingen kom nu mere til Lørup for at afvaske sygdomme, og der

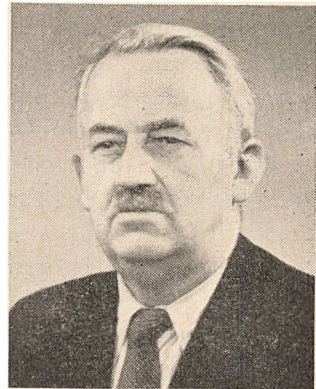
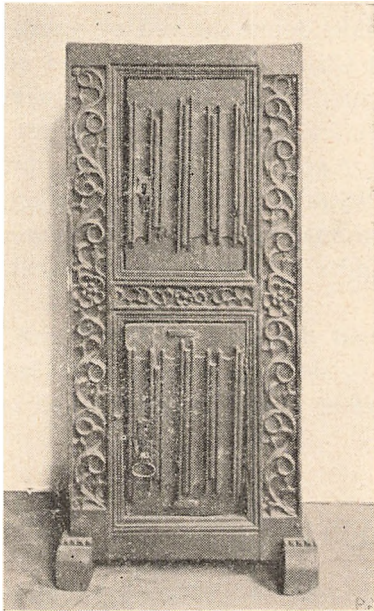
sås aldrig mere et lam i lammehaven omkring kapellet. Lammehaven blev taget ind til Knud Hvids gård, kapellet forfaldt. Det havde ingen tiendeindtægter, og præsten Sune Hansen i Ryslinge så med forfærdelse på, hvordan den hensynsløse herremand Claus Hvitfeldt på Krumstrup bar sig ad med kapellet, som hvis det havde haft indtægter, kunne være brugt til kirke for Lørup og Krumstrup. Men Sune gik vist helt over gevind i sit angreb på Claus Hvitfeldt, hvis mindre korrekte privatliv præsten rodede kraftigt op i. Dette kom jo strengt ikke denne sag ved, og præstens angreb synes mest at have moret Claus, der fortsatte med ødelæggelsen af St. Anna kapel, som han brugte til hølade. Klokken flyttede han til Ryslinge kirke. Derfra blev den siden flyttet til København, hvor kanonstøberiet har gjort det af med den. Spiret satte han op på Krumstrup hovedbygning, og den senere ejer af Krumstrup Just Jacobsen Høeg tog omkring 1609 de røde munkesten til Krumstrup, hvor de gik ind i hovedbygningen, fortæller præsten Jørgen Pop 1623.

Pastor Stenstrup oplyser 1755, at der på kapellets grund lå et hus, som kaldtes Kapelshuset, og de, som bor der eller fødes der, har tilnavnet Capel. På kortet er kapellets beliggenhed ved gaden mærket 41.

OTTO WIFFERT

I den tid kapellet stod i sin glans, skal der ifølge en optegnelse i Dansk Folkemindesamling have levet en hjulmand i Lørup ved navn Otto Wiffert, et navn, der forekommer os lidt sjældent, men Wiffert er muligvis en form for Hvid, som senere var et stort navn på egnen, idet flere herredsfogder i Lørup hed Hvid. Otto Wifferts fritidssyssel var udskæringsarbejde med religiøse motiver. Han skar lindorme og drager og han lavede uroer til at hænge op under loftet. Hans lille søsterdatter Grete Olufsdatter forærede dem væk i hjemmene, og hun fik nok gode ting af konerne til gengæld, som var til nytte i hjulmandshjemmet. Så tog Wiffert fat på en større opgave. Han ville skære en dør til St. Anna kapel. Han prøvede at skære et billede af sig selv som den gode hyrde, men det gik ikke. Han syntes det blev en ulv og gav ham ulvøren. Så tog han Grete som model, og nu lykkedes det særdeles godt og snart stod hun skåret ud i døren med sin hyrdestav over for ulven.

Ulven var ham selv med ulvøren, og staven var en blomsterstængel, som hun vinkede med i stedet for at true. Hun ville vinde, ikke overvinde — ikke knuse. Med Gretes lille lam som model skar han i forgrunden en mængde lam. Der blev flere og flere. Således så døren ud: En gammel mand med vidt opspilede øjne og ulvøren, en ganske ung pige med en stok i hånden, og bag ved hende en hel mængde lam. Da kapellet blev nedbrudt førtes døren til Ryslinge kirke, hvor den dog ikke blev indsat, men stod i våbenhuset, til den engang blev hugget

Cyklehandler Aksel Andersen,
Fjellerup.

Skabet fra Ryslinge
i nationalmuseet.

i stykker som gammelt skrammel. Det er tænkeligt, at Claus Bergs apostelfigurer også er gemt hen i kirken, til de blev anvendt til altertavle 1751.

Det fortælles, at da hjulmanden huggede dørrædet til, sårede han sig med øksen og døde af såret. Gretes øjne blændedes første gang af tårer, da byfolkene bar Otto Wiffert til Ryslinge kirkegård; men Claus Huitfeldts ædle frue, Dorte Bek, sørgede for Grete, der i stedet for den gode hyrde blev en brav fynsk hustru og moder.

På nationalmuseet står et udskåret fint skab, som man ikke ved andet om, end at det er kommen fra Ryslinge, og det er nok lavet her af Wiffert eller et andet håndsnildt bysbarn af slægten.

Kapellets grund

tilhørte efter udskiftningen et hus. Siden købte ejeren en stor jordlod af den til kongsbønderne udlagte fælleslod på Løruphede,

på hjørnet af landevejen og Løruphedevejen, martnr. 41, hvortil Morten Hansen flyttede ud og hans søn, Anders Mortensen, der var tømrer; huggede boelsstedets huse og boede siden her. Denne gamle Lørupslægt var håndsnilde som Wiffert og det omtalte skabs mester.

Anders Mortensens søn, Anders Christian Andersen, var den første ejer af stuehuset til Peer Peersens gård, efter at den var udflyttet med navnet Højvang. Han var væver og indrettede storstuen til vævestue, idet han konstruerede væve, der blev trukket af lodder, således, at når garnet var trukket på væven, kunne arbejdet med vævningen gå af sig selv. Vævernes, hør dyrkningens og fåreavlens tid var desværre netop forbi. Han gav sig til at væve vinduessjalusier, som brugtes meget til at sætte for vinduer, før man fandt på rullegardiner. Hans søn er cyklehandler Aksel Andersen, Fjellerup. En anden af Anders Mortensens sønnesønner har haft træskofabrik ved Fjellerup st.

JORDERNE REBES OM

Efter så rig en udvikling som Lørup var inde i igennem 1400-tallet, bliver misundelsens brød ofte spist. Der kunne opstå tvivl om, at den ligestilling, lov og sædvane krævede, var gennemført. Kong Hans modtog 1484 brev om trætte mellem kongens bønder og Bild Pedersen af Vormark om noget jord på Lørup mark, som Bild Pedersen havde gjort lovhævd på som brydernes herre. Ved det afholdte retsmøde sagde »kongens bonde Jes Remp, at Lørup var 2 boel, hvoraf de 4 kongens bønder havde det ene. Bilds tjenere havde det andet. Der udnævntes 12 jordegne mænd, deriblandt Jesper Elling og Simon Elling i Ryslinge og Jens Michelsen i Rynkeby, som skal udgranske, om der er tvende boel eller ej og om Bild har noget jord i bondens boel. Resultatet blev, at 8 bønder, deriblandt Jens Sørensen i Lørup, skal søndagen før Mikkelsdag og mandagen derpå rebe jorden i 2 boel, så at bønderne nyder det ene og bryderne det andet. Når reb og raft gangen er, skal de alle lade sig nøje, og den lovhævd, Bild Pedersen har gjort, skal være, som hun aldrig gjort var.«

Det var 1484, men 1532 stævner prioren, Ejler Ronnov i Antvorskov, landsdommer Jørgen Quitzow for noget jord, som han har taget fra ham med urette, liggende til en gård i Brangstrup på Lørup mark under St. Jørgens kloster i Svendborg. »Dertil svarede

de fire indkaldte bønder i Lørup, Jes Hvidt, Oluf Olufsen, Mads Hvid og Hans Jensen, at de for nogen tid siden var for højbårne fyrste kong Hans, vor kære broder; og at han da lod samme mark rebe og dele udi tvende dele. Den ene del til kronens bønder og tjenere udi Lørup og den anden del til gode mænds tjenere samme sted og beviste, at den jord, som fornævnte Ejler Rønnow siger, skal høre til St. Jørgens hospital, ligger med deres rette mål med flere bevisning. Dertil svarede Ejler Rønnow, at den tid, Lørup mark blev rebet, da var de kommen til St. Jørgens hospitals jord, da lod de rebet gange derover og ej rebte den*, og at forstanderen til St. Jørgens hospital havde sidenhen haft samme jord som deres, dens hævd og værdi i 11 år og mere, siden den blev rebet, ulast og ukært, da bør fornævnte nyde og beholde til St. Jørgens hospital efter hans logheds lydelse al den stund hans logheld stander ved magt.«

Disse agre tilhørte min stamfader på mandslinien på Dyrelund under Hvidkilde. Han har naturligvis betalt sit landgilde til Ejler Rønnow, men denne har vel altså vægret sig ved at betale St. Jørgens hospital sin part. Historien er et godt eksempel på de indviklede ejendomsforhold og på samhørigheden mellem Brangstrup og Lørup.

Fra denne tid 1508 har vi opbevaret et brev angående ovennævnte meget velbevarende bonde Jes Remps efterladenskaber, som vi anfører i tidens sprog: »Breff, som forne biskop mett flere gode mendtt Iffuer Munck beseglit och wdgjfruit hagde wnder datum wdvisi lydende, at Jens Pedersen y Offuerby y Lørup skiøtte bundi Anders Remp aldt then del, som Jens Remp hagde skøde på i den bondegaardtt Niels Jensen y boede, som breffuit derpå gjort er, indeholder og wduiser, hvilket breff och kiøb forne Jens Remp i Lørup gav hans syster forne Jens Peersens hustru for handtt døde.« Det synes deraf at fremgå, at Jens Remp har ejet mere end en af de fire bondegårde, samt at en del af Lørup blev kaldt Offuerby (Overby). Da det siden hed ned i Krogenden har overbyen måske været den østlige del af Lørup, østen og ovenfor den langstrakte dam, hvor underet var sket. Vesten for dammen var vel så Nederby med smedien, Herredsfogedgaarden og Krogenden.

*) Agrene var altså ikke regnet til Lørup, men til Brangstrup. Ved udskiftningen blev de flyttet hen til de gærdes jord, hvor de hørte til i Brangstrup. Præsten i Ringe tog tiende af dem, og det gjorde Ryslinge præsten også.

BYENS TRE MARKER

Nord for landsbyen Lørup lå agerjorden i 2 marker. Den ene var Egsmarken, der grænsede til Brangstrup Egsmark. Så nær forbindelsen var mellem de to byer, er det forklarligt, at vi genfinder de samme navne på mark og skifter på begge sider af sognegrænsen, endog en bydel i Brangstrup Krogenden (Krauæn) strækker sig mod en bydel af samme navn i Lørup. Vi anfører efter markbogen til jordvurderingen 1688:

Egsmarken var opdelt i 20 agerskifter, nemlig Toften, Gammeltoften, Vestreagre, Stakket og Lange Krogagre, Rangel, Ellet, en holm i Ellet, Leragre, Haagagre. Byebækstofte, Hørlykke, Drengsager, Særing, som i min barndom blev sagt sæni og er på markens højeste punkt. Så var der ind mod Brangstrup-marken, der som her, agerskiftet Holbroe (Holberg rod) med navn efter bjerg med huller i og rod = rydning. Derefter følger Riisager-skift, hvor gården Risenlund nu ligger, og Egsagre, som gav Egelund navn, og syd for Egelund var så Tornebjerg eller Tullebjerg og så følger Fårebjerg der, hvor Frydenlund nu er, og endelig hed skråningen mod nord Kofallet, som betyder grænsfeldet (sml. Kovirke ved Danevirke).

Den anden mark kaldtes Kirkemarken. Der er i de fleste af egnens landsbyer en Kirkemark og navnet må forklares som Kærmark og kommer her af den store Kærstrækning under bankerne ved Sallinge å. Her vurderes 16 skifter, nemlig Østertofte og Rodet skifte (ryddet skifte) med 33 øst-vest løbende agre af rødsand og lergrus lidt muld. Sandager skifte, Møllehave, Sandet skifte, Sotevaads skifte, Kirkebjergs skifte (Kærbjerg d. e. banken ned mod kærene). Skriftformen har givet anledning til, at sagnet om Ryslinge kirkes opførelse er blevet knyttet hertil. Derefter følger Tunge støkker, Hestestrue, Brebechs agerskifte, Mageltveds skifte, Bybechs skifte, Langtved, Hyltebjerg, Skovtofte, Kragebuk og Hvenet skifte.

Disse to marker dyrkedes sikftevis med rug og byg.

Heden var den tredje mark, som 1438 kaldtes Kolgerde, det er gærdet ved banken Kol. Det siges, at den i langsommelig tid har været benyttet som græsbed, men da i de senere år en del af den til plovland er opbrudt, forlangte Hans Majestæt heden vurderet til hartkornsansættelse 1688. I vurderingen af denne græsmark møder vi kun få skiftenavne, nemlig Lange Aaskifte og Smal-skifte, og så er der navne fra græsbedet: Fløgsbjerg Brennehave

og Smidekrogen. Ved udskiftningen er der kommen flere til efter fortsat opdyrkning, idet det var nødvendigt med års mellemrum at opløje græsbedet og dyrke jorden et enkelt år. Heden kaldtes på den tid af og til Bøgebjergs hede — vistnok egentlig Bøgebjerg, fordi jorderne bøjer sig ned fra Fløgsbjerg, hvis sand fløj eller føg for vestenvinden i våren. Landet bøjer sig ud over Brændehave med bred — bræin udsigt milevidt mod vest over den milebrede Odense-aadal. Alle, der færdes ad landevejen, tyder her en storslået udsigt.

Det første hus, der blev bygget herude som ledvogterhus ved regnet mod Gultved, kaldtes Bøgebjergshuset. Ude i vest blev det også før udskiftningen nødvendigt med led for broerne mod Volstrup og Brangstrup med ledvagt. Thorvald Hansens gård Vestergaard hed fra først af Vesterled, men da bødkeren, som boede der, købte det nederste af Tøjstrup-bøndernes fællesjord, blev dette ledvogterhus en gård. Ved Grovens banke var ledvagt ikke nødvendig. På banken lå nemlig byens grusgrav og under banken Grovens mose. Ingen af delene lokkede kvæget på afveje over grænsen.

UDSKIFTNINGEN 1787

Medens Ryslinge-bønderne var et konservativt folkefærd, der først skred til udskiftning af byens jorder 1796, var lørupperne et folk, som ikke holdt sig tilbage, når det ny var i gære. Det viste sig ved miraklerne under badning og den senmiddelalderige kultus, der førte til opførelsen af St. Anna kapel, og i deres vredebonhed til at opgive St. Anna-dyrkelsen efter reformationen. Det viste sig også, da den kirkelige bevægelse kom til sognet 1849, og det viste sig, da de var de første til at lade jorderne udskifte allerede 1787. Udskiftningen var nemlig en frivillig foreteelse. Der er steder her i landet, hvor man slet ikke har foretaget sig noget så radikalt som udskiftning, men har nøjedes med at mageskifte agrene til man nåede en nogenlunde tilfredsstillende jordfordeling, således i Sønderjylland.

I Lørup delte man marken i de to omtalte boel ved at trække en linje fra nord til syd ned imellem Egsmarken og Kirkemarken og tværs igennem heden. Det vestlige, Egsmarken og hedens jorder ind mod Brangstrup mark fik så Tøjstrup-bønderne. Det østlige (Kirkemarken) grænsende til Ryslinge mark og af heden

jorderne imod Gultved og Volstrup fik bryderne (Krumstrup-bønderne). Følgen var, at de fire gårde mellem Vestergaarden og Herredsfogedgaarden straks måtte udflyttes nemlig Hvenegaard, Brøndehavegaard, Volstedgaard og Mosegaard, og den gård nærmest St. Anna kapel, Kildegaarden; men det var folk, som var med på det ny, og de flyttede ud uden frygt og bæven, og de flyttede selv de bindingsværks bygninger med humørfyldt hjælp fra de naboer, som var fri for at flytte. Karlene gravede ler i lergraven, hvor bødker Hans Lyche Henriksens have nu er, og kørte det ud til byggestedet. Kørne æltede det, og pigerne klinede det på de risflettede vægge. Desværre kom vinteren så tidligt, at man ikke blev færdig det første år.

HVENEGAARD

Da matrikkelkontoret på Kristiansborg efter et halvt hundrede års forberedelse endelig oprettedes 1844 nummereredes parcellerne i Lørup således, at den fra Lørup udlagte skolelod sydvest for Troelstrup bro fik matrikkelnummer 1, medens den nordvestlige gård i bymarken, der var blevet udflyttet til Hvenet skifte med navnet Hvenegaard, fik matrnr. 2. Denne gård lå oprindelig i byen omtrent der, hvor nu bryggeriet ligger. Den hørte 1664 og 88 til Ryesgaard og var først beboet af Christoffer Eriksen og derefter af Niels Hansen. Den hører 1739 til Krumstrup og beboes af Rasmus Nielsen. Den bliver imidlertid øde og ved udskiftningen udflyttes den til Hvenet skifte. Det besørgede herremanden Mads Møller på Krumstrup, idet han havde en pige, som var hans elskerinde (bislopperske), som han ville sørge særlig godt for, så han kunne have fornøjelse af hende uden at knytte sin skæbne helt til hende. Han var en utiltalende, rå og hensynsløs brovtende bondeplager, men Mette kunne han lide. Måske var folk derfor lidt hadefulde imod hende og gav hende øgenavnet store Mette, fordi hun var så stor på det. De gav hende endog skyld for, at de tre gårde, som lå nærmest ved Lørup hede, ved udskiftningen fik deres jord derude og måtte flytte derud. Man sagde, at der blev trukken lod om parcellerne, og at store Mette havde ordnet lodderne, så netop disse tre måtte flytte ud, fordi de havde bedst råd til det. Her gjorde man dog skarn uret. Udskiftningen var så regelret, som den skulle være. Derimod var det rigtigt, at han gav Mette den øde gård, som han opbyggede

på Hvenet skifte og Kragebuk agre længst ude i Kirkemarken, hvor kommissionen havde tillagt den øde gård disse jorder. Mads Møller byggede derfor Hvenegaard så godt, som det endnu ses på stuehuset.

Landgildet til Krumstrup var fastsat til ialt 30 rdl., 2 gæs og 2 høns samt 4 ægter til Svendborg, Odense, Nyborg og Faaborg. Allerede 2 år efter den 11. september 1795 køber Peder Jørgensen (Per Hvene) gården ved udbetaling af 1000 rdl., men med det servitut, at gården ikke må sælges for at completere nogen sædegård og ikke heller belægges med noget hoveri, og at kammerherre Eichstedt, Boltinggaard, i sin levetid har jagtretten.

Peer Hvene udvider Hvenegaard ved jordkøb fra Fogedgaarden, men det kom siden til at completere nabogården Frydenlund og Vestergaard, nu Højagergaards yderste mark.

År 1911 tilkøber Peder Jørgensen et tørvemål i Glue long for 50 rdl. med hartkorn $\frac{3}{4}$ album. Det lå altså i Ringe sogn, men alligevel ikke langt fra gården. Tørven måtte fiskes op af vandet med tørveglib.

Den 25. juli 1831 er Peder Jørgensen død og hans enke, Karen Svendsdatter, sælger Hvenegaard til svigersønnen, Jens Pedersen (Jens Hvene), for 2000 rdl. og aftægt. Jens Hvene gifter sig altså med datteren i gården, Ane Kjerstine Pedersdatter, der med karlen Anders Larsen i gården har en 11 år gammel søn. Jørgen Andersen (Jørgen Hvene), der siden bliver gift med Sofie fra gården i Krogenden og bliver gårdmand i Uggerslev. Jens Hvene og Ane Kjerstine fik 2 døtre, der begge døde ugifte, samt en søn, Peder Jensen Hvenegaard, der overtager gården som fædreearv den 28. juni 1863 uden udbetaling, blot mod at overtage gælden; men 3 år efter flytter han til Thurø; Hvenegaard købes af Jens Pedersen Lange fra Langæble den 20. december for 12000 rdl. Også han kaldes altid Jens Hvene, skønt han hed Jens Lange.

Festlig og hyggelig høst.

Han var 2 gange gift, men både i hans første og hans anden hustrus tid var høstdagene festdage. Det gamle øl, som var brygget ved Kyndelmisse på rigeligt malt og humle, så det aldrig blev surt, var med i marken og blev nydt ved skårens ende. Vi var fire hvidklædte høstkarle med hver sin hvidklædte pige efter sig til at binde negene. Jens Hvene satte selv negene sammen parvis i lange ånsteder.

Det anstrengende arbejde gik trods sved og efterhånden trætte lemmer med spøg og lystighed. Morsom var diskussionen mellem manden og hans daglejer Hans Nielsen, tækkemand og skaffer, som, når alt andet svigtede, var arbejdsmand hos Jens Hvene. De diskuterede om, hvem af de to, gårdmanden eller daglejeren, der havde det bedst. Jeg syntes, det var pjat, for jeg var ikke i tvivl om, hvem jeg helst ville være. Om aftenen, når vi kom hjem til Hvenegaard, stod ølpotten på det lange bord fuld af skoldende varmt sødt gammelt øl, og dagen sluttede med gildessuppe, hvori kødboller og melboller og gulerødder sejlede om mellem store fedtperler og til eftermad peberrodskød. Så fik vi udbetalt 1 kr. i dagløn, men hen i september kom Jens Hvene og bød os til høstgilde. Nok engang bænkedes vi om det lange bord på bænken langs væggen eller på stole foran bordet, og med Jens selv for bordenden opvartede Marie med gildessuppe, steg og æblekage. Vi så på den naturskønne have ved Kragebuk ned mod Sallinge å. Aftenen gik med kortspil, kaffe og punch. Så god var lønnen for en dags arbejde i høst på Hvenegaard. Det kan så godt være, at Jens Hvenes årsbalance ikke var bedre end daglejerens.

Jens blev sent gift anden gang. Før børnene blev voksne solgte han Hvenegaard til Vilhelm Frydenlund og flyttede til et hus ved Fjellerup station.

KILDEGAARD,

matrnr. 3, lå oprindeligt som gård nr. 6 mellem Krumstrup skel og den hellige kildesø i Lørup. Den fik ved udskiftningen sin jord syd for Hvenegaard i en smuk firkant ned mod Sallinge å i øst. Den blev flyttet ud og bygget ved en kilde i Kirkemarken, hvorfor nogle kaldte den Kildegaard, andre kaldte den Prangergaarden, fordi manden der drev storhandel med kreaturer.

Den tilhørte 1664 og fremdeles Krumstrup og var 1664 fæstet af Rasmus Olufsen, 1688 af Rasmus Rasmussen, 1739 Hans Rasmussen, 1767 Niels Hansen. Den udflyttedes af Hans Jensen, hvis søn Hans Hansen var den store kreaturhandler, som alle kaldte Hans Lørup.

Hans Lørup opkøbte kvæg i Slesvig-Holsten og drev det i store flokke til Mommark, lod det sejle til Bøjden og drev det videre over Fyn og Sjælland til København. På disse rejser havde han en karl, Peder Frederik Jørgensen, med sig som trækker og med-

hjelper. Denne var født i Brohuset, hans fader var kommen fra Korsør og derfor kaldtes han Sjællænder, og det blev huset også kaldt. Denne Peer Sjællænder hjalp Hans Lørup med at behandle kvæget, hvis der stødte noget til det på rejsen, og derved fik Peer Sjællænder en slags dyrlægeuddannelse, som siden kom ham til gode, idet Hans Lørup forærede ham sin dyrlægebog.

Peer Sjællænder fortæller om Hans Lørup:

Peer var en god fortæller. Når han på sine gamle dage, bænket i stuen med hænderne foldede over det ene knæ, piben hængende løst i munden, og med begge øjne lukkede, fortalte om sine rejser sammen med Hans Lørup, måtte vi unge lytte. Adskillige af disse historier har Aksel Berntsen fra Ny Krumstrup genfortalt sådan, som også jeg har hørt dem:

Det var på Egeskov marked; handelen gik trevent, og alle spurgte, hvor er Hans Lørup, hvorfor kommer han dog ikke og køber, som han plejer. Endelig kom Hans Lørup lige før middag. Han gik med en stok i den ene hånd, og i den anden havde han en rulle skråtabak, som han af og til bed af, men det hjalp ikke, at han kom, for han sagde: Der er blevet andre tider med andre priser, derfor vil jeg ikke købe. Hans nabo, Peer Peersen, gik så hen til ham og spurgte, hvor meget han ville give. Så meget, sagde Hans Lørup, og vil I sælge for det, så kan I levere det i krogen. Med det samme lød det markedet rundt: »Nu køber Hans Lørup!« og man trak hen i krogen til Hans Lørups samlingsplads, og han købte alt, hvad der skulle sælges.

Kvæget blev ført til Nyborg, hejst ned i prammen ved hornene og sejlet til Korsør, hvorfra det blev drevet til København.

Når Hans Lørup drog ud på handelen, havde han 60—70000 rdl. i vestelommen. De begyndte deres vandring kl. 1—2 om natten. Det år, sjællandske jernbane blev åbnet, kom Hans Lørup ind på Slagelse station. Han så altid dårlig ud i tøj. I ventesalen traf han en yngre gårdmand med en meget smuk kone, og Hans Lørup siger: »Det er dog en fule køn kone, du har«. »Ja«, sagde manden, »det er en rigtig kone, sådan en skulle du have dig«. »Vil du sælge hende«, sagde Hans Lørup. »Ja måske, men hun er dyr«. »Så, er hun det, hvor møj koster hun da«. »Åh 3000 rdl.«, siger manden og ser på Hans Lørups fattige klæder, men Hans Lørup stikker hånden i vestelommen, trækker tegnebogen frem og lægger 3000 rdl. på bordet. »Væsgod, nu er konen min, og det

kalder du dyrt. Ved du, hvad sådan en kone er værd? Hun er møj, møj mere værd.« Nu blev der stille i ventesalen. Konen så på sin mand og på Hans Lørup, som sad nok så alvorlig og sagde: »Konen er min, der er vidner nok på handelen, og du fortjener heller ikke at eje sådan en kone, når du ikke mener, hun er mere værd. Jeg vil ikke sælge hende for 10000 rdl.« Gårdmanden sagde spagfærdig og forlegen: »Er der ikke en måde at ordne det på, så handelen kan gå tilbage.« »Å jo«, grinede Hans Lørup, »du kan give en omgang til os alle her i ventesalen og så se dig for en anden gang, hvad du forlanger for din kone.« Omgangen blev drukket og den unge kone gik hen og gav Hans Lørup sin lille bløde hånd og takkede ham for hans store tanker om hendes værdi som hustru og som moder for en børneflokk.

Engang på markedet i Hamborg var Hans Lørup så optaget af handelen, at han uafsladelig spiste skråtobak. Pludselig vendte han sig imod Peer: »Hvor er mit skråtobak?« »Det har du spist«, svarede denne, og så måtte Peer afsted efter et nyt halvfjerdings pund.

PAN LEDER VILD

Stedet hvor Kildegaard lå, havde i gammel tid været berygtet. Peer kunne fortælle: Her ledte spøgeriet os vild om natten. Ane Katrine fra Ryslinge gik i sine unge dage ad stien fra Ryslinge til Lørup, hvor der var en spange (et bræt) over åen. Hun skulle til dans på Hvenegaard, men da hun kom over spanget gik hun vild og kom til Kildegaard, men hun kunne ikke kende den. Hun gik helt forvildet derind, og med et par store stirrende øjne stod hun i stuen og spurgte om vej til Hvenegaard. Ved kakkellovnen sad Karen Hanses, Hans Lørup's moder og lo ad hende, for hun kendte godt Ane Katrine, og Hvenegaard var den nærmeste nabo. Hun viste hende vej og nu fandt hun godt nok Hvenegaarden. Da hun og nogle flere ud på natten gik hjem, fandt de også vej, men da de kom til spanget over åen, så de et lille æsel; på dets ryg sad en Pan med et par store horn. (Sml. L. Fr. 364).

Karen Hanses skulle ikke have været så lattermild overfor Ane Katrine, for en aften skulle hun op til Damgaarden i Ryslinge, hvor hendes datter var gift med Hans Jørgen Sandelig, men som hun gik ned af bakken i Kirkemarken skridtede en lille dreng forbi. Hun mente, det var hendes søn, og skønt man ikke skal tiltale nogen ukendte i mørket, sagde hun: »Men går du her, Rasmus?« Hun fik intet svar, og så forsvandt puslingen. Men da Karen Hanses kom op til datteren blev hun syg og måtte holde sengen i flere dage. (Sml. L. Fr. 358).

Hendes datter i Damgaarden fortalte, at hun som en stor tøs sammen med en søster skulle ud i Kirkeløkken og søge efter deres faders heste, som skulle skoes næste dag hos smeden i Ringe. De skulle derfor tidlig

af sted. »Men ned efter Aamosen gik vi vild, så vi kom tilbage til Kildegaarden, og vi kunne ikke kende den. Først da søster fik øje på løbøren, der hang på væggen, kendte vi gården, og vildelsen var ovre.« Engang gik kildegårdsmanden et ærinde ned i Aamosen. Da var det for ham som et trug med ild faldt ned fra luften, og så gik han vild. En anden gang han kørte på banken i Kirkeløkken, så han en hvirvelvind som et sammenstød af onde ånder oppe i luften. Et uhyre som en række sorte får snoede sig rundt om og ned ad banken.

(Sml. L. Fr. 359—361).

MANEPÆLE

Uden for Kildegaarden var Bybecks eng. Der stod for mange år siden en egepæl på en ledpæls tykkelse. Det var en manepæl; her var et spøgelse manet ned af præsten, og Kildegaardens ejer sagde til sine børn, at den måtte de ikke røre. I Gl. Tofte ovenfor K. Jørgensens marskandiserforretning op mod krumningen stod også en manepæl. Når man tog fat i den og rokkede, hørte man tydeligt nede fra jorden en stemme, som sagde: »Rok hart, rok dejt.« (Rok hårdt, rok digert).

(Sml. L. Fr. 363).

Så sent som 1860, da Kildegaarden forlængst var nedbrudt, gik tække-
mand og skaffer Hans Nielsen vild her på dette farlige sted og gik i ring i timevis.

Hans Lørup solgte Kildegaarden o. 1830, idet han flyttede til en større gård i Inslev. Hans nabo Peer Peersen købte Kildegaarden (Prangergaarden), nedbrød bygningerne og lagde jorderne ind under Kapelsgaarden, som Peer Peersens gård oppe i byen blev kaldt, fordi kapellet engang havde været nærmeste nabo mod vest.

HØJVANG

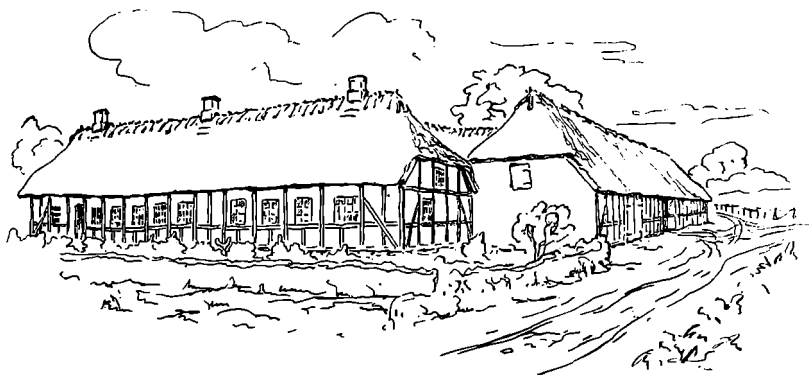
Kapelsgaarden var matrnr. 4. Den tilhørte Krumstrup og var 1664 fæstet af Anders Knudsen og 1688 af Knud Andersen og derefter hed mændene slægt efter slægt Peder Pedersen. Den næstsidste af dette navn købte gården fra Krumstrup 1799 og den sidste købte 1830 Kildegaarden, også kaldet Prangergaarden og sammenlagde som lige nævnt de to gårde.

Den sidste Peer Peersens søn, Jørgen Pedersen, udflyttede gården til Højvang. Peder Johansen har stuehuset og hele gårdens byggested.

Den gamle gårds landgilde var 1724 5 skp. rug 3 1/2 ørter byg, 1 ørter havre, 1 fjerding smør, 1 fodernød, 1 lam, 2 gæs, 4 høns, 1 rdl. erridspenge, men der til kom i den tid et udstrakt hoveri på den nærliggende herregård. Hartkornet var 4 td. 4 skp. 3 fdk. 1 1/2 alb., men det forandrede herskabet efter for godt befindende.

PEER PEERSEN

Den næstsidste Peer Peersen hentede sin hustru fra Lørupgaard, og den sidste Peer Peersen, der havde gården, var derfor af ren ublandet Lørup-slægt — med enkelte stænk af anlæg for følelsesbetonet indesluttethed, som antagelig var grundlaget for begyndelsen til den kildedyrkelseskultur, der engang gjorde Lørup berømt, og grundlaget for Peer Peersens og løruppernes modtagelighed og åbne sind for den kirkelige og folkelige vækkelse for 100 år siden. Peer Peersen var lille af vækst og selv trykket deraf,

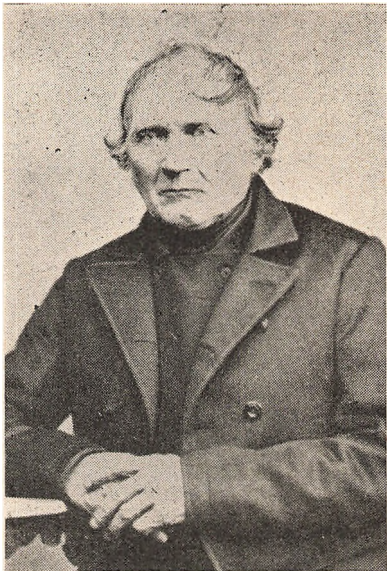
Billede af Kapelgården.

så han forsøgte at bøde derpå ved at gå med højklampede fransktræssko og høj silkehat, men han var sine bysbørn åndelig overlegen, og alle viste ham deres anerkendelse ved at tiltale ham med I istedet for du. Han var den dygtigste og fordoblede gårdens areal, og han var den førende mand i den grundtvigske bevægelse i sognet, idet han sluttede sig tæt til Vilhelm Birkedal og friskolebevægelsen. Han samlede hver juleaften arbejder- og husmandsfamilier til en festlig juleaften på gården med fin juleaftensmad, juletræ og salmesang.

Peer Peersen hentede sin første hustru fra Dyrelund i Brangstrup, min farfars kusine, Maren Jespersen. Med hende havde han sønnerne Peder Pedersen, der blev gårdejer i Bred og Niels Pedersen, der fik Krumstrup mølle og blev gift med Kristiane Faber fra Fogedgaarden. Deres søn var højskoleforstander Grønvald Nielsen, der i forrige århundrede var en af vore mest anerkendte højskolemænd og folketalere.

Da Peer Peersen var lidt over 40 år, blev han enkemand og giftede sig for anden gang med den 23 år yngre Ane Marie Claus-

datter fra Davinde. Hun var en velvoksen pige, der kunne give slægten legemshøjde. Hun blev moder til Hans Pedersen, der blev skolelærer og nær var blevet lærer ved kommuneskolen i stedet for Winther, endvidere til Maren, der blev gift med J. Chr. Berntsen, Jørgen Pedersen, der fik gården, samt Abelone, der blev gift med friskolelærer Claus Berntsen, Højby, den senere statsminister.

Peer Peersen.

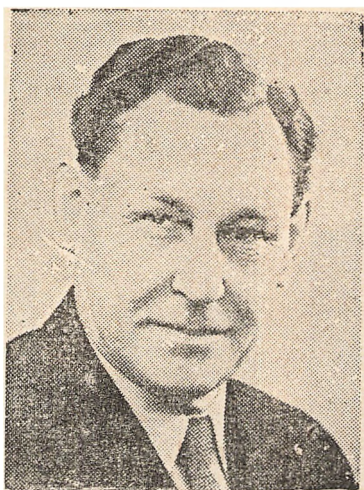

Marie Peersen.

EN MEGET SMUK GÅRD

Jørgen Pedersen overtog gården efter Peer Peersens død. Han havde været svagelig som barn. Hans ene ben var vanskabt, så han ikke kunne deltage i landbrugsarbejdet. Han lærte derfor skomagerhåndværket, men da han blev gift med min slægtning, Sara Jensen, datter af rigsdagsmand Jens Jensen, Trunderup, søster til dyrlæge P. Jensen, Kværndrup, og til folketingsmand Jensen, Aadal, blev han med hende ved sin side en endog meget dygtig landmand. Han var den første i Lørup, som dyrkede roer, oldenborrelarverne blev omhyggelig opsamlede efter ploven, og intet blev forsømt. De to energiske mennesker flyttede gården ud på Kirkebankens top og kaldte den Højvang — ikke Højvand, som Sofie Slagters, snedker Hans Erik Hansens moder, forstod det og var forarget over, at de havde fundet på et så tosset navn,

da brønden derude var af uhørt dybde, så vi altid måtte være 2 om at poste vand. Den ny gård var egnens smukkeste gård med skifertækket stuehus og en stor og en lille gårdsplads. Over Sallinge å dalen er der fra gården en prægtig udsigt til Ryslinge, Gislev og helt til Svindinge kirkespir. Foran tilplantede Sara en prægtig have. Lærer Winther anlagde den med slangeformede gange. I et bredt læbælte mod vest plantede hun birke, som hun i forårstiden tappede saften af og lavede birkevin. Mange sjældne

Aage Højvang.

Sara og Jørgen Pedersen.

træer fredede hun op, og i det nederste hjørne rejste hun en høj, hvorfra hun kunne nyde den herlige udsigt, men megen tid til at nyde denne havde hun ikke, for på Højvang havde vi alle travlt. Der fik vi lært at arbejde, og Sara var selv den første om morgenen. Den syrnede fløde skulle kærnes, smørret æltes og sættes i dritlen. Der skulle laves ost; svin og høns, ænder og gæs skulle passes, og Sara var overalt.

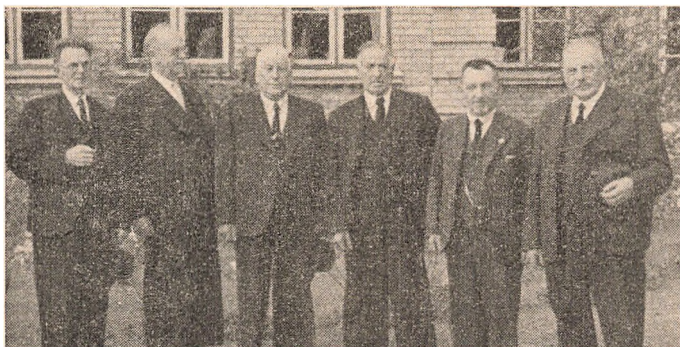
En fejl ved den smukke bygning var det, at stalde og svinehus lå omkring den lille gårdsplads foran køkkendøren. Det betød, at Sara måtte give op i kampen mod stuefluen, der lejrede sig som bisværme over komfuret. Det hjalp, da svinestalden blev flyttet ud bag gården.

Her lærte vi at arbejde og at more os.

Både Sara og Jørgen forstod at få noget ud af drengenes arbejdskraft. Vi fik 10 øre om dagen, men vi ville gerne derud.

Min broder, Christian, fik siden, da han blev arbejdsdygtig, sat daglønnen op først til 16 og siden til 17 øre. En gang fik jeg akkord på roetynding. Da jeg var færdig, målte jeg det op, det blev omtrent 3 kr. Jørgen mente, det kunne ikke have rimelighed, og jeg ser ham endnu tage favnemålet og omhyggelig efterprøve min opmåling, og jeg var stolt, da han måtte indrømme, at jeg havde målt rigtigt.

Jørgen Pedersen døde 1895, men Sara fortsatte gårdens drift således, at de andre mænd i Lørup var irriteret på hende, fordi

Gamle drenge på Højvang, ved gårdens 150 års jubilæum som selvejergård. Fra venstre: Bødker Chr. Henriksen, Lørup, førstelærer H. M. Henriksen, (bogens forf.), hønseriejer P. Johansen, Kapelgården, gdr Torben Larsen, Gultved, sognefoged peder Højvang, Røum, hmd. Jacob Rasmussen, Egsvang.

hun kunne gøre det bedre end nogen af dem. Hos Sara var der ikke alene en arbejdsdag, der var også engang imellem festdage, når hun samlede de unge i gården, i familien og i egnen, og vi dansede i dagligstuen, legede ordsprogslege og sanglege. Hun lærte os at danse Lanciers til sangen »Forgangen nat«. Hun var selv så ungdommelig, at hun kunne more sig med ungdommen, og hun gjorde derved ungdommen en stor tjeneste, og vi glemmer hende ikke.

NYE VEJE

Hendes søn, Aage Højvang, der har gården, lod hun uddanne til landbrugskandidat, og endnu engang udvidedes gården, idet halvdelen af de to gamle bøndergårde vest for Højvang, matrnr. 6 og 7, deriblandt Drengsager, lagdes til Højvangs jorder. Aage Højvang har tilplantet kirkebanken med frugttræer og er foregangsmand både som fugtavler og som landmand. Han har

skrevet mejeriets historie og er formand for Svendborg Amts landøkonomiske selskab. Han gennemførte uegennyttigt, at der blev offentlig vej over matrnr. 6 og 7 ud til Egsmarken, hvor beboerne forhen havde hver sin markvej. Denne nye vej gennemførtes til Sødinge og Ringe ad gamle markveje, der i sneføre havde været helt ufremkommelige. Aage Højvang har taget sig stærkt af en modernisering af det gamle øvelseshus, han har tillige gennem flere år været et meget virksomt sognerådsmedlem.

GÅRDEN MATRNR. 5

lå længst imod øst i byen, umiddelbart op til stengærdet for Krumstrup mark med Lammehaven og Kapelsmaen. Den lå bag ved den fornævnte Peer Peersens gård som den første af brydernes gårde og var også nr. 5 i den gamle matrikel. Den blev fint behandlet ved udskiftningen, idet den fik sin jord fra gården imod syd langs Krumstrup stengærde i Østertofte, det østlige af Rodet skifte samt det nordlige af Sandet skifte. Også denne gård hørte altid til Krumstrup, som var nærmeste nabo mod syd. Den var fæstet 1664 af Anders Olufsen, 1688 af Peder Møller, 1724 Hans Pedersen, 1767 Peder Rasmussen, 1791 Peder Nielsen og derefter Hans Pedersen, hvis datter jeg husker som en herlig gammel kone, der havde fået sin mand fra Hillerslev. Det var Jørgen Hansen, der var en meget sparsommelig mand, og han kunne derfor bygge en ny gårdovre på den anden side af gaden. Af sparsommelighed undgik han helst at forny sine redskaber. For bødkeren kørte gårdmændene efter gammel skik hver vinter et læs bøgetræ til smørdritler m. m. Jørgen Hansen gjorde altid indvendinger, når vi kom og bød til skovgilde, som det hed, fordi mændene, der kørte, blev beværtede, når de kom fra skoven, med varmt øl, hvori der flød et stykke hvedebrød, og dertil indbydelse til at komme om aftenen og spise oksekødssuppe og peberrodskød. Derefter gik aftenen med kortspil under nydelse af punch eller toddy og til sidst mad og kaffe inden hjemfarten.

Jørgen Hansens indvendinger var ikke alvorligt ment. Hans søn ville gerne til skovgildet og kom altid med køretøjet, men min fader måtte være forsigtig med ikke at læsse for hårdt, da hans vogn altid var skrøbelig. Engang var et får løbet bort, og han måtte ud og lede efter det. Han traf Tykke Mads i Brangstrup og spurgte ham, om han havde set fåret. Tykke Mads, der var

en lun gavtyv, sagde: »Jo — var det ikke et med et tøjlr med så mange knuder på.« Det bekræftede Jørgen Hansen, og Tykke Mads, der ikke alene ville skose af Jørgen Hansens sparsommelighed, men tillige af, at han var venstremand, sagde med sit smørrige smil: »Så skal du bare gå den vej og blive ved at gå til venstre, så skal du nok finde det.«

Hans datter, Sofie, arvede gården, men den blev efter hende købt af P. Viborg, der har opbygget den efter en brand.

BØNDERGÅRDENE

Udskiftningen af de fire gamle gårde, som 1484 benævnes bøndergårde, i modsætning til brydernes gårde, blev af kommissionen foretaget på særlig måde, idet dette gamle boel stadig udgjorde en særlig enhed, der var købt fra kongen til Tøjstrup og derfor nu benævnedes Tøjstrupgaardene. Byens vestligste mark, Egsmarken, udskiftedes til disse gårde, idet Egsmarkens østgrænse var en lige linie fra det nuværende købmandshus til sogneskallet i nord mod Sødinge. Af denne mark fik nu hver af de 4 gårde sin lange strimmel jord på rad i hele markens udstrækning fra byen til Sallinge å i nord. Den nordlige halvdel af heden udskiftedes således, at den smalle strimmel — mellem Krumstrup Koltetorns løkke og Brangstrup Damgaards mark — som forbandt Lørup med heden, blev de fire gårdes fællesbrug til tørveskær læggeplads og fælled. I de første 15 år efter udskiftningen havde de hele deres hede i fællesskab, men 11. 6. 1802 købte de gårdene fra Tøjstrup, og de solgte straks banken mellem Døjten og vejen til bødker Lars Nielsen, hvis jord derefter strakte sig helt ud til kilden med kildekalken. Det næste af strimmelen solgte de til Rasmus Davidsen til et nyt husmandsbrug. De yderste jorder solgte de til Hans Hansen, bødker, som herpå oprettede gården Vesterled (Vestergaard), og til gårdejer Peder Pedersen. Volstrup, solgtes den sydligere parcel. Dennes sønnesøn, Hans Pedersen, fik der omkring 100 år senere et husmandsbrug. Efter disse bortsalg foretog de fire gårdejere selv en deling af Døjten mose, hvor de fik hver 2 mose mål, og den tilbageværende del af deres part af Løruphede delte de i fire lodder, som i den følgende tid efter solgtes til byggesteder langs Løruphedevejen, hvor en række smågårde således opstod. Også i skovpartiet ved Sødinge skel var noget jord fælleseje og solgtes til Peder Jørgensen, Hvenegaard.

MAGESKIFTE OG SPØGERI

De to østlige strimler i Egsmarken tildeltes de to bøndergårde, der lå på østsiden af det side 75 og 78 omtalte store gadekær. Det var matrnr. 6, som ligger på sin gamle plads med navnet Lørupgaard og matrnr. 7 lige syd herfor. Matrnr. 7 blev 1836 af daværende ejer, Rasmus Madsen, flyttet ud på Risager og kaldt Risenlund, idet han og Hans Hansen, ejeren af Lørupgaard, dette år var blevet enige om at mageskifte deres 2 smalle markstrimler, så at Lørupgaard fik jorderne i hele deres bredde fra den gamle bygade, i toften, Toftemark, Bybechstofte og Drengager, medens Risenlund fik alle de yderste agre ligeledes i hele deres bredde. Det var et mageskifte, som vakte mægtig opsigt i det lille samfund. Folk gjorde sig deres tanker om, hvor skellet skulle være, og da hegnet var sat, var alle andre end de to, der havde sluttet handelen, klar over, at der var givet for meget jord til Lørupgaard. Det kunne vel ikke være landmålerens fejl, men der måtte være en, der havde flyttet landmålpælene, så der skulle nok være 6 tdr. land for meget til Lørupgaard. Så begyndte man at høre spøgeri derude ved hegnet. Om natten kunne man høre landmålerkæderne rasle. Ja selv ved højlys dag var det galt. Den højt ansete gårdejer Rasmus Nielsen i gården matrnr. 9, gik en eftermiddag og pløjede sammen med sin karl vest for det mægtige hasselhegn, som skilte de tre gårdes jorder, da de begge hørte et gennemskærende skrig inde bag det ny skelhegn. »Hvad er det«? udbrød karlen. »Lad os køre hjem«! sagde Rasmus Nielsen. De skyndte sig at spænde fra, og det varede nogle dage, inden de vovede sig derud for at gøre pløjningen færdig. Det begyndte også at blive uhyggelig på Risenlund om natten, når køerne pludselig gav sig til at brøle og stønne, og da folkene fik så meget mod, at de åbnede stalddøren, stod alle køerne op i båsen og rystede som espeløv. Om natten hørte man på Lørupgaard en høstvogn køre rundt i den store gårdsplads, men når man kiggede, ud var der ingenting. Hans Hansens svigersøn, Anders Madsen, som havde overtaget Lørupgaard ved den tid mageskiftet var sket, døde og efterlod sig enke, 5 sønner og 2 døtre. Skønt han var død af den smitsomme tyfus og hans ansigt var præget af feberildelsen, skulle liget dog ses af alle, inden kisten blev lukket. Det var ikke lykkedes at udslette sporene af den bevidstløses døds kamp trods massage og salmebog under hagen, et klæde bundet stramt om fra undermund til isse og skillinger lagt på

øjendlågene for at holde dem lukkede. Det kunne jo nok være farligt at give sig af med et pestbefængt lig. Min farfar sagde, da han kom hjem fra begravelsen: »Nu har jeg aldrig set så forfærdelig vaaut et lei (lig).« Der blev talt om, at det måske var Anders Madsen, som havde flyttet landmålerpælene, og at det måske var derfor, han så uhyggelig ud i døden.

Anders Madsen var født i boelsstedet, der lå lige øst for kapelstomten, hvor Henning murer siden boede, efter at Anders Madsens broder, Niels Madsen, havde bygget på jordlodden på Lørup hede-jorden, som var købt af kongsbøndernes part i heden.

Anders Madsens enke giftede sig med Hans Jørgen Andersen 7. 7. 1849.

Efter det foregående er det forståeligt, at Hans Jørgen Andersen som ny mand på Lørupgaard satte sig i bevægelse for at få det gamle mageskifte undersøgt, og 31. 7. 1858 indgik til indenrigsministeriet følgende skrivelse fra landmåler C. W. Toft:

»Hans Hansen, nu Hans Jørgen Andersen og Rasmus Madsen, begge gårdmænd i Lørup by, besluttede for flere år siden, da deres jorder havde en ufordelagtig figur, nemlig smalle side om side fra syd mod nord at magelægge disse af rentekamret 27. oktober 1836 således, at Hans Hansens gård er blevet ved byen og Rasmus Madsens udflyttet, hvorved jorderne fik dobbelt bredde og mindre længde.

Parterne formener nu, at magementlægget skulle være afsluttet således, at hver skulle have lige meget jord i areal, som der blev afgivet. For indbyrdes forståelses skyld, og for klart for egen skyld at blive overtydet om hvorledes magementlægget er udført, er jeg anmodet om på deres vegne herved underdanigst at ombede at måtte blive meddelt 1) kopi af magelægkortene for begge gårde 1836, 2) kopi af magelægs beregninger for samme i 1836. Hans Hansens gård har nu matrnr. 6 a og 44, Rasmus Madsens 7 a og 44, bedes det mig tilladt til mulig afbenyttelse i denne anledning at vedlægge Buckhaves, skiftelandinspektørens kort over begge disse gårde.« Matrnr. 44 er Døjten.

Landinspektør Toft mente sig efter de ham tilstillede udregninger i stand til at indestå for, at hver af gårdene havde fået netop så meget jord, som de havde afstået, og der var derefter ingen, som hørte spøgeri i nogen af de 2 gårde. Da gården Højvang tilkøbte sig jord fra de to gårde, blev de opmålte, og da viste det sig, at der var 6 tdr. land for meget til Risenlund. Hvis der altså havde

været en fejl ved mageskiftet, var det så ikke Lørupgaard, men Risenlund, der var blevet beriget. Er der nogen, der har været så sikker på, at gården i byen havde fået for meget, at de har flyttet skelpælene og gjort en formentlig uret mod udflyttergården god — i forvisning om, at øjemål er bedre end favnemål? — eller har der været en fejl ved udskiftningen 1787?

LØRUPGAARD

var 1664 vistnok fæstet af Laurids Jørgensen og 1688 anføres den som Jens Nielsens øde gård. 1743 har Christen Ibsen den med 8 td. 4 skp. 1 alb. hartkorn med landgilde 1 td. rug, 4 td. byg, 3 td. havre 4 lispund smør, 1 lam, 2 gæs, 4 høns og hovningspenge 7 rdl. til Tøjstrup, der havde købt gården af kongen, og som i stedet for eller tillige med hoveripengene tog ubegrænset arbejde på Tøjstrup.

Man forstår hvilket tilbageskridt, det var for sådan en bonde at komme ind under en nærliggende herregård og i stedet for 7 rdl. at skulle arbejde på herregården så tit, der blev sendt bud.

1787 er Hans Hansen fæster, men nu dages det, da han 1803 køber den og bliver selvejer. Han efterfulgtes af sin svigersøn Anders Madsen og dennes enkes mand Hans Jørgen Andersen. Begge disse mænd døde med mange års mellemrum af den smitsomme tyfus.

Anders Madsens ældste datter, Sara, overtog gården til sin mand, Rasmus Larsen, der imidlertid skulle udrede mange penge til Saras søskende. Han solgte derfor Lørupgaard og købte en mindre gård, som statsminister Erik Eriksen nu har, Lørupgaard blev købt af Hans Andersen fra Eskildstrup, der ved sin død havde tilskrevet den til sin husholderske, Maren Nielsen, som tog sin broder, Hans Nielsen, fra Eskildstrup til bestyrer, tilskrev ham gården og byggede huset, som Hans Nielsens datter Eleonora Hansen, og sønnen, Niels Jørgen Hansen, siden overtog. Sider blev der friskole og nu er der frysebokse. En anden søn, Kristian Hansen, fik gården, idet hans broder, Jens Hansen, fik en parcel på Drengager og byggede en gård her, som burde have haft navnet Drengsgaard. Hans Nielsens datter Marie gift med Jacob Rasmussen byggede den lille gård Egsvang overfor.

Endelig købte Sara Højvang de nærmest Højvang omliggende agre. På Drengager har Aage Højvang fundet den omtalte slibesten fra yngre stenalder.

Den således stærkt formindskede Lørupgaard har Kristian Hansens svigersøn, Helge Jensen.

På Drengsager, hvor nu gården Frydenvang ligger, brændte vi gerne Sankt Hansblus, som på det højtliggende sted kunne ses vidt om. Et år drev træskomand Jens Ravn løjer med de unge, der havde fået at vide, at dette var ulovligt. Han klædte sin lærling Mads Madsen ud i en dragonjakke, så han i den lyse sommernat kom til at ligne en af Estrups frygtede og forhadte gendarmere. Medens hålet lyste på sin høje stang, dukkede han pludselig op og råbte: Hvad går her for sig. Hvorefter hele byens ungdom stak i rend ned mod byen, men standsede temmelig flove, da skomager Hansen, hvis værksted er udstillet på Ringe museum, mødte dem med sin ironiske latter.

RISENLUND, MATRNR. 7,

var beboet 1664 af Christoffer Johansen, 1688 af Oluf Laursen, 1743 Henrik Olufsen, 1787 Mads Pedersen og derefter Rasmus Madsen. Henrik Jensen solgte den til Lars Hansen, som ønskede sig en endnu større gård og flyttede til Bredballegaard, som siden blev købt af Lars Frederiksen (side 52-53). Næste ejer hed Lars Hansen Larsen. Efter ham var det, den igen formindskedes ved det sidste jordkøb til Højvang og nyt mageskifte. Den lille gård, som altså var opført 1836 af bindingsværk og risflettede lerklinede vægge overtog Thorvald Rasmussen fra Dalshuse. Han var en slægtning af Peer Sjøllænder.

I gårdens velmagtsdage, da den lå som fæstegård under kongen og siden Tøjstrup, havde den hartkorn 8 td. 4 skp. 1 ælb., og svarede i landgilde 1 td. rug 4 td. byg 3 td. havre, 4 lispund smør. 1 lam, 2 gæs, 4 høns, 7 rdl. hovningspenge til Tøjstrup og 4 skp. byg til Ryslinge kirke, idet en del af gårdens jorder var kirkejord.

HERREDSFOGEDGAARDEN

Vest for det store gadekær, som er forsvundet, så det kun lige kan anes. lå tæt ved den vej, som førte fra smedien ud i marken matrnr. 8, som de gamle kaldte Herredsfogedgaarden, fordi den i lange tider var herredsfogedbolig. I min barndom kaldte vi den Sognefogedgaarden, fordi sognefoged Jens Peder Faber boede der, ellers var den nok blevet ved at hedde Herredsfogedgaard, men da Faber var flyttet op i huset, han havde bygget sig bag haven oppe ved Trevejen, kaldte gårdens folk den Sausmosegaard efter en lille mose oppe ved Højagergaard, Sausmosen, det vil

sige Saksmosen. Den har vistnok fået dette navn, fordi den ved udskiftningen blev klippet over i 2 dele, så skelhegnet mellem de to matrikelnumre 8 og 9 har mindet de gamle om en saks og de to vandhuller var saksens øjer. Nogle har ment, navnet kom af sovs, men den hed Sausmosen, og de gamle klippede med en saus.

Om denne gård udstedte kong Christian III følgende brev 8. 11. 1554: Jens Hvid i Lørup, som i lang tid har været herredsfoged i Gudme herred og til løn derfor har haft den gård kvit og frit, som han ibor, nu da han er gammel og ikke længere kan være herredsfoged, alligevel med sin hustru Birgitte må beholde gården kvit og frit i deres livstid med de sædvanlige bestemmelser angående gård og skov. Rex m. p. sukser. 6.205.

Han efterfølges af herredsfoged Niels Hvid, der af kongen fik Damgaard i Brangstrup. Der er stadig, så længe herredstinget var i Gislev, herredsfogeder i Lørup med navnet Hvid eller Huidt, som den første skrev, men de har måske beboet stedet som kongen havde øst for Vestergaard og som kongen solgte til Boltinggaard. Her boede i hvert fald en slægtning 1688 ved navn Hvid.

Herredsfogedgaarden har de på det tidspunkt ikke drevet, men derfor kan de jo godt have boet der, idet der tit boede 2 familier i eet stuehus. 1664 hed manden Hans Nielsen. Han kan være Niels Hvids søn. 1688 var manden Christen Johansen. 1743 Laurs Laursen fæster under Tøjstrup med 11 td. 6 skp. 3 fjdk. 1 alb. hartkorn og landgildet er 2 1/2 td. rug 3 td. byg 4 td. havre, 1 lispund smør, 2 lam, 3 gæs, 6 høns. Hovningspenge 9 rdl. og til Ryslinge kirke 10 skp. byg.

Gården udskiftes til Lars Andersen og købes til selveje 1802 af Mads Christensen. De yderste jorder sælges til Peder Hvene, Særingen til matrnr. 9, Vestergaard. Det meste af gårdens part af Lørup hede solgtes til Lars Pelle, der efterfulgtes af sønnen Peer Larsen og igen af dennes søn, Jens Pedersen, nu ejes denne gård af Svend Møllerhøj.

SLÆGTEN FABER

Herredsfogedgaarden var blevet en lille gård, som blev købt af Niels Christian Faber, kaldet Niels Kromand, fordi han var fra Ringe kro. Han var dog født på Aarslevgaard og var fætter til Peder Faber, der har digtet »Dengang jeg drog afsted« og »Højt fra træets grønne top«, og hvis fader var smed i København.

Han lavede en springende hest, der blev sat op på gården i Lørup som vindfløj. Den er flyttet til Chr. Fabers fabriker i Ryslinge. En lignende hest drejede på broderen Jørgen Fabers gård i Lombjerge. Niels Kromand efterfulgtes af sin søn, Jens Peter Faber.

Der var endnu et stykke af gårdens hedelod tilbage. Jens P. Faber solgte den og købte i stedet af min fader jorden mellem Døjtvejen og kilden, som lå nærmere ved gården. Her skulle sønnen, Christen Faber, ligge og passe kørner, når de om efteråret blev slået løse. Om sommeren stod kørner i tøjr. J. P. Faber kunne ikke nænne, at drengen skulle gå på åben mark i uvejr. Han lavede af stænger og langhalm et stort skilderhus, hvor drengen kunne sidde i læ, for Jens Pejter, som vi kaldte ham, var håndsnilde og havde et interessant huggehus med skruesnit og borsving af træ, som faldt mig i øjnene og gjorde mig opmærksom på den store overgang i vor tid fra gammelt til nyt, når jeg sammenlignede med vort værksted, som min fader også kaldte huggehus. Denne udvikling fra gammelt til nyt kunne jeg også iagttagende, når jeg gik ind igennem porten til gaden oppe i gården og så op imod rygningen, for her var ingen hanebjælker, men spærene hvilede på en ås, som atter blev båret af høje stolper (suler). Den lade var så gammel, at den havde set, at der boede herredsfoged i gården og at der skete mirakler ved gadekæret. Det var sognets sidste sulehus, som J. P. Faber byggede om 1890 og murer Rasmus Andersen fandt herredsfogedernes arnested under lergulvet.

Jens Peder Faber var sognefoged. Han var enkemand for anden gang, idet hans to hustruer, Christen Jensens døtre i Brangstrup, begge var døde af barselseber. Samme skæbne fik to af hans døtre. Han var derfor en alvorsmand, men han kunne også lide en god fest, og høsten havde et særlig festligt præg. Vårsæden skulle høstes på een dag. At noget var lidt grønt, og noget overmodent, tog J. P. Faber ikke hensyn til. Kornet var ikke mere nogen salgsvare. På en festdag gik en halv snes indbudte høstkarle løs på bygmark, havremark og blandkørnsmark. Der blev spist og drukken dagen lang, humøret var højt og efterhånden stod skårkamme med vippende aks og vinkede til høstkarlene, men en stor dag fik de alle ud af det. Så skulle man tro, at der var noget i vejen med sognefogeden. Han var alle årets øvrige dage en alvorlig, samvittighedsfuld og nøgtern sognefoged og

foreningsleder, men høsten skulle nu engang være årets store fest.

J. P. Faber var svoger til gårdfæster Peder Hansen på Maare-skov i en nu nedlagt gård. Der var en søn, som påtog sig entreprenørarbejde og J. P. Faber var en god mand og ville gerne hjælpe sin nevø og kautionerede for ham. Derved tabte han 7000 kr. Han solgte derfor gården og den yngste søn, Christen Faber, kom i malerlære hos Jens Pejters søstersøn i Gultved, og hans manddomsbedrift blev oprettelsen og driften af Ryslinge rullegardinsfabrik. Jens Pejter byggede en villa ved trevejen og fortsatte med sine forretninger.

Gården blev købt af kaptajn Jørgensen, der en tid var sognerådsformand. Han flyttede til sin kones fødegård i Ravndrup og overlod den gamle gård til sønnen, Kristian Jørgensen. Denne har bygget den store forretningsejendom ved trevejen, hvor han driver handel med alle slags møbler. En søn har gården, en anden søn er skoleinspektør og skolepsykolog i Horsens.

VESTERGAARD ELLER KROGENSGAARD

Fra kapellets tomt til den fjerde af kongens gårde, matrnr. 9, lå gadejorden på banken med kørselsvej både ovenfor og nedenfor, og på selve banken gravede bryderne deres ler til at bygge husene af. Jeg kan huske, at folk her gravede ler og støbte rå sten; til indervægge var sådanne fortræffelige. Denne mærkelige gade med kørevej både ovenfor og nedenfor forenede sig i vest til en smal gade med huse på begge sider. Dette parti kaldtes Krogenden (krauæn), og for enden lå på en banke den oprindelige største af kongens gårde og den største bondegård i sognet, matrnr. 9, oprindelig gård nr. 1. Den nederste halvdel af gårdspladsen var optaget af møddingen med en halmbelagt kørevej rundt langs husvæggene. Den øverste halvdel var brolagt med humbelsten så store, at een mand ikke ville bære en af dem. To høje trapper førte op til de to indgangsdøre. Det var gammeldags fint og herskabeligt. Ingen steder har jeg set en så fornem bondegård fra dengang den danske bonde blev selvejer. Også den store fornemme dam med bukkeblad og svømmende ænder giver den dag i dag det hele et fint og ærværdigt præg.

KROGENSGAARD

eller Vestergaard, som senere ejere har kaldt den, var 1664 fæstet under Nyborg slot, altså under kongen, af Peder Hansen og 1688 af Anders Jensen. Ved Niels Viborgs salg af Tøjstrup til oberst Grambow er den fæstet af Hans Mortensen. Hvor mange af de tidligere mænd, der var af hans familie ved vi ikke, men hans efterkommere sad her 200 år. Gården stod for 12 td. 6 skp. 3 fdk. hartkorn med afgift til Ryslinge kirke 5 skp. byg. Landgildet til Tøjstrup 5 td. rug 4 td. byg 4 td. havre 4 lispund smør 2 lam 3 gæs 6 høns. Hovningspenge 10 rigsdaler.

UDSKILTE PARCELLER

Hans Mortensens søn, Niels Hansen, fik ved udskiftningen 1787 det vestlige af byens jorder i Egsmarken fra Døjten til Sødinge skel i nord. Han købte gården fra Tøjstrup 1802 og bortsolgte de nordlige agre til Henrik Jørgensen, som herude byggede en mindre ejendom på Svinsager.

Frydenlund blev den kaldt, idet Svinsager ikke egnede sig til at tage navn efter; men »Frydenlund« lå fredeligt derude mellem skovene med herlig udsigt over Sallingeådalene til Ringe og har været et navn, som ejerne med stolthed har taget som efternavn. Det var kun en mindre ejendom, men den udvidedes siden ved jordkøb fra Hvenegaard, hvor Peder Jørgensen som tidligere omtalt havde købt den nordlige halvdel af Føgedgaarden og solgt Særingen og den ueste (yderste) skov til Krogenngaard. Ved køb af resten til Frydenlund, blev denne nu en anselig gård. Her boede Jacob Larsen, som var Lars Andersens søn fra Ryslinge Skovgaard. Han var en varm tilhænger af den grundtvigske bevægelse i sognet. Hans søn, August Jacobsen, havde gården i mange år. Hans gode hjerte førte ham ud i en kaution for en gårdmandssøn fra Fløgsbjerggaarden på Løruphede. August Jacobsen måtte sælge Frydenlund, og flyttede til Lolland, hvor han fik en inddæmmede gård, som han ikke kunne magte. Han blev bestyrer på Vesteraaby fattiggård, men døde som en gammel mand hos sine børn i Kerteminde.

Frydenlund blev købt af Niels Jørgensen, som indtog en fremtrædende stilling blandt sognets førende mænd omkring 1900. Hans svigersøn, Laurids Hansen, har nu Frydenlund. En søn, Vilhelm Frydenlund, har Hvenegaard.

Egelund opførtes på Egsager og Tornebjerg af Poul Rasmussen fra Oregaard i Volstrup, idet denne købte disse agerskifter af Niels Hansens søn, Rasmus Nielsen, da denne overtog Krogsgaarden og skilte sig af med de fjernt liggende agre. Poul Rasmussen, kaldet Poul Tømmermand, var gift med min farmors søster, Karen Pouls, og deres efterkommere har stadig boet på Egelund, nemlig Martin Poulsen, Poul Egelund og Martin Egelund, dennes broder J. M. Egelund, har Hjørnegaarden i Ryslinge.

RASMUSNIELSEN

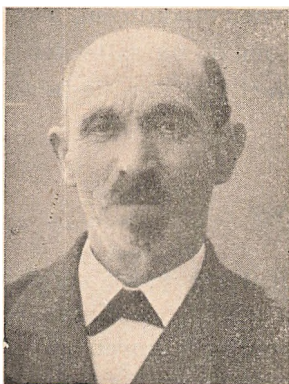
gjorde et fint gifte, idet han fik sin kone, Karen Berg fra Egeskovs mølle. Ved hendes forældres bryllup var hr. Berg af Skjoldmose og præsten i Kølstrup som de nærmeste slægtninge forlovere, og Rasmus Nielsen blev, da han lod Karen Berg flytte ind på sin gård, i stand til at opføre det fornemste stuehus i sognet. Efter salget til Egelund opførte han gårdens vestlige lade på den stejle skråning med skæve vinkler. Trods disse salg var der uhyggeligt langt ud til den yderste jord, som han efter pastor Laubs råd og eksempel merglede, idet han tog mergel i krogen i skellet til matrnr. 7 og 8, hvor den store mergelgrav endnu fortæller om dette arbejde. Her besøgte pastor Laub Rasmus Nielsen og glædede sig over denne bondes lærvillighed.

Jeg husker Rasmus Nielsen som en gammel mand, der lå ude ved havegærdet foran dammen og slikkede solskin. Hans kone, Karen, faldt på sine gamle dage på de store brosten og brækkede lårhalsen og måtte holde sengen i 7 år. Da hun var død og lagt i kiste, var jeg med min farmoder oppe at se det pyntede lig. Hun lå med vidt opspilet gab, så jeg, der var 5 år, udbrød: »Nej, sådan hun dog gaber«, og fik et skub af min farmoder. Der var jo noget forsømt, som ikke måttet siges.

GAMMELDAGS HYGGE

Niels Hansen havde fået sin kone fra Lørupgaard og da Rasmus Nielsens yngste søn, Christoffer Rasmussen, overtog sin faders gård, hentede han også sin kone Abelone Andersen derfra. Hun var en hyggelig husmoder, der intet sparede på madlavningen. Jeg tror aldrig, jeg har fået så lækker spise som hos Lone. En stor andeflok svømmede i dammen, og de blev alle spist i hjem

met. Christoffer Rasmussen var ualmindelig underholdende ved måltiderne, lun og spøgefuld. Når vi samledes ved davrebordet, indledte han altid en forhandling om, hvad der skulle bestilles den dag. Når han spurgte daglejeren hmd. Hans Hansen fra Lørup hede, kunne denne svare: »Det vil jeg ikke sige noget om, for det bliver alligevel, som du bestemmer«, hvorover Kristoffer tog sig en lun latter. Jeg har forresten aldrig set ham bestille noget. Når han om morgenen stod op, gik han ud på trappens øverste trin og

Gdr. Niels Kr. Jørgensen,
Frydenlund,

Gdr. Kristoffer Rasmussen,
Lørup.

spyttede ud over trappen. Det var hans morgengymnastik, hvis det var dårligt vejr vendte han straks om og gik ind til Lone, hvor der var så lunt og hyggeligt, også for os, der skulle gøre arbejdet. Ved bordet sad Kristoffer selv for bordenden, og på bænken under vinduerne sad først hans ældste broder, Niels, der var lidet talende men ivrig på arbejdet, så sad vi andre efter rang, medens kvinderne stod op ved bordets udvendige side. Vi spiste af samme fad og drak af samme krus. Vi havde hver sin træske, som vist aldrig blev vasket, men omhyggelig slikket af og sat op ved vindueshaspen. Nielses ske var slidt på siderne, så det kun var en halv ske, og på bunden var den flad af at stryges mod fadets kant. Rullegardiner behøvedes ikke. Udefra sad vinduerne så højt, at ingen kunne se ind ad dem. I tordenvejr om aftenen var lynene generende ved det sparsomme tællelys. Derfor sad kvinderne med et tørklæde for øjnene for ikke at se lynene. Da Kristoffer blev gammel, solgte han al jorden ovenfor Brangstrupvejen bag de to led, som kaldtes vejleddene. Det var det midterste af matrnr. 9 og længst ude tillige det midterste af matrnr. 8. Det

blev købt af K. Hansen fra Damgaard i Ryslinge. Han byggede vest for Saksmosens vestlige øje den smukke gård, som han gav navnet Højagergaard, hvor nu hans søn, Arne Hansen, bor. Krogensgaard havde nu kun jorden til vejleddene og den lille gård fik Kristoffers svigersøn, Peder Justesen, som, da hans kone, Karoline, faldt som offer for den spanske syge, solgte den til Ejnar Anderen fra Søgaard i Lombjerger af samme mandslinie fra Hasmark som min moder. Hos Ejnar Andersen kan man se den gamle gård, hvor vi ældre bare savner møddingen, som var min broder Hanses stolthed, da han som dreng satte den op i en fin firkant med kanter som et nyopført fort i en fæstning.

KAREN VÆVERS

Helt ude i den yderste krog af Frydenlunds mark var bygget et lille hus, hvor Karen Vævers, eller i daglig tale Karen Vævs, boede i Bredlandsskovens skovbryn. Bredlandsskoven på grænsen af Egsmarken, Tøjstrup, Sødinge og Ryslinge mark var samlingssted for egnens ungdom, når nattergalen den tolvte maj havde fået alle sine 12 triller, og slog dem om kap med den legende og syngende ungdom og med harmonikaens skingrende toner. Blev det for koldt i skoven, og det kan det være på en tolvte majnat, samledes de i Karen Vævs stuer, og så sang hun sine viser for dem. Hun digtede dem selv, således i treserne, da mange af de unge karle blev grebet af guldfeberen og drog til New Zealand for at vinde guld og rigdom. Hendes egen søn drog af sted, og blev derovre, hvor hans søstersønnesøn i Hestehavegaarden i Gislev, fornylig har besøgt hans efterkommere. Karen Vævs datter blev nemlig herhjemme og blev gift med gårdmand Jens Christian Jensen i Trunderup, hvor en stor slægt stammer fra Karen Vævs. Tre af Per Sjællænders sønner og en datter drog i de dage til Australien, hvor alle Peers efterkommere lever. Selv gårdmandsønnen fra Lørupgaard, Jørgen Andersen, senere Grovn, var en tur derovre. Man kan forstå, at det var en lyttende ungdom, der i hendes lave stuer hørte hende synge den sang, hun havde digtet om guldtørsten. Ifølge Grønvald Nielsen kunne hun ikke skrive, men ungdommen lærte den og skrev den op. Her er den:

Der er guldtørst på jord,
den er bleven så stor,
den er nået til Danmarks rige.
»Til Australiens land
vil vi rejse på stand!«
nu vi hører så mangel en sige!

»Der er jorden så fuld
af det skinnende guld,
så man hører dem tale tilsammen,
»der ved gravning så glat
vi vil finde en skat,
så vi leve i fryd og gammen.«

Men de tænker dog ej
på den farlige vej,
thi hvor let kan de skummende bølger
dem opsluge ret straks,
og så glat som et aks
drage ned, hvor så mange de følger.

Og hvad er dog det guld
og det skinnende muld
nu, hvorefter så mange mon drage?
thi når vi skal afsted
og til støv lægges ned,
kan vi intet af det med os tage.

Hvad profeten så grandt
siger til os er sandt:
Bliv i landet og nær dig med ære,
da Gud give dig vil,
hvad dit sind stander til,
han vil give dig hjertets begære.

Et fornødent kun er,
at vi Gud haver kær,
og vi tror på frelserens lære,
så vi stræbe kun, at
vi kan samle den skal,
som ej møl eller rust kan fortære.

Da med åndernes flugt,
 når vort øje er lukt,
 vi kan drage til himmelens rige,
 hvor de gader er fuld
 af det pureste guld
 og en herlighed uden al lige.

Da kong Frederik den syvende på sin rejse gennem landet tog ind på Ringe kro, var der mange mennesker mødt for at hylde den folkekære konge, og der mødte Karen med en sang, som kongen belønnede med en 100 rigsdalersseddel. Sognefogden i Ringe var mindre heldig, idet han gik i stå midt i sin tale, og måtte hale sit manuskript op af sin hat. I denne pause var der en ko, der brølede, og den skælmske konge udbrød ifølge Peer Sjøllænders referat: »Een ad gangen, mine herrer!«

I Krogenden ligger den dag i dag de tre huse på de gamle huses plads. På gadens nordside ligger det ene. Her var før to, idet Hans Hvids hus er nedlagt, dets grund gik lige ind til Vester-gaards østlige ladebygning. Det var 1688 en lille gård med agre i marken til 1 td. hartkorn, men det blev af kongen overladt til Henrik Tott til Boltinggaard for et tilgodehavende, og det var vist noget af det sidste den ulykkelige herre ejede her på egnen, og det eneste Boltinggaard ejede i Lørup. De to huse fik efter Hvenegårdens udflytning hver en smal strimmel jord op til vejen i nord. Hvidhuset blev købt og nedbrudt af slagter Hans Jensen i nabohuset. Imellem de to huse var en kilde. Den var ikke stensat, men havde form som en lille dam. Vandet blev trukken op med en brøndvippe: En tvede var rejst ved bredden, og på tveden hvilede en lang stang til hvis ene ende der var bundet en stor flintesten med et naurligt hul. I den anden ende var der en stang med krog, hvor spanden hang. Der var så fuldstændig ligevægt mellem stenen og en spandfuld vand, og det var let at trække op. Om foråret løb kilden over vejen og vandede tilligemed Vester-gaards møddingvand banken nedenfor, hvor græsset som følge deraf groede, så man først i maj kunne slå frodigt grønfoder.

Slagter Hans Jensen havde sønnerne Rasmus Hansen, der drev forretning i København, og gårdejer Niels Hansen, som har ejet Rosenlund i Ryslinge; Hans Hansens datter, Sofie, fik ejendommen med 8 td. land og blev gift med Mads Hansen fra Boltinggaardsskov. Han var lige kommet hjem fra et mangeårigt guld-

gravereventyr i Australien. Deres søn var Hans Erik Hansen, der var snedker og husflidslærer. Hans hustru, Kamilla Hansen, er førende kvinde i husmands- og husmoderforening. Huset, som ligger på Hvenegaards gamle grund, er drevet med frugtavl, og svigersønnen har bygget sit bryggeri her.

Syd for gaden ligger de to gamle huse, hvoraf det vestlige, Jørgen Avlskarls, er ombygget af Kristoffers søster, Sofie (side 87), til aldersbolig for hende og broderen, Niels, samt søsteren Mariane. Det blev efter disse gamle søskendes død overtaget af deres brodersøn, Hans Jørgen Kristoffersen, mangeårigt styrelsesmedlem i sognebiblioteket. Her bor nu bryggeren. Sofie var så døv, at vi skulle sætte munden til hendes øre for at tale til hende, men det var ikke uappetitligt, for hun var så fin, ren, hvid og skær som en ung pige. Det var bedre end stinkende hørerør, som nogle siden brugte fra øret til munden.

Øst for dette hus ligger vistnok byens ældste hus, som min farfar bødker og musiker Henrik Hansen 1827 købte af bødker Lars Nielsen, der havde tilkøbt jorden på Kols banke ud til kalkkilden på Lørup hede. Henrik Hansen solgte den del af den lange bygning, som var stuehus til Niels Skrædder, der foruden sit håndværk drev høkerhandel i huset. Niels Skrædders søn var den under Hvenegaard omtalte Hans Nielsen, der var tækkemand og skaffer ved gilderne samt Ryslinge skyttekredsens første delingsfører og gymnastiklærer. Ved festerne i øvelseshuset var han vært.

VED BRYDERNES LERGRAV

Henrik Hansen opførte ny bygninger neden for banken ved vejen langs lergraven og ud mod Løruphedevejen. I det store hasselhegn mod lergraven og på møddingen vrimlede det i min faders barndom med guldnakkede snoge, og på tagrygningen husker jeg den store storkerede, men da der ikke var flere snoge, og det åbne vand i Døjten forsvandt, var det også forbi med storkene. Lergraven brugtes som vedkast til træet, der skulle bearbejdes på værkstedet, indtil min fader omkring 1890 opførte en savmølle på Kols banke. Så blev lergraven lagt ind som have. Jeg plantede selv det første hegn af stikkelsbærbuske mod vejen og begyndte at plante frugttræer på skrænten, hvor fårene før havde stået tøjret. Da jeg plantede stikkelsbærrene, kom Rasmus Albrektsen, Brændehavegaard, forbi og gjorde bemærk-

ninger om, at der måtte jeg ikke plante. Det var Krumstrupgårdenes lergrav, men buskene var plantet bare, fordi det var morsomt at plante i den øde jord, som ikke mere var vort vedkast. Min fader og min broder, Christian Henriksen, som overtog hjemmet og forretningen, har plantet bøge, og da min broder betalte beboerne i Krogenden for at få den nederste vej nedlagt, fik han her en meget smuk have som hans kone, Anna Pedersen fra Lynggaard, har anlagt. Min fader bortsolgte Kols banke, og Chr. Henriksen drev husmandsbruget som hønseri ved siden af bødkerhåndværket, men hans søn, Hans Lyché Henriksen, har elektrificeret håndværket og omdannet det toetages hønsehus til fabrik.

På den anden side af Løruphedevejen lå et hus, som havde sin jordlod ude på heden lige før Brændehavegaards jord. Manden var hørsvinger. Han levede af at hegle. Det vil sige, at han redte blåren fra hørren, før den kunne spindes. Min fader flyttede hørsvingerens hus ud på jordloden imod at overtage toften, som huset havde ligget på.

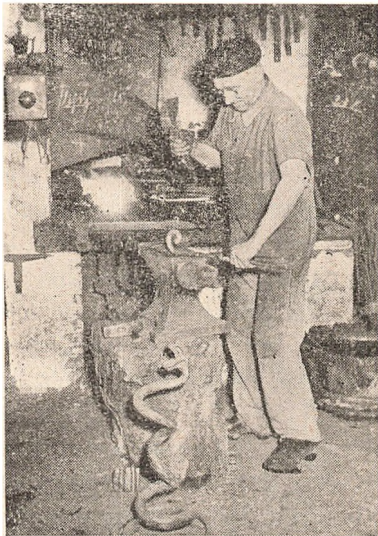
Hørsvingerens stedsøn var murer Rasmus Andersen, som tilsidst var den eneste, som vidste, hvad det var for en gård, der i gammel tid kaldtes Herredsfogedgaarden. Han byggede på slagter Hans Hansens jord ejendommen som hestehandler Mar. Larsen har nu.

HANS HENRIKSENS KRIGSMINDER

Hans Henriksen deltog i krigen 1864 som marinesoldat. Om bord på kongeskibet »Slesvig« fulgte han med Frederik VII i sommeren 1863 på hans rejser, og under krigen tjente han på korvetten Thor. Da slesvigholstenerne var løbet over til fjenden, var han med til at sejle deres våben til Sønderborg, hvor han med undren hørte, hvordan de sydslesvigske bønder, som var på ægtkørsel, fyldte beværtningerne med det tyske sprog. I Kiel forlod de fleste slesvigholstenerne, der tjente på »Thor«, ligeledes deres pligt, og det øvrige mandskab holdt auktion over deres efterlandeskaber. Da de sejlede ud af Kiels havn, strøg tyskerne derinde det danske flag og hejste det slesvigholstenske i stedet for. Sammen med »Esbern Snare« lagde »Thor« sig nu ind i Egernførde fjord. Her iagttog man, at tyskerne havde opført et batteri i land. Da »Thor« havde fyret et løst skud, som var indledningen til søkrigen i 64, svarede batteriet straks med en kuglereg. Skibets overdæk blev hurtig nedskudt, men da fjenden ikke kunne få kanonerne stillet lavt nok til at nå skibenes underdel, idet skibene holdt sig tæt ind under kysten, var der ingen danske, der faldt, og dampmaskinen kunne

føre skibene ud af fjorden. De var ikke således prisgivet som »Christian VIII« i 1849, der netop sprang i luften på dette sted i en lignende situation. De danske landsoldater stod på højderne og iagttog kampen, men deltog ikke, idet det allerede her i det første slag viste sig, at der intet samarbejde var mellem hæren og flåden.

Midt under kampen splintrede en kanonkugle skorstenen på »Thor«. En slesviger, som havde vagt på broen ved siden af skorstenen, blev

Smed P. Skjold i arbejde.

Hans Henriksen.

så forskrækket, at han styrtede sig ned af broen med de ord: »Gut for dumm hier vil ich nicht stein«. Men han måtte op igen at »staa«. Mange slesvigere var så fordummede, at de ikke havde interesse i kampen. En anden slesviger kastede sig på sine knæ, men kaptajnen råbte: »Her er der ikke tid til at bede.« Ellers var det en fornøjelse at kæmpe til søs, thi tyskerne flygtede til østersøhavnene, så snart de så de danske skibe.

GAMMELDAGS OG NYMODENS AFLØNNING

Hans Henriksen vendte uskadt hjem til bødkeriet, der var en slags embede, idet der som løn blev leveret al morgenmælken fra gårdene en dag om efteråret, fri kørsel om vinteren og fri hugst af hasler til træbånd m. m.

Da hans fader købte huset og forretningen sagde han til sin formand, Lars Nielsen, om denne hugst ikke var at stjæle, hvortil denne sagde: »Å hvad, så kender jeg en mand, som stjal til han

blev rig, dejt rej (digert rig), men så lod jeg vær.« Efterhånden forsvandt embedslønnen, da mejerierne kom og blev den store kunde, og Hans Henriksen stod på markederne og solgte værkedets frembringelser: kar, baljer, spande og stripper.

Hans Henriksens sønnesøn, Hans Lyche Henriksen, lå som soldat på ingeniørkasernen, da tyskerne 1940 besatte denne. Han fik ordre til at rejse hjem, hvilket viste sig meget vanskeligt, da Storebælt var spærret og han måtte flygte hjem over Lolland, Falster og Langeland i stor spænding og uden forplejning. Både han og hans fader har været ivrige gymnastiklærere i Ryslinge Gymnastikforening.

Lørup smedie. Mellem de sidst omtalte huse og kapellets grund lå Lørup smedie nedenfor banken, oprindeligt tæt ved Groens østlige ende ved den side 77 omtalte bro for den første vej til Lørup hede. Her boede 1756 Henrik smed, der smedede spaden for Peder Lange. (Se side 126). Her var smedesønnen fra, som giftede sig med Store Mette og broderen, der fik Bøgebjerghuset yderst mod Gultved skel. Familien Albretsen i Ringe stammer fra denne smedefamilie, som boede her i 1700-tallet og flyttede til Sandager. Martin smed, der var gift med Grete, en datter af Rasmus Nielsen, Krogensgaard, flyttede for omkring 100 år siden op på banken over for det gamle stævne, hvor byens sager gennem århundreder har været afgjort under en mægtig ask, hvis aflæggere har betegnet stedet for byens retsvæsen. Tegningen til stuehuset fik han ved at bygge det ganske som bødkerens neden for banken. Med Grete fik han efter hendes oldemor »Farmorstoft«, hvorpå de tre til Lørup hede udflyttede gårde forhen havde ligget. Toften var tillagt farmors hus nord for lergraven, hvor stifteren af Lørups ridehus i København var født. Martin Smed døde fra en flok småbørn, af hjernebetændelse sagde man. Han var ihvertfald så vild, at stærke karle måtte holde vagt om ham. Grete giftede sig så med smedevenden Kasper. Han solgte først toften til Peer Peersen og siden smedien til smed Niels Larsen fra Maareskov, der giftede sig med sognefoged J. P. Fabers søsterdatter, Johanne.

Der var kun den lille toft af gammel gadejord tilbage, men stillingen var endnu et embede med aflønning efter århundredgammel regel, idet smedelønnen her bestod af naturalier, deriblandt en dags morgenmælk om efteråret, samt fra de 4 kronbønder græsning i deres tørvemål, Dojten. Det var nok til at holde en ko på. Når de på en gård skulle have skoet heste, beslætt

vogne og deslige, mødte en karl fra gården og trak den store læderblæsebælg, der lå på loftet med en snor ned til et håndtag ved essen. Karlen slog med den store forhammer og holdt hestene op, når de blev skoet. På en sådan dag fik smeden kosten i gården. Når andre ting end de ordinære skulle laves, svang Johanne forhammeren for sin mand. Det var slid for en kvinde, og ofte kunne hun ikke sove om natten, men et fad varme pandekager ved fodenden af sengen var bedre end sovepiller.

Chr. Henriksen, delingsfører for Gymnasterne i 6 år, formand 8 år, husmandsf. formand 11 år, kommunekasserer 4 år
Sønnen H. Lyche Henriksen leder stadig gymnastik

Christian, Anna og Hans Lyche.

Med indgangen til 1900-tallet kom først det fuldkomne brud med den gamle lønningsmåde. Smedemester P. Skjold købte smedien, moderniserede den og udførte forskelligt kunstsmedearbejde, bl. a. lamper, lysekroner, vindfløje og porten til Nasaretkirken.

På den plads, hvor den gamle smedie havde ligget, har P. Skjold rejst en sten, hvorpå han har hugget en indskrift, der minder om den uhyggelige begivenhed på dette sted 1756, da Henrik smed her smedede en spade, som bestyrer og arving til Krumstrup Peder Lange havde indviet til djævelen. Henrik smed slap skadesløs fra sin afhængighed af herremanden på Krumstrup, men hans søn, Rasmus Henriksen, blev af den senere herremand samme sted snydt for brudenatten.

Afhængighed skabte uhygge 1756 og 1787. Selvstændighed: kunst og lykke i 1900-tallet.

VEJEN RETTES

Det var oprindeligt et par meget stejle banker, som vejen fra byen til Lørup hede førte over i krumninger, som vel i løbet af

nogle hundrede år var blevet mindre. Siden broen blev bygget helt henne ved Krumstrup skel, var den flyttet, og vejen rettet meget ud, men den krummede sig stadig ned og op, og jævnligt var der løbskørsel og ulykker på den slangeformede vej over bankerne. Medens Chr. Hansen, Højagergaard, var i sognerådet, forestod han 1919 en afgravning af de stejle bankekrumninger; men da bilfarten tog overhånd og gav indtægter til vejvæsenet, blev det hele gjort om 1935, medens Chr. Henriksen var i sognerådet og forestod arbejdet. Vejen gennemførtes i en lige linie fra Fogedgaarden til vejen til Døjten, og amtets vejfond betalte.

PEER SJÆLLÆNDER I GROVNSHUS

Imellem den gamle vejkrumning og banken op mod Krumstrup løkke lå Peer Sjællænders hus, Grovnstedhus. Det var et vinkelbygget bindingsværkshus, hvoraf loen og staldbygningen endnu er bevaret. Ovre på den anden side vejen løb renden fra Kolts kilde til det lille gadekær, Groen, ind under en smal bro, som førte over til en lille frugtbar have. En gangsti førte over marken til Krumstrup. Inde i stuen var gulvet belagt med stenfliser, og for alkoven hang det blåternede forhæng. I storstuen var gulvet et grønt stampet jordgulv. Da Hans Lørups trækker, Peer Sjællænder, var midt i tyverne, flyttede han ind her, idet han giftede sig med en enke, der havde 2 små børn og en gammel aftægtskone. Snart efter blev han enkemand, men på sine rejser traf han i Indslev den 2 år yngre Alhed Nielsdatter. Han kom sammen med Hans Lørup til hendes fader og friede. Faderen sagde: »Ja, heller end gerne må du få hende. Hun er det galeste kvindfolk i hele herredet«. Men Peer fik den bedste kone i herredet, selv om hun ikke kunne undgå at kritisere hans sjuskethed, så megen ordensans, som hun selv havde. Hun kunne lide ham.

Han var en underholdende fortæller og ironiserede muntert over spøgelsestroen, når han fortalte: Som trækker kom jeg engang sammen med en dreng i et par jernbeslåede træsko, til en sjællandsk gård og bad om husly. Jo, vi kunne ligge i laden, hvis vi turde, for der var en gedebuk, der spøgede. Det brød jeg mig ikke om. Jeg sagde: »Den skal jeg nok mane ned!« men drengen var hange, og ud på natten sprang han op med et skrig og satte sin jernbeslåede træsko lige i mit ansigt, så blodet løb fra såret. Jeg greb drengen, smed ham i halmen og rev træskoene af ham.

Da vi stod op om morgenen, spurgte konen, om vi så havde set gedebukken, og jeg sagde: »Ja det kan du tro, den gav mig et ordentlig stød

i ansigtet, men da jeg fik den manet ned, fik vi ro, og jeg tror ikke, at I får den at se mere«! Konen så på mit ansigt og korsede sig, idet hun udbrød: »Uha, Gud fri os!«

Peer var en lille mand med en stor næse og et par krogede ben, der var mærkede af de lange vandringer med kvægflokkene. Det store slid lå vist nok ikke for ham. En hel vinter havde han tærsket oppe hos Rasmus Nielsen på gården i Krogenden og nåede netop at tjene 1 td. rug til brød til konen og de 8 børn. Men han kunne også tit blive forstyrret, for folk kom og hentede ham, når der var noget i vejen med dyrene. Han havde erfaring og han forstod at læse i den dyrlægebog, som Hans Lørup havde givet ham.

Om foråret vaskede han køerne med arsenikvand, og hvis mennesker fik fnat, brugte han samme vædske til dem, således behandlede han familien Briand på Krumstrup med godt resultat. Han forløste køerne og satte livet ind på dem. Han blev hentet, når en ko havde fået kælvfeber, som han kurerede med stærk kaffe, og han holdt vagt over den syge ko, og når han så, at det var ude med den, skar han halsen over på den, hvorefter kødet blev solgt til byens beboere, der glædede sig ved at få en god suppe på billigt kød. Det er mig ikke bekendt, at det febersyge dyrs kød har afstedkommet forgiftninger. Derimod kan anvendelsen af tuberkelsygt kød i hjemmet måske være årsag til, at hans to døtre døde som voksne af tuberkulose. Tre børn blev dog gamle i Australien og en i Svendborg. Tuberkuløse køer behandlede han ved at trække en tør rodtrævle af grøn nyserod igennem hudfolden under koens hals. Hvis det fremkaldte stærk hævelse ville det hjælpe. Hjalp det ikke, var der den udvej at sælge koen til en slagter, der flåede det tuberkuløse af ribbenene. Slagteren kunne pynte på dårligt udseende kød ved at puste luft i det med den store puster, vi kan se på Ringe museum.

Oprindeligt var der meget fattigt hos Peer Sjællænder og Alhed, men det blev det ikke ved at være. Døtrene tjente i præstegårdene og andre fine steder, og Trine var god til at dække over den vidtløftige Holger Birkedal, når han havde været ude på sold. Holger blev til sidst officer i det fremmede. Således forstår man, at ved Grovnstedhus vajede flaget på en flagstang, før nogen andre steder i Lørup, og ved ligfærd hørte følget ligtale i begge kirker, og kisten blev båret ind begge steder.

Som løn for sin dyrlægevirksomhed fik han fra en gård et par skæpper rug, et par skæpper byg, et læs brænde eller tørv, rigeligt

med det syge kød, hvis det gik galt med koen. En dag om efteråret bød han til vallegilde (vo.lgi.l), så kom pigerne på den fastsatte dag med morgenmælken og blev beværtede med et glas mjød og hvedebrød med smør. Der blev så lavet sødmælksost til hele året. Den søde valle blev kogt ind til en vælling, som kaldtes klunkvalle (klungvo.l) og var en fortræffelig spise, en slags flydende myseost.

Sådant vallegilde hørte fra gammel tid med til smedens, bødkerens og degnens aflønning. Ved mejeriernes oprettelse, da mælken blev salgsvare ved midten af firserne, hørte vallegilderne naturligvis op. Mælk havde gårdene aldrig mere for meget af. Den blev til penge. Peers trofaste kunder blev dog ved at sende pigerne til vallegilde helt op i halvfemserne.

Man siger: »Det nytter ikke at kaste brønden til, når barnet er druknet!« Det var det, man gjorde her hos Peer Sjællænder. Der havde været en god brønd bag huset lige udenfor bryggersdøren, men da ulykken var sket, kastede de den til og måtte livet igennem hente vandet i en lille brønd foran huset ovre på den anden side af vejen, hvor også hele nederbyen i tørre somre hentede vand. Først da Peer var blevet gammel, lod han brønden grave op, en pumpe var der nu endelig råd til.

HENNING MURER

Går man op over toften, hvor kapellet forhen lå, kom man i forrige århundrede til et gammelt enlænget hus, hvor Henning murer boede. Henning var fra Horne og Marie fra Bødkerhuset i Kellerup. De havde købt deres hus med toft af den tidligere ejer, Niels Madsen, der flyttede ud på Løruphedevejen på den anden lod nedenfor landevejen, hvor hans efterkommere væver Mads Nielsens og dennes søn vejmand Hans Nielsen har boet, indtil en ildsvåde ødelagde bygningerne og huset nedlagdes.

Henning var en ejendommelig mand. Axel Berntsen har sagt om ham, at han var bygget i tre etager: korte ben, lang krop og stort hoved med en ualmindelig lang næse, der på hans gamle dage dryppede. Huen var trukket ned over ørerne. Hans tøj sad stramt, som var det støbt om ham. Da Niels skrædder henne i Krogenden opgav høkerforretningen, gav Henning sig til at være høker. Peer Peersen kørte 4 gange om året for ham til Faaborg, hvor han hentede sine varer fra Larsens gård — i en gammel klædekiste. Nogle få pund af hver slags, som han hjemme i butikken vejede ud i fjerdingpund, samt nogle få flasker brændevin, punchekstrakt, rom og mjød. Det var kun i nød og betryk folk købte

hos Henning, for han var uordentlig, og det hændte, at hans næse dryppede i sukkeret, når han vejede det ud. Sit eget skråtbak fik han ved at åbne pakkerne og bide sig en ende af hver pakke. Butikken havde lergulv, og man kom ind gennem en forstue med almindelig kampestensbro. Det hændte en sommeraften, at nogle karle kom og bankede på og ville købe en flaske mjød, men sjusket som han var, også med sin tale, råbte han med sit rullende r til stor morskab for karlene: »Kan det ikke værre sig til i morgen. Marie står i sin bare særk, og jeg er lige krøbet deri.« Sjuskeriet kom også frem, når han kalkede vægge og spildte kalk, så gulvet blev ligeså hvidt som væggen. Engang murede han sig en ny skorstenspipe, da han var færdig, gik han ind til Marie og bad hende gå ud og se på den, men Marie kom ind og sagde: »Ja, men Henning, der er jo ingen!« hvortil han sagde: »Er hun der ikke, så ligger hun sgu ude i havi.« Marie regnede det som et hændeligt uheld, hun beundrede altid sin mand, hun hyldede ordsproget »hvad fatter gør er altid det rigtige«. Efter Hennings død solgte Marie huset til Knud Rasmussen, der byggede et nyt hus ved gaden. Her fik Marie en stue. Hver lørdag hentede hun småspåner og affejning fra værkstedet hjemme. Vi hjalp hende at fylde sækken og drillede hende lidt. Hun påstod, at hun sagde aldrig løgn, hvortil min broder Christian sagde: »Der sagde du da løgn« og Marie var grædefærdig: »Nej, jeg siger aldrig løgn.« Men Christian replicerede: »Hør, der sagde du løgn igen«. Hun forstod slet ikke, at det var ordet »løgn«, han mente, og gav sig til at græde. Så hjalp vi hende trillebøren op ad banken, men hvis det varede for længe, inden vi kom hende til hjælp, dinglede hun som en fuld mand for at vække vor medlidenhed. Hun forstod godt at spille komedie.

VEDERNAVNE

Handelen blev fortsat af købmand Anders Rasmussen i det nordvestlige grundmurede hus i byen. Han tog hver ugedag til Odense efter varer og tog bud med, hvorfor han blev kaldt Anders Post, og hans kone, der passede butikken, som havde rigtige butiksvinduer, blev kaldt Maren Post. Dette navn betragtede hun som et øgenavn, og da der blev spurgt efter Anders Post, sagde hun: »Posti (pumpen) står u i havi, men Ans kommer stras«. Hvis det havde været i Jylland, ville de have købt navnet og været stolte af et særpræget navn, men der er den forklaring, at lørupperne var slemme til at give mindrestillede folk øgenavne. Gårdmændene fik dem i reglen ikke. Sml. side 57.

Denne købmandsforretning blev overtaget af Alfred Larsen, der flyttede over på det modsatte hjørne. I Rasmus Jensens gamle hus, der ligger inde i toften bag købmandsforretningen, boede i min barndom Kristen Kristensen, der altid blev kaldt Kristen Reinge, et ligeså uvelkomment tilnavn — og før han Maren Dan-

nebrog. Hun havde fået sit øgenavn, fordi hun fik udmærkelse for selv at pløje og passe sit hus under treårskrigen. Sådanne øgenavne blev kaldt vedernavne — altså ulykkesnavne.

Ved vejen fra købmandens hus mod Krumstrup ligger foruden fornævnte hus endnu tre huse, der har erhvervet sig jordlod i de nærmeste gårdes tofter. De to øst for gaden fik hver en meget fin jordlod ned til Rodsmose. I det nordligste boede degnen Rifbergs stedsøn kaldet Jørgen Degn, der først havde haft Kildegaarden i Ryslinge. Hans datter blev gift med Hans Andersen fra Lørupgaard og kom til at bo på Tornebjerggaard, Svendborgvej 50 i Ringe.

I det næste af disse huse boede Hans klodsemager, som var gift med en illegitim datter af gårdejer Per Persen fra hans tidlige ungdom, da denne var for ung til at overlage den nylig købte ejendomsgård. Hans klodsemagers søn var højskoleforstander Grønvald Nielsens medarbejder på Vestbirk højskole Anton Hansen. Denne ledede håndværkerafdelingen, og de to fætttere fandt sammen i et lykkeligt samarbejde. Anton Hansens broder Hans Hansen overtog huset og havde sønnen, Hans Jacob Hansen, der blev leder af Roskilde Frøforsyning. En anden af klodsemagerens sønner var Peder Hansen, der arvede Mosegaard på Løruphede, hans søn H. P. Hansen udflyttede og opførte Vestergaard i Ryslinge på den østlige Tvillinggaards jorder, idet en anden lørupdreng, fabrikant Christen Faber, overtog gårdens bygninger.

Hans klodsemager havde endnu en søn, Jørgen Hansen, kaldet Jørgen Drejer, der var gift med Anders Mortensens datter og fader til fru Nielsen, Slæbækgaard.

Vest for gaden mellem Per Persens gård og købmandsforretningen lå et hus på toftejorden. Her boede snedker Peder Konstantin Larsen, der havde et stort værksted, hvor han havde sine sønner til medhjælpere, indtil de søgte lykken i U. S. A. Hans yngste søn Torben fik en gård i Gultved. Peder Snedker var en meget underholdende fortæller. Jeg har ikke hørt nogen så levende skildre den danske hærs tilbagetog fra Dannevirke til Dybbøl 1864. Forkomne af overanstrengelse, sult og tørst kom han ind til en kone, der gav ham brød, idet hun udbrød: »Herregud stærke mand, er det så strængt, du græder jo, af bar forkommenhed«, og da tilbagetoget nåede til Sønderborg, var der ikke et brød at opdrive det første døgn. Soldaterne forstod intet. De havde ventet, at vi havde været bedre forberedt. Se billedet side 68.

Fra købmandshuset gik vejen til Ryslinge endnu for 100 år siden stik over mod det nuværende Højvang på Kirkebjerg for at komme uden om Rods mose, og derfra igen skrås over mod Brohuset, Sjællænderhuset ovenfor friskolen.

Når man var ved Højvang, var den lige vej til Ryslinge en gangsti i luftlinie ned over åen på et spange, der er omtalt under Kildegaard.

TRE BRYDERGÅRDE UDFLYTTES TIL LØRUPHEDE

Imellem de to store bøndergårde, mtrnr. 8 og 9, Vestergaard og Fogedgaarden, var der så stor afstand, at halvdelen af bryderne her havde kunnet få byggeplads. På udskiftningstiden var den vestlige af disse gårde blevet øde og udflyttedes til hvenet skifte og blev Hvenegaard. De andre tre gårde lå i klynge vest for, hvor forskolen ligger. En stor ask ovenfor banken vest for skolen ved indkørselen til gården matrnr. 10 antydede, at her var bystævnet midt i byen. Asken faldt, da vejen førtes ligefrem fra Døjtleddet til trevejen. I min ungdom mindede en brønd og flere frugttræer om de tre brydergårde. Deres beliggenhed var således, at der ikke kunne udskiftes jord til dem i nærheden, end ikke en toft kunne der blive i umiddelbar nærhed. De fik derfor deres jord på Løruphede, idet heden blev delt i to dele. Den vestlige halvdel langs mosen (Koleaa) fik, som omtalt, de 4 bøndergårde, der udstykkede jorden til den række huse og smågårde, som ligger på begge sider af bivejen fra byen til Volstrupvejen. Den øvrige halvdel deltes mellem de sidstnævnte 3 bryder.

Gården bag bystævnet matrnr. 10 fik Brennehave skifte, og blev kaldt Brendehavegaard. Ind imellem Brendehavegaards lod, bøndernes lod og Forhaabningslunds mark udskiftedes nogle husmandslodder. Brendehavegaard har bevaret sin lod udelt, og har tilhørt Niels Nielsen, Albrekt Rasmussen, Rasmus Albrektsen, og dennes svigersøn Hans Rasmussen, og tilhører nu højskoleforstander Damgaard Nielsen, Ryslinge.

Voldstedgaard, matrnr. 11, er udstykket ved at jorderne på den anden side landevejen er frasolgt som byggested for den lille gård på Fløgsbjerg, der har tilhørt Christen Clausen, hvis søn var den side 105 omtalte Peder Clausen. Jeg husker den gamle Christen Clausen gå forbi hjemme med tungen stikkende ud mellem læberne. Han efterfulgtes af Lars Pedersen fra Kværndrup vænge. Lars Pedersens broder, Niels Pedersen, havde Bodestedet

ved trevejen på Løruphede med sønnen dyrlæge Wenge og datter-sønnerne redaktør Herluf Skjerning og skuespiller Vald. Skjerning.

Voldstedgaard har haft følgende ejere: Jørgen Rasmussen, Rasmus Rasmussen, Hans Christian Poulsen og Poul Hansen, der flyttede til faderens fødegård matrnr. 13 i Ryslinge. I dette århundrede har ejerne været: Anders Clausen, Marie Andersen, teglmesters Rasmus Rasmussen og Niels Andersen.

Den sidste af de tre brydergårde, som udflyttedes fra byen til Løruphede var matrnr. 12, der fik den yderste lod mod Gultved mark, og er bleven kaldt Mosegaard. Den skal have haft følgende ejere: Johan Carl Rasmussen, Peder Hansen, Ludvig Ellemand, Ole Poulsen og Laurids Andersen. Fra denne gård udskiltes med det samme de jorder, hvorpå Bækkroen opførtes. Den blev opført af tømmer, som blev taget ud af Krumstrup tærskelade, om det ligefrem blev stjålet derudaf, som min fader sagde, er vel nok usandsynligt, men efter Krumstrups udstykning, har Knud Juul nok også gjort det overflødige tømmer i penge. Navnet har Bækkroen nok fået, fordi den første ejer holdt smugkro her ved landevejen, navnlig dagen før Egeskov marked, når handlende samledes her og fastsatte priserne. Den sydøstlige jord ovenfor landevejen blev lagt til Bøgebjerghuset.

På banken øst for gården opførte møller Brandt en meget anselig og smuk grundmuret hollandsk vindmølle. Den blev kaldt Lørup mølle, og den ejedes siden af Jørgen Hansen, som var en søn fra Voldstedgaard. Stenbjergmølleren købte forretningen og nedbrød møllen. Manden i Bøgebjerghuset opførte da en mindre mølle nedenfor, men møllernes tid var forbi.

I min barndom boede her i det ny Bøgebjerghus den gamle vejmand, som havde sit vejstykke, $\frac{1}{2}$ mil af amtslandevejen, at passe. Grus skulle køres ud på vejbanen og græskanten hakkes bort. Der var nok at gøre, for der kunne endog gro græs på vejbanen, men der var også god tid til at få en passiar med de vejfarende, som næsten alle var gående, og Rasmus Vejmand skulle snakke. Han var fuld af vittigheder og grinede selv højt af sine egne udtalelser. Pastor Poulsen var hensynsløs nok til at sige til ham: »De er et vrøvl og en grinebider!« Jeg ved ikke, om vi andre fandt hans vittigheder morsomme, han tog selv fornøjelsen, men det var da lidt morsomt at træffe en mand, som altid var ved godt humør. Det interessanteste ved ham var for os børn hans

messingfyrtøj, som var fyldt med revet fyrsvamp eller trøske. Med et stål slog han ildgnister mod en flintesten, gnisterne faldt på trøsken. som blæstes i glød og blev fyldt ned over tobakken i piben. Jo mere det blæste, des bedre gik det med at få ild, og han røg ustandselig.

SAGN OM GERRIGHED

Denne beskrivelse af Lørup vil vi slutte med et par spøgelseshistorier, som blev fortalt lidt onskabsfuldt i det revaliserende Ryslinge mod de velstående større bønder i Lørup. En kone i den nordligste af de gårde, som udflyttedes til Løruphede, kunne ikke nænne at give småfolk en tår mælk, men hvad der med rimelighed og billighed kunne tilkomme de fattige jordløse, det gav hun til svinene. Konen døde, og der var stor begravelse; men da folk kom fra kirke, stod konen, som de havde begravet, og ragede i svinetruget. Det var jo galt, og det blev ved at være galt, for hver aften, når månen stod op, så man hende danse hen ad rygningen på huset og derfra gik hun ned og slikkede svinetrugene. Dette kunne folkene i gården ikke have. Der blev sendt bud efter præsten, som kom og manede hende ned i toften nord for gården, hvor der har stået en manepæl; så blev der ro. Hundrede år efter hørte en gammel kone natravnene flyve op fra det sted, hvor konen var manet ned. Det sker altid, hvor et spøgelse er manet ned, at det, når pælen er rådnet væk, kommer op gennem manchullet som en natravn.

(L. Fr. 371)

Et andet sted, fortalte man i Ryslinge, så manden om aftenen, når han gik ud at fodre, en mand stå og grave med en spade. Han talte ikke til ham, for det skal man ikke til sådan noget, og manden sagde heller aldrig noget til ham; men en nat, da folkene var i seng, kom spøgeriet ind i stuen, hvor konen i sin skræk kastede sit barn over mod væggen. Derefter forføjede spøgeriet sig op på loftet, hvor det især mod midnat gjorde et forfærdeligt spektakel, som dog forsvandt hen på morgenstunden. I Ryslinge ville manden vel have gået til præsten, men i Lørup gav han sig til at undersøge stedet for at finde nogle af de for lørupperne så kære penge; men han fandt kun nogle ben, som han begravede på et andet sted og så ikke mere til spøgeriet.

(Sml. L. Fr. 373).

HOVEDGAARDEN KRUMSTRUP

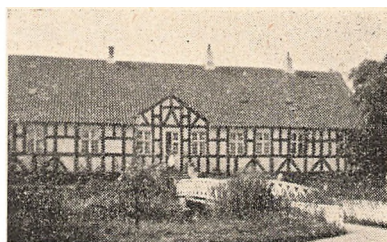
Gård i landsby.

Krumstrup var oprindelig en selvejergård i byen Krumstrup. Navnet er enestående, ingen anden gård eller by i Danmark bærer dette navn, som må antyde, at en mand ved navn Krumme, der siges 1340 er kommen fra Ryslinge og har opbrudt den bankede skovegn. Han har vel haft mænd i sit følge, som han har delt med,

idet Krumstrup 200 år efter på reformationstiden nævnes som en landsby med en selvejergård, som Christoffer Huitfeldt 1533 tilhyttede sig for sin fædrene gård i Strarup. Christoffer Huitfeldt var rigsråd og gift med Herluf Trolles søster. Deres søn var den berømte historieskriver Arild Huitfeldt. En anden søn, Claus Huitfeldt, som overtog Krumstrup, var en tid landsdommer over Lolland-Falster og fik alle Peder Okses rige len overdraget, da denne faldt i unåde, men måtte dog aflevere dem igen, da Peder Okse atter kom til magten, men kong Christoffer af Bayerns efterladte dronning Dorothea kunne lide ham og gav ham andre

Krumstrup, forside.

Krumstrup, bagside.

gode len, som han dog måtte aflevere, da hun døde, og han måtte så trække sig tilbage til fædrenegården Krumstrup, hvor han kom i bitter strid med sin sognepræst Sune Hansen i Ryslinge, der som omtalt ville bevare St. Anna kapel i Lørup, og derfor fremdrog Clauses svagheder og gik voldsomt i rette med ham på grund af hans skørlevned og forargelige optræden. Som Ole Vind senere tugtede Christian IV, talte Sune sin herremand imod fra prædikestolen for »skammeligen overfor offentligheden at leve tøjleløst med allehånde fruentimmer og kisselinker« og åbenlyst prale med sine overtrædelser af det sjette bud. Sune Hansen gik så direkte til værks, at han skrev til Claus Huitfeldt og bebrejdede ham hans skørlevned og al anden forargelige optræden, som krænkede både kirkens og den offentlige moral. »Når man så dette forargelige liv for offentlighedens øjne, da må vi vel sige, at Gud aleneste ved, hvad der så er sket hemmeligen. Husk at en skørlevners del er pølen med svovl og ild.« Det hjalp nok ikke, Claus Huitfeldt synes nærmest at have moret sig, og lod hånt om kirkens midler. Folk smittedes deraf, og når præsten formanede, kunne han få det svar, at han heller først skulle omvende sognets værste synder.

Claus Huitfeldt døde under et ophold på Bramslykke 1590 og blev begravet i Saksøbing kirke, så Sune slap for at indvie hans

støv til pølen. Hans søn Lage fik så Krumstrup, men han døde et par måneder efter.

Huitfeldterne har lagt landsbyens øvrige gårde sammen med den overtagne selvejergård og anlagt den med grave befæstede borg. Skønt dette anlæg ligger på toppen af en stejl bakke, er der dog altid vand nok i den store dam øst for gården. Det føres ind gennem den stensatte borggrav omkring hovedbygningen, hvorfra det ledes i rør ned ad banken, hvor der i min barndom var et højt springvand. Gården tilhørte 1609 Just Jacobsen Høeg, der brugte munkestenene i St. Anna kapel til forandringer ved hovedbygningen. Derefter 1627 var Tage Ottesen Tott ejer og så kom statholder hr. Niels Trolle, hvis svigersøn Manderup Brahe solgte den, efter at svenskerne havde afbrændt den i svenskekrigen, til Erik Krag til Bramming. Den var da på 56¹/₂ tdr. hartkorn. Krag var den sidste af den gamle adel, som havde Krumstrup. Den gamle adel fik jo sit store sammenbrud i svenskekrigen, og på Krumstrup var der fra nu af borgerlige herremænd. Landsdommer Jens Lassen var under krigen blevet en af landets rigeste mænd ved at handle med krigsmateriel. Formuen satte han i jordegods og ejede 6423 tdr. hartkorn. Han fik interesse for den smukt beliggende Krumstrup brandtomt og opførte den nuværende hovedbygning i 3 fløje. De nyopførte udhuse, hvor vejen førtes igennem 2 porle, var solide og gode. Til laden brugte han så meget svært egetømmer, at man efter Krumstrups udstykning kunne »stjæle« det egetømmer ud af laden, der brugtes til at opføre Bækkroen af.

Efter krigen idømte den store revisionskommission ham en fantastisk bøde, og hans søn Chr. Lassen måtte 1724 sælge Krumstrup til admiral Seneca Hagedorn. Gården var nu på 514 tdr. hartkorn; men Hagedorn afhændede halvdelen, og da han døde 1750 var den på 258 tdr. hartkorn, som overtoges ved auktion 1751 af forpagter Michel Lange, Løjtved i Stenstrup sogn.

Jens Lassens datter Margarete Lassen var en kendt dame, som skrev den første danske roman 1723 og havde en stor gård i Odense, hvor hun blev slået ud ved Frederik IV's tvangslån til den store nordiske krig. Så var der intet tilbage af Jens Lassens uhyre rigdomme.

EN UHYGGELIG MORDSAG

Spekulation i overtroen.

Lange på Krumstrup er det uhyggeligste kapitel i Krumstrups historie. Michel Lange havde 2 sønner, Peder og Rasmus, og det var dem, der

kom til at gøre sig bemærkede, da moderen blev enke. Peder bestyrede gården for moderen, og Rasmus, hvis studeringer i København var mislykkedes, var forvalter. Peder var overtroisk og så fordrucken, at han hver morgen startede dagen med en halv liter brændevin. Penge var hans eneste interesse, og han snød og bedrog og førte processer for at få de penge, som gården ikke gav nok af. Broderen Rasmus var på grund af sin uddannelse Peder overlegen, og ærgrede sig over, at denne havde mest udsigt til at overtage Krumstrup. Han havde stor indflydelse på daglejere og bønder, som var Krumstrups fæstere i Sandager, og som så op til ham for hans lærdom.

For at nå sit mål, at blive ejer af Krumstrup, lagde han planer om at få broderen slået ihjel. Ved vilde drikkegilder aftalte han med brødrene Niels Nielsen og Rasmus Nielsen i Sandager, der var slemme krybskytter, at slå Peder Lange ihjel. De skulle kvæle ham med en ny halsklud, men dette nægtede de at gøre. Så ville han have dem til at skyde ham om aftenen, forklædte i kvindeklæder. Derefter skulle de sætte hans fod i stigbøjlen og drive hesten bort. Dertil fik de en pistol med 11 rendekugler, men det blev heller ikke til noget. Endelig foreslog Rasmus dem, at de skulle stikke Peder Lange ihjel med en hierschfænger og viste dem på sig selv, hvor hjertet sad. De skulle ikke være bange. Han skulle nok klare det med falske vidner. Det hjalp dog ikke, at han bød dem 100 rigsdaler, ej heller at han truede med at slå dem ihjel, hvis de ikke gjorde det.

Rasmus Lange gjorde det så selv med gift, idet han bildte broderen ind, at han ved at læse i Cyprianus havde fået at vide, at der var en skat begravet nordvest for haven ved Tyvestente, og den kunne graves op med spader, der var smedet i fandens navn, når skattegravere drak flittigt af en trylledrik. Peder gik til smeden i Lørup, der havde sin smedie lige bag Krumstrup mark. Efter at Peder havde slået det første slag, idet han råbte: »Så i fandens navn!« hvilket ikke var mere, end smeden var vant at høre af Peders mund, tildannede smeden spaden. En mørk aften gik de to brødre ned til Tyvestenten med 2 karle, som skulle hjælpe Peder med at grave. De fik hver en flaske med trylledrik. Det var sprit, men i Peders flaske var der iblandet et pulver ætsende gift. Rasmus og Niels Nielsen gik ind i krattet, hvor Rasmus Lange læste i Cyprianus, medens hans hjælper Niels Nielsen udstødte vilde hyl. De tre skattegravere troede, at det var djævelen, der skreg, og de tømte flaskernes indhold, mens karlene flittigt brugte spaderne. Tilsidst faldt de alle berusede om, og ud på morgenstunden løb karlene hjem, men Peder blev liggende og kastede blod op. Han blev båret op på sit værelse. Han lå nogle dage med blodopkastninger, hvorefter han døde den 11. august 1756 og fik en fin begravelse. Man sagde, at de grimme pletter på gulvet lod sig aldrig vaske af, og selv da der blev lagt nyt gulv, kom de igen. Der var aldrig godt at ligge på det værelse. Min faster lå der sammen med en anden pige. Midt om natten sprang døren op, en stor ladden hund løb ind gennem stuen. Hun sprang op og smækkede døren i, men straks gentog det samme sig, hvorefter begge piger puttede sig ned under dynen.

Niels Nielsen forlangte derefter penge af Rasmus Lange, og denne blev nu klar over, at Niels måtte ryddes af vejen. Han samlede ved hjælp af Niels soldat sine bønder i Sandager, skænkede for dem, så de blev fulde og hidsede sig op mod Niels Nielsen, fordi han havde anmeldt dem for ulovlig skovhugst. De sendte træskomanden hen til Niels og sagde, at nu var bønderne på skovhugst, for de havde lånt hans sav. Da Niels kom ud i skoven, overfaldt bønderne ham og slog ham, så han faldt om og blev liggende, til hans kone kom og fandt ham. Det var natten mellem den 13. og 14. februar 1758, og natten mellem den 18. og 19. februar døde han af sine sår. Der var 6 store blodige sår i hovedet, 4 huller på venstre arm, 4 huller og 2 blå sår på højre arm, 1 hul på højre ben og 2 blå sår på venstre ben, ialt 19 sår. Niels fortalte inden han døde sin broder Rasmus, hvordan det var gået til, og denne gik til herredsfogden, der først arresterede træskomanden, og den 19. juni 1758 blev også Rasmus Lange sat fast. Efter en lang og vidtløftig proces faldt højesteretsdommen i april 1761. 6 Sandager bønder blev dømt til døden, og deres legemer at henlægge på stejle og hjul. Træskomanden fik 8 års tugthus på Nyborg fæstning, medens Niels soldat slap bort ved Langes hjælp og lod sig ikke finde. Herremanden nægtede alt. For brodermord kunne han ikke dømmes, da flasken med trylledrikken ikke kunne findes. Han blev dog dømt »til Bremerholme arbejde på livstid for Guds ords og sakramenternes bespottelse, signen og manen, djævelens præsentation, sværgeren og banden, mened, tyveri, mord og manddrab med overlagt råd samt forgribelse mod rettens og retfærdighedens fremme på mange slags underfundige måder.«

Den 10. juli 1761 blev der holdt auktion over Rasmus Langes ejendele, der solgtes for 10 rigsdaler 13 sk. Hans moder solgte ved samme lejlighed bl. a. håndjern, som de nok ikke havde mere brug for. Ved auktion samme år solgte hans moder nemlig gården for 34888 rigsdaler til agent v. Westen, der atter solgte den med 246 tdr. hartkorn 1767 til krigsråd Morten Møller, som 1782 overdrog den til sin søn Mads Jørgen Møller.

MADS MØLLER

Disse to, fader og søn, er omtalt som de værste bondeplagere. Mads Møller er omtalt under Hvenegaard. I øvrigt har dyrlæge P. Jensen fortalt følgende i Svendborg Amt 1911: »Mads Møller gik aldrig i marken uden at have hundepisken og snusdåsen med sig. Denne sidste bestod af en stok med en massiv firkantet dubsko på enden. Når han med den traf en ulykkelig synder i ansigtet kunne vedkommende nok komme til at nyse rødt. Kun en gang erindres det, at han var i en så spagfærdig sindsstemning, at han mod sædvane kom gående ud i marken uden de fornævnte red-

skaber. Det var den dag Struense blev henrettet. Mads Møller satte sig på en plovås og fortalte bønderne, hvad der foregik, men selvfølgelig ud fra sit eget synspunkt. Det er tvivlsomt, om han havde nogen klar forståelse af øjeblikkets betydning. Om Struense udtalte han, at »nu slap man da af med den kæltrung«. De friheds-ideer, der dengang nu og da dukkede frem, betragtede Mads Møller ganske naturligt som skadelig for sig og sine.

Bønderne havde vel nu og da hørt lidt om den større frihed og bedre behandling, de kunne tilkomme, men de forstod åbenbart ikke, hvorfra det skulle komme, og hvorledes det skulle gå til. Et lille træk fra Mads Møllers tid vil vise noget af dette. En dag, herremanden kom ud i marken til bønderne, der gik og pløjede, så han sig uden nogen egentlig grund arrig på en af dem, og begyndte straks på sin vante vis at overfuse ham. Ja bød ham endog snusdåsen. Herover brast dog mandens tålmodighed. Han standsede, gik hen til sin plov og greb plovøksen, der altid sad på plovåsen, vendte sig til Mads Møller og udbød: »Den tid er nu forbi, da I må slå og behandle bønderne, som I vil. Dersom I nu rører mig, vil jeg bruge øksen som våben imod jer.«

Mads Møller stod et øjeblik og stirrede i stille forbavselse på den ellers så spagfærdige og sagtmodige mand. Han begreb aldeles ikke, hvad der gik af ham, men mandens ord lød alvorlige og truende og hans øjeblikkelige optræden gav det samme indtryk. Mads Møller foretrak derfor at vende kæmpen ryggen og humpede hjem til Krumstrup. Jørgen Bæk, som bonden hed, var en hovbonde fra Gultved, en godmodig og stilfærdig mand, der vel ikke havde opfundet krudtet; men dog skønnede på sin og sin stands velfærd. Det var sikkert ikke for intet, han lod sig opirre. Denne tildragelse medførte, så vidt man ved, ingen ulemper for den dristige mand. Grunden hertil kunne måske tildels søges i den omstændighed, at Mads Møller ikke holdt af til enhver tid at komme i for nær berøring med sine bønder, når han havde tirret dem. Han havde bedrøvelige erfaringer i så henseende. Der fortælles nemlig:

BONDEN FRA HERREDSFOGEDGAARDEN

»En dag, da Mads Møller kom gående gennem Lørup, stod der ved et hushjørne nogle børn, og da godsejeren haltede forbi, han var meget halt på grund af sin klumpfod, kunne de uartige drenge ikke dy sig, men råbte efter ham: »Mads hump, Mads klump,« hvorpå de naturligvis i lighed med nutidens uartige børn tog flugten og forsvandt ind ad en

gårdport. Denne gård, Herredsfogedgaarden, mærkede herremanden sig, og da han kom hjem, sendte han bud efter bonden, som boede der, og hvis børn det måtte være. Nå, manden gik til Krumstrup for at høre, hvad herremanden ville ham. Mads Møller havde givet sine tjenestefolk ordre til, at når vedkommende mand indfandt sig, skulle de føre ham op til sig på hans værelse, men derefter måtte de ikke komme derop, hvad de så end hørte. Manden kom nu til Krumstrup og meddelte, at der var sendt bud efter ham, at han skulle møde. Tjenestefolkene førte ham så op til herremandens værelse, og det er jo ikke umuligt, at de undervejs havde givet ham et vink om, at han kunne vente sig noget ubehageligt.

Ydmyg og ærbødig trådte bonden ind til Mads Møller, men næppe var han kommen indenfor, før der opstod et græsseligt spektakel.

Ude fra kunne de forfærdede tjenestefolk høre herremandens rasende skændende stemme, men snart overdøvedes den af bondens fortvivlede klageskrig og imellem lød hastige skridt og de tunge dump af Mads Møllers klumpfod. Bonden fik prygl. Det var der ingen tvivl om. Han fik måske så meget, at han måtte bæres derfra.

Hvad mon han dog havde gjort? Måske skudt et sykke vildt, der ville ødelægge hans spirende korn, eller måske haft sin økse indenfor skovhæget. Man vidste det ikke.

Og tjenestefolkene korsede sig og rystede på hovedet. Men de undrede sig, da de så bondemanden komme ud fra herremanden igen. Sandt nok lidt rød i kammen, men ellers frisk og uskadt. Ja næsten mere rank end før. Og uhindret gik han hjem til sit eget.

Hvad der foregik på Mads Møllers værelse, havde kun bonden og herremanden været vidne til, og det er sandsynligvis den første, der i en fortrolig kreds har fortalt de andre bønder, hvorledes det egentlig gik til:

Da han trådte ind til Mads Møller, for denne straks imod ham med banden og skænden og begyndte at slå ham med hundepisken. Da for det pludselig bonden gennem hovedet, at de var ene to og uden vidner. I næste nu vristede han våbnet fra herremanden og tog sig nu for at gennemprygle ham på det ynkeligste, men blev ved at jamre og klage sig med ynkelig røst stadigvæk bedende om nåde og barmhjertighed.

Man skønner, at denne bonde ikke har været nogen hel svæklings, når han ikke tabte vejret under denne dobbelte forestilling, at uddele pryglene og samtidig vånde sig under dem.

Dette er jo kun sagn, for hvilket man savner historisk vished. Men det er fortalt så levende og troværdigt ned til vore dage, at det tydeligt viser, hvorledes bønderne ved lejlighed mente, at herremanden fortjente at behandles.«

Mads Møller havde i hvert fald forgrebet sig, da Herredsfogedgaarden jo hørte til Tøjstrup, og bonden derfor ikke behøvede at være så forfærdelig bange for følgerne.

MADS MØLLER OG METTE

Mads Møller havde foruden sin klumpfod også andre skavanker, som ikke var egnede til at give respekt og anseelse. Han havde en tjenestepige, som blev kaldt store Mette; vi ved ikke, om hun var stor af vækst. Snarere var det, fordi hun var så stor på det, at hun var kæreste med herremanden. Hun fik 1785 et uægte barn, som hun opkaldte efter Mads Møller, og som man godt vidste, at han var fader til. To år efter skulle hun igen have et barn, og Mads Møller, der ikke har ment at kunne gifte sig med sin tjenestepige, gjorde så en aftale med en svækling, smedens søn, Rasmus Henriksen, at han skulle gifte sig med Mette. Brylluppet blev holdt på Krumstrup den 22. december 1787, men Mads Møller gik selv i brudesengen med Mette. Folk mente, at Rasmus blev så skuffet, at han måtte løbe sin vej, men det gjorde han ikke, for det var godt nok efter aftalen. Han holdt til hos sin broder i Bøgehjerghuset længst ude ved landevejen på Lørup hede, og herfra meldte han til kirkebogen den 2. marts 1788, at hans hustru havde fået en søn. Mette blev siden skrevet som fæster af Hvenegaarden, den øde gård i Lørup, som Mads Møller stod i færd med at udflytte.

Ved en fest i Odense 1791 var en del herremænd samlet, og der kom Mads Møller for skade at forlange 56000 rigsdaler for Krumstrup, der var på 37 tdr. hartkorn hovedgårdstakst samt 200 tdr. hartkorn bøndergods. Kammerjunker Knud Juul, Taasinge, slog til, og så måtte Mads Møller flytte til Ellegaard i Paarup sogn, som han købte. Mette kunne han dog ikke undvære. Han beholdt hende som husholderske også på Ellegaard. Rasmus Henriksen tog tjeneste som smedesvend i Bolbro. Han måtte være i nærheden for lettere at kunne hente hjælp og understøttelse hos Mads Møller og melde den næste barnefødsel 1793. Nu var Mads Møller dog endelig blevet klar over, at det var bedst at se bort fra standsforskellen og gifte sig ordentlig med Mette.

Allerede da Rasmus skulle melde den næste barnefødsel, var skilsmisse bevilget. Den 28. november 1794 blev Mads Møller og Mette viede på Ellegaard. Han var vel dog lidt skamfuld, solgte Ellegaard og flyttede til Odense. Her kunne Mads Møller og Mette 1798 holde et stateligt barselgilde med faddere fra den fornemme adel. Da må vi tro, Mette var stolt.

Mads Møllers forvirrede nerver var falden til ro. Han købte en købmandsgård i sin fødeby Kerteminde og drev forretning.

Allerede 1807 døde Mette og blev jordet ved kirkens søndre side, og da han 4 år efter solgte ejendommen belingede han sig i skødet, at efterfølgende ejere skulle vedligeholde stakittet om gravstedet og hver uge bestrø dette med sand og blomster.

Da Mads Møller var 60 år gammel opgav han købmandsforretningen og flyttede til Skauenborg, en gård i Brylle sogn. Den ejede han og beboede til han døde i sit 70. år 1820. Hans bo blev opgjort til 8422 rigsdaler sølv, han døde altså ikke i fattigdom, som de Krumstrup bønder siden fortalte. En søn var ejer af Vikkelsø i Odense fjord, en anden søn havde Østergaards mølle i Munkebo sogn og datteren fik Skauenborg.

Sml. Fynske Aarbøger 1953. V. Woll: Mads Jørgen Møller til Krumstrup.

FRIHEDEN SEJLER

Kammerjunker Knud Juul fik skøde på Krumstrup den 18. juni 1791. Den dag han overtog gården, sammenkaldte han bønderne og lod dem slå træhesten i stykker, og ved stumperne lod han dem koge vand til punch, som de forsynede sig så rigeligt med, at de blev helt ellevilde og løb rundt i gården med en vogn med det resultat, at vognstangen gik igennem porten. De blev lidt hede om ørerne og fik travlt med at sømme splinten fast og gjorde det så godt, at den sad der endnu 90 år efter, da staldlængen ombyggedes.

Knud Juul solgte bondegodset til fæsterne. Det var en lykke for egnens bønder, at de så tidligt blev selvejere. Han udstykkede Krumstrup, idet han frasolgte markerne Skagtved og Dyrhavsmarken, som lå mellem gården og Gultved. Det var gårdene Forhaabningslund og Langholm, der således udskiltes fra Krumstrup i 1790'erne.

Krumstrup hovedgård var derefter omtrent halveret og solgtes med 22 tdr. hartkorn + 2 tdr. skovskyld til birkedommer og skriver ved Molkenborg birk Isach Briand, der var gift med enke Anne Margrethe Borgen, som hvert år skænkede ham et barn. Sin glæde herover har han givet udtryk ved at sætte hende det fornemme minde på hendes grav ved Ryslinge kirketårns nordmur (side 25).

Isach Briand har anlagt den smukke have med alléen fra Tyvestente til markvejen og med blomsteranlæg og klippede hække samt det flotte springvand under banken. Dette kunne iagttages

fra vinduerne gennem en lysning i anlæget. Alting skulle gøres festligt for den elskede frue også i levende live. I haven plantede han dejlige frugttræer, som gav ham et opsigtvækkende udbytte.

Efter hans død overtog sønnen Anders Briand Krumstrup og giftede sig med møllerdatteren Maren Jørgensen fra Rønninge. Til deres søn, Julius Briand, opførte han Ny Krumstrup, der tillagdes en af gårdens marker, det vestlige Koltorne.

Proprietær N. Madsen, Krumstrup.

Jens Chr. Berntsen.

NIELS MADSEN

Slægten måtte dog tilsidst afhænde herligheden, og 1874 blev Krumstrup købt af Niels Madsen fra Torpegaard i Vantinge. Han stammede fra den nedlagte gård matrnr. 1 i Lombjerge. Det var altså nu en af egnens bønder, der flyttede ind og blev Krumstrups ejer. Da omlægning af landbruget til mejeribrug i de følgende år tog fart, opkøbte N. Madsen mælk i de omliggende byer, kørte den til Krumstrup, hvor han indrettede fællesmejeri i hovedbygningens nordfløj, medens sydfløjen indrettedes til kamre for pigerne, der gjorde tjeneste i mejeriet og i gården. Fællesmejeriet, en dertil knyttet stor svineavl i en nybygning syd for dammen foruden et veldrevet landbrug gav så store indtægter, at N. Madsen blev i stand til i løbet af nogle år at ombygge alle ladebygninger. Forhen gik vejen fra Ryslinge og Lørup til Gultved ind gennem en port

i laden over gårdspladsen og videre ud af den anden port. N. Madsen trak laderne tilbage fra borggraven, så der blev plads til en almindelig vej, og de ny bygninger opførtes i grundmur af gule mursten. Da broen over den forreste borggrav var for skrøbelig til de tunge mælkevogne, opfyldte han denne grav, så han fik en solid kørevej over til mejeriet.

Fra 1911 til 1912 havde N. Madsens søstersøn C. K. Grønnegaard, Krumstrup, som han købte for 160 000 kr. En brodersøn til Klaus Berntsen, Johannes Berntsen, købte gården for 180 000 kr. Han lod igen voldgraven opgrave, og byggede alter bro over graven. Han satte lakkede gavle på den gamle borg og tilbagekøbte den frasolgte Strarupskov, hvorefter han solgte Krumstrup 1915 til V. Eggertsen for 294 000 kr. Eggertsen forsynede hovedbygningen med et fikst tårn over indgangen. Hans enke, Karen Eggertsen, har nu Krumstrup og sønnen, Poul Eggertsen, er gårdens forpagter.

Krumstrup ligger smukt ovenfor den stejle banke med en skøn udsigt over den smalle dal med Kapelsmaen og Koleaadalen. Vejen fra Lørup går op over en brolagt banke. Her er smukt om dagen, men uhyggeligt om natten, når man hører ugleskrig inde fra haven, fra Tyvestenten eller en ophidset fantasi ser en hvid dame svæve ud fra borggårdens vindue.

LANGHOLM

Ved auktion 1795 solgte Knud Juul Krumstrups sydlige marker og rejste kort efter til udlandet, idet han gav sin broder, Frits Juul til Taasinge, fuldmagt til at underskrive skøderne såvel på disse marker som på de bortsolgte bøndergårde. Ved auktionen købte prokurator Holm de fleste parceller, de sydøstlige jorder og byggede gården Langholm, der fik navn efter hans hustru Marie Kirstine Lang. Jorderne var forøvrigt meget langstrakte. Fra den af N. Madsen ryddede lille skov Handskespjeldet (håeisbjeiled) lå de i en stor bue til Løruphede; men det var altså ikke langstraktheden, gården fik navn efter. Siden ejede Ole Rye, Aarslev. Langholm og solgte 1821 de jorder, som lå vest for vejen til Forhaabningslund. Således blev Forhaabningslund den store gård, medens Langholm kun beholdt den sydlige Krumstrups Dyrhaugemark. Det var blevet en almindelig bondegård, der midt i 1800-tallet tilhørte Christoffer Hansen og siden hans søn Hans

Christoffersen. Dennes søn Jens Langholm overtog gården efter faderens tidlige død, men flyttede til sin hustrus fødehjem: gården Blæsenborg (Ejershaab) i Frørup sogn. Siden har Langholms ejere været Christen Christensen, der solgte til Kristen Pedersen fra Gislev, som gården brændte for. Efter at den var bygget op, solgte han den til Steffen Hansen fra Svindinge, som igen solgte den til sognerådsformand Hans Hansen fra Tved, der har overdraget den til sin søn, Frode Hansen.

FORHAABNINGSLUND

er oprettet på den Krumstrup mark, som kaldtes Skovtved (Sgagtved) og blev købt ved auktionen 25. august 1795 af Arent Rasmussen, der videresolgte til Jørgen Hansen. Midt på marken stod den hvidtjørn, som skal være plantet over den store uhyggelige grav, som gemte kadaverne af de mange kreaturer, der omkom for Seneca Hagedorn på Krumstrup under den store kvægepest 1745. Denne pesttjørn står endnu ved Forhaabningslund. Gården fuldførtes 1797 af Jørgen Hansen, der opførte et meget fornemt og solidt stuehus, som tidens tand ikke har kunnet røre ved. Det står endnu såvel som pesttjørnen. Stort andet er der ikke tilbage af den første gård — ikke engang navnet, idet Jørgen Hansen kaldte den Jørgenstrup efter sig selv, men år 1800 solgte han til en syg københavner, som ville komme til kræfter her og kaldte gården Forhaabningslund. Han opgav dog Forhaabningslund og byggede sig en gård på Frederiksberg. Den kaldte han Forhaabningsholm, et navn, der lever videre på de der tilbyggede jorder som Forhaabningsholms allé.

Derefter går Forhaabningslund over til hr. Black, der havde den til 1801, og så til H. Hauch. Denne havde bygningerne tilligemed et fæstehus brandforsikret for 4240 rigsdaler. Godsejer Vamberg, Lindved, der spekulerede i ejendomshandel, købte gården og bortfæstede et hus på gårdens jord til Rasmus Davidsen mod at denne på egen kost skulle udføre en ugedags arbejde hele året + 6 dage i høst samt gøre dragentjeneste for gården. Det var en ny idé, som i det følgende halvhundredår blev gennemført af proprietærerne for at skaffe arbejdskraft. Sådanne huse kaldtes ugedagshuse.

Major Pultz til Tidselholt købte Forhaabningslund 1804, men solgte til Niels Møller, hvis enke giftede sig med Peder Andersen,

som dog ifølge en panteobligation manglede attest for at være ægteviet til enken. Det kom i orden, for 1821 solgte han gården til forvalter Heins, Hvidkilde. Han købte fra Langholm de parceller vest for Gultvedvejen, der grænsede til Forhaabningslund, samt skovpartiet Lykkeshauge under Gislev sogn. Dermed regnedes Forhaabningslund blandt proprietærgårdene selv om den manglede 7 skp. i de 10 tdr. hartkorn. Heins enke solgte 1826 Forhaabningslund til Fr. Schultz, Broholm.

Det var 11 ejere efter hverandre i løbet af den første menneskealder på Forhaabningslund. Men derefter oprandt der rolige tider, idet en svoger til Anders Briand på Krumstrup købte gården 1831 for 8600 rigsdaler. Det var en gårdmandssøn fra Kullerup sogn ved navn Dines Petersen, der blev skrevet som dragon. Han var en smuk ung mand, der havde vundet sig en meget rig pige, den ene af de tre møllerdøtre fra Holts mølle i Rønninge sogn. Hun hed Ane Jørgensen, og søsteren, der kom til Krumstrup, hed Maren. Møllerkonen i Holts mølle havde forstået at samle penge. En dag hendes søskende besøgte hende, førte hun dem ind i storstuen og viste dem en egetræskiste, hvori hun havde gemt 20 000 rigsdaler. Hun ville have deres råd, om det ikke var klogt at købe de to herregårde Hindemae og Risinge til Ane. De var til salg hver for 10 000 rigsdaler. Det mente de ikke; pengene blev liggende endnu en tid, og så blev det Forhaabningslund, som blev købt til Ane og Dines. Pengene havde ligget og tabt deres købekraft.

Dines Petersen nød stor ære, hans kone blev kaldt frue, og han selv blev kaldt Dinesen, og man sagde De til dem. De var jo svogre til herremanden. Da den fordrukne lærer Petersen slet ikke kunne holde orden, oprettedes sognets første friskole, idet de holdt en lærer, der holdt skole på Forhaabningslund for sønnerne, min fader, gartner Orup på Krumstrup, de to senere gårdejere i Lørup Kristoffer Rasmussen og Jørgen Pedersen Højvang samt sønnerne fra Ryslingegaard.

Fruen havde en søster, der var gift med en enkemand, som havde en søn ved navn Poul. Han fik ophold på Forhaabningslund, hvor de overtog hans arv 6000 kr., og påtog sig at sørge for ham. Han var en lille indskrænket sortsmudsig mand. For at sætte ham i arbejde byggede de en vindmølle udenfor gården, som han var meget stolt af og sagde: »Hele Forhaabningslund og møllen hviler på mig!« Når han kom op til Lørup blev han modtaget, som det sømmede sig for en mand fra det fornemme For-

haabningslund. »Vil du have mad eller kaffe?« sagde min moder, og Poul svarede: »Jeg kan jo tage et stykke brød og en snaps, mens du laver kaffen.« Og sådan blev det. Andre steder nøjedes man med en snaps, og det var ofte en dinglende lille Poul, der drog op ad banken mod Forhaabningslund. Snedker Peder Konstantin Larsen i Lørup havde ikke så lidt lune. Han tog fejl og skænkede ham en snaps ren sprit fra politurskabet. Poul grinte og sagde: »Det er dog noget fale stærkt brændevin, du har Peder Snedker!«

Dines Pedersens søn, Frits Pedersen, overtog Forhaabningslund og giftede sig med gdr. Jens Hansens datter Marie fra Grøndallund i Brangstrup, og fik en meget dygtig og energisk frue. Frits Pedersen blev tidlig gammel og affældig, og gården måtte i nogle år drives med forpagter, men da deres søn A. C. D. Pedersen vel uddannet kom hjem til gården, kom den snart i fin orden, og de gamle ladebygninger afløstes af nye og moderne. Gang på gang har han været de konservatives repræsentant i Ryslinge sogneråd. Han har været folketingsmand for Faaborg Ærø kredsen og mange år statsrevisor. En tid har han været formand for Svendborg amts landøkonomiske selskab. Da der blev brydning mellem venstre og konservative på rigsdagen, faldt han som formand her for en venstremand. Hans søn, Frits Pedersen, blev meddirektør i Fabers fabrikker. Han købte komponisten Th. Aagaards villa »Solhave« og har fået noget meget smukt ud af Ryslinge bys østlige gadekær, »Tanges kær« (side 19 og 54), som villaen var bygget ved. Her boede siden A. C. D. Pedersen, efter at direktøren havde overtaget Forhaabningslund.

På Forhaabningslund har man altid fredet om det gamle. Vi har derfra på Ringe museum de kurveflettede vognhager, som man forhen satte på arbejdsvognen, så den blev kirkevogn og købstadvogn. Finere var man ikke kørende ved overtagelse af gården 1831.

NY KRUMSTRUP

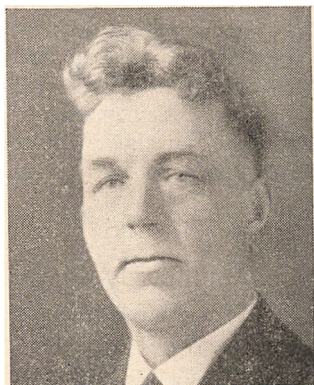
var så herskabeligt bygget, som det passede sig for en Briand. Den blev købt 1865 af Jens Kristian Berntsens broder, der ligesom Klaus Berntsen giftede sig med en datter af gårdejer Peer Peersen i Lørup. Det var Maren. Deres søn, Axel Berntsen, fik gården efter sin fader, men rejste siden til Amerika, hvor han har fortalt barn- og ungdomsminder, som af og til har været kilder, som er brugt i nærværende sognebeskrivelse.

Ny Krumstrup blev købt af mejeribestyrer H. J. Hansen, Ryslinge, men han solgte Ny Krumstrup til Karl Andreassen fra Brangstrup, gift med J. Chr. Berntsens datter Astrid. De flyttede siden til Sandager Skovgaard, og Ny Krumstrup blev overtaget af Oluf Nielsen.

Jens Kr. Berntsen deltog i krigen som korporal 1864. Han førte fra dag til dag en omhyggelig dagbog, som jeg har lånt af Astrid, og vi kan følge hans besøg under opholdet i København i grundtvigske kredse, hvor han mødtes med denne bevægelses store ånder. Videre kan vi følge

A. C. D. Petersen

Aksel Berntsen

ham under kampene i Dybbøl skanser og mærke hans sorg over, at mandskabet tilsidst gjorde indsigelse mod at skulle ud i de sammen-skudte skanser, hvor der ikke mere var nogen dækning. Således skriver han den 15. april: »Vi skulle stille til afmarch. Her gjorde de danske folk — da en del af dem, en stor skændsel, de skreg hurra og ville ikke ud på forpost. Det gjorde mig ondt. Det var en stor skam for det danske våben og for historien. De gik dog alligevel, og vi kom på forpost denne aften«. Ude på skansen skrev han: »Det er koldt. Fjenden bombarderer os endnu. I dag har fjenden taget en del fra os. Ja det ser sort ud med det kære fædreland. Fjenden ligger blot 200 alen fra vore skanser og ingen forstyrrer dem.« Nu begynder han selv at tvivle og slutter: »Jeg tror, det hele går med forræderi, og jeg tror, at vi kommer til at forlade Dybbøl-stillingen. Herre se dog i nåde til os og hjælp vort kære fædreland.« Og så kommer den 18. april: »I dag tidlig begyndte kanonaden meget voldsomt. Jeg sagde til mine kammerater, at det var mod angreb. Da klokken var 10, begyndte fjenden at rykke frem. De danske forsvarede sig kægt, men efter nogle timers forløb måtte vi trække os tilbage. Det var strengt, da det var så mildt, og det gik så rask. Jeg slap godt derfra. Gud ske lov og tak, og alle mine venner slap også lykkelig.«

Om aftenen trak vi ud og skulle besætte ned mod stranden lige overfor skanse 10. Fjenden har plantet 3 faner på skanse 10, een på bro-

hovedet og een på møllen, og de spiller og trommer uafsladligt. I hast har vi arbejdet dygtigt og lavet skyttegrave.

19. april: Det har været strengt for os, da vi ikke kan få øl eller noget (at spise) og vi har været på post i 2 døgn. Fjenden har opsamlet døde, og de har også plyndret en del, de røjser. De har også begyndt dygtigt at beskyde os her i løbegravene og igen spillet dygtigt på alle vore skanser. Gud hjælpe det lille Danmark. Kl. 19 blev vi løst af og skulle straks til Fyn. — Han indkvarteres i Vestfyn i Husby, så der er ikke langt hjem. Endelig, den 14. maj, er han hjemme på orlov, kommer til Lørup og besøger sin kæreste: »Hun er så god imod mig.«

Axel Berntsen fortæller, at Klaus Berntsen engang besøgte sin broder på Ny Krumstrup. Jens Kristian kørte ham til Ringe station til nattoget. Banken ved Krumstrup var farlig med spøgeri, og pludselig vendte hesten om og Jens Kristian sagde: »Det er galt, det skulle gå ned, men det går opad. Begge tilhørte den ny tid, og de var situationen voksen. Klaus Berntsen stod af og tog bæstet ved hovedtøjet, vendte vognen og ledte hesten forbi det farlige sted.

HYLSKRÆDEREN

Overfor Ny Krumstrup lå Dyrhaugehuset. Der boede hylskræderen sammen med en pige, der hed Stine. Hun havde klumpfod, fortæller Axel Berntsen, og benet var låddent som et følben lige op til knæet. De levede i kiv og spektakel, men de kunne alligevel ikke undvære hinanden. Af og til kom han ind på Ny Krumstrup og klagede, at nu ville han hænge sig. Det var dog kun trusel. En dag kom Jens Kristian ind til hylskræderen med mælkepenge, Stine slog forhænget fra alkoven og sagde: »Der ligger han sgu!« Han var død over 80 år gammel. Ved begravelsen blev naboerne første gang beværtede, hun sagde farvel og gik venneløs sin vej. Hun havde levet sit liv uden anden tro end overtro og fantasier, som Axel interesseret havde lyttet til og genfortalt i avisartikler, men historierne bærer præg af at være opdigtede og hører til under Gislev.

MØLLEN

I Krumstrups nordvestlige hjørne ligger Krumstrup mølle, der 1755 af pastor Steenstrup betegnes som en liden græsmølle, der kaldes Lørup mølle. Snart blev afløbet uddybet, og efter at landevejen satte dæmning for Koleaa, måtte vandet fra groven denne vej. Da mølledammen opdæmmedes ved vejen til Sandager, blev der rigeligt med vand i mølledammen. Det blev nu en god vandmølle med godt vandfald, hverken græsmølle, skvatmølle eller quakmølle, som det var 1688. Vandet faldt dybt og rigeligt på det store overfalds hjul. Det kunne dog knibe, når der var tørt ved

eftersommertid, og Anders Briand byggede derfor omkring 1860 den vindmølle, som knejsede på banken. Da N. Madsen overtog Krumstrup afvandede han mølledammen. Han fik en god eng, og vindmøllen kunne klare mølleriet. Af vandmøllen er nu kun møllehuset tilbage, og den smukke vindmølle brændte 1953. Den blev ikke 100 år gammel. Elværket har overtaget drivkraften. 1801 var mølleren den 72-årige Hans Mikkelsen.

1845 hed mølleren Grønvald. Siden havde Peer Peersens søn, Niels Pedersen, møllen og opkaldte sin søn efter Grønvald og kaldte ham Grønvald Nielsen. Denne, hvis moder var søster til sognefoged Jens Peder Faber, blev den bekendte forstander for Vestbirk højskole. Denne ansete højskolemand var altså helt igennem af den Lørup slægt.

Hvor vejen fra møllen efter Sandager går ud af Ryslinge sogn, ligger Hylshus, som har navn af, at det ligger under en stejl banke, en hæ'il (hælde).

Ryslinge præster og kirkeligt liv

Præstens gerning

Skildringen af de gamle gårde og deres beboere i gårdstuer og husstuer har gjort os bekendt med en overtro og frygt for spøgeri, som er aldeles hedensk. Nogle af historierne viser tilbage til den grå oldtid og tågede middelalder. Spøgelserne er sjældent egentlig onde og undertiden mærker vi et fynsk lune hos fortælleren, så historierne kan synes taget i overført betydning, i det hele er de dog udtryk for ængstelige og mørkerædte sjæle, der går med en ulykkelig angst i sindet for, hvad der er skjult tæt inde på os i det uigennemtrængelige mørke, når synet svigter, og vor tids elektriske lampe ikke kunne sprede mørket.

Præsten kunne ikke lyse op udenom os, men det var hans opgave at sprede lys inde i sindet, så det, der var udenom os, blev ligegyldigt, fordi vi er i Guds hånd. Hvis frygten meldte sig, gjaldt det om atter at genvinde rolighed, som da drengen gik gennem den mørke port, som var bygget over vejen igennem Krumstrup, og han for sammen i rædsel ved et skrig, der uden at han forstod det, kom fra uglerne, der boede over slyden (stænget) oppe på hanebjælkerne. Han segnede og rystede som et espeløv, men foldede sine hænder i et fadervor og blev rolig, så han kunne gå videre. Således var det præsternes kald at give folket denne tryghed. Hvorledes kunne Ryslinge-præsterne løse denne opgave. Det er det, vi i det følgende skal høre om.

PRÆSTENS KÅR

To ting var nødvendig for at kunne være folkets førere: for det første en god uddannelse, som universitetet tog sig af, dernæst økonomisk uafhængighed, en passende social stilling, som dels opnåedes ved en god præstegård i fællesdrift med de øvrige gårde. så præsten ikke blot levede med folk ved at holde sin prædiken

på helligdagene, men var med i det daglige arbejde og dets tilrettelæggelse på stævnet under den store ask udenfor kirken. Dens efterkommer står nu som byens største træ i kirkegårdsdiget. Som regel kunne præsterne blive i deres embede til deres død, så de ikke behøvede at frygte alderdomssvækkelse, og blev de syge, kunne de holde en ung mand som kapellan, men underhold til præsteenkerne var et problem, der gerne løstes på den måde, at den unge præst giftede sig med den gamle enke i kaldet. Hvis han fulgte sin ungdoms kærlighed og ikke ville det, kunne han som pastor Harboe og hans efterfølgere i Ringe hele sit liv blive nødt til at forsørge 2 koner. Præsterne gik derfor ind på disse vilkår. Den unge præst fik en gammel kone, og på sine gamle dage fik han en ung hustru. Følgen var, at det indtil vor romantiske tid oprandt, var den samme familie, der havde hjem i præstegården slægt efter slægt. Men disse vilkår var også bøndernes. De måtte gifte sig med enken i fæstegården, hvis de ville gå derind som gårdfæstere. Hvad med kærligheden? Jo Luther havde sagt, at den kom, når de to blev gift, og det gjorde den vist som regel også -- sådan med måde, for der var ingen, der blev skilt.

Det forhold, at præsten ikke som bonden selv kunne gøre markarbejde, var afbødet ved, at han foruden præstegården fik dels en del af tienden, som kirkens patron udtog, når kornet i høsten var stillet op i række to neg sammen til en kær, hvoraf patronen lod sin mand udtage hver tiende kær. Det var tienden, som blev afløst med penge, da bønderne var blevet selvejere. Så mødte patronens repræsentant om vinteren og modtog pengene, idet han gav et bidrag til at gøre afleveringsdagen til en festdag.

Et andet forhold bidrog til at skabe den nødvendige kontakt og belære præsten om, hvorledes han løste sin opgave. Det var højtidsofferet på kirkens store helligdage, når præsten stod for alteret, og man gik i række op forbi ham og lagde sin gave på alterbordet og fik et venligt nik af præsten, samt ved dåb og bryllup, hvor han på samme måde modtog accidenser.

PRÆSTER FØR REFORMATIONEN

1437 var Jens Simonsen præst her. Han gjorde krav på tienden af det kvæg, som de Lørup mænd lod græsse på Lørup hede og korntiende af nogle jorder, som Brangstrup bønder havde opdyrket ved sognegrænsen. I dette mellemværende med Ringepræsten tabte Jens Simonsen. Derimod var det måske ham, der forstod at

få noget stort ud af miraklerne i Lørup, og få penge for de lam, som patienterne gav til St. Anna, så at kapellet kunne rejses ved gadekærets bred og siden udstyres med klokke og kunstværker.

Den næste præst vi kender hed Peder Nielsen. Han kom hertil 1486. Det oplyses i Ringe præstebords breve 1503. Han må kæmpe bravt for at forsvare nogle indtægter af annekssoget Ellested, idet herrestedpræsten Hans Henriksen vil fratage ham tienden af Skovtofte, og 14. april 1494 tager han vidner i Ellested kirke, hvor Jesse Elling i Ryslinge og herredsfoged i Lørup Jens Hvid er til stede og hører, at kirkeværgen gjorde lovhævd på, at tienden af Skovtofte samt 30 skæpper byg af Maare tilhører Ellested præst. Otte dage efter møder kirkeværgen for landstinget med samme krav. Han får ret, men sagen lever videre indtil efter reformationen, da kongens lensmand Frands Brockenhus til Egeskov fælder den vise dom: »Tienden skal svares til Ellested, da dette er et ringe sogn, men Herrested et godt sogn.«

Johan Palæmansen Lyscander har ifølge oplysninger, som findes i Wibergs præstehistorie, været præst i Ryslinge og Ellested. Det var i den katolske tid, og han kunne derfor tilligemed Ryslinge og Ellested betjene tre andre sogne. Messerne kunne jo læses af tiggermunkene. Han var født i Svendborg. Han kom vel hertil for at få orden på kildedyrkelsen i Lørup, der var i aftagende, idet pust fra reformationen i Tyskland også kom hertil og vækkede den kritiske sans. Til at forsvare katolicismen og mystikken har han nok alligevel ikke været den rigtige, idet han opgav præstegerningen. Han blev skriver på Visby slot på Gotland, derefter prof. lingvi hebraica i Rostok, hvor han skal have gjort et anseligt giftermål. Siden rejste han til Frankrig og gav sig i krigstjeneste. Endelig kom han tilbage til Danmark og blev doctor i teologiæ et lingvi hebraicæ i Malmø, siden i Roskilde. Til sidst blev han af Christian III beskikket til befalingsmand over Skovkloster (Herlufsholm), hvor han kort efter døde meget kyndig i hebræisk, kaldæisk og syrisk. Han besad et særdeles godt nemme, men må dog have været et meget uroligt hoved.

EFTER REFORMATIONEN — VALG AF PRÆSTER

1545 nævnes Hans præst, som nok er her til 1556. 1556—70 hedder præsten Niels Jensen, og er gift med Marianne Stryg fra Odense. Efter hans død skulle der altså vælges præst, men det så ikke ud til at gå som sognet, præsteenken og Hans præsts unge

søn Sone Hansen ønskede. Man havde valgt Sone Hansen, men biskoppen, som man dengang i regeringen kaldte med den mindre katolske men svære titel superintendent, ville give dem en anden præst. Den, der her i sognet forestod præstevalget, var kirkepatronen Niels Henriksen Sandberg til Tøjstrup. Vi har hørt, hvor meget han havde gjort for Ryslinge kirke, ombygget koret og tækket hele kirken med ny vingesten. Det var godt gjort, selv om tårnet endnu lå i ruin. Han ville ikke lade sig feje til side, men indgik til kongen med en besværing, som tillige var underskrevet af agtværdige mænd i Ryslinge og Ellested, hvorefter kong Frederik II den 9. september 1570 skrev følgende brev til biskoppen:

Til superintendent Niels Jespersen i Fyns stift: Niels Henriksen til Thøstrup og mange sognemænd i Ryslinge og Elfhusted sogn har berettet, at deres sognepæst er død, og at de i overensstemmelse med ordonansen og med provstens samtykke have valgt en person fra universitetet ved navn Sone Hansen til præst i hans sted, men at superintendenten, der da ikke var hjemme, siden har ansat en kapellan fra Odense som sognepæst, og da de ikke ville antage ham, har sendt en skibspræst, der havde kongens brev på første bedste kald. Da de ikke mener at kunne tage deres valg, der jo også er lovligt, tilbage, og da kongen i sit brev til skibspræsten har forbeholdt sig, at alt skal gå efter ordinansen, skal hr. Niels straks eksaminere Sone Hansen, og hvis han findes duelig, straks ordinere ham.

Det var en ordentlig næse til biskoppen. Han havde været lidt foran sin tid. Sidenhen fik menigheden ingen indflydelse på, hvem der skulle være præst, men endnu var kongen altså på menighedens (patronens) side. 295 år efter stod konge og biskop sammen mod menigheden, og det kom der et stort røre ud af, som til sidst førte til fuldstændig sejr for menighedens præstevalg.

Sone Hansen kunne nok bestå sin eksamen for biskoppen. Måske har præsteenken Mariane Stryg gjort sig gældende hos Niels Sandberg. Hun blev i hvert fald gift med Sone Hansen, som det hørte sig til, skønt hun var 52 år og han kun 26. Han førte de første år sin fortvivlede kamp med Claus Huitfeldt på Krumstrup for at bevare St. Anna kapel som kirke for Lørup, men han blev den lille.

1571—1618 var Sone Hansen præst i Ryslinge og Ellested og var en tid provst i Gudme herred, så han var mere end duelig, hvad også kampen med Claus Huitfeldt viste. Han var en præst med mod. I 1602 var præstegården brændt, og de andre præster

fik tilhold om at hjælpe ham med opførelse af den ny præstegård. Biskop Jacob Madsen Vejle visiterede her palmesøndag den 28. marts 1589 og skildrer Sone Hansen som en »lille 44 år gammel omtrent skaldet mand, som er klog og prædiker godt. Hans kone Mariane Stryg, Laurids Strygs datter, er fra Odense og biskoppen har i sin læsetid boet i hendes hjem i Odense. Mads Degn er gammel og synger ikke latin rigtig. Han er degn i begge sogne og får af begge 4 tdr. 6 skp. 1 dr. af degnebolet.«

EMBEDET NEDLÆGGES

1618—23 var *Jørgen Olufsen Pop* her. Han gav indberetning til stiftstkisten om kapellet i Lørup, således som han havde fået berettet af de ældste i sognet på et sognestævne, som holdtes i Ryslinge kirke 9. søndag efter trinitatis 1623, hvorved denne epoke reddedes nogenlunde fra at gå helt i glemme. Da han døde, var der ingen, der ville have Ryslinge sognekald, eller var det hans enke, ingen ville have. Var det for lille, fordi de store gårde Tøjstrup, Krumstrup og Lykkesholm var tiendefri? Kongen, Chr. IV, fandt ud af, at det var for lille og bestemte, at Ryslinge først skulle være anneks til Gislev og siden til Herrested (se side 37). I 23 år boede der ingen præst i Ryslinge præstegård, men 1646 kaldedes alligevel en ung præst til Ryslinge. Han flyttede ind i den gode kun 42 år gamle præstebolig med indtægt som præst og kirkens arvefæstebonde.

Mathias Davidsen Reutze var så præst her 1646—1681. Han oplevede her Svenskekrigens ulykker og var 2 gange gift. De sidste 9 år må han have været svagelig, thi han holdt kapellan.

Kapellan var fra 1672—1681 *David Olsen*, født i Marslev Birkende. Han fik embedet 1681—1707, giftede sig med Reutzes enke og var her altså i 35 år.

Christen Jørgensen Herrested blev præst her 1707—17. Han var her kun en halv snes år, men nåede dog at blive gift anden gang med Mette Kirstine Jensdatter Faber fra Gislev præstegård, en søster til den poetiske præst Henrik Faber i Ringe.

Poul Rasmussen Haagerup bliver derefter præst 1717—30. Han bliver naturligvis gift med sin formands enke og flytter herfra til hendes fødehjem i Gislev, som var et bedre embede.

Præsten *H. A. Stenstrup*. 1730—1761 var Hans Arentsen Stenstrup præst. Den 17. december 1734 blev Hans Nielsen Hvid.

Krogenden i Lørup, indsat til at være hans medhjælper og aflagde ed i sakristiet. Det var navnlig for at være præstens økonomiske rådgiver, men også for at være medbestemmende, hvis nogen skulle stå offentlig skrifte eller endog straffes med gabestok udenfor kirken. H. A. Stenstrup var Ludvig Holbergs samtidige, og i hans tid vågnede en større interesse for historien, således at præsten Jørgen Lundt i Ringe gjorde optegnelser om sine formænd i embedet, og biskop Ramuses opfordring til præsterne om at gøre optegnelser til sognets historie gav Stenstrup anledning til en indberetning af 3. april 1755 om mærkværdigheder Ryslinge sogn vedkommende. Beretningen er afskrevet af fru Mary Henriksen, Engholm, og her benyttet som kildestof til beretningen om kapellet i Lørup.

Stenstrups præstetid var pietismens glanstid. Både konfirmation og kirkegang var en tvungen sag. Alle måtte møde, ellers risikerede man, at præsten og Hans Hvid tog dem ved vingebenet, men Stenstrup var en så betydelig præst, at ingen behøvede at tvinges. Kirken blev derfor for lille og tiendeejeren oberst Ahlefeldt til Nordskov måtte 1738 bygge et pulpitur nederst i kirken for at skaffe siddepladser. Kort efter skiftede kirken patron, idet Ahlefeldts enke blev gift med general H. Bielke Kaas, Boltinggaard, der lod sin fæstebonde, smeden i Sødinge, lave et tårnur som det i Ringe. Det blev for en del år siden fornyet af Ravnholt. Claus Bergs apostelfigurer kom til ære og værdighed, og det er nok Stenstrup, der har fundet dem frem af skrammelet, ligesom det vel også var ham, der satte Ryslinge bylov på papiret.

H. A. Stenstrup blev 1757 provst for Gudme herred, men 4 år efter blev han 58 år gammel præst i Kværndrup, og 1765 blev han provst i Sunds herred. Han døde i Kværndrup 72 år gammel 1775. Der kan ikke være tvivl om, at hans egentlige livsgerning faldt i de 31 år, han var præst i Ryslinge. Han var i ungdommen til-dannet i den pietistiske skole med fremhævelse af hjertelivets ret, at en dråbe kærlighed er bedre end et helt hav af visdom. Det er vist også således, at hans gerning her har lagt grunden til den retskaffenhed, som et hundrede år senere næsten blev regnet de ryslinger til last. Da han kom til Kværndrup var han allerede en gammel mand, og fandt måske ikke så god ørenlyd. Det fortælles, at han ved en overhøring af den Egeskov ungdom, som holdt meget af at gå på kroen og svire, men som han i kirken ikke kunne få et ord af, smed sin stok hen ad kirkegulvet, idet han

råbte: »O du ugudelige Egeskov flok! Således som du er, går du ad helvede til og trækker mig gamle mand med!« En anden gang begyndte han en brudevielse af to uværdige subjekter med de ord: »Når to skabede øg kommer sammen på en fælle, skal de nok finde hinanden!« Han opsatte en tavle i Kværndrup kirke over de præster, som er begravet i kirken, hvoraf han selv er den sidste, således at det er hans egen gravskrift, som han der selv har forfattet, og den siger en del om, hvordan han prædikede også, da han var i Ryslinge:

Endog disse præstenavne
 Himmelsk minde vel ey savne.
 Iblandt de udvaltes tal,
 fik jeg niende i sinde
 dem et jordisk æresminde
 her at give før jeg skal

Udi støv til støv og blive
 samt mit håb tilkendegive:
 Jeg og hustru sove måe,
 her og vore ben ey røres,
 til fra livsens hærre høres:
 Op til livet I skal stå.

Hav da vor aske,
 du sorte ormebolig.
 Alt i Guds hand vor sjæl
 bevares gandske rolig,
 så vi i søde roe
 en herlig samling venter.
 Til himmel, hus og bo
 os Herren vist hjemhenter.

Ved den tid, han sluttede sin gerning, var pietismen forsvundet fra præsternes kreds. Kristendommen var blevet til tro på tre ting, som dens nye form rationismen mente var bevislige, nemlig Gud, dyd og udødelighed. Noget, som vi selv kunne klare.

Man ser, at han har lært ryslingerne, at vi ikke efter døden er skygger eller spøgelse, men vi må sove i søde ro, til Kristus på den yderste dag opvækker os til livet. Var det derfor, spøgelseshistorierne af nogle kunne fortælles med så megen lune.

DEN SIDSTE AF DEN HJEMLIGE PRÆSTESLÆGT

1762—1769 var Jens Broderius Poulsen Haagerup præst i Ryslinge. Han var født her i præstegården som søn af forn. Poul Haagerup og af Faberslægten. Hvor meget han har lignet morbroderen, den poetiske Henrik Faber i Ringe, ved man ikke. Han har været personel kapellan hos faderen i Gislev og var jo lige ud af bøndernes kreds, idet slægten altid havde virket her på egnen og stammede fra smeden i Søllinge, hvor stamfaderens mindetavle hænger, men Jens Broderius Haagerup var svagelig og måtte give op på grund af sygdom og tage pension hos sin eftermand. Fra 1773 til 1779 boede han i et af præstens huse i Dalshuse.

FRA DEN SORTE SKOLE

1769—93 hed præsten Jacob Christian Frederiksen Marstrand. Han var fra Simmerbølle og gift med Catrine Rønnow. Der sagdes om ham, at han havde gået i den sorte skole, og man anså ham for en mester i den sorte kunst. Han var blevet vred på en mand og tog en grusom hævn. Han bandt et søm til pendiklen i sit stueur, og for hvert slag pendulet slog, jog det sømmet ind i mandens øje, så det blev slået ud — en underlig forveksling for patienten af pendulslag og pulsslag. Præsten kom hver dag og så til manden, men det var ikke for at trøste og opmuntre, men bare for at se, hvordan det udviklede sig. Han syntes således at være mere frygtet end elsket.

Han kunne dog også være hjælpsom, som da han trøstede manden i den østlige tvillinggård (side 54). En dag kom manden i gården ved Tanges kær og klagede, at en hest var blevet stjålet fra ham, og præsten, der nok ikke havde noget imod at være anerkendt som en klog mand, sagde: »Hå — den kommer fo mig skam nok tilbage!« Den kom tredje dag og løb mod den lukkede port. Karlen, der var ved at vande heste, lukkede den ind, og den løb lige ind i sit stæde. Så vidste man da, hvad præsten duede til.

RATIONALISME I RYSLINGE

Det var i en tid, hvor så godt som alle præster var rationalister. Rationalismen løste i disse år meget store opgaver i vort folk, idet det var rationalismens idé at gøre kærligheden til en realitet istedet for et sværmeri. Rationalismen gennemførte alle de store

landboreformer, og frigjorde bonden. Det var rationalisternes og oplysningstidens idé, der gennemførte folkeskolen. Hvis Marstrand har været på højde med sin tid, er han altså ikke blevet forstået. Det var vist anderledes med hans eftermand.

1793—1828 Andreas Philip Sevel af Idestrup. Han havde præstegården, da den skiftedes ud af jordfællesskabet. Skønt han søgte at sprede sand og nøgtern oplysning, manglede han endnu forudsætninger for at finde de oplysninger om oldtiden, som en kommission 1809 udfrittede ham om, og han indberettede, som det endnu findes i nationalmuseet: »Jeg har undersøgt kirken og tårnet og forhørt hos herremænd og bønder og ikke fundet det mindste af sådanne oldsager, som kommissionen efterlyser. Hans kristendomsopfattelse er af de følgende grundtvigianere givet det sorte stempel. Man har betegnet den som udpræget rationalistisk forfladiget, som når han ved konfirmationen spurgte: »Forsager du djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen, eller med andre ord, synd last og ugudelighed«, eller når han spurgte: »Tror du på Gud Fader, Søn og Helligånd eller med andre ord, vil du stedse vise dig som et lydigt Guds barn indtil dit livs sidste ende?« Men Lars Frederiksen siger, at »det lykkedes pastor Sevel i de 35 år at påvirke Ryslinge sogn i retning af ydre ærbarhed, og hans efterfølger fortsatte helt i samme spor.«

1828—1834: Ole Kristian Beck, som flyttede til landet, efter at striden om skolens udflytning til Graabjerg banke var afgjort, som han ønskede, hvorved han fik uvenner, men han havde løst rationalisternes sidste opgave, at skaffe menigmand adgang til oplysning. Han var farbroder til Vilhelm Beck.

Højkirkelig præst 1834—1845. Hardenack Otto Conrad Laub, var en præstesøn fra Frørup og en betydelig præst på prædikestolen og i menigheden. Folk søgte flittig kirken, men der var ikke efter den store deling af gårdene stolestader nok til hver selvejer, hvorfor han fik gennemført, at nordfløjen blev bygget til kirken. Det gjorde kirkeejeren på Ravnholt i stilistisk god tilslutning til den gamle kirke, så man ikke tænker på, at det er en nybygning. Laub tilhørte Münsters højkirkelige retning, og hans fader var Münsters nære ven. Præstegården merglede han, den uopdyrkede jord ved sogneskallet lod han sin karl opdyrke, og bønderne fulgte hans eksempel. Han fik stor betydning for livet i Ryslinge, både det åndelige og det materielle. Han oprettede sognebogsamlingen, der kom til huse i kommuneskolen. Han for-

flyttedes fra Ryslinge til Brahetrolleborg og udnævntes 1854 til biskop i Viborg. »Han var jævn og ligefrem med kærlig forståelse af store og små og dertil myndig og en af den danske kirkes mest sympatiske bispeskikkelser.«

Sin brevveksling med sin gamle røgter i Ryslinge og med Sjællands biskop, Martensen, har han offentliggjort 1885—87. Han lærte ryslingerne at tænde juletræ, selv om nogle måtte nøjes med at pynte en kålstok.

NY-PIETISMEN

1845—48 har vi Jacob Jørgen Hvalsø. Han var svagelig fra han kom til Ryslinge til sin død 1848. Han havde derfor som kapellan præstesønnen, den pietistiske Rasmus Baggesen fra Oure. Baggesen anvendte i sine prædikener meget drastiske billeder, der ofte vakte mere smil eller forargelse end forståelse, som når han udmaledede, at mennesket »havde sat gudsbilledet over styr, selv om det jo nok var kønnere end en *skrubtudse*.« Dette drastiske billede var der mange, der lo ad, men han opnåede vist også, hvad han ville, og fik folk til at lytte.

Den unge Lars Rasmussen, matrn. 11, der var en fin musiker, lærte han at banlyse dans og musik, så han hængte sin violin til side og rørte den ikke mere.

Ryslingefolkets sind var således beredt, da en åndens stormand 1849 besteg prædikestolen i Ryslinge.

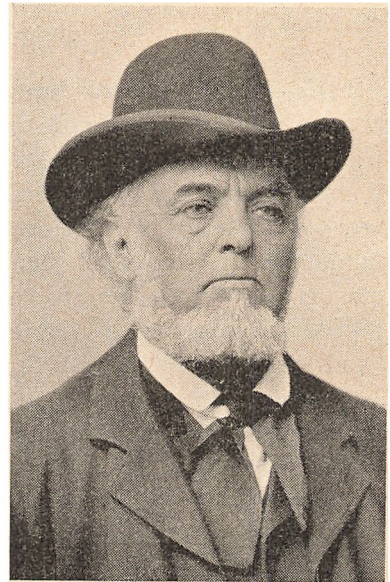
VILHELM BIRKEDALS TILTRÆDELSE

Schøller Parelius Vilhelm Birkedal, der kom til Ryslinge 1849, var en hel anden præstetype end de foregående. Medens disse var præstesønner, var Vilhelm Birkedal søn af forpagter Ludvig Harbo Birchedahl på Aalbækgaard på Møen. Faderen døde, da drengen var 10 år, men moderen drev forpagtningen endnu i 5 år med avlskarlen Hans Ottesen, der gik i rød tophue og kort trøje. Efter Vilhelms konfirmation hentede en ældre broder, som var læge, ham til København og satte ham i lære på Salomons apotek. Dette arbejde tiltalte ikke drengen, og han skrev efter 6 dages forløb til sin broder, at han ville til Grækenland og deltage i frihedskampen, men så tog en professor og en læge sig af ham og satte ham i Borgerdydskolen, hvor han kom under Peder Andreas Fengers indflydelse. Efter forberedelse

hos hans senere modstander biskop Martensen blev han 1834 teologisk kandidat. 25 år gammel giftede han sig med Emilie Christiane Meyer. Han blev kateket i Ringkøbing i 3 år og præst i Sdr. Omme i 9 år for således 40 år gammel at komme til Ryslinge, hvor han straks i sin tiltrædelsesprædiken 4. søndag efter påske 1849 vakte røre, når han sagde: »O du Ryslinge sogn! Alle dine gode gerninger slår vi en tyk streg over.«

Vilhelm Birkedal.

Johs. Clausen.

»Jeg har gået i den Helligånds skole. Han holdt lovens spejl for mig, og da følte jeg, at jeg var født i misgerning og undfanget i synd. Jeg har set, at fordømmelsen svævede over mig, at Gud er hellig og vil ikke lade sig spotte, men hvad et menneske sår, skal han høste. Da greb bæven og rædsel min sjæl, og et suk steg op i mit hjerte. Jeg elendige menneske! Hvo skal fri mig for dette dødsens legeme. Da rejstes længslen herinde efter frelse, og jeg hørte Herrens ord: »Stå op og lader os gå herfra« — gå fra synd, død og helvede, men har jeg følt lovens forbandelser, så har jeg også fornummet noget af evangeliets velsignelse i ordene: Så elskede Gud verden, at han gav sin søn den enbårne på det, at hver den, som tror på ham ikke skal fortabes, men have det evige liv. — En skikkelse drog mig med en underlig magt; det var Jesus Kristus, Vorherre, og hvor han mest smeltede mit hjerte, det var på Golgata korsbjælke, hvorfra det lød i min sjæl: Kom hid til mig, og jeg vil give dig hvile! — Har den Helligånd overbevist eder om synd, om den dybe fortabelses afgrund, der står som en jernmur mellem Gud og eder? Jeg

ved, at i hvert et par øjne, der i denne forsamling stirrer imod mig, er en arm og fattig sjæl, der måske uden selv at vide det begærer fred, og her står jeg og maner eder til kamp mod synden, der gør sjælene tørre og visne, udsuger hjertebloodet og endelig gør os til dødens evige trælle. Men her i dette tempel står der også en døbefont, hvor jeg skal møde jer som en fredens tjener for i min Herres navn at oprette forlignelsens pagt imellem den treenige Gud og eders små børn, at de i stedet for verdens børn kan blive Guds børn. Og her står et bord, der skal jeg møde som fredens tjener, at række eder det højhellige, som skal stadfæste eder i fredens samfund med Gud formedelst Jesu legeme og blod.

Så griber jeg da min hyrdestav med godt mod under det store løsen: Kamp mod verden. Fred med Gud i Christi Jesu Vorherre!*

EN NY TID

Således vejrede Birkedal al djævle frygt, spøgelseslære og overtro fra det ny Ryslinge, der var gjort modtagelig ved Laubs troværdige og Baggesens pietistiske tale. Nærmest til Birkedal sluttede sig den unge gårdmandssøn Lars Frederiksen, så han med et smil kunne gengive den uhyggeligste overtroiske middelalder og hedenskab. Det, der har været bitter virkelighed og uhygge, blev til ingenting i de helliges samfund. Det blev nu kun komisk, når man før havde holdt en heks fra døren ved at lægge en synål på dørtrinnet, som skulle hindre heksen i at gå ind, for det hjalp ikke; hun pirrede bare nålen bort med sin kæp, idel hun sagde »kvistkat«, og gik ind. Her var en præst, de ikke behøvede at frygte. Endog oldtidshøjen i Kildemose blev til ingenting og blev jævnet som overtro.

Arkæologerne havde endnu ikke fået lukket op for det dagligliv, som højene gemte minder om, og det var kun få, der anede, at der var noget at finde »i oplukte høje af et spejdende øje«. Men Holger Danske var jo netop i de dage ved at vågne, og den 7. juli, dagen efter Fredericia-slaget, var der stort bryllup i Lørup, hele byen var med. Det var gårdejer Anders Madsens enke, der efter $\frac{1}{2}$ års enkestand holdt bryllup med ungkarl Hans Jørgen Andersen fra Davinde. Birkedal havde hørt, at der havde stået et slag dagen før, men udfaldet kendte han ikke. Hans vielsestale var præget af denne spænding, og han forberedte tilhørerne på, at det kunne blive en sørgedag og ikke en dansedag. Det var jo ikke så morsomt, når man så gerne ville danse, som de ville i Lørup. Ved middagsbordet, hvor Birkedal også holdt tale, havde han halv-

andet døgn efter begivenheden fået avisen og kunne med stor begejstring forkynde sejren, og han opfordrede nu lørupper og davinder til rigtig at slå sig løs i dansen, og det glædede min farmoder, som har fortalt mig det.

Birkedal holdt på, at der hørte dans til et bryllup. Han besøgte siden sin ven, godsejer H. Langkilde, da dennes voksne datter var død og lå i sin kiste, klædt i brudedragt med krans, slør, lang hvid kjole og hvide skindsko, og Birkedal kom sådan i bryllupsstemning, at han tog Langkilde om livet og svang ham i en dans omkring kisten. For ham var der intet utilbørligt i dansen.

Den evangelisk-kristelige salmebog kunne Birkedal ikke nøjes med, han sammenkaldte menigheden til møde, og fik menigheden til at anskaffe Grundtvigs festsalmer. Rygtet om den ny Ryslinge-præst og om den ny salmesang gik som en løbeild over hele egnen. Folk strømmede til Ryslinge og snart fyldte udensogns kirken før gudstjenestens begyndelse, så at sognets beboere ikke kunne få plads i deres stolestader, dem de betragtede som deres ejendom. Det gav anledning til nogen misstemning blandt de Ryslinge gårdmænd over den nye tilstand.

SOGNEBÅNDET

Mændene i Ryslinge protesterede med fornævnte Poul Hansen i spidsen mod at udensogns folk tog deres pladser i kirken. Der blev dog ikke noget videre ud af det. De fremmede kirkegængere var for en stor del folk, der havde været grebet af de gudelige forsamlinger, som pietister og missionærer fra brødremenigheden i Christiansfeldt holdt hist og her i fynske sogne. Birkedal reddede disse forsamlingsfolk fra sekteri og gendøberi. Ude i Stige i Lumby sogn var der 1850 en fra Amerika hjemvendt sømand, der vakte røre ved ivrigt at virke for gendøberiet, og vandt mange ubefæstede sjæle for dette sekteri. Stedets præst, provst Hald, Lumby, tog overfladisk på sagen og mente, at bevægelsen ville falde hen af sig selv, men en gårdmand i Stige blev forurologet og bad Birkedal om sammen med magister Viborg i Rynkeby at komme til Stige og tale om dåben, men provsten holdt ligesom ryslingemændene på, at hvert sogn havde sin præst og hver præst sit sogn for sig selv. Birkedal måtte ikke tale i kirken, og provst Hald ville ikke komme til mødet. Mødet var dog bestemt, og mødet blev holdt hos indbyderen med den virkning, at bevægelsen døde

hen, og sømanden flyttede fra Stige. Ikke desmindre klagede provsten til biskoppen over Birkedal, der fik en næse. Men Birkedal tog til genmæle. Det blev til en diskussion, der endte med, at vi 1855 fik loven om sognebåndets løsning. Derved fik præsterne som embedsmænd altså endelig den talefrihed, som gundloven foreskrev alle andre, og Birkedals tilhørere kunne nu slutte sig til menigheden, selv om de boede i andre sogne. De uafhængige bønder kunne nu sagtens, men en arbejder, Hans Larsen på Ravnholt, blev afskediget og sat ud af sin bolig, fordi han sluttede sig til Birkedal. Birkedal gav ham en byggegrund i Dalshuse skov, og vennerne hjalp ham at bygge sit lille hus, hvorefter han ernærede sig med at opkøbe æg. Hans dattersøn er entreprenør Uffe Rasmussen, Ringe.

BIRKEDALS AFSKEDIGELSE

Som embedsmand skulle præsten være lydig mod sine foresatte, ikke sige imod, men være underdanig. Også dette stødte Birkedal an imod, og blev derved anledning til en anden nyskabelse i den danske kirke. Hans store kærlighed til fædrelandet gjorde ham til politiker, og han blev valgt til folketingsmand for Brobyværk-kredsen, nu Højrup-kredsen, som Ryslinge dengang hørte til. Som ivrig tilhænger af et Danmark til Ejderen kom han i opposition til regeringen. Det skulle være hans grundlovsmæssige ret at tale frit imod regeringen, men som embedsmand var han til at ramme.

Allerede i året 1861 havde han skrevet imod helstaten og grænsen ved Elben i en artikel i Fyns Avis »Den politiske regnekunst«, som var holdt i så stærke vendinger, at det nær havde kostet ham embedet, men minister Hald reddede ham.

I efteråret 1864 var kaptajn Messerschmidt indkvarteret på Tøjstrup, og han oprørtes over Birkedals kongebøn: »Gud giv dog vor konge et dansk hjerte, om det var muligt!« Han indberettede dette, og Birkedal måtte forklare sig og begrunde, at det ikke var majestætsfornærmelse.

Som medlem af rigsrådets folketing for Brobyværk-kredsen, angreb han kongen i en rigsrådstale 1865, fordi denne underskrev fredsslutningen og afstod Sønderjylland, idet Birkedal udtalte: »Da alle sunde var lukkede, burde ministeriet have rådet kongen til at abdicere og overdrage kronen til kong Karl den femtende af Sverrig og Norge eller at stille sig i spidsen for hæren og kæmpe til sidste mand. Men ministeriet Bluhme gjorde ingen af

delene, det rådede til *pjalteri*, og derfor fik vi en forsmædelig fred.« Det var den 2. september. Ministeriet må være blevet rystet af raseri over at blive stemplet som *pjalte*, og det af en undergiven embedsmand, der som parlamentariker havde sikret sig mod retssag. Med de to fornævnte begivenheder i minde slog ministeriet rask igen. 22. september 1865 fik Birkedal sin afsked som sognepræst i Ryslinge. Det var ministeriet Bluhmes svar på skældsordet *pjalteri*.

Det kom som et lyn fra klar himmel, og menigheden vidste hverken ud eller ind. Man var i København med adresse, men blev ikke modtaget. Birkedal var der og blev afvist. Alle henvendelser til ministeriet var spildt, men Birkedal selv voksede under suk og bøn i løbet af en god månedstid op til et roligt og fast standpunkt. Han ville fortsætte som præst i folkekirken, selv om han var afsat og ikke fik løn. Hans trofaste menigheds-kreds gjorde det muligt.

En af hans ungdomsvenner forbavsedes over ham og sagde til ham: I småsager forivrer du dig bestandig. Jeg tror, at alle provsteretter ville være blevet overflødige og afgået ved en blid og rolig død, hvis du ikke havde holdt liv i dem; men i de store ting er du fast og urokkelig.

Birkedal holdt afskedsprædiken søndag efter mikkelsdag ved konfirmationsfesten, hvor der var så mange mennesker, at de måtte slå ruder ud for at få luft. På et møde i Ryslinge skole behandlede spørgsmålet om de ville beholde ham, eller han skulle rejse, så blev det langt bort, sagde han, men hvis der var så mange, der ville have ham til at blive, at han kunne få sit udkomme, så ville han blive og ikke forlade folkekirken, uden at han blev smidt ud.

Ved henvendelser til enkedronning Caroline Amalie, der var venligsindet mod grundtvigianere, henviste hun ham til biskop Martensen, som rådede ham til at vente et par år, så skulle han nok få et godt embede, hvortil Birkedal svarede, at han var kaldet til præst af Vorherre, og ville vedblive at være præst, selv om regeringen tog embedet fra ham. Martensen mente, at han var noget ungdommelig, hvortil Birkedal svarede: »Ja, når man er ung, så skal man smides fra embedet. Når man er gammel og kryber som en orm hen ad jorden, så kan man blive biskop.« Martensen svarede: »Jeg vil prøve at tale et formaningsord til Dem!« »Det skal De have tak for,« sagde Birkedal, »jeg står i en vanskelig stilling

og med et stort ansvar for mange mennesker og for Gud. Jeg kan nok behøve et kærligt og indtrængende formaningsord«. Så talte biskoppen kærligt og indtrængende til sin gamle discippel fra studenterårene, og sluttede med at spørge: »Hvad vil De gøre?« Birkedal svarede uden løven: »Når regeringen ikke vil give mig embede i folkekirken, er jeg og min menighed henvist til at være frimenighed, men en frimenighed inden for folkekirken«. Biskoppen svarede: »Jeg forstår en statskirke, jeg forstår en frikirke, men en frikirke i statskirken er en umulighed, en rund firkant!« Hertil svarede Birkedal: »Alle andre frimenigheder har forladt folkets kirke, fordi de mente, at der var for megen åndelig vissenhed og død, og at de ikke kunne friste livet der. Anderledes med os. Vi deler fuldt ud folkekirkens tro og lære. Vi vil forkynde og høre det samme evangelium, synge de samme salmer og bruge den samme alterbog. Vi betragter folkekirken som vor moder og sognemenighederne som vore søstre. Vi er foreløbig sat til side; men vi ønsker og håber, at den dag skal komme, da folkekirken igen vil vedkende sig os«.

Derefter begyndte Birkedal at holde gudstjenester i præstegårdens lade om søndagen kl. 13, medens herredets præster holdt vakancetjeneste i kirken kl. 10. Birkedal forrettede både dåb og nadver i laden. Ministeriet forbød ham at forrette jordpåkastelse og brudevielse og meddelte, at hans dåb ikke havde kirkelig gyldighed. Dette var et overgreb, som var uholdbart, for døbe om kunne man da ikke. Det lyder jo ved enhver fremstilling efter hjemmedåb, at det er at bespotte Helligånden, hvis man døber igen — lige meget hvem, der har forrettet dåben. Det var tydeligt, at regeringen var kommen for langt ud. Der var ingen uden Birkedal selv, der ville søge embedet, og man regnede med, at regeringen måtte blive klar over, at hele sagen var en forløbelse, hale i land og kalde Birkedal til præst i sit gamle embede. Men dette var et spørgsmål, regeringen nok kunne klare. Ingen ung kandidat, der ønskede at blive præst, turde undslå sig at tage embedet efter ordre fra ministeriet.

Den ordre fik pastor *Johannes Clausen*, præstens søn i Vejlbj ved Middelfart.

Johannes Clausen havde været feltpræst under krigen og siden været kapellan i Stenmagle på Sjælland, og derefter kappellan hos sin fader. Han havde gjort sig bemærket som en dygtig prædikant og en energisk præstemand, der netop sammen med Vil-

helm Bech havde stiftet Indre Mission og var utrættelig til at rejse rundt som taler. Efter hans faders død søgte han et kapellani; men han fik den besked, at kapellaniet fik han ikke. Man havde noget bedre til ham, han skulle søge Ryslinge sognekald. Clausen turde ikke andet. Han vidste, at man skal lyde sine foresatte. Han søgte og blev kaldet. Den 15. februar 1866 hentedede lærer Winther og Lars Rasmussen med flere ham i Odense, der var jo endnu ingen sydfynsk jernbane. Med frygt og bæven holdt han sin tiltrædelsesprædiken den 18. februar. Provst Jungersen, som skulle indsætte ham, havde undslået sig, men også han måtte adlyde sine foresattes befaling. Så stod de begge under frygt og bæven, følende at være under en konflikt mellem ånd og ydre magt. Lars Frederiksen havde sagt: »Hvad den ny præst vil, ved jeg ikke. Kan han undvære os? Vi kan sagtens undvære ham! Han er hverken kommen for det gode eller til det gode«, og Birkedals venner, væsentlig hans sognebåndsløser, tog straks fat med at bygge kirke til ham.

Clausen havde tidlig om morgenen været ude på marken og bedt sig mod til, kæmpet med Gud, ligesom patriarken Jacob i Pnuel, der tilkæmpede sig Guds velsignelse. Jacob fik velsignelsen, men Herren rørte ved hans hofte, så han fra den dag var halt. Det gik Clausen på samme måde; han fik velsignelsen, men også han blev, fra han kom til Ryslinge, en haltende mand åndelig talt, idet han haltede mellem Indre Mission og Grundtvigianismen, men fandt sit midtpunkt og sin ligevægt i det nationale, i den koldske højskole og i børnesagen.

Johannes Clausen udtalte i sin tiltrædelsesprædiken: Det er skjult for os, hvad Herrens hensigt er med alt dette, som er foregået med denne menighed og dens præst. — Jeg er svag og skrøbelig. Om den vantro verden dømte mig, det ville ikke bedrøve mit hjerte, men at Guds børn, at I troende her skulle mene om mig, at jeg kom som den, der var eders fjende, det ville være mig en tung, tung byrde. Derfor dømmer ikke nogen før tiden, Herren kommer. — Det kan være, jeg har fejlet ved at modtage dette embede, men døm mig da ikke for hårdt. Vidste I, hvad mit hjerte har lidt i denne tid, da ville I ikke dømme mig.

Det har altid været min overbevisning, at en præst intet kan gøre og udrette, når han ikke kan stå midt i en kreds af troende og helige, der vil hjælpe ham i gerningen. Vil I nu hjælpe mig her i Ryslinge? Er der nogen, som bekender Kristus, der vil have med mig at gøre og vil være mine medarbejdere? Man har sagt nej — at I alle, som har Herren kær, vil vende mig ryggen. — O, dette ville være mig usigelig tungt. — Men jeg har et håb, at her vil blive nogle, om endog

få, som ærligt og trofast vil støtte mig. I Guds menighed kommer det ikke an på mængden og storheden. Og skulle jeg en tid komme til at stå ene, da er det min velsignede trøst, at jeg i mine gamle menigheder og rundt i landet har kære brødre og søstre, med hvem jeg føler mig inderlig forenet, og om hvem jeg ved, at de beder trolig for mig.

Vil I være mine medarbejdere? Vil I benytte min hjælp som præst til at nå målet? I svarer muligt: Ja, det kommer an på, hvad grund du står på og vil arbejde på, hvad vej du vil vise os, om det er den, der fører til målet. Og således spørger I med rette, og dertil svarer jeg, at jeg står på forsagelsens og troens grund, som den lyder i vor dåbspagt. — Jeg elsker friheden, og derfor siger jeg til eder alle: Følg eders hjertes overbevisning. Med Guds hjælp skal jeg ikke fortrædige nogen sjæl for hans troes og overbevisnings skyld. Jeg ønsker eder, som ikke vil have med mig at gøre som præst, Guds nåde og velsignelse til det skridt, I mener at ville gøre. Af eder venter jeg og håber kun dette, at I vil betragte mig som eders broder i Kristus. Derom er jeg overbevist, at de fleste vil med mig bede en bøn for eders gamle præst, som har stået her i de mange år og prædiket Guds riges evangelium for eder. Så beder jeg da, kære himmelske fader i Jesu navn, at sende ham trøst og styrke i disse prøvelsens dage: Led og før ham ved din helligånd til glæde og velsignelse for ham og vor kirke. Og hjælp du mig, kære himmelske fader og frelser med din helligånd, at jeg kan blive sjæle her til hjælp til at nå målet, sjælenes frelse.

MISSIONSMØDER

Man mærker i denne tale den unge missionsmand, som ved hvad grund hans formand havde lagt. Han ved, at det centrale i Birkedals forkyndelse var Grundtvigs mageløse opdagelse af troens ord som kernen i kristendommen.

Han kørte rundt i hele egnen med et eenspænderkøretøj og holdt møder bl. a. på Sandholt, i Søfælde, i Gestelev, Vantinge og Heden. Besidderen af Ravnholt kunne ikke rigtig følge med i dette brud på det gamle sognebånd og var vred på Clausen, som han havde været på Birkedal. En dag mødtes de på en smal vej. Herremanden var til hest og ville ikke vige, så Clausen måtte køre ned i vejgrøften. Politisk overensstemmelse førte dog Schested Juel til senere at se med forståelse på Ryslinge præsten.

Clausen var en lille mørkladen mand — en ildnende taler, men det var atter den pietistiske tone fra Baggesens tid. — Tonen var dog ikke Baggesens ironiske lattermilde, men alvorfuld og patetisk. Min farfar, der var både landbruger, bødker og især musikanter, blev så grebet af Clausens forkyndelse, at han hængte violinen og klarinetten til side og opgav dette erhverv.

Clausens arbejdslyst var ubegrænset. Ved begravelser mødte han oftest i hjemmet, når liget skulle synges ud, og talte både i hjemmet og i kirken. Han var utrættelig.

CLAUSEN PÅVIRKES AF BIRKEDAL

Han beundrede Birkedal og glemte ikke, at det var ham, der havde skaffet præsterne talefrihed. Birkedal kunne ikke overvinde sig selv til at komme i den præstegård, som han var sat ud af, men Clausen opsøgte Birkedal i Kirkely og besøgte ham jævnligt om formiddagen. Disse små visitter med berigende samtale påvirkede Clausen både kirkeligt og nationalt og lærte ham at forene kristendom og danskhed, som Grundtvigs disciple forstod det. Den 22. september 1866 talte han ved den første skyttefest i Kværndrup og fik selv en levende forståelse af den modtagelighed for dansk tale, der var i den kreds, der var præget af Birkedal, noget han ikke havde mærket i de pietistiske kredse, hvor han hidtil havde færdedes. Om efteråret begyndte han en dansk højskole i præstegårdens konfirmandstue, hvor Kold som Birkedals huslærer havde holdt skole. Pietisterne og den indre missionsforening, han var medstifter af, tabte han indflydelsen på. Det var senere i vort århundrede navnlig efter første verdenskrig, missionsfolk kom til forståelse af det danske som en åndsværdi for kristne.

Den ortodokse grundtvigske opfattelse af troesordet som Herrens munds ord blev naturligvis også drøftet hos Birkedal. H. P. Barfoed var 1868 i besøg hos Birkedal og fortæller, at Clausen var der flere gange om ugen og forsøgte at forene begge standpunkter. Birkedal sagde til ham: »Har du fået dine bukser bagvendt på, er der ikke andet at gøre end at tage dem af og få dem i lave.« Det gjorde han dog ikke, han blev aldrig ortodoks grundtvigianer.

MINDEPLADSEN

Da det gamle fattighus i Ryslinge ved det midterste gadekær vest for præstens have blev flyttet ud mellem Ryslinge og Lørup nedenfor Graabjerg banke for at give de fattige lejlighed til at hente deres mælk i begge byer, blev der strid om, hvad der skulle gøres ved tomten, som oprindeligt var ryslingernes lergrav. Det trak op til proces om ejendomsretten. Den iderige pastor Clau-

sen fik så gennemført, at pladsen skulle indrettes til mødeplads omkring et minde for kong Frederik den syvende. Det var en opgave, alle både i sognemenigheden og valgmenigheden kunne samles om. Der skete henvendelse til maler og antiqvarisk tegner Magnus Petersen, København, som gav det smukke udkast til den mindehøj, som siden har prydet Ryslinge by og pladsen foran højskolen. Det hele var færdigt på grundlovsdagen 1871, og 3000 mennesker samledes om indvielsen af pladsen og afsløringen af mindestenen. De holdt ud trods regn og kulde og hørte i 4 timer på de 7 talere, som ordstyreren, Birkedals svigersøn, lieutenant Speeyer, Ringe apotek, gav ordet, efter at Clausen havde budt velkommen. Birkedal var hovedtaleren. Han mindedes den folkelige konge, der skabte sig et kongeligt folk. Derefter talte Clausen, pastor Brandt, Ollerup, gårdejer Lars Frederiksen, Ryslinge, højskolelærer P. Thomsen, lærer Povlsen fra Sønderjylland, og Claus Berntsen.

Ved et festmåltid på højskolen talte både Birkedal og Clausen om den kløft imellem de to menigheder, som nu skulle være udjævnet.

Selve mindestenen for Fr. VII er en stor bautasten hugget ud af den svenske klippe som et nordisk symbol. Den står på en stejl jordkegle, hvis indre er en sokkel af stedets kampesten bundet sammen af dansk cement. På stenens forside står med runer omkring sammenslynget drage- og korstegn, idet korset indrammer et hagekors, som tyskerne endnu ikke havde taget fra os:

Danske mænd og kvinder rejste denne sten til minde om kong Frederik den Syvende.

Det er denne sten, vi har fået Emil Hansen til at benytte som omslagstegning for nærværende bog.

På stenens bagside ind mod mødepladsen står under en egegren og et banner et vers af Mads Hansen:

Den ånd, der hused
i oldtids haller,
som guder skabte,
og kæmper kåred,
genvakt ved Frederik
den folkekære,
hin drot den satte
en evig bauta.

Rundt om højen står mindre bautasten, hentet i Gudbjerg, for store mærkedage i kong Frederik VII. regeringstid: slaget ved Bov 9. april 1848, Frederits 6. juli 1849, grundloven 5. juni 1849, slaget ved Isted 1850, Frederiksstad 4. oktober 1850, samt en med de store hærføreres navne, nemlig Læssøe, Schleppegrell, Bylow, Rye, Krogh, Helgesen.

Andre opgaver løste Johannes Clausen ene med sognemenigheden. Bag hegnet i marken, hvor han ligesom patriarken Jacob havde haft et møde med Herren på tiltrædelsesdagen, fik han bygget et børnehjem, og på den gamle skoles grund fik han højskolen rejst. Da han 1877 flyttede fra Ryslinge til Nr. Lyndelse, flyttede de fleste af de mennesker, han havde sat i sving, ud til Birkedals menighed. Efter at Clausen var flyttet fra Ryslinge var det mest det nationale og forsvarssagen, der optog ham. Han fik rejst mindstene for N. M. Pedersen i Sanderum, for Rasmus Rask i Brændekilde, for Hans Tausen ved Antvorskov, for Carl Ploug og oberst Læssøe ved Koldinghus.

Clausen blev siden præst i Slagelse og Vonsild, men efter eget ønske begravet i Ryslinge.

Claus Nicolaj Lorenzen, der var kapellan i Gislev hos sin svigerfader, provst Knudsen, kom til Ryslinge 1877. Da han blev enke-mand, giftede han sig med en datter af Birkedal. Han havde mange venner i Gislev, og de løste sognebånd til ham i Ryslinge, men da han i 1885 flyttede efter Clausen til Nr. Lyndelse, sluttede hans sognebåndsløser sig til valgmenigheden således, at hvert præsteskitte gav valgmenigheden betydelig tilgang.

Søren Hansen Hjort kaldedes til sognepræst i Ryslinge den 6. juli 1885, 32 år gammel. Han var født 1853 i Aastrup ved Haderslev, hvor hans fader var gårdejer, blev student i Odense 1873, theologisk kandidat 1878 og sognepræst for Midtvaag på Vaagø (Færøerne) i 1879.

Under vacansen efter Lorentzens udnævnelse til præst i Nr. Lyndelse forsøgte sognemenigheden at få indflydelse på præstevalget. Lærer Winther ønskede igen en grundtvigsk præst, men der blev ikke enighed, idet flertallet samlede sig om to præster, som ikke ville søge. Øvrigheden havde således frit valg, men kongevalgt landstingsmand, gdr. *Chr. Rasmussen*, var nok den eneste i sognet, som havde lejlighed til at gøre sin indflydelse gældende. I hvert fald husker jeg, at min fader længe før udnævnelsen spurgte Chr. Rasmussen om, hvem det skulle være og

fik besked. Pastor Hjort var Chr. Rasmussens politiske meningsfælle og som sønderjyde stærkt nationalt indstillet.

Han var af kirkelig anskuelse højkirkelig og satte sig den opgave at afgrænse sognemenigheden og samle den om egne opgaver: kommuneskolen og sognekirken. Sognerådsvalg og menighedsrådsvalg blev under hans ledelse præget af skellet mellem de to menigheder. Højskolen lige uden for præstegårdens port havde Johs. Clausen fået sognemenigheden til at bygge, men da en stor del af Clausens menighed (sognebåndsløsere) sluttede sig til valgmenigheden ligesom højskolens lærere, kom højskolen i nært forhold til denne, en udvikling der fuldførtes, da valgmenighedspræstens broder, Alfred Povlsen, blev højskoleforstander.

Ved en generalforsamling, hvor ingen fra valgmenigheden havde tænkt på, at der var »uller i mosen«, opdagede sogne­menighedsmedlemmerne, at de var i flertal og valgte pastor Hjort til forstander i stedet for Alfred Povlsen. Da blev der igen storm i Ryslinge. Det kunne ventes, at Alfred Povlsens venner ville bygge en ny højskole; pastor Hjort blev betænkelig og nægtede at modtage valget som forstander.

Ved en ny generalforsamling var valgmenigheden i flertal og valgte Alfred Povlsen. Hans modstandere byggede derpå Brahetrolleborg højskole med en konservativ forstander. Den blev siden landbrugsskole.

Det børnehjem, som Johannes Clausen havde fået oprettet ude bag hegnet på det sted, hvor han den første søndag morgen havde kæmpet med Gud, kunne Hjort ikke opretholde, men 1920 oprettede Marie Hansen børnehjemmet Vesterbo til 12 børn, der søger kommuneskolen. Pastor Hjort stod energisk på vagt om menighedsliv og kommuneskole. Han gik flittig rundt og aflagde besøg i hjemmene ligesom i sin tid pastor Laub. Ved bibellæsninger i skolen og ved fastepredikener om onsdagen havde han altid trofaste tilhørere. Efter kirkens indvendige ombygning, da de øverste stole fjernedes, kunne han også om søndagen melde fuldt hus. Hans sprog var altid et stærkt syngende øst­sonderjysk, men talens indhold var præget af stor viden, klar tænkning og ypperlig fremstillingsevne. I de halvandet år, jeg gik til konfirmationsforberedelse, vakte han min interesse for troslæren, så jeg uden videre anstrengelse var færdig til at tage eksamen i religion til lærereksamen.

Det er med god grund, at hans billede, malet af pastor J. Kj. Carlsen, hænger i sognekirken. Lærer Winther, som ellers havde ønsket pastor Mygind til præst efter Lorentzen, skrev på sine gamle dage: »Vorherre viste os i dette sykke sandheden af de ord: Mine tanker er ikke eders tanker, og eders veje er ikke mine veje. Vi har grund til at være taknemlige for, at Vorherre under de skiftende forhold har maget det så godt, at vi har kunnet

Pastor S. H. Hjort.

Peder Winther.

være glade ved vore præster og med glæde har kunnet søge kirken, der indtil denne dag — efter forholdene — har været godt besøgt.«

Da Johs. Clausen blev jordfæstet på Ryslinge kirkegård, lå der på båren en sølvkrans, som blev hængt op i kirken, skønt det var en given sag, at det måtte være pastor Hjort inderlig imod, at en så kostbar ting hang i den altid åbne kirke, og da kirkesangeren Fr. Bo Winther blev begravet tæt ved Clausens grav, fandt man det i menigheden rigtigt at give en sølvgren til at hænge ved siden af Clausens, men pastor Hjort modsatte sig, at mere af den slags blev hængt i kirken. Min fader, som havde været i spidsen for indsamlingen, mente, at det var, fordi der skulle være forskel på præst og degn, og han forlod med sorg sognemenigheden, hvor han havde følt sig så stærkt hjemme, og det kunne kun have været ham tilpas, at pastor Sørensen under

Rørdams forfald begravede ham. Sølvgrenen kom dog til at hænge godt hos Andrea Winther, hvor den ikke kunne friste til tyveri.

Forholdet mellem de to præster S. H. Hjort og Karl Povlsen var nærmest kun det rent nabovenlige — ikke det gensidig berigende som mellem Birkedal og de to forrige præster Clausen og Lorentzen. Hjort og Povlsen var forskellig folkeligt og politisk indstillet i en tid, hvor spændingen var på bristepunktet. Der var ikke så stort for dem at tale sammen om. Dertil kom, at præsten i valgmenigheden gennemførte en streng kirketugt. Når Birkedal havde sagt til Claus Klodsemager i Eskildstrup, at han var en plet på menigheden, fordi han drev kvaksalveri og deslige, og Claus havde svaret: »Er der en plet, må vi se å få ham vadsket av.« Ja, så mærker vi en understrøm af lune, men i Karl Povlsens tid blev det alvor, når han nægtede at forrette kirkelige handlinger for de i menigheden, der var faldet for det 6. bud, medens pastor Hjort ikke kunne undslå sig, og når han siden måtte se på, at de ydmygede vendte tilbage til valgmenigheden og blev taget til nåde, kunne det nok øge spændingsforholdet.

Forholdet til Karl Povlsens eftermand Th. Skat Rørdam var derimod hjerteligt og kammeratligt. I pastor Hjort fandt Rørdam ikke alene en nabopræst men tillige en kammerat, som han kunne drøfte sine teologiske tanker med. Hjort læste og kritiserede Rørdams doktordisputats, før den indsendtes til universitetet. Dørene var gået op mellem de to præstegårde, og sognepræsten kunne give valgmenighedspræsten gode råd og vejledning.

DE SENERE PRÆSTER VED SOGNEMENIGHEDEN

Knud Jacob Sørensen blev indsat til sognepræst i Ryslinge 24. oktober 1924. Han havde været præst på Læsø og siden i Kastrup ved Vordingborg. Han havde et klart organ, og de gamle kunne lide ham, men hans virksomhed her blev kort. Han døde knap 64 år gammel 29. september 1930 og blev begravet i Kastrup.

Ejnar Nielsen blev indsat 1. februar 1931. Han var født i Hjørring 9. november 1900, var præst i Egedesminde på Grønland 1926—30. Han var stærkt interesseret i sognets anliggender og gennemførte opførelsen af biblioteksbygningen med læsestue. I sommeren 1936 blev han forflyttet til Hals ved Limfjorden.

Nuværende sognepræst er *O. J. Hansen*. Han er fra Lolland, var først håndværker, men gav sig til at studere og fik straks embedet i Ryslinge, hvor han blev indsat ved 300 års festen for reformationen 1. november 1936. Han er veltalende. Som den, der selv har uddannet sig på kursus, har han interesse for præliminærkursuset i Ringe, hvor han en årrække har været medarbejder, og hjemme i præstegården holder han aftenhøjskole.

•

Kommuneskolen

Degne før 1814

1373 nævnes Niels Degn i Tøjstrup. Mads Degn omtales i Jacob Madsens visitatsbog 1589 således: Mads Degn har både dette og annekssoget (Ellested) af begge 4 tdr. 6 skp. 1 dr. af degnebolet. Gammel, synger ikke latin rigtig. — Begge (steder) godt skudsmål. 1668 hedder degnen Jens Paulsen.

Ved år 1722 døde en degn ved navn Hans Andersen, hvis enke blev gift med den næste degn og skolelærer Niels Rasmussen Holm fra Gultvedholm, der 1730 skænkede kirkeblokken. Han døde 1735. Derom fortæller en mindetavle i kirken, opsat over hans grav.

Under udskiftningen var Hans Just Riefberg sognedegn. Han døde 1838 og efterlod sig stedsønnen Jørgen Degn og en datter, den senere så drikkældige Marie Degn.

EFTER SKOLELOVEN 1814

Da der 1814 indførtes almindelig tvungen undervisning fra 7.—14. år, kunne den hidtidige skoleorden i Ryslinge ikke oprettholdes. Der blev udarbejdet plan om overenskomst med Herrested sogn om at lægge Maareskov ind under Ryslinge skole og en tilsvarende overenskomst med Ringe sogn således, at der skulle opføres en skole på Løruphede, hvortil den sydlige del af Ringe sogn skulle henlægges. Da det trak ud, holdt lørupperne privat skole i Voldstedgaards stuer på Lørup hede. Der fremkom nu planer om at flytte skolen midt ud i sognet, og da den gamle skole ikke mere var brugbar, solgtes den med ringerforpligtelse på grunden, og der lejedes 1 år skolelokale i Damgaards stuer, men senere blev der,

også 1 år, holdt skole i fattighuset. Den gamle skole var kasseret. Den havde jordguly, både bænke og borde hvilede på pæle, der var nedrammet i jorden. Det var fudkommen oldtid. Da overenskomsterne med nabokommunerne ikke kom i orden, gennemførte pastor Beck den ordning at bygge den nye skole på Graabjerg banke på Ryslingegaards skovlod, der mageskiftedes med skolejorden i Nørremarken, som derefter hører til Ryslingegaard.

Den ny skole stod færdig 1834 som en 27 alen lang og 12 alen bred grundmuret bygning med stråtag og med Lunde skole som forbillede. Skolestuen var rummelig, men børnene havde en lille entré fælles med læreren, og dennes bolig var meget lille. Ryslinge by var ikke tilfreds med beliggenheden, Løruphede heller ikke. Det var vel derfor, der ikke var større offervilje, og det var derfor, pastor Bech forlod Ryslinge samme år. For læreren havde den ny skole den fordel, at den lå på sin jordlod og tæt ved den fra Lørup udlagte skolejord bag åen, ialt 8 tdr. land.

J. C. Halvorsen havde været hjælpelærer hos Riefberg og blev derefter lærer her 1838 til 1851. Han var gift med Johanne, en datter af pastor Leerbech, Ringe, og var således svoger til den senere pastor Bloch, Ringe, og onkel til Edward Bloch, den første sygehuslæge i Ringe. Halvorsen forflyttedes 1851 til Skrøbelev på Langeland, idet han ikke kunne falde sammen med Birkedal.

P. Andersen fra Gudbjerg, hvor han havde været hjælpelærer, blev 1852 kaldet til lærer i Ryslinge. Han havde lært gartneri og plantede straks haven til med frugttræer. Der stod før kun nogle kirsebærtræer og eet æbletræ. Men allerede ved efterårseksamen stødte også han sammen med Birkedal, der imødegik hans tale til børnene om at vise troen af sin gerninger. Han følte sig fornærmet over Birkedals imødegåelse, og han søgte om at bytte embede med den lærer, der blev kaldet til det ledige lærerembede i Brangstrup, og så anset var Andersen, at dette blev bevilget, og lærer *F. B. Petersen* kaldedes til Brangstrup med forpligtelsen til at bytte embede med Andersen. Nu fik Birkedal en lærer til Ryslinge, som ikke tog det så nøje med gerningerne, idet han var ganske umulig på grund af drikfældighed.

GODT GRUNDLAG FOR PRIVATE SKOLER

F. B. Pedersen var som regel beruset i skolen. Min fader var 12 år, da Pedersen kom til Ryslinge, han har fortalt, hvorledes drenge løb fra Pedersen og klatrede op i poplerne, der stod mellem

legepladsen og vejen foran skolen. Pedersen kom ud; og med spanskørret i hånden truede han forgæves, men de kom ikke ned, før han havde lovet dem straffefrihed. Denne pædagogik var uholdbar. På Forhaabningslund antog de en huslærer, og der kom min fader og de jævnaldrende gårdmandssønner i skole. En huslærer var dog under de særlige forhold ikke tilstrækkeligt, og så begyndte seminarist Justesen en privatskole i Lørup hos snedker Kristian Møller (mtrnr. 42). Han overlod Justesen sin storstue til skole. Det var for Justesen kun en overgang, til han kunne få embede i folkeskolen, og det fik han 1856, og så var det forbi med skolen i dette hus. Her boede siden træskomand Jens Ravn, hvis søn, Peder Ravn, blev realskolebestyrer og landstingsmand.

F. B. Pedersen var meget begavet og vittig, men drikfældigheden tog ikke af, han blev skilt fra sin kone på grund af utroskab, og satte al anseelse over styr. Han fik derfor 1856 sønderjyden Christian Appel til hjælpelærer, men Chr. Appel havde mest sympati for friskolen. Han var grundtvigianer, og ved Justesens bortrejse samme år byggede Appel en træbygning til friskole på det sted, hvor forsamlingshuset nu ligger. Da Pedersen prøvede på at holde skole selv, var der flere børn, der fulgte Appel over i den nye friskole. Efter sommerferien 1858 fik Pedersen seminarist Clausen til hjælpelærer i halvandet år, hvorefter denne flyttede til Holme biskole. Pedersen skiftede med hjælpelærere med eller uden eksamen med det resultat, at børnetallet svandt ind; 1860 havde Appel 68 af børnene i friskolen. Så meldte overskoledirektør biskop With sig til visitats i Ryslinge. Clausen påtog sig at overhøre børnene, men han betænkte ikke, at børnene, siden han forlod skolen, ikke havde fået planmæssig undervisning, og overskoledirektøren sagde, at Pedersen måtte søge sin afsked, så skulle han få pension. Pedersen mente ikke, han kunne dette, da han kun var 47 år gammel, og så fik han afsked uden pension, som dog senere blev ham tildelt med 300 kr. årlig.

FR. B. WINTHER

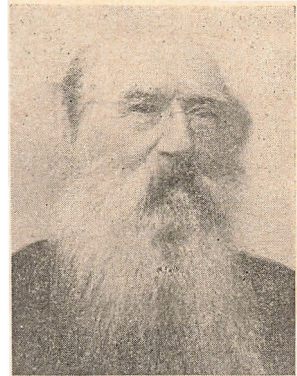
Embedet blev opslået, og der meldte sig 27 ansøgere. En søndag indbød Birkedal fra prædikestolen til et møde om lærervalget. På det møde henstilledes det til sognerådet at indstille som nr. 1 og 2 de to grundtvigianere H. Pedersen, søn af gdr. Peer Peersen,

Lørup, og Fr. B. Winther, der havde været lærer i Holme, men nu var i Karoline Amalie skole i Oure sogn. I sognerådet fulgte 3 medlemmer og Birkedal denne indstilling, det blev altså 4 stemmer, medens 4 sognerådsmedlemmer satte den tidligere hjælpelærer Clausen som nr. 1. Da H. Pedersen fornylig var dimitteret, var han ikke kvalificeret, og biskoppen udnævnte Winther, som var på begge lister.

Frederik Bo Winther var født 25. januar 1832 som søn af den

F. B. Pedersen og hans 2. hustru.

Frederik B. Winther.

første lærer ved Karoline Amalie skole og hustru Sofie Nyholm fra Nyholmgaarden i Høje. Faderen døde, da Winther var 11 år. Moderen havde 6 børn at sørge for, så Winther måtte ud at tjene hos en gartner. Han lærte siden mølleriet på Klingstrup mølle og blev møllersvend i Hesselager, men da hans ældste broder var blevet lærer i fødehjemmet, forberedte han ham til seminariet, og han dimitteredes fra Skaarup 1856, blev så hjælpelærer i Søllinge, men allerede samme år kaldedes han til lærer i Holme, og 1859 blev han lærer ved sin faders og broders skole Karoline Amalie. Han havde allerede som seminarieelev forlovet sig med Marie, en gårdmandsdatter fra Øster Aaby, og i Holme giftede de sig. Hun blev med sin forsonlige ånd og sit tjenersind hans livs uundværlige støtte og medhjælp. Selv var Winther sikker på, at det var hendes forbøn, der hjalp ham igennem eksamen. I historie ønskede han sig to spørgsmål, og han fik dem begge. I religion satte han sig febersyg til eksamensbordet, men så stod Marie for ham, og det hele stod klart. Hun var altid med ved morgenandagten i skolen. Han kunne blive vred og tage voldsomt på vej

i klassen og råbte højt, men madam Winther kunne så kalde ham ind, og alt var blæst bort.

Det var også hende, der foreslog, at de en søndag skulle gå over fra Holme til Ryslinge og høre Birkedal. De var vendt meget glade tilbage, men derved havde de også bekendt kulør, så at Birkedal blev stemt for at få ham til Ryslinge, og det kunne ikke gøre Winther helt bange, da Halvorsen skrev til ham, at Birkedal ikke var til at samarbejde med. Winther blev heller ikke skuffet. Han siger selv, at der aldrig har været et ord imellem dem. Birkedals angreb på rationalisterne berørte jo ikke Winther. De var trosbrødre.

I frost og kulde kom Winther til Ryslinge og blev indsat lillejuleaften 1860. Selve ankomsten var ikke hyggelig. F. B. Pedersen var fuld og ville ikke ud af lejligheden, men beboerne hjalp ham tilrette. Han kendte ikke sit eget tøj, og spurgte uafsladligt: »Er det mit, eller er det Deres?« Der var koldt overalt. Kakkellovnen havde Henning sat op. Den var næsten oversmurt med kalk. Kuskene blev beværtede, da skolestuen var blevet lidt opvarmet. De tog bort med køretøjerne, men Pedersen lagde sig i pigens seng og sagde: »Jeg vil dø her!« Da Anders Madsen, Højstrup, kom og skulle hente noget af Pedersens tøj, fik han ham overtalt til at følge med ud i lejligheden, som Pedersen havde lejet. Jørgen Degn tilbød Winther, at hans søster Marie Riefberg (Marie Degn) måtte hjælpe dem næste dag. Det gik godt i begyndelsen, men ved middagstid var hun borte. I uryddet havde hun fundet en flaske spiritus og drukket sig fuld. De fandt hende i stalden, hvor hun lå og sov.

Det var altså en hel del uorden, Winthers kom ind til, men i skolen kom det snart i allerbedste orden. Jordlodden, 8 tdr. land, forbedredes ved dræning og mergling, så der 1876 holdtes 4 kører og en hest, men for at få penge til sønnernes uddannelse, solgte han 1882 hest og kører og bortforpagtede jordlodden for 400 kr. + 1 kd. mælk daglig. Han havde også rigelig fritidsbeskæftigelse i haven, som altid var pragtfuld, og med vinkelskriveri, idet han ordnede papirerne ved enhver ejendomshandel. Det var et job mange gamle lærere havde, hvorved de bødede på de små embedsindtægter, før staten overtog udgifterne til lærerløn.

Skolebørnene fik nu også deres egen indgang, som toges fra den meget store skolestue. Derude har han for eneste gang revset mig for min hang til at skrive mit navn alle vegne.

Winther var en Holger Danske med det store skæg, der nåede helt ned over maven, med en røst så hyggelig melodisk, når han talte om Guds kærlighed, så voldsom buldrende, når et uvejr trak op, og i kirken så klangfuld en bas, der lød ud under alle hvæl-

vinger. Der var så hyggeligt i skolen, at jeg helst fulgte begge klasser, og kom hver dag, skønt jeg kun skulle møde hver anden dag. I kirken blev foretaget indsamling til vort juletræ, som holdtes lillejuleaften — uden dans, fordi det var kirkens juletræ. Juletræet strålede om kap med vore, Winthers og madam Winthers øjne. Små gaver uddeltes, og vi fik chokolade. Den 25. januar fik han fødselsdagsgave, og til fastelavn gjorde han gilde med dans til ud på aftenen, og madam Winther beværtede med fastelavnsboller. Om sommeren gik vi med små flag i hænderne til præstens skov ved Dalshuse. Madam Winther uddelte herlige vafler og saftvand. Drengene fik en afstikker til Fjellerup sø og gik i vandet.

FORSKOLER

Når der var begravelser, skulle Winther forsømme skolen for at møde i hjemmet til den store frokost, synge og holde en tale over den døde og så følge med den lange vej til kirken. Det tog det meste af dagen. Så holdt hans datter Andrea skole. Hun var min kammerat, syntes jeg, og jeg gjorde mig vel lystig. Så skrev hun mit navn på den store tavle, og jeg blev hed om ørerne, men da vi gik ud af klassen, tog hun tavlekluden og tørrede navnet ud. Det glemmer jeg hende aldrig. Hun var pædagog uden eksamen. Da børnetallet i den yngste klasse var stort og næsten uoverkommeligt, selv om vi kom nogle fra den store klasse som bihjælpere, indrettede Winther skole i vadskehus eller mælkestue 1885, hvor Andrea holdt skole for småbørn i 2 år. Det var på min faders opfordring. Min broder Christian måtte derfor tvinges i skole, da han var 5 år. Andrea holdt skole så godt som uden løn, og 1887 holdt Winther derefter skole alene med 45 børn i yngste klasse, og måtte nøjes med bihjælpere, men så kom også den første udvidelse af Ryslinge skole 1889. Der blev lejet lokaler til lærerindebolig og skole i det gamle stuehus til Peer Peersens gård i Lørup hos Marie Johansen. Nu er det Peder Johansens hus. Der blev også lejet en skolestue i Ryslinge hos Ejler Bødker (nu Kristian Jørgensens hus), og siden blev det i kommunens hus på vejen til det gamle Kildegaard, hvor madam Pedersen havde boet. Lærerinden skulle så undervise hveranden dag henholdsvis i Lørup og i Ryslinge. Winthers datter, Laura, søgte og blev indstillet som nr. 1, men da hun var uden eksamen, kaldede skoledirektionen frk. Bruun, og snart efter fik Laura Winther lærerindestillingen

i Ringe. Frk. Bruun blev 1894 forflyttet til Hesselager, og så fik Andrea Winther embedet i Lørup-Ryslinge. Fra nytår 1901 alene i Ryslinge, hvor der 1919 byggedes forskole til hende tæt ved det sted, hvor kartepigerne efter sagnet for vild (side 19). I 39 år var hun uafbrudt lærerinde ved Ryslinge skolevæsen. Hun havde en sjældent evne til at undervise og omgås småbørn, ligesom hendes færd i hjemmene var en leg af solstråler.

I Lørup byggedes forskole 1900, og fra nytår 1901 blev frk. Sofie Pedersen også dér en hyggelig og godhjertet lærerinde. Hun døde 1928 og efterfulgtes af frk. Mølgaard, der nød den ære at blive flyttet til Ryslinge, da Andrea Winther tog afsked. Fordelen var dog tvivlsom, idet skolen i Ryslinge er en stor skole, medens Lørup-skolen kun er lille, fordi de fleste der er grundtvigianere og hører til friskolen. Siden har der været mange lærerinder efter hinanden i Lørup.

HOVEDSKOLEN

Den store ny skolereform trådte i kraft til nytår 1901. Skolebygningerne fremtræder efter denne reform i en helt ny skikkelse med store vinduesflader, og i efteråret 1900 blev der taget fat på opførelsen af forskolen i Lørup samt ombygning af hovedskolen, som Ryslinge skole nu kom til at hedde. Fr. Bo Winther tog afsked efter 40 års tjeneste i Ryslinge og flyttede til sin villa »Solvang« overfor stationen.

Her nød Fr. Bo Winther og madam Winther deres otium og havde Andrea Winther om sig, men 4 år efter døde Marie Winther, og Johannes Clausen skrev i et deltagende brev til Winther: »Der har aldrig været en skygge imellem os. Det skulle da være, da De fik gamle Pedersen til at gifte sig med madam Pedersen, da var jeg vist grov, men det gik snart over«. Det var nok vielsen af den fraskilte skolelærer, der havde irriteret pastor Clausen, mens Winther ville gøre et forargeligt samliv legitimt.

Winther døde på »Solvang« af koldbrand i det ene ben. Hjertet var slidt op, men i inderlig tro bar han sine lidelser.

Hans søn, Peder Jørgen Winther, der var dimitteret fra Skaarup med udmærkelse 1879, og havde været lærer i Simmerbølle på Langeland i 18 år, modtog en opfordring til at overtage faderens embede, og var her til sin alt for tidlige død 1922. Han gik med stor energi op i arbejdet både for børn og ungdom. Alle de nye

fag, som trængte på, mestrede han både i børneskolen og i aftenskolen, og med ham fik sangen nyt liv i Ryslinge. Ved den ny skole var der en mindre gymnastiksal, som blev flittigt brugt. Hans datter blev organist ved kirken til 1952, og familien har således været knyttet til den gamle kirke i næsten hundrede år.

P. Winther (se side 167) efterfulgtes af Frederik Pedersen, der ofte forbavsede os med sin pragtfulde børnegymnastik.

Nasaretkirken

Kirke i laderne

Det var en ejendommelig kirkesal, Birkedal havde, da han fra 19. november 1866 til høst 1867 holdt sine gudstjenester i de to kornlader, først præstegårdsladen og så Boltinggaards lade, med årets høst på nordvæggen, beklædt med gran og for østgavlen et alter under to dannebrogflag omkring et grankors og et trykt billede »Corregio«: »Den hellige julenat« på alteret i stedet for alterbillede og et fad af biskuit som døbefont. Birkedal udtalte ved den første gudstjeneste: »Når jeg ser mig om i denne lade, synes den mig ikke uden tillokkelse. Det var jo i en stald og lade, verdens frelser fødtes. Rundt om os ser vi de nøgne bjælker, det minder mig om korsbjælken, hvor verdens frelser hang. Her er dunkelt, det minder om graven, hvori han lå og begrov al vor synd. Her i laden ser vi høstens gaver; det skal minde os om den himmelske lade — o, at vi må være blandt de høstens neg, som skal gemmes evindeligt, hvor ingen orm gnaver, ingen død truer, og ingen tårer triller. Så være da denne vor gerning begyndt og lagt i din trofaste hånd vor Gud og Frelser. Bevar mig, tag ikke ånden fra mig, bliv ved at røre min tunge, at den stærkt og smeltende kan forkynde dit nådens bud. Sæt din stærke englevagt omkring den lille flok. Bevar os i tro, ydmyghed, kærlighed og nåde, for at du kan se mildt til os nu og evindeligt.« Da Birkedal i februar 1867 måtte flytte til Boltinggaard, var sindene beredt til at skride til opførelse af en lille kirke. Birkedal ønskede den bygget ved en lille skov, så han straks havde et sted, hvor han kunne være gemt i enrum under løvet. Gdr. Hans Hansen i Sødunge havde en sådan lille skov mellem bygaden, landevejen og Stigshavevej, men Birkedal foretrak den lille rest af Hesselhauge, der lå på Graabjerg banke, hvor den rager op og ses vidt omkring som en vældig kirkekuppel. Den blev købt, og her imellem skoven og vejen blev bygget kirke og præstebolig.

GRUNDSTENSNEDLÆGGELSE

Den 18. april, Dybbøldagen, blev grundstenen lagt, idet Birkedal udtalte: Det første ord, der skal lyde over denne sten, skal være den hellige almindelige menigheds bekendelse, hvorpå den hele kirke hviler. — Derefter talte han over beretningen om Jesus som tolvårsbarn i templet. Jesus drog med dem til Nasaret, han var for ung til at stå alene, men så havde Gud et Nasaret. Vi kan heller ikke stå alene. Vi vil lægge os ind til folkekirkenes moderbryst.

Så har og Gud et Nasaret
til os et sted på jorden,
en lille køn og yndig plet
i syden eller norden,
hvor overalt vi ser Guds spor
og lytter glade til hans ord
som ånd og liv på jorden.

Således havde den kirke, som nu rejstes, fået navnet Nasaretskirken.

Man havde drøftet, hvorledes arbejdet skulle udføres, om man skulle licitere arbejdet bort, men man fulgte gdr. Niels Knudsen, N. Søby, der sagde: »Lad os bære os ad, ligesom dengang, de byggede Danevirke. Da kom de med hver sit læs, med hver sin sten til bygningen. Lad os gøre ligeså.« Der blev indsamlet penge. Gårdmændene leverede sten, og frivillige arbejdere mødte op. Konerne bragte mad, æbleskiver og øl. Når der manglede sten, blev det bare meddelt fra prædikestolen på Boltinggaard, og så var de der næste morgen.

Til præstegård købte man en gammel skovriderbolig af bindingsværk og flyttede den hertil, og Birkedal kaldte den Kirkely. To store lader omsluttede en gådsplads, hvor siden de mange køretøjer fyldte op om søndagen og hestene kom i stald. Det hele var færdigt til høst. Kirken var et kapel med gipset, rundbuet loft. Vinduerne var store jernvinduer. Udvendig var der kamgavle og et lille spir med et skib som vindfløj på vestgavlen.

Rundt om fra var der strømmet gaver ind. Var kassen tom om aftenen, kom der atter penge næste dag. Vartovmenigheden gav alterkar, kalk og disk, kande og berettetoj til husaltergang, alt af sølv. Alterlys var anskaffet af overskud fra vennemødet i Odense 26. januar 1866. Til alteret kom et fint rødt klæde med guldbort

og guldkors samt knæfald, og til prædikestolen en overdel fra farver Dorch, Odense. En døbefont af gibs kom fra Vartov. Det var modellen til deres egen døbefont, og døbefadet gav Grundtvig selv. En lille klokke gav Lars Jørgen Jeppesen, Sødinge, der nu var flyttet til Hjallese. Et forgyldt kors over våbenhuset var fra en karl på Ravnholt, og prædikestolen var lavet af snedker Mortensen, Trunderup, og skænket af menighedens tjenestepiger. Kvinder i Odense og Kerteminde havde givet messeklæder og alterdug.

INDVIELSEN

Den 8. august blev kirken indviet i et øsende regnvejr, men vejret kunne ikke holde nogen tilbage. Kirken havde 400 siddepladser, men der kom 2000 fra alle landets egne, så folk endog måtte stå i to rækker i stolene. For at få luft råbte Peder Larsen, Skræppenborg: »Slå ruderne ud, jeg betaler.« Mange måtte stå udenfor vinduerne og lytte. Men hvad gjorde det, den tids præster kunne råbe distinkt, når de talte.

Birkedals medtaler ved Stigemødet, dr. Viborg, Slagelse, læste indgangsbønnen, og alle stemte i for fuldt kor med salmen: »For-agter ej de ringe dage!« Den var jo som skrevet til lejligheden.

Alt som det dunkle hjertekammer,
så er vor kirkehytte lav,
dog marmor skønt med lyse flammer
til kirkevæg os ånden gav,
og til en grundvold fast og ren
den gamle hovedhjørnesten.

Så blev der talt af præsterne Bojsen, Birkedal, Helveg, Melby, Kr. Køster og Algren samt af Fr. Barfoed, der ønskede lykke og velsignelse over dette nye skud på den danske folkekirke. En af de få gårdmænd i Ryslinge by, der havde fulgt Birkedal, Lars Frederiksen, Højtofte, takkede på menighedens vegne og håbede, at dette kirkehus måtte blive et kornhus, et forråds-kammer, så vi med Josefs historie for øje kan sige: »I tænkte ondt imod mig, men Gud tænkte at vende det til det gode for at gøre, hvad der er sket, at holde meget folk i live!«

De i afskedigelsen implicerede biskopper var uforbederlige. Martensen, Sjælland, og Engelstoft, Fyn, gav de præster, der

havde deltaget i indvielsen, en irettesættelse, men Laub, Viborg og Kirkegaard, Aalborg, havde derimod givet præsterne i deres stift tilladelse til frit at deltage i indvielsen.

UDVIDELSER OG OMBYGNING

I halvfjerdserne blev der bygget 2 korsfløje og et tårn med det gamle spir i toppen, og benævnelsen kapel måtte høre op, en god klokke blev omkring 1880 støbt på Allerup støberi i Odense. Den bærer indskriften: »Se jeg forkynder eder en stor glæde«. Den siges at være en gave fra godsejer Langkilde, Boltinggaard.

Således stod kirken i 29 år lavloftet og trang, når den på de store højtidsdage var propfuld af siddende og stående under en prædiken, som altid varede en stiv klokketime. Luften blev så dårlig, at mange måtte hjælpes ud, hvis de i deres optagethed ikke havde mærket det i tide og selv havde klaret sig ud igennem trængselen. Udenfor stod man ikke. Karl Povlsen begyndte ikke en prædiken, før han havde dirigeret alle ind i kirken.

For en menighed, som for en stor del bestod af velstående gårdmænd fra hele egnen fra Haastrup til Ferridslev, kunne dette ikke forblive uændret. Karl Poulsen samlede menigheden på højskolen og forelagde arkitekt C. Brummers tegning til kirkens ombygning, idet han mindede om Vorherres ord, inden han uddelte de 5 brød og 2 småfiske: »Kommer folket til at sidde!« Planen vedtoges. Kirken blev 1898 brudt ned til vinduernes sålbænke, men heller ikke mere, for det skulle være den samme kirke.

Den nuværende Nasaretkirke voksede op af den gamle syld i romansk stil med små rundbuede vinduer og sadeltag på tårnet. Grundplanen udvidedes kun med tilbygning af et kor, men murene voksede i højden og kalkedes hvide. Gavlene ender med en enkelt toptinde. Indvendig udvides pladsen med 3 pulpiturer foruden koret med rund korbue af hugne kridtsten og dekoreret med kalkmalerier: frelste sjæle hilser Kristus med palmegrene. For buen et trækors udskåret af planker fra præstegårdsladen, hvor den fri menigheds første gudstjenester holdtes. Alterbilledet forestiller Jesus som dreng hos sine forældre i Nasaret, hvor han leger med at bygge tempel. Det er malet af C. Dalsgaard med tilknytning til kirkens navn. Det afløste tidlig et lille kors.

Organist og billedskærer Emil Hansen har udskåret den smukke ramme med fløje.

Den opgave at gøre kirken høj på den gamle svage grund løste Brummer ved at opføre en tøndehvælving af rå brædder, som nogle arkitekter ved århundredskiftet sværmede for. Den er dekoreret med lyse bånd, men den virker dog noget mørk og forsamlingshuspræget og trænger til lys i de smedede lysekroner.

Midt i kirken står en smuk granitdøbefont, der har afløst den første døbefont. Overfor ved sydvæggen stod prædikestolen, som snedker Mortensen i Trunderup lavede; men den er ombyttet med et kunstværk efter Thorkild Skat Rørdams anvisning og lavet på snedker Peder Hansens værksted i Hestehaveskoven. I billedskærerarbejde har frimenighedens organist, billedskærer Emil Hansen her levende og værdigt fortalt lignelsen om den store nadver.

Inde under svingningerne på prædikestolen står et vers, hvori prædikestolen på gammel vis fortæller sin historie, og hvem der har arbejdet på den:

Ryslinge frie menighed til kirken mig skænket har.
 Emil Hansen mig tegnet og med megen kunst udskar.
 Per Skjold har flettet mit gitter i essens røde brand.
 Peder Hansen og hans svend, Oskar Olsen,
 mig snedkred med forstand.

På trappen læses: Opstillet den MCMXXXVIII.

O herre giv i nåde, at ord med liv og ånd
 fra mig må kunne lyde foruden tvang og bånd.

Man kan her tydeligt kende Thorkild Skat Rørdam. I de første fire vers hører vi ham more sig, i de to sidste hører vi ham prædike.

På kirkens vægge hænger malerier af Birkedal, Karl Povlsen og et billede af Rørdam. De ligger alle begravede tilligemed deres hustruer syd for kirken, der ellers ikke har kirkegård, idet den spredte menighed har benyttet de stedlige kirkegårde, noget, som loven ellers ikke er beregnet på, men som det alligevel her på egnen er lykkedes at få en god ordning på ved kommunetilskud til kirkegårdene.

VALGMENIGHED

Som den varmhjertede prædikant og den ildfulde folketaler Birkedal var, fulgte folket og rigsdagen begivenhederne i Ryslinge med sympati, og da der 1866 fra frimenighedens 880 medlemmer og støttet af 72 præster indkom andragende til rigsdagen om anerkendelse indenfor folkekirken, blev der i samlingen 1866

—67 stillet forslag om menigheders deltagelse i valg af præster. Det vedtoges i folketinget, men i landstinget blev det nægtet overgang til 3. behandling. I sommerens løb var der stort røre om sagen, og i samlingen 1867—68 forelagde ministeriet Frijs forslaget. Da Frijs gjorde det til et kabinetspørgsmål, bøjede landstinget sig, og valgmenighedsloven blev vedtaget trods protest fra 800 af Danmarks 1000 præster og 6 biskopper. To års kamp var endt med Birkedal som valgmenighedspræst. Sejren fejredes 17. og 18. juni 1868 ved et stort vennemøde i Boltinggaards Tvedskov.

Endnu en gang stødte Birkedal sammen med øvrigheden. Det var 1874, da frimenigheden i Rødding ønskede seminaristen Cornelius Appel til præst, fordi tyskerne havde forbudt danske præster fra kongeriget at tale i Sønderjylland. Da var der atter brug for en mand, der ikke var bange. Vilhelm Birkedal præsteviede Appel på Askov højskole. Skønt alle synes, det var godt gjort, var det dog ulovligt og skulle straffes. Min fader var stævningsmand, og mødte i Kirkely med indkaldelsen. Birkedal tog godt imod ham og førte ham ind i stuen og præsenterede ham for en del venner, der var samlet. Dette martyrium var han kun stolt af. Han havde jo også foretaget vielsen, fordi han alene ikke havde noget embede at sætte til. Den bøde, han fik, var der nok andre, der betalte så rigeligt.

Præstelønnen havde menigheden ikke så svært ved at klare, idet Birkedal snart fik bevilget pension fra folkekirken. Dertil fik han fra valgmenigheden bolig med jordlod samt store offerdage: Juledag, påskedag, pinsedag og høstprædiken foruden accidenser ved dåb, konfirmation, bryllup og begravelser, der alt sammen blev givet med rund hånd og gav Birkedal gode indtægter. Fru Birkedal måtte dog sige til sine døtre, da de ville have hvide kjoler på til en fest på Boltinggaard: »Husk på, vi skal leve af det, andre giver os!« Og de fik ingen hvide kjoler ved den lejlighed.

Kirkesangeren fik også sin løn på disse offerdage.

POLITIK IGEN

I 1872 stiftedes det forenede venstre, og kampen om parlamentarismen begyndte. Så godt som alle i valgmenigheden sluttede sig til venstre, men da det, der tilsyneladende kæmpedes om, var militærbevillinger, kunne Birkedal som den nidkære forsvarsven ikke følge venstre. Han havde jo været talsmand for

krigen til den bitre ende og sat et embede til derved. Efterhånden som den politiske kamp tilspidsedes og Birkedals prædiken om kamp for kirkens og fædrelandets velfærd strejfedes forsvar for militarisme i stedet for kamp for parlamentarisme, kølnedes forholdet til flertallet i menigheden.

KARL POVLSSEN

1883 fik Birkedal Karl Povlsen til kapellan, og menigheden byggede et hus til ham i det nordøstre hjørne af Morten Danielsens jord. Karl Povlsen var en lærersøn fra Randers, og der fik han også sin hustru, Marie Jacobsen.

Under studierne i København var han sammen med sin brøder, Alfred Povlsen, og de to aftalte, at der hvor Karl blev præst, ville Alfred have en højskole. At det blev i Ryslinge skyldtes Karl Povlsens kæreste, der var kommen ud i en krise og havde søgt hjælp hos Birkedal. Birkedal indbød dem begge til at holde jul i Kirkely. Povlsen blev der i 1½ måned, og han fik et stærkt indtryk af menighedslivet her og blev Birkedals ven. I hovedstaden sad brødrene hver søndag i Vartov kirke hos pastor Brandt, som blev deres egentlige læremester. Imidlertid fik Karl Povlsen under de forcerede studier et nervesammenbrud, så han i 2—3 år næsten ikke kunne røre en bog; men omsider lysnede det, og 1877 tog han embedseksamen. Soldatertjenesten, som fulgte efter, blev ham en hviletid, og han blev en fuldendt soldat, der engang traf pletten på 1000 alens afstand hele 5 gange i træk; det var vel derfor, helten fra Sankelmark ved et besøg på kasernen henvendte et par ord til ham og opfyldte hans bøn om at slippe for at blive underkorporal, da han omtrent var 27 år.

Derefter blev han religionslærer på Gedved seminarium, og 3. juledag 1878 holdt han bryllup med Marie. To dage efter holdt de deres indtog i det lille hus »Hytten«, hvor de skulle bo. Karl Povlsen fortæller derom på sin malende måde: »Denne første aften var som et eventyr. I haven lå høje snedriver, da det i julen havde været sne- og fyevejr med togstandsninger o. s. v. Nu var det slået om til tøvejr. Lyset fra den tændte lampe inde i stuen skinne og lyste for os ud i mørket. Jeg bar min lille hustru gennem snesjappet i haven op til »Hytten«s dør, der var uaflåset. Gennem den lillebitte forstue kom vi ind i vor festligt smykkede spisestue, hvor ilden buldrede i kakkelovnen. En brømme af grønne vedbenranker var fæstet på væggen langs det lave loft. Blomster i

vinduerne, bordet dækket med blomster og herlige retter, og ude i køkkenet snurrede og skinnede en blank kobberkedel, — ganske alene var vi.« Hans Fr. Danielsen, der har anført dette i Fyns Tidende for 18. april 1950, skriver meget rigtigt: »Vi mærker allerede her den malende skildring, han senere blev så stor mester i at bruge i sine prædikener og foredrag.« Dette var egenskaber, som der ikke er så megen brug for under træning til eksamen. Derfor gav en af eleverne ham det skudsmål, at han var en dårlig religionslærer men en god gymnastiklærer. Denne bemærkning hørte Karl Povlsen tilfældig, og den glædede ham jo ikke. Derimod var det ham en glæde at mærke, hvorledes han ved søndagens foredrag kunne fange elevernes opmærksomhed.

Det var derfor så ligetil, at han vendte sig til præstegerningen. I året 1880 blev han ordineret til kapellan i Tørring og Heldum ved Lemvig.

1883 modtog han opfordringen til at blive Birkedals medhjælper og siden hans afløser. Det var opholdet hos Birkedal 10 år før, der var grundlaget for denne opfordring. Han tog ikke imod uden betænkelighed, thi han vidste, hvor forskellig han i det formelle var fra Birkedal.

BIRKEDALS MINDE

Efter to års forløb blev den politiske spænding mellem Birkedal og hans menighed så stærk, at den gamle gav op og flyttede over til Vældegaard kvindeskole, hvor den tidligere forstander på Ryslinge højskole var blevet forstander. En søndag skulle han prædike der, men det blev kun til følgende: »Jeg skulle prædike her i dag, men jeg kan ikke, for derinde ligger min ungdoms kærlighed, mine øjnes lyst, mine børns moder, mit livs medhjælp og strides med døden.« Ved valgmenighedens 25 års jubilæum holdt han sin sidste tale til os i Ryslinge, idet han talte om ånden, der som en fugl dalede ned fra det høje til menigheden, og han ud-råbte med tårerne ned ad de gamle kinder: »Pas på fuglen«. Året efter døde han og blev begravet ved Nasaretskirkens mur ved siden af sin hustru. På stenen, som Niels Skovgaard tegnede, ses et blomstrende kors og Karl Povlsens omformning af Birkedals bekendte salme:

Da synderen skjælv for den hellige Gud,
 først da løstes korsets forargelsens gåde
 og roser, der sprang af korset ud
 med vidnesbyrde om synd og nåde.

Foruden at dette er et rammende ord til Birkedals minde, er det et betegnende træk af Karl Povlsens evne til at gribe ind til en sags kerne. Når han stille og rolig besteg prædikestolen, efter at salmens sidste toner var døet hen, tog han en oversigt over, om alle var på plads, og at alle var inde. Han indledte, som han havde lært det af Brandt, med et salmevers, bekendte troen, læste evangeliet og og udfoldede så sin malende fremstillingsevne; for hans prædiken var en spændende fortælling, som greb alle, der havde øren at høre med, og det havde unge og gamle i de dage. Hans prædiken var en kunstnydelse af rang — ikke så underligt, at hans kirke altid var fyldt af en spændt og lyttende menighed.

EN LIGTALE AF KARL POVLSSEN

Hvorledes han talte ved begravelser viser følgende tale over madam Winther, hans nabo i mange år, gengivet efter Karl Povlsens eget referat:

»Blandt de mange ting, som Luther nævner i sin forklaring til den 4. bøn i fadervor, er også gode venner og trofaste naboer; og det er sandt, at det er værd at bede om og takke for, at vi må leve i fredelige omgivelser mellem milde, hjælpsomme og fredsommelige mennesker. Jeg kunne allerførst bringe de gamle skolelærerfolk i Ryslinge en tak fra mig og mine, fordi de altid har været gode og trofaste naboer. Men dette hører privatlivet til, og jeg har ikke lov til at påregne interesse for, hvad jeg kunne have at sige om det gode naboskab, der bestod mellem lærerboligen og præsteboligen i gamle Winthers tid, et forhold, som glædeligt er blevet fortsat, efter at der er kommen nye folk i skolen.

Men der er et naboskab i større forstand her i Ryslinge, og som kan påregne almindelig interesse, når der tales om det — det er naboskabet mellem sognemenigheden og valgmenigheden. De er jo naboer, og på en måde, at det er Guds vilje, at de skal leve sammen som gode og trofaste naboer. Ja, som moder og datter. Sognemenigheden som den ældste er moderen, valgmenigheden er datteren. — Og en moder og hendes datter skal elske hinanden, se mildt til hinanden, tale godt til hinanden, tale godt om hinanden. Sognepræsten og valgmenighedspræsten har ikke hver sin menighed. Der er kun een menighed, — Vorherre Jesu Christi menighed, og sognepræsten og valgmenighedspræsten er kun to stakkels tjenere hos den samme herre. De to menigheder er kun to flokke i den samme menighed. Mellem præsterne skal der være brodersind; mellem menighederne søstersind. — Og nu kan jo enhver af os gribe i sin egen barm og spørge sig selv, om han altid i den forstand har været en god nabo til den anden menighed, han boede i sogn med, om han altid har tænkt milde tanker, haft et kærligt og broderligt sind over for den anden menighed, søgt at knytte og befæste fredens bånd mellem de to menighedsflokke. Men hun, ved hvis bære vi står, hun havde dette

sind. Derfor havde hun venner i begge menigheder, derfor sendte hun bud til mig for at sige mig farvel og bringe hilsen til alle hendes venner i valgmenigheden. Derfor ønskede hun den sidste søndag, hun levede, at der måtte blive gjort forbøn i begge kirker.

Hvor Guds ånd er, der er både frihed og frisind. Hun var så fri for partivæsen og smålighed og havde et mildt øje til alle mennesker.

Der står et ord i skriften, at Gud lader sin sol opgå over gode og onde. Jeg har engang hørt en sige, at mennesker skal også lade deres sol opgå for hinanden. — Det gør de jo, når de ser med milde og kærlige øjne på hinanden. Et surt og mesterisk ansigt — det er som en mørk sky, men et mildt, kærligt og tillidsfuldt blik er som en solopgang. Og gamle fru Winther forstod at lade solen gå op for alle dem, hun mødte. Hun havde det milde øje og et venligt og et godt ord til enhver.

Der er en bog som hedder: »Hvorledes fanger man en solstråle?« Se det forstår sig, at skal man lade solen gå op for andre mennesker, så må man først selv have fanget en solstråle fra den store kærlighedssol i himlen, så må man selv have lært Guds kærlighed at kende, og den må have taget bolig i ens hjerte.

Gamle fru Winther — hun havde fanget en stråle af den himmelske kærlighed, det var den, der spillede i hendes øje og smil og hele hendes færd. — Men hvordan havde hun fanget den og vedblev at fange den?

Jeg har altid syntes, at hun lignede den gamle munk i Sorø kloster, om hvem det fortælles, at han bestandig var så mild og glad og taknemlig, så han ligesom skinnede mellem de andre munke, og som, da han blev adspurgt, hvorfra han havde dette lyse sind, svarede:

»En tjeneste kun har jeg passet med flid
fra ungdom til gamle dage,
og knap fik jeg lært den i al den tid,
det var af Jesus at tage. —
På kræfter han gav mig, jeg ej blev klog,
og ønsker det ej at blive;
men det fik jeg lært, at jo mere jeg tog,
des mer blev han glad ved at give.«

Det er svaret på, hvorledes man fanger en solstråle; det gør man ved at tage af Jesus, og det gør man, når man ikke dømmer andre, men dømmer sig selv, ikke vil herske og råde, men tjene, ikke anser sig selv for stor, men for den mindste af alle, ikke søger sit eget, men søger andres gavn og glæde.

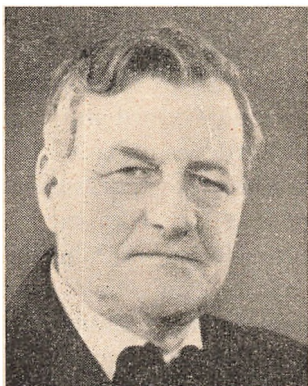
Var det sind iblandt os, da ville smålighed og selvished forsvinde som tåger, og fredens og kærlighedens sol varme og lyse for os. Kærligheden dømmer ikke. Jeg har aldrig hørt fru Winther fælde en ukærlig dom over noget menneske, men jeg har ofte hørt hende undskylde og forsvare den, som blev ukærlig bedømt.

Kærligheden dømmer ikke. Men hvad gør den? Den skjuler synders mangfoldighed. Det menneske, der har dømt sig selv til at være den ringeste, den største af alle syndere, han glemmer at dømme andre. Han tyr ind under den store kærlighedskåbe i himlen for at skjule sig selv

og al sin synd under den, og i stedet for at dømme andre og blotte deres virkelige eller formentlige mangler, tager han en flig af kærlighedskåben og breder den skjulende ud over sine medmennesker. Således gjorde hun. Hun havde selv følt Guds kærligheds sol, og nu lod hun en stråle af den lyse for og værne alle mennesker, hun mødte.

Derfor var der solglans over hendes liv til det sidste. — En sammen-sunken, dødtræt skikkelse, men med soløjne, sådan så jeg hende sidste gang. Det passer på hende: »Hun sov hen, som sol i høst går ned.«

Gud lærer også os at fange en solstråle af kærlighedssolen og at lade

Th. Skat Rørdam

Karl Povlsen

den skinne for andre, at vi må vandre som Guds gode børn i fred og samdrægtighed, til også vi af Guds nåde når derhen, hvor sol af sol er hver udvalgt og kærligheden alt i alt.«

14 år efter kom Karl Povlsen selv derhen, idet han døde 1918 og blev begravet syd for Nasaretskirken i sin have. En meget smuk sten rejstes på graven med et relief af Peders vandring på søen. I det øjeblik, han griber sin frelsers udstrakte hånd.

KAPELLANER I VALGMENIGHEDEN

Ryslinge valgmenighed var efter få års forløb blevet stor og udstrakt, og Povlsens helbred begyndte tidligt at svigte, så han måtte have medhjælp, og kapellanboligen ved Hudagergyden blev snart igen beboet.

Som kapellaner var her Henrik Pedersen, siden præst i Skamby, og Ejnar Andersen, siden præst i Aalestrup. Med Andersen kom Povlsen i alvorlig konflikt, fordi det for Povlsen så ud som Andersen pønsede på en deling af valgmenigheden, og Povlsen mente, at Andersen gik krogveje under sin færden i menigheden, hvor Povlsen slet ikke havde kræfter til at komme omkring.

Vi kendte og elskede Karl Povlsen på prædikestolen, men det var et mindretal, der kendte ham personligt. For de fleste var han fornem og reserveret, altså mere prædikant end sjælesørger.

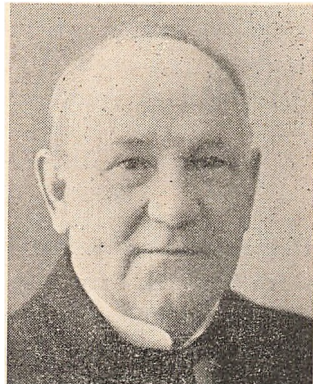
PASTOR RØRDAM

Thorkild Skat Rørdam, søn af biskop Skat Rørdam i Sjællands stift, var Povlsens sidste kapellan, og blev af Povlsen selv kaldt til Ryslinge for at blive hans eftermand. Her blev han gift med Birkedals datterdatter, Charlotte Lange, og efter Povlsens død tog menigheden ham straks til præst. Han var en fint videnskabeligt uddannet præstemand og havde studeret på Oxford universitet, en mand med en vældig arbejdsevne, der færdedes uafsladligt i sin store menighed, og drøftede dogmatiske teologiske spørgsmål med alle, der kunne høre på hans ildfulde udlæggelser. Han var bjergtaget af bibelkritiske studier, arbejdede selv på en bibelkritisk doktordisputats og rekonstruerede det ældste evangelium, apostelen Peters beretning om påskens begivenheder. Spekulationer over troslivet havde efterhånden, mente han, udformet dogmatiske læresætninger, som lå i et lavere plan end troslivet selv. For at komme løs fra dogmer, som kunne være en hindring for at forene tankens og troens verden, ville han tage de dogmatiske kritiske tvivlere med i trosbekendelsen, idet han indledte bekendelsen med de ord: Lad os hver, som vi kan det, for Guds ansigt bekende vor kristne tro.« Han udvidede kredsen af dem, som kunne være med, medens andre præster indsnævrede kredsen ved at sige: Lad os hver, som kan, bekende vor kristne tro. Rørdam ville hævde de dogmatiske læresætningers værdiløshed, ja ligefremme skadelighed, når man ikke åbent ville vedgå »at de led i trosbekendelsen, som ikke var i overensstemmelse med de historiske kendsgerninger, skulle opfattes som symbolske udtryk for den åndsølge fra Gud, der var kommen til menigheden gennem den historiske Jesus. I friskolen havde dogmatik og lærebog aldrig været undervisningsfag, men mange havde her i denne menighed hørt om rationalisternes, især pastor Sevels åndløse forklaringer, og fandt lighedspunkter, skønt ingen kunne beskyldte Rørdam for åndløshed. Han var tværtimod den mest åndfulde præst i tiden, når han med en begejstring som forhen Birkedal svang sig med fuglens høje flugt, på åndens vinger i vidnesbyrdet om Guds kærlighed, »som ikke svigtede Jesus Kristus, men lod ham opstå med ånds-

legeme, og han vil heller ikke svigte os.« Rørdam ville bekæmpe overtro på dogmatikken, men han opnåede at vække en bitter strid i menigheden. Det blev atter til storm i Ryslinge. Mange meldte sig fra og oprettede 1921 »Den grundtvigske Valgmenighed,« som fik brugsret til kirken og byggede en ny præstegård i Hestehaveskoven. En søn af friskolelærer Knud Rasmussen, Sødinge, der havde været præst i Amerika og siden højskoleforstander i Sønderjylland, Thorvald Knudsen, blev præst for den

Lærerinde Andrea Winther

Thorvald Knudsen

grundtvigske valgmenighed. Han var en jævn og stilfærdig prædikant af Karl Povlsens type. To meget dygtige prædikanter prædikede nu skiftevis formiddag og eftermiddag, og snart var de to menigheder hver for sig ligeså store som den gamle udelte valgmenighed havde været.

Den 25. februar 1925 begyndte Rørdam at døbe på trosbenedelsen med samme indledning, som han brugte på prædikestolen, og tilspurgte: »Vil du døbes på det, Gud har givet os i denne tro?« Hvorefter folkekirkens anerkendelse blev ham frataget, og den gamle menighed blev igen frimenighed.

140 valgmenighedsmedlemmer blev stående som Ryslinge valgmenighed og antog som præst pastor Jørgensen, en søn af den side 104 omtalte kaptajn Jørgensen i Lørup. Den krævede ejendomsret til kirken, men tabte processen, og sluttede sig derefter til pastor Knudsens menighed, og denne tog nu navnet Ryslinge valgmenighed.

Thorvald Knudsen døde 1933, og valgmenigheden tog pastor Hermansen til præst. Rørdam færdedes tidlig og silde i sin menig-

hed på cykel. En aften, han kørte ud på landevejen fra Jyllands-
gyden, blev han taget af en bil og døde efter kvæstelserne. Også
han jordfæstedes i haven. Ved den lejlighed udtalte Hermansen
en tak til Rørdam for hans hjælp ved sygesengen med det stærke
vidnesbyrd. Mange i valgmenigheden syntes ikke om den anerken-
delse af Rørdam, og snart efter blev Hermansen sognepræst i
Hjørring, og har siden været politiker og minister i venstregerin-
gerne Knud Kristensen og Erik Eriksen.

Valgmenigheden havde så først pastor Lundby og nu pastor
Nørregaard som præst, medens Tage Rydal blev præst for fri-
menigheden og boede i den gamle præstegård »Kirkely«. Efter
Rydals død blev Poul Hansen frimenighedens præst.

DE KOLDSKE SKOLER

Kristen Kold finder sit stæded.

Den berømte skolemand Kristen Kold var en fattig skomagers
søn fra Thisted, hvor han var født 1816. Hans fader prøvede at
lære ham skomagerhåndværket, men dette kunne ikke optage
drengen, som så uden videre gav sig til at være først biskolelærer
og så huslærer. Han sagde til børnene: »Hvis vi skal slås, kan i
sagtens banke mig, for I er større end jeg, men I vil snart erfare,
at jeg er den klogeste, hvis I kun vil høre på mig.« Han mærkede
dog, at han burde være klogere og tog på Snedsted seminarium,
hvor han blev kristeligt påvirket af seminarielæreren, den senere
pastor Algren, Aakirkeby, der samlede nogle af seminarieeleverne
på sit værelse til samtaler. Han hørte også i seminarietiden den
fynske lægprædikant Peder Larsen, Skræppenborg, der vakte
troslivet hos ham. Han læste Ingemanns historiske romaner, og
han begyndte at føle glæde ved at være dansk. Han måtte være
med til at arbejde for Danmarks lykke. Han blev dimitteret med
det vidnesbyrd fra forstanderen, den senere biskop Brammer, at
han havde stærkt hang til sværmeri. Så var han huslærer og kon-
stitueret lærer, men nåede ikke fast ansættelse, fordi han deltog i
gudelige forsamlinger. Så var han huslærer 4 år i Sønderjylland.
Her gik det op for ham, at undervisningen går bedst ved mundtlig
fortællen og ikke ved udenadslæren. Både børn og forældre var
glade ved den livlige lærer, men da han ikke ville lære børnene
Balles lærebog udenad, var der ingen autoriteter, der ville kalde
ham til skolelærer. Derfor rejste han som tjener med en Smyrna-
missionær til Lilleasien. Han var hos missionæren eet år og ernæ-

rede sig derefter som bogbinder i 4 år. Så greb hjemlængselen ham, han sejlede til Triest med sin lille sammentjente formue på 600 rdl. i lommen og kørte derfra til Thisted med sine få ejendele på en trækvogn. »Hvor kommer den her mand fra?« spurgte en thybo, og han blev nok ikke meget klogere, da Kold svarede: »Jeg kommer fra Smyrna.« Kold meldte sig som frivillig i den lige-udbrudte krig, men da han ikke nåede at komme i slag, og han mærkede, at han ikke var nogen god soldat, tog han plads som huslærer hos præsten i Sdr. Felding, nabosogn til Sdr. Omme, hvor han hørte Birkedal; denne blev optaget af Kolds store evner som lærer. Da Birkedal flyttede til Ryslinge, fulgte Kold snart efter og blev huslærer i præstegården 1. november 1849, hvor han levede sammen med 2 jyske og 2 fynske karle, som han underviste. For os synes det ejendommeligt, at ingen børn fra byen kom i skole hos huslæreren. Så stor forskel var der blevet mellem præsten og bonden, at det var utænkeligt.

HUSLÆRERENS UNDERVISNING

Tækkemand og skaffer Hans Nielsen i Lørup har fortalt, at Kold ofte var vikar for Birkedal ved konfirmationsforberedelsen. »Den første dag han kom ind til os, var det første, han gjorde, at han tog snustobaksdåsen op af lommen, tog sig en pris og nøs rigtig godt ud. Vi gav os alle til at le, men Kold sagde ingen ting til det. Da han næste gang kom ind, gentog det samme sig, men latteren var knap så højroset, og efter at dette havde gentaget sig nogle dage, lo vi slet ikke. »Hvorfor ler i ikke i dag børn,« sagde Kold. Der var jo ingen af os der lige straks svarede, men så kom det dog frem, at det var, fordi det ikke var nyt mere, så talte han til os den dag om vanens magt.« Der var dog nogle, som ikke kunne vænne sig til Kolds uvaner. Det var uappetitligt, at der gerne var grimme klatter på hans løj som rester fra denne nysen.

»Ved I, hvad for tre ting, der hører med til for at være en stor mand«, sagde han en dag til eleverne. Nej det vidste de ikke. »Skal jeg fortælle det? Jo, det er at kunne sige store ord, bruge tobak og spytte i bue«. Drengene slog øjnene ned og pigerne lo. Men nu fortalte han, hvad Gud kræver, og hvad fædrelandet kræver af en stor mand. Denne time overværede Peder Larsen, Skræppenborg, og han sagde til Birkedal: »Det er den bedste skole i Danmark.« Det blev der talt om, og da nogle grundtvi-

gianere ved et møde i København, drøftede oprettelsen af en højskole for bondeungdommen, var de enige om at sende bud til Kold. Han gik til København og talte med Grundtvig og meddelte, at han kunne købe et hus i Ryslinge, men han havde kun 500 rdl. og manglede 600. Disse penge blev samlede, og Kold gik hjem og købte huset, som lå, hvor smedien nu ligger, men jordlodden lå i Nørremarksgyden. Huset blev brudt ned og en skole blev bygget på jordlodden. Alt hvad der kunne bruges af det gamle hus, endog de rustne søm, blev anvendt. Før det endnu var færdigt, samlede han mændene til »Danske samfund« i et loftsværelse, hvortil de kravlede op ad en stige. De sang »At sige verden ret farvel« og »Nu skal da satans rige aldeles styrtes om.« Kold var stolt af, at der var 9 gårdmænd på et halvt hundrede år, som kravlede op ad stigen til disse møder.

FOLKEHØJSKOLEN BLIVER TIL

Den 1. november 1851 åbnede Kold sin skole. Der var kun indtegnet 1 elev, så det var spændende, om det skulle løbe ud i sandet. Han bad til Gud ude i skoven om morgenen, om der dog bare ville komme 3 elever, og så kom der 15. Hans søster styrede huset, og seminarist Poulsen Dal var medlærer. Birkedal fortalte kirkehistorie. Kold og Poulsen Dal spiste og sov i samme værelse som eleverne. På højskolen holdt han ungdomsmøder, og han begyndte de efterårsmøder, som nu holdes overalt.

Sine bedste venner her fik han i Sødinge, hvor han begyndte en friskole. De af hans elever, som han fandt egnede, sendte han ud som friskolelærere, hvor der var en kreds, som ønskede en kristelig skole med fortællende undervisning. Blandt sådanne friskolelærere, der uden anden uddannelse end et kursus på Kolds skole blev friskolelærere, var den senere statsminister Klaus Berntsen fra Eskildstrup, han blev friskolelærer i Højby.

Allerede 1852 begyndte Kold og Poulsen Dal en friskole i Dalby, og da den gik ualmindelig godt, flyttede han også højskolen til Dalby 1853. Han var altså kun i 2 år i Nørremarksgyden, hvor skolehuset nu hedder Koldshus. Det viste sig nemlig, at den fornemme aristokratiske Birkedal og den plat jævne Kold kunne ikke hjælpe hinanden. Kold brød sig ikke engang om at gå i kirke, hvad der meget forundrede hans elev, Jens Kr. Berntsen. Ny Krumstrup, og selvfølgelig også forundrede Birkedal. Kold

var så særpræget og hensynsløs, at han var tilpas med at bytte gårde. I året 1862 åbner han højskolen i Dalum med 58 elever. Året efter begyndte han også at holde skole om sommeren for unge piger. Dermed havde han givet højskolen den form, som folkehøjskolen siden har haft: 5 måneders karleskole om vinteren og 3 måneders pigeskole om sommeren. Han døde og blev begravet i Dalum 1870.

Hans betydning her i sognet var, at han satte egnens friskole i gang og gav højskoletanken form, idet han viste, hvorledes folkehøjskole skal drives.

RYSLINGE FRISKOLE — KR. APPELS SKOLE

Ryslinge friskole var som omtalt startet 1856 under de vanskelige forhold med en fortrukken lærer ved kommuneskolen og til afløsning af Justesens private skole i matrnr. 42 i Lørup, idet Kristian Appel byggede et træhus til skole på det nuværende forsamlingshus' grund. Han havde 1860 ialt 68 børn. I 1864 deltog Appel i krigen og havde Jørgen Pedersen, senere landstingsmand og redaktør af Fyns Tidende, som vikar. Men efter hjemkomsten fortsatte han skolen, som han 1870 flyttede op i huset i Hestehaveskoven, hvor han byggede skole, som han passede sammen med de 5 td. land, der hørte til huset. Han giftede sig med »Trine Appels« fra Dømmestrup af en slægt, Andersen, der hørte til valgmenighedens trofaste støtter. På det nedbrudte bræddehus' grund opførtes Danmarks første øvelseshus, navnlig til våbenøvelser. Appel var en ilter personlighed, en varm fædrelandsven og en ivrig historie- og regnelærer. Årets største festdag var den sommerdag, han med sin skole drog til Gultvedholms skov for at mødes med egnenes andre friskoler. Han samarbejdede med Winthers skole, idet han havde gymnastik med begge skolers drenge, og det var en gymnastikundervisning med fynd og klem, imens havde Winther salonskydning med drengene holdsvi foran øvelseshuset. Det var en meget god ordning i en tid, da salonskydning var et skolefag i de midtfynske skoler, men det var vist nok ret enestående, at kommuneskole og friskole på den måde kunne samarbejde. Det forhindrede dog ikke Winthers skoledrenge, der var de fleste, i at foretage krigstogt i middagspauserne om til friskolen med lange kæppe, som de uden videre skar i skoven til ærgrelse for skovens

parcelejere. Det var morsomt, fordi vi var de fleste, så Appels elever tog flugten ind i skolestuen, hvor vi ikke turde komme, da de derinde kunne få undsætning. Appel skældte dem ud for kujoner. Appel var kirkesanger i valgmenigheden, men kom som ivrig forsvarsven i det samme modsætningsforhold til sin kreds som Birkedal. 1889 opgav han sin skole, solgte den til husmandsbrug og overtog Holsted efterskole i Jylland.

KREDSEN BYGGER SKOLE TIL KR. SKOVRUP

Karl Povlsen udpegede en kirkesanger til valgmenigheden. Det blev højskolelærer Kristian Skovrup, der kom fra Æbeltoft og også havde været højskolelærer på Bornholm, men iøvrigt var uddannet på Askov udvidede højskole. Han var sønderjyde fra Stepping sogn ved Christiansfeld, hvorfra han havde bevaret et stærkt rullende r i sin tale.

Han forlod 17 år gammel Sønderjylland og blev 1876 elev på Ryslinge højskole, var tjenestekarl i Ryslinge og i Haastrup, så han var ikke fremmed for enen.

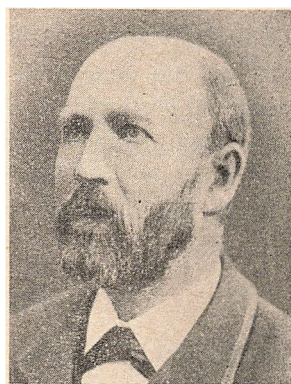
Det første år var Skovrup ugift og boede på Højvang. Kredsen ejede jo ingen skolebygning. Nu først tog forældrene sig af skolen og opførte 1890 en efter den tids forhold rummelig grundmuret skolebygning af gule sten og med stråtag bag en lille gran-skov på Sjællænderhusets (Brohusets) grund syd for Trolstrup bro. Det var altså på Lørup grund, men Lørup var også friskole-folkets faste borg med afd. Peer Peersen og Højvang som midtpunkt, og så er Nasaretkirken den kirke, der lå Lørup nærmest, så der går de fleste lørupper i kirke. Skole og kirke hører nærmest sammen. Stråtagets tiltrækning af lynet blev bygningens bane, idet den totalt nedbrændte ved lynnedslag 1949, hvorefter den nu er opført som en fuldt moderne skole og taget i brug i sommeren 1950. Børnenes opholdsstue er morsomt og vittigt dekoreret af Emil Hansen.

Kristian Skovrup var ikke alene en god børnelærer, der trænede energisk i færdighedsfagene, og forstod at tale fængslende til børnene, sådan som der skal tales i en friskole. I vintertiden samlede han hver onsdag aften sognets ungdom, både karle og piger, til foredrag og oplæsning. Disse onsdagsaftener var ugens store begivenhed i min ungdom, når Skovrup med sin ypperlige fortællerevne rullede billederne op for os fra dagligt liv i norden, fra den

franske revolution og fra Napoleons-krigene, så det aldrig var til at glemme. Ved ungdommens fester i det gamle øvelseshus holdt han altid en kvik lille opmuntrende tale ved bordet, hvor vi holdt fællesspisning ved medbragt mad, og fik en bajer til. Hele sådan et gilde med musik, øl og kaffe kostede i 1890'erne 40 øre. Vi var kun simpelt klædt, ingen af pigerne var i hvide eller kulørte bal-kjoler, men alligevel var det festligt, og vi morede os. Kl. 11 forlod Skovrup selskabet og overlod resten til os selv, og det kunne han roligt. Der blev ingen forandring, fordi vi var ene. Han havde

Kr. Skovrup

Kristian Appel

ved sin færd iblandt os opdraget os til at stå på egne ben. Når musikken sluttede med »Forgangen nat« sang vi en aftensang sammen og gik hver til sit.

MIDLERTIDIG DELING AF KREDSEN

Under og efter striden om Rørdams mangel på teologi blev han ved at være kirkesanger i den gamle menighed til sin død 1951. En god del af hans løn var jo også kirkesangerløn, men da han 1930 tog afsked med skolen og flyttede op i sit hus på Graabjerg, skulle der antages en ny friskolelærer, og flertallet valgte den unge studerende Harald Bredsdorff (1930—41), en halvfætter til fru Rørdam. Så skar delingslinien sig også ind i friskolekredsen, idet Bredsdorff til nogle udsendinge fra kredsen ikke ville udtale sig om teologi.

LØRUP FRISKOLE

Pastor Knudsen opmuntrede sine venner til at oprette en ny friskole, og så blev der også friskole i Lørup, først i Lørupgaards

storstue og derefter i aftægtshuset, som Maren Nielsen havde bygget. Her var Sigurd Brandt Hansen så lærer 1930—47. Han havde her 12 lykkelige år sammen med sin hustru, en gårdmandsdatter fra kredsen, men da de forældre, der havde oprettet skolen, ikke længere havde børn i skolen, gik det tilbage. Thorvald Knudsen var død, og det ansås almindeligt på egnen og i de omliggende friskoler for et misgreb, at dele en friskolekreds. De sidste år kom derfor til at stå i nedgangens tegn. Brandt måtte endog en tid tage roearbejde for at eksistere, og 1947 forlod han meget skuffet Lørup friskole, der blev nedlagt (Se Sigurd Brandt Hansen: I friskolens tjeneste 1948).

En vagt om den gamle Ryslinge friskole samlede igen kredsen og førte skolen ind i en ny blomstringstid i den ny efter branden opførte bygning med Vagn Christensen som lærer.

Skovrup var i 61 år frimenighedens kirkesanger og magtede det trods sine 91 år til sin død den 24. november 1951.

RYSLINGE FOLKEHØJSKOLE

Kristen Kolds højskole i Ryslinge 1851—53 blev kun et tilløb. Det blev Johannes Clausen, der, da han 1866 kom til Ryslinge, brændte af iver efter at give den svækkede sognemenighed opgaver, som dem valgmenigheden havde løst. Han begyndte om efteråret 1866 at holde højskole i præstegården med 15 elever indlogerede i byen. Skolestuen var præstens huslærer-skolestue, hvor Kold også i sin tid havde skolestue. Som lærer havde han den senere lærer i Hillerslev, M. Jørgensen, men denne blev syg og skrev til lærer P. Thomsen på Als om at komme og hjælpe ham, og Thomsen, som ikke ville aflægge ed til Prøjsen, ville alligevel snart blive nødt til at flytte. Han tog herover, som han troede, rent midlertidig, men det blev et helt livs virksomhed på Ryslinge højskole, for da det andet skoleår skulle tilrettelægges, sagde Clausen til ham: »Jeg ved nok, at De ser noget anderledes på forskellige ting end jeg, men De skal få lov til at arbejde, som De selv har syn og sind til, hvis De fremtidig vil arbejde her.«

Ved nytårstid var elevantallet steget til 26, og J. Clausen bad da eleverne om at rive et skillerum ned ind til forpagterboligen. Det gik de til med frisk humør, og så blev der plads. Enkelte timer overlod Clausen til forskellige egnede mænd i egnen, så-

ledes kandidat Sparrevohn, Ringe apotek, landstingsmand Chr. Rasmussens søn, forpagter Rasmus Christiansen, Brænderupgaard, provisor Speyer, Ringe, senere apoteker i Otterup og Birkedals svigersøn, samt dyrlæge Nielsen og skovrider Mourier, Ravnholt.

Så godt var det hele i gang, og Clausen indbød nu til aktietegning i en højskolebygning, som skulle opføres på den gamle

Alfred Povlsen

Jens Ovesen

sogneskoles grund, idet han købte det gamle ringerhus, som var den sidste rest af den forhåndenværende skole og degnebolig. »Aktietegningen gik glat, for mange «af de store« mente, at det var et nyt middel til at bekæmpe Birkedal.« I løbet af sommeren 1867 blev bygningen rejst med facade ud imod kirkepladsen og med bolig for Thomsen, der gennem mange år havde økonomien.

Clausen havde 4 år før han kom til Ryslinge været med til at stifte »Indre Mission«. Han sad i denne forenings bestyrelse til 1874, og han var altid formanden Vilhelm Bechs gode ven, men han var frisindet og ikke parti-gænger. I Clausens tid var højskolen sognemenighedens faste borg, men en missionshøjskole blev den aldrig. Da Clausen 1877 flyttede fra Ryslinge, ville aktionærerne sikre sig skolens åndelige ledelse ved at forbeholde

sig eneret til antagelse af lærere, men Clausen gennemførte, at skolens drift overdroges til Thomsen og Rasmus Hansen i fællesskab for 5 år ad gangen. Rasmus Hansen var fra 1872 og de følgende 12 år skolens bærende kraft. Der var gerne 100 elever, men som ivrig tilhænger af Københavns befæstning og modstander af venstres kamp for parlamentarismen, gav Rasmus Hansen op og blev forstander for Vældegaard kvindeskole, og Alfred Poulsen blev forstander her. Dermed var båndet til sognemenigheden bristet. Ingen af lærerne eller eleverne sås mere ved sognemenighedens gudstjenester, men gik i store skarer ud til Nasaretkirken hos Karl Povlsen, der også var lærer ved skolen, hvor han fortalte kirke- og litteraturhistorie. 1889 prøvede højremændene på at erobre skolen tilbage til sognemenigheden, men det mislykkedes, fordi pastor Hjort ikke turde tage opgaven op, og højremændene byggede Brahetrolleborg højskole.

ALFRED POVLSEN VAR FORSTANDER I 38 ÅR

I begyndelsen lagde han ud i alvorlig tilslutning til venstres kamp for parlamentarismen både i sine taler og ved medlemskab af riffeforeningen, der ville forsyne medlemmerne med rifler for med våben i hånd at forsvare friheden. Senere var han i spidsen for et arbejde for at demokratisere hæren, som mange under kampen mod militarismen havde fået et ondt øje til. Efter den første verdenskrig blev han ivrig fredsven og en dygtig talsmand for folkenes forbund. Han var vistnok højskolefolkets største taler. Vittigheder forsøgte han sig aldrig med som broderen i Kirkely, der rigtig forstod at boltre sig muntert på højskolens talerstol, men Alfred Povlsens alvorlige indtrængende behandling af alle spørgsmål i sine verdenshistoriske foredrag i formiddagstimerne på højskolen for en altid meget talrig elevskare blev af stor betydning for en ungdom, der kunne høre og gribes, så det fik varig indflydelse på deres liv. Han var stor på talerstolen, men han havde ikke let ved den kammeratlige kontakt, skønt han sagde Du og opfordrede til at tiltale ham med Du. Mange sagde alligevel De. I mange år havde han senere forstander for Vinding højskole, P. Andreasen, som medlærer. Denne underviste i botanik og legemslære. Det var fag, som Askov udvidede højskole end ikke tog op af frygt for udviklingslæren. Alfred Povlsen var modstander af, at højskolerne oprettede afdelinger af fagskoler, navnlig håndværkerskoler, og holdt på, at

højskolen alene skulle være almindannende. Kun en afdeling indlod han sig med. Det var da gdr. Jens Ovesen, Rudine, oprettede Gymnastikhøjskolen, som en tid kastede stor glans over Ryslinge højskole.

Met et lykkeligt held knyttede han den 1877 fødte Thorvald Aagaard til skolen som lærer og som organist for valgmenigheden. Han er en berømt komponist af sangmelodier og virkede fornyende på højskolesangen. Med sit 30 mands amatørorkester

Damgaard Nielsen

Thorvald Aagaard

»Fynske musikanter«, stiftet 1907, kastede Aagaard ny glans over navnet Ryslinge.

Skolen var blevet Alfred Poulsens ejendom. Da han så sig om efter en afløser, knyttede han Johannes Monrad til skolen som medforstander, og 1922 blev denne eneforstander i en vanskelig tid. Rørdams kamp mod overtro på dogmers værdi, mærkede han, skadede tilgang af elever til højskolen. Han var i spidsen for valgmenighedens deling og oprettelsen af den grundtvigske valgmenighed året før. Stormen, der gik over Ryslinge, ramte højskolen og syntes at blæse eleverne væk fra skolen. Han forlod skolen og blev præst i Kølstrup.

DAMGAARD NIELSEN FORSTANDER

En kreds af skolens gamle venner købte skolen og var så heldig, at den unge lærer ved skolen, Damgaard Nielsen fra Hadsten, havde den charme og evne til at vinde elevernes kærlighed og blive deres kammerat, som nutidens ungdom sætter så højt, og skolen kom op på sin gamle højde.

Den oprindelige bygning fra Clausens tid er den toetagers bygning, der ligger ud mod pladsen foran sognekirken. Siden byggedes efterhånden mod syd til spisestue, skolestuer og forstanderbolig. Det var 1892 og 1909. Vesterhus, hvori der er foredragssal og elevværelser, opførtes 1905, og en ny gymnastiksal opførtes 1914 i stedet for den træbygning, der var opført i Alfred Povlsens første år. Denne ligger nu ved Taarup strand til brug under elevernes strandture. 200 karle om vinteren og 200 piger i sommerhalvåret fylder som regel Ryslinge højskole. Arkitekt Colding, Nyborg, har været højskolens arkitekt.

På pladsen foran højskolen står en mindesten for Kristen Kold, og inde i gården står Alfred Povlsens mindesten med portrætmedaillon. Skolens stifter Johannes Clausen har sit gravminde på kirkegården.

RYSLINGE SOGNEBIBLIOTEK

Det var i pastor Laubs tid Ryslinge Sognebibliotek blev oprettet, først året efter fik Ringe sin folkebogsamling. Det ser dog ud til, at pastor Laub kun har været medvirkende, men at det er skolelærer Halvorsen, der har påtaget sig arbejdet. På protokollens første blad kan der nemlig læses følgende beskrivelse af oprettelsen: »År 1836 den 31. oktober var undertegnede forstandere samlede for at forhandle det nødvendige med hensyn til oprettelse af Ryslinge Sognebibliotek.« Der må altså i forvejen være holdt et stiftende møde, hvor disse forstandere er blevet valgt.

»Lovene, forfattede af pastor Laub og bestående af 12 §§, blev autoriserede. Dog befandt vi os beføjede til i henhold til lovens § 11 endnu at tilføje § 13 sålydende: De, som overbevises om at låne skrifter fra bogsamlingen ud til andre uvedkommende, skulle bøde 3 mark, der tilfalder foreningens midler. Endvidere overlader vi skolelærer Halvorsen at foranstalte de af os opgivne skrifter indkøbt. 36 medlemmer optoges i foreningen.

Gdr. Rasmus Nielsen. Lørup (Krogenden). Gdr. Peder Pedersen, nu Højvang. Gdr. Chr. Nielsen (nu Højstrup). Gdr. Poul Hansen, Ryslinge. Skolelærer J. C. Halvorsen.«

Året efter er medlemstallet vokset til 41, og bogantallet udgør 88 bind, af disse er 28 bind en gave fra »Det kgl. Landhusholdningsselskab«, deraf er 10 bind fra Trykkefrihedsselskabet, eet bind fra pastor Laub og 6 bind fra dennes fader pastor Laub,

Frørup, endvidere var der som lån indsat 6 bind.

Det første årsregnskab viser en indtægt på 32 rdl. og udgiften 25 rdl., 9 mark, 5 skl., men 1840 er der godt 5 rdl. underskud, som forstanderne vedtager at stå i forskud for. 1840 kommer gartner Orup, Krumstrup, med en bog til 15 mark: »Glyckstads belejring«, men da der var underskud, kunne man ikke betale den, og der hengik 2 år, før Orup fik det første afdrag - 4 skilling.

Blandt de første bøger i biblioteket: Møhls skildringer af jordens mærkværdigheder, Peder Paas, Ansgars levned og Valdemar Sejr. Af blade holdt man Penningmagazinet, Billedmagazinet, Bondevennen og Missionsbladet. 1846 var der bogauktion. Vi bemærker blandt køberne Albrekt væver, Hjulmand Hans Jørgensen, sadelmageren og tømmersmand Anders Mortensen, som for det meste er bekendte her fra sognets beskrivelse. Mere velstående var de ikke, og så interesserede var de, at de ville købe disse forslidte bøger.

Laub skriver til Mynster i Valløby: »Af de tre reformationshistorier, der er udkommen i jubilæumsåret, synes jeg bedst om Luplaus. Den har gjort overordentlig lykke her i menigheden, hvor mange læser og mange, som ikke før gjorde det, har gjort begyndelsen med den. Her er oprettet sognebibliotek, hvortil jeg bidrager. Derfra har jeg lånt Myllers Danmarkshistorie. Jeg er ret begærlig efter at vide, hvad bønderne mener om den. Jeg tror, bibliotekssagen er i gode hænder. De, som vælges til forstandere, er altid dem som læser mest, og som i aviserne lægger mærke til enhver bogtitel.«

Til at begynde med stod biblioteket i kommuneskolen, i friskolelærer Appels tid var det hos ham, men blev efter hans bortrejse flyttet ind til lærer Fr. Bo Winther, altså igen til kommuneskolen. Under skolens ombygning var det midlertidig hos Morten Danielsen, som i mange år havde valgmenighedens bogsamling, indtil denne blev flyttet ned i præstegårdens konfirmandstue og forfaldt, og de sidste rester blev skænket til Sønderjylland. Da Peder J. Winther var flyttet ind i den ombyggede kommuneskole, overtog han biblioteket. Både han og faderen fulgte så godt med, at man kunne sige, at der aldrig var en dårlig bog i samlingen. Af »forstandere« for biblioteket gennem årene kan nævnes sønnesøn af forn. Rasmus Nielsen, Krogenden, Hans Jørgen Kristoffersen, husmand og lægdsmand R. P. Kilstofte, Niels Nielsen, Bøgely og gdr. Rasmus Larsen, Engholm.

Ved 100 året efter bibliotekets oprettelse havde det lokale i højskolehjemmet, hvor murermester Jacob Kjær og hustru forestod udlånet. Samtidig var der udlånstid i Lørup og Fjellerup. Der var nu 1800 bind og 153 medlemmer. Pastor Ejnar Nielsen var dengang formand og kom i forbindelse med ingeniør Knud Højgaard, København, hvis fader havde været højskolelærer her og boet på Højtofte. Knud Højgaards moders grav er på Ryslinge kirkegård, og det var anledningen til, at Knud Højgaard skænkede 6000 kr. til biblioteket. En indsamling kom i gang og indbragte 2500 kr. Således blev der midler til at opføre en ny moderne biblioteksbygning med læsestue ved kirkestien vestfor det store gadekær.

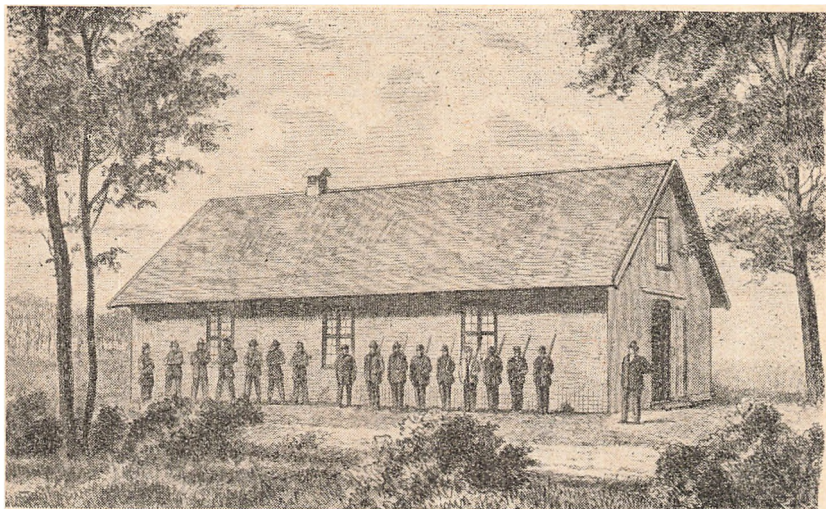
Ved den tid, biblioteket oprettedes, holdt allerede de to bønder i Lørup Nederby og 2 husmænd Fyns Stiftstidende sammen, således, at de skiftedes til at have den først, læste den i løbet af et døgn, og bragte den derefter videre til den næste og tilsidst til Jørgen avlskarl, som fik den gratis, det vil sige, hans kone, Stine, gav os børn et stykke kandis, når vi kom med den. De to gårdmænd var højremænd, og de to husmænd var venstremænd; derfor ændredes dette forhold i 1880'erne, så de også holdt Fyns Tidende og lod to aviser gå rundt, indtil Fyns Tidende sejrede og gruppen deltes i to.

DET GAMLE ØVELSESHUS

Til Danmarks frelse i nødens tid.

Da Kristian Appel efter krigen kom hjem og optog sin skolegering i bræddehytten, som han havde opført bag den 2 m dybe grøft på matrnr. 34 b ved Fjellerupvejen, der, hvor denne støder til Ryslinge-Lørupvejen, var han mægtig optaget af fædrelandets nederlag og tab, et tab, som måtte oprettes ved at gøre folket kampberedt. Da skytteforeningen oprettedes 1865, oprettede han 13. kreds, som omfattede det indenskovs herred samt Ellested og Herringe sogne, og han blev selv kredsforstander og ledede øvelserne. Skytteforeningen skulle blive en forskole for hæren, og de unge karle, som havde fået grundig uddannelse i skytteforeningen, skulle være fritaget for indkaldelse til de første 6 ugers tjeneste ved hæren, men så var det nødvendigt, at der også kunne drives øvelser om vinteren. Vi skulle have et øvelseshus. I året 1870 agiterede han energisk for opførelse af et sådant på friskolens grund, efter at han havde flyttet skolearbejdet til sin ny land-

brugsejendom i Hestehaveskoven. Ved skyttekredsens styrelsesmøde i hans hjem den 5. januar 1871 tilbød han at skænke den nævnte grund til formålet, og styrelsen, der foruden ham selv her fra sognet bestod af lærer Fr Bo Winther, gårdmændene August Jacobsen, Frydenlund og Jens Pedersen, Hvenegaard, tog mod tilbudet og vedtog at skride til værket og opføre øvelseshuset efter tegning af bygningskonstruktør Nielsen, Nyborg: 25 alen

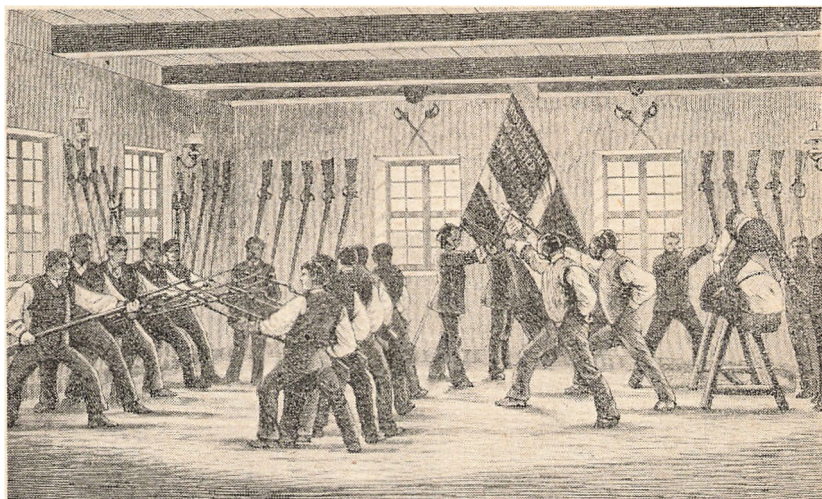

Hans Nielsen har stillet sine karle op foran øvelseshuset.

langt og 13 alen bredt, muret af røde sten og tækket med spån, som allerede 1880 måtte erstattes med strå på den nordlige side. Hele bygningen kostede med materiel 1318 rigsdaler og man lånte 860 rigsdaler. Ved frivillige gaver indkom 456 rigsdaler. Appel skriver begejstret herom: »Forslaget er således blevet støttet med megen varme og kærlighed, et vidnesbyrd om, at der blandt befolkningen i Danmark er mange hjerter, der gerne vil ofre en skærv, stor eller lille, efter enhvers forskellige evner og omstændigheder til forhold, der giver håb om fornyet magtudvikling for det sunkne og beklippede fædreland. Dertil give Gud velsignelse og held.« Den største bidrager var Birkedal, der gav 10 rigsdaler årligt i 10 år. Lærer Winther og Johannes Clausen gav hver 2 rigsdaler som mange gårdmænd. Nogle husmænd nøjedes med 1 mark.

Den første vinter blev øvelseshuset benyttet således: Hver anden søndag eftermiddag kl. 3—5: Legems- og våbenøvelser med

skytter ved delingsfører, tækkemand Hans Nilsen og lærer Kr. Appel. Hver mandag eftermiddag kl. 4—6: Legems- og våbenøvelser med 9 drenge ved Kr. Appel. Hver anden torsdag kl. 4: Foredrag om nordiske heltesagn af pastor Birkedal. Tirsdag eftermiddag kl. 3—5: Legems- og våbenøvelser med højskolens elever ved Hans Nielsen. Fredag kl. 3—5: Dito. Kl. 5—7 har Hans Nielsen legems- og våbenøvelser med skoledrengene af begge skoler,

Kr. Appel og Hans Nielsen har gymnastik og våbenøvelse i øvelseshuset 1871.

kl. 7—9 med skytter. Hans Nielsen har altså 14 timers arbejde om ugen i øvelseshuset, en beundringsværdig indsats af en almindelig jordløs husmand.

Øvelseshuset bestod af et eneste rum, men i den østlige ende var opført en tribune, hvor gymnastik, sabelhugning og bajonetfægtning kunne fremvises ved opvisninger, hvor taleren kunne stå og holde foredrag, hvor koret eller musikken kunne optræde, og hvor der kunne anbringes kulisser ved opførelse af komedie. Under dans anbragte man en stor presenning og fik et godt rum til beværtningen, der var overdraget til Hans Nielsen, som her tjente lidt til vederlag for hans øvrige store arbejde i øvelseshuset, og trænede sig op til at blive en dygtig skaffer ved alle gilder i hjemmene, hvor han så smukt læste til bords og fra bord. Neden for tæppet gik dansen til Hans Jørgen Vantinges og hans elevers fine musik, men oppe bag tæppet drak man lystig af Hans Niensens punch og sang: »I vor barndom, vi hørte kartovernes brag.«

Ypperlige forsangere var Christen Fabers fættene, Peder Hansens sønner fra Maareskov og Niels Madsen, som var sindssyg og gik og ventede, at der skulle komme bud efter ham, at han skulle være konge og frelse Danmark. Ud over denne fikse idé fejlede han intet. Han var en dygtig landarbejder og tjente på Højvang, men tilsidst kunne han ikke tage fast arbejde. Der kunne jo komme pludselig bud, og så måtte han være rede, men i drikke-laget var han festlig, når det gjaldt at synge lange sange udenad. Jeg husker ham fra hans sidste år, da var det trist at se den gamle gigtsvage mand humpe afsted omkring til sine gamle venner efter mad og husly. Han var et offer for overspændt krigspsykose fra tiden efter 1864. Nu må man ikke tro, at Niels Madsen Konge blev sindssyg, fordi han havde hørt foredrag. Det ville være at forveksle årsag og virkning. Han misforstod det hele, fordi han var sindssyg.

Omkring øvelshuset oprettedes sangforeningen, der 1881 begyndte at holde fester her, og foreningens amatørskuespillere spillede 1882 komedie på tribunen, som skrædder Niels Rasmussen, Lørup, udstyrede med rulletæppe og kulisser. Det blev en stor oplevelse for os børn. I mit hjem lavede vi scene i tofteporten, skrev komedier og spillede dem uden rampelys.

Øvelshuset havde gennem årene en gæld, som man stadig måtte trækkes med, og meget var gennem årene højst mangelfuldt. År 1891 tilbød sognerådet at overtage huset, som regnes for Danmarks ældste forsamlingshus, men vedtægterne var så stramme, at det ikke kunne gennemføres, og øvelshuset blev ved at ligge hen i en temmelig miserabel tilstand, men så tog de unge i Skovrups aftenskole fat med at oprette en foredragsforening omkring øvelshuset. De hængte gardinkapper for vinduerne og fik gennemført, at der opstilledes en kakkelovn.

FOR LEGEMSKULTUR OG FOLKELIV

Det forenede venstres kamp for gennemførelse af parlamentarismen, det vil sige, at kongen skulle vælge sine ministre sådan, at de havde flertal i folketinget, foregik taktisk således, at konflikten med ministeriet kom til at dreje sig om Københavns befæstning til landsiden, som venstre gik imod og ville holde sig til et grænseforsvar, hvori skytteforeningen skulle indgå som et vigtigt led ligesom i vor tid hjemmeværnet. For at forsyne mand-

skabet med våben, dannede man riffelforeninger. Højskoleforstander Alfred Poulsen var meget aktivt med i riffelbevægelsen. Ministeriet Estrup regerede enevældigt og gennemførte landbefæstningen imod folketinget ved at udstede provisoriske love, som var forkastede i folketinget. På samme måde forbød Estrup riffelbevægelsen og riffelskydningen, man måtte nøjes med salon-skydning. Estrup frygtede nemlig, at et sådant folk i våben kunne friste til oprør. Han fremkaldte derved en ubredt uvilje i befolkningen mod militarismen. Sangen fra tribunen forstummede. Gymnastikken ændredes til legemskultur. Alfred Poulsen skrev over sin højskole: »En sund sjæl i et sundt legeme.« Man indførte den svenske (Lings) gymnastik, som efterhånden forbedredes til dansk gymnastik. P. Thomsens svigersøn, Knud Pedersen fra Volstrup, var gymnastiklærer på højskolen, og han kom ud om eftermiddagen og lærte os drenge, fra begge skoler, svensk gymnastik, hvoraf al militarisme var fejlet væk, så der ikke kommanderedes »Ret!« men »Giv agt!« Vi kom i god tid og kunne selv lukke os ind, og der blev lavet mægtig fest, inden Knud kom. Øvelseshuset var forsømt og madrasserne pjaltede. Drengene rev tangen ud af madrassen og tændte bål midt på gulvet. Det var mægtig fest. Toilet var der ikke, man stod og sad bag sydmuren, men det var ikke værre end i skolen, hvor der nok var lokum, men drengene stod på brædtet, for det var for snavset at sidde på, og vi havde pisoir ved ladegavlen ud mod vejen. De første forbedringer i det gamle øvelseshus gennemførte vi unge selv i Skovrups aftenskole. Vi gjorde rent og hængte gardiner for vinduerne, dannede en foredragsforening og havde foredrag af vore bedste højskolemænd: Grønvald Nielsen, Vestbirk, Poul Hansen, Vallekilde m. fl.

Efterhånden kom der nyt liv i gymnastikken, hvor vi unge selv regerede, og Ryslinge har siden 1890 kunnet møde med store og flotte hold under delingsførere som Johannes Larsen, Peder Jørgensen, Christian Henriksen, Karl Jørgensen og Hans Lyche Henriksen m. fl.

Med det voksende foreningsliv blev der snart mere brug for øvelseshuset, og i det ny århundrede begyndte kommunen at give større tilskud til huset. 1922, da Aage Højvang var blevet formand og valgmenigheden fik brug for det til møder, kom den store tilbygning. Det gamle hus blev til en lille sal. Der tilbyggedes én stor moderne sal og en pedelbolig, og nu i 1955 er Aage

Højvang travl med endnu en udvidelse, så det bliver en sognegård, der ligger som midtpunkt i det hele skolekompleks, som omfatter kommuneskole, friskole og idrætsplads midt i sognet.

RYSLINGE SANGFORENING

Da Peder J. Winther 1900 kom til Ryslinge, begyndte han 1901 at indøve et mandskor. Blandt de første medlemmer nævnes følgende, som var med til 50-års festen: Pantefoged og gdr. R. Kr. Rasmussen, gdr. Fr. Hansen, Damgaard, gdr. Hans Jørgen Andersen, Dalslund, postbud Rasmussen, pumpemager Glue, bødker Christian Henriksen, Lørup, Rs. Rasmussen, Løruphede, og Anders Madsen Andersen, Ny Ærenlund.

1912 stiftedes en afdeling med 115 passive medlemmer foruden de aktive. Den første styrelse bestod af A. C. D. Petersen, Forhaabuingslund, formand, N. Rasmussen, Løruphede (næstformand og kasserer), gdr. Fr. Hansen, Damgaard, gdr. Aug. Nielsen, Rosenlund, gmd. R. Kr. Rasmussen, Ryslinge, og landpost H. Rasmussen, Ryslinge. A. C. D. Petersen var formand til 1917. derefter har følgende været formænd: N. Rasmussen, Løruphede, til 1925, mejeribestyrer Sørensen til 1929 og 1934, (Alfred Rasmussen 1929), Jørgen Hansen, Søstok, til 1936, Kbmd. Olsen til 1937, maler Andersen til 1938 og derefter pantefoged, gdr. R. Kr. Rasmussen, Ryslinge.

Peder Winther var korets leder til sin død 1922. Derefter var lederne gdr. Rasmus Christiansen, Birkelund Sødunge, til 1932, brygger Rasmussen, Fjellerup, til 1944 og siden lærer Køster, Maareskov.

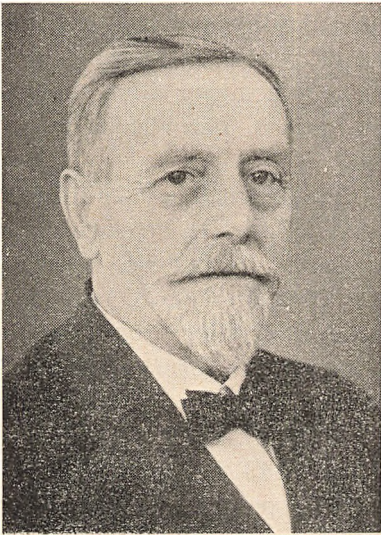
Sangforeningen tog igen diletantforestillingerne op og har løst store opgaver. Skuespiller Frisch, Kappendrup, og bogbinder Thomas Nielsen, Ryslinge, har været instruktører. Den har omkring 500 medlemmer, og er den største forening i Ryslinge sogn.

HJÆLP I SYGDOM OG NØD

Fattigdommen var især i gamle dage et problem, der så temmeligt uløseligt ud. De fattige havde kun en udvej at gå på tiggeri fra hus til hus, og det var måske heller ikke kedeligt. Der er jo mennesker, der elsker at vagabondere, men beboerne som bliver rendt på dørene elsker ikke at modtage tiggere. Derfor befalede

Christian II at opfange betlere og vagabonder. De, der ikke kunne arbejde, skulle have betlertegn, men de, der ikke ville, skulle udvises af riget.

År 1708 udkom den første fattiglov, som udvidedes 1803. Kr. Møller, Korint; har i Ryslinge kommunes arkiv fundet blade af Ryslinge fattigprotokol ført af sognepræst Hans Steenstrup 1732, da medlemmerne af fattigbestyrelsen var gårdmændene

Sygekasseformand Chr. Madsen

Sognefoged Martin Mortensen

Matz Nielsen og Ras Hansen, Ryslinge, Laus Lausen og boelsmand Lorents Nikolaj fra Lørup. 1734 var der 18, som fandtes værdige til hjælp, mest gamle fra 1600 tallet og enlige kvinder med børn. Her er dagligdags navne som Michel Dunner, Oluf Hvid, Mette Hollænder og Karen Klinge med 2 børn. Der er børnenavne som Talgvor og Digte. 5 fattige fik fuld forsørgelse, 6 skp. mel og malt samt 3 rigsdaler, 2 mark. I Ryslinge har man ikke, som det ellers var almindeligt, sat dem i omgang i gårdene eller givet dem sul, smør og ildebrændsel, men givet dem penge i stedet for. Ialt var sognets samlede fattigyldelse dette år 8 td. mel og gryn, 5 skp. ærter samt 27 rdl., 5 mark, 8 sk. Varerne skulle opbevares hos degnen Niels Holm, gårdmændene Hans Elling i Ryslinge, Ras Schousgaard og Lars Kappel i Lørup.

Denne 111 årige gerning ophørte præsten og hans villige mænd med 1842, da den overtoges af sogneforstanderskabet. År 1856

kom den fri fattigkasse som uddelte hjælp, der ikke skulle have fattighjælps virkninger, som var at miste valgretten. Omkring 1870 nedbrødes det forfaldne fattighus, hvor mindepladsen anlagdes, og et nyt grundmuret »Hospital« blev bygget ned for Graabjerg banke. Det var en solid bygning med et pænt navn. Meningen var, at de Ryslinge gårdmænd ikke skulle være ene om at give mælk til hospitalets beboere. Disse skulle have ligeså let ved at gå til Lørup med deres spand, når de bad om mælk. Nogle af beboerne kunne klare sig med den slags hjælp, og da loven kom 1891 om alderdomsunderstøttelse, var der snart ingen fattige i Ryslinge sogn, skønt denne lov stillede så strenge moralske fordringer, at der et sted blev nægtet aldersrente til en kone, der havde haft barnedåb og bryllup på samme dag. Så strengt gik man ikke frem i Ryslinge. Nu har vi sygekassen.

Midt i halvfemserne kunne man læse i alle landets blade, at Ryslinge sogns sidste fattiglem var død. Han hed Peder Kristoffersen, men blev altid kaldt Peer Spil. Han var født i fattigdom i et lille hus, der lå ovenfor banken i tøjstrupbøndernes lergrav op ad stengærdet mod Krumstrup Koltetorns løkke. Han havde en lille søster, der døde, og da snedker Hans Erik Hansens moder var oppe at se til det lille lig, lå det i en kasse inde under kakkelovnen.

Peer Spil lærte at være skrædder, og han lærte også at spille på violin, men han blev aldrig dygtig til nogen af delene. Han kom til at bo i hospitalet, hvor han levede i et frygteligt griseri. Om søndagen gik han til Glorup have, der med sine franske anlæg, pragtfulde tæppebede, marmorstatuer og hængebro, var stærkt besøgt af turister fra hele egnen. De kom i hestekøretøjer, som jo endnu var det eneste befordringsmiddel, når man skulle have en lang søndagstur. Her stod Peer og spillede på sin violin og modtog småpenge af gæsterne. Han var i sig selv en seværdighed. Han havde en fuldstændig marekattemund, var meget rank i sin gang med næsen højt i sky, han så meget vigtig ud, når han kom hen ad vejen med violinen over nakken i en følskindspose og flot svingende med sin stok, som altid fulgte ham. Talte vi med ham selv, hed han Peer Skrædder, talte vi om ham, hed han Peer Spil. På vejen fra skole var det ikke til at lade være med at drille ham, især da han blev så vred og derfor var så taknemlig at drille. Det var nok at fløjte med spidsmund og gå meget rank forbi hospitalet, så kom han efter os med sin stok og råbte med sin knirkende stemme, og det var helt farefrit, for vi kunne sagtens løbe fra ham. Der var ingen, der fortalte os, at hans ranke holdning var noget ideelt, og at den samme abemund havde stammøderen til de danske konger, Svend Estridsens moder Estrid, som afstøbningen på nationalmuseet af hendes kranium viser, ej heller faldt det os ind, at proprietæren på Krumstrup

havde både spidsmunden og den ranke holdning, og endda var en mand, vi tog vor hat af for og så op til; men der er altså forskel på kong Salomon og Jørgen hattemager.

TRAFIKFORHOLD

Fra landsbyen førte vejene før udskiftningen bare ud i markskifterne, hvor de undertiden kunne få forbindelse med nabo-byens markveje. Denne oprindelse præger den dag i dag vejenes retning. Vejen går ikke i lige linje fra by til by, men danner skarpe vinkler (krumninger), og imellem krumningerne slår vejen store bugter for at komme uden om moser og sumpe, således slog vejen fra Lørup et stort sving nord om Rods mose og tilbage til Brohuset, hvor den forenede sig med den vej, der gik sønden om Rodsmose. Lidt over midten af 1800-tallet var Rodsmose blevet så afvandet, at man kunne føre vejen tværs over i lige linje på en dæmning over mosen. Den stejle banke ned til mosen blev kun mangelfuldt afgravet, så man måtte grave af og fylde op igen midt i halvfemserne for at gøre det lettere for de store mælkevogne. For 150 år siden var der kun lidt kørsel fra by til by. Man gik til fods ad gangstier tværs over markerne. Der var kun hegn om den store fælles bymark, og for stien var der en stente — en trappe op over hegnet. For vejen var der en bom eller et vejled samt et hus, hvis beboere havde den opgave at holde lukket for vejen, således Bøgebjerghuset og Skovledhuset på Løruphede eller Brindhuset (Beriderhuset) mod Sødinge. Når vejen fra købstad til købstad gik ad landsbyens vej over bymarken med dens løsdrift, var sådanne bomhuse nødvendige, og her kunne beboerne blive tilsagt til vejarbejde. I Chr. VIII's tid begyndte man at bygge makadamiserede landeveje, og i Chr. VIII's første regeringsår blev Odense-Svendborg landevej således udbygget over Løruphede. I Frederik VII's tid gennemførtes den lettere byggede landevej Nyborg-Assens gennem Ryslinge by med alle de sving, de gamle biveje havde haft. I Christian X's tid imellem de to verdenskrige førtes en landevej fra Fjellerup st. til Gislev. Sådanne landeveje betød, at amtet overtog disse veje, men pålagde beboerne pligt til snekastning af sådanne veje i dobbelt bredde. I 1888 varede snekastningsarbejdet 36 dage, og snemurene stod i etagehøjde langs vejene. De levende hasselhegn, som kranser alle sognets veje, var slemme til at fange sneen netop på vejene, men der var fest over dette arbejde med så

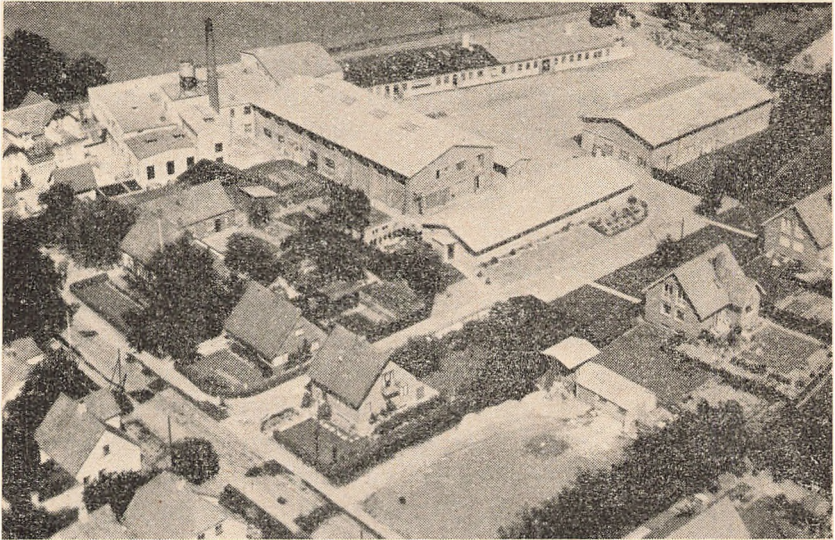
mange i selskab. Der blev lejlighed til et slag kort efter at mellemmaden var spist, eller med skovlbladene som bord, efter at et hold havde været heldig med at få tildelt et let hytte, så de blev først færdig. Et minde om humøret på hovmarken dukkede op ved dette sidste pligtarbejde.

Jernbanen fra Odense til Svendborg kom 1876 til at gå lige vest for Løruphede, men tæt ved Løruphede lå Rudme station. Der gik 21 år før Ryslinge fik jernbane. Opgaven var en direkte statsbaneforbindelse fra Nyborg over Faaborg til Mommarmark og Sønderborg. Banen skulle over Ringe i en fugleflugtslinje. Strækningen Ringe-Faaborg var gennemført 1882, men i provisorieårene gennemførtes ingen jernbaner og Ringe-Nyborg måtte derfor vente til 1897. Den var udstykket med en Ryslinge station i Skirret, men da Gislev sogn ikke var interesseret i banen, når den ikke kunne svinges om ad Gislev, havde Ryslinge let ved at få stationen flyttet til Ryslinge by, der hvor Ryslinge station nu er. Kort efter banens åbning voksede teglværket på Lynggaards mark op og fik anlagt et sidespor fra vogterhuset i Skirret, og nu vågnede Gislev sogns interesse for et billetsalgssted ved vogterhuset. Da dette var opfyldelse af et ønske fra Gislev, fik man der gennemført, at billetsalgsstedet fik navn efter den nærliggende by Fjellerup i Gislev sogn, og således forvandlede navnet Skirret til Fjellerup station. På den måde gik det til, at der blev 2 stationer i Ryslinge med 2 km afstand. Den store foretagsomhed på egnen har gjort dem begge til store stationer.

FORRETNINGSLIV I RYSLINGE

Af de særprægede håndværkere, som Ryslinge sogn har fostret, skal vi nævne drengen fra gården Stenlund: Snedker Peder Hansen, Hestehaveskoven. Han drog tilsyneladende ret håbløs ud af skolen. Læsning var ham på grund af ordblindhed meget besværlig, men da han kom i snedkerlære i Ellested og siden arbejdede som svend hos Hans Erik Hansen i Lørup, fandt han et arbejde, der satte ham på første plads. Efter et kursus hos Jens Møller Jensen i København, byggede han i Hestehaven og startede et kunsthåndværk, der vandt stort ry. Han foretog en stor rejse til Tyskland, Rusland, Persien, Teheran, Babylon og Grækenland, i følge med højskolelærer Nørgaard.

Chr. Fabers fabrikker er oprettet af Christen Jensen Faber født 21. marts 1874. Han var søn af sognefoged Jens Peder Faber i Lørup. Arbejdet ved gården tillalte ham ikke. Han lærte så malerhåndværket hos sin fætter i Gultved, arbejdede derefter forskellige steder som svend, til han startede en malerforretning i Ryslinge 1897. Han var i modsætning til forannævnte ikke ualmindelig håndsnilde, og malerforretningen gik derfor ikke efter

Fabers fabrikker

forventning. I Middelfart havde han arbejdet med at male rullegardiner, og begyndte så med dette i Ryslinge 1900. Han rejste ud til forretningsdrivende og solgte rullegardinerne. Han erfarede nu, at han havde evner som forretningsmand, og snart blev malerforretningen til rullegardinfabrik. Ved udstillingen i Ringe 1911 lejede han ekstratog fra Ringe til Ryslinge for udstillingsgæster, og dermed var hans fabrik med et slag berømt. Der fabrikeres selvrullere, gardinstænger og persiener. Fabrikken har filialer bl. a. i København 1921, Aarhus 1923, Aalborg 1925, Aarhus 1927 samt Kolding og Odense.

Han købte det gamle stuehus til Vestergaard, idet han fik noget meget smukt ud af den gamle have og gårdsplads, hvor han en tid opstillede statuerne fra den nedlagte Glorup have. Han var anden gang gift med lærerinde Anna Olsen, der nu er gift med Chr. Fabers brodersøn, Harry Faber, som tillige er en søster-

datters sønkedatters søn af den store kvægghandler Hans Lørup, idet hans moder er fra Ryslinge Damgaard. Ægteparret Faber og Chr. Fabers døtre ejer nu Ryslinge Rullegardinsfabrik. Harry Faber og proprietær Frits Pedersen, Forhaabningslund, har som direktører ført fabrikken videre til noget stort og kendt også i udlandet.

Chr. Faber

Harry Faber

Denne store virksomhed drives således helt af de gamle midtfynske bønders efterkommere. Chr. Fabers urne er indsat i fabrikkens mur bag hans broncemedaillon.

Ryslinge Trævarefabrik oprettedes 1919 af A. Mogensen, der etablerede sig i Ryslinge som børstenbinder. Også Mogensen opdagede sig selv som en meget betydelig forretningsmand. Han lagde ligesom Chr. Faber virksomheden om og udvidede i 1923 og 1927.

Gartneriet Rosenlund, Højtofte, blev grundlagt 1919 i Frederik Larsens stuehus af Hans S. F. N. Rosenlund, som søn af gdr. August Nielsen på gården Rosenlund, gift med Sara Ellemand fra Mosegaard, Løruphede. Det er Midtjyns største gartneri, som bl. a. har fået ærespræmie i Farum 1931 og 32 samt stor sølvmedalje på landboudstillingen 1937.

Ryslinge Andelsmejeri opførtes 1889 for 30 000 kr. — Ikke mere vil mange sige i dag, men dengang sagde de fleste: »Så

meget«, for det plejede et mejeri ikke at koste. Sagen var, at mejeriet var et af de sidst opførte andelsmejerier, og der var derfor meget at lære af, og man regnede med at bygge, så det kunne stå gennem tiderne. Det er derfor også forbavsende lidt, der i 2 menneskealdre er ændret ved den trefløjede smukke mejeribygning. Bjælkeloftet over mejeriet blev 1914 erstattet med hvæl-

Mejeriet i sin oprindelige skikkelse

vet loft. Kun vestfløjen har været ude for store forandringer som følge af den store udvikling, der i mejeribruget er sket med ostefabrikationen. Derfor er vestfløjen omlavet og udvidet 1914, 1922, 1930 og 1937.

I anledning af mejeriets 50 års dag har gårdejer Aage Højvang skrevet mejeriets historie i et værk, som er morsomt illustreret af billedskærer Emil Hansen. Her får vi at vide, hvorfor Ryslinge kom sidst med andelsmejeri, skønt det havde været førende på så mange andre områder. Det var netop derfor: Gårdmandskornerne fulgte med og magtede deres opgave. Hans Poulsens kone i Ryslinge fik guldmedalje for smørlavning, og Marie Christiansen på Ryslingegaard ville slet ikke opgive sit lile centrifugemejeri og gik ikke med i mejeriet, før århundredet randt ud. Til

sidst ville daglejeren ikke længere trække den tunge centrifuge, så løste min broder Hans af, skønt han kun tjente som dreng i gården og blev ved, til han havde slidt to dybe huller i murstensgulvet. Dertil kom, at proprietær Niels Madsen på Krumstrup oprettede fællesmejeri og opkøbte mælken fra gårde og huse til en pris, som ingen ville være utilfreds med.

I krogene snakkede man om, at det var bønderne, der havde ombygget Krumstrup ladebygning for Madsen, og husmand og lægdsmand R. P. Kilstofte i huset ved Kirkebjergtet i Lørup, der var ivrig andelsmand, tog sig for at gå fra mand til mand og fortælle, hvor langt Ryslinge var kommen bag efter i andelssagen. Han var i slægt med mange, idet hans kone var datter fra Langholm, og hans søn Peder Kilstofte var gift og rejst til Amerika med Jens Chr. Berntsens smukke datter Lone. Han var overordentlig veltalende, skønt han havde en mærkelig næsefejl, og når han mødte tvivl om, at hans idé lod sig gennemføre, affejede han energisk: »Kn. — Det er i gang, det lader sig slet ikke standse, kn.«

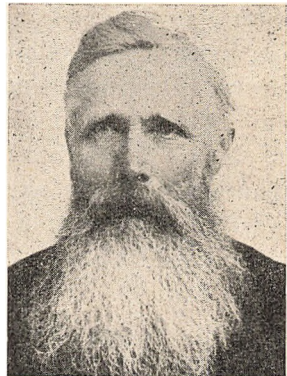
Den 14. februar 1889 blev mejeriet stiftet ved et møde i Winthers skole. Den første styrelse valgtes og kom til at bestå af gårdmændene Lars Christiansen, Ærenlund, Niels Kr. Jørgensen, Frydenlund, Lars Hansen Larsen, Risenlund, Mads Nørregaard, Dalslund, Kristoffer Rasmussen, Krogensgaard, Kristian Andersen, Højstrup, samt husmændene, friskolelærer Kr. Appel, Jørgen Hansen (Drejer), Løruphede, og R. P. Kilstofte, Lørup. Ved fastsættelse af stemmeretten fulgte man dog ikke straks andelselskabernes idé om lige stemmeret, men beregnede stemmerne efter koantallet, således at de største koejere rådede over 4 stemmer. Først i 1902 efter parlamentarismens sejr indførtes almindelig lige stemmeret som i andre andelsselskaber.

Blandt 42 ansøgere til pladsen som mejeribestyrer valgtes Hans Jørgen Hansen fra Mesinge, som var her til 1906. Han afløstes af Peter Aagaard Sønderbæk, og 1908 overtog A. Sørensen pladsen. Han var foregangsmand i ostefabrikation. Mejeriet blev i begyndelsen ikke fri for børnesygdomme. Der var vanskelighed med at få smør ved kærningen, og grosserereren klagede over smørrets kvalitet. Det var vanskeligheder gårdmandskonerne havde kendt, som kunne skyldes hekseri, og bekæmpedes ved at have et forstenet søpindsvin i huset, hvorved huset også var beskyttet mod lynnedslag, eller man kunne komme 3 boghvede-

kerner, 3 hørfrø og 3 rugkerner i kærnen. Disse midler blev dog ikke prøvet, man fik derimod konsulent Bøgild til at holde foredrag om bakterier, en tale, som Kristoffer Rasmussen var så optaget af, at han kom ned til os på bødkerværkstedet og refererede det. Han havde ikke kendt mage til påhit. Så var det lettere at forstå, når mejerikonsulent Nielsson fra Ringe kom ned og smagte på mælken, der kom fra leverandørerne, og kasserede den, der ikke duede, men det var forbavsende, at han kunne gøre det om

N. Kjær

R. P. Kiils'ofte

med samme resultat, men det kunne han, og fik mejeriets anbefaling som mælkedommer. Om årsagen til dårligdommen så var bakterier, foderet eller urenlighed, det måtte leverandørerne se at finde ud af, og de fandt ud af det, så det hjalp.

Ryslinge Brugsforening, stiftet 1902 i en gård, som fhv. gård-ejer Kasper Larsen havde opført til gæstgiveri. Han fik ikke den ønskede bevilling, og en brugsforening tog så den store ejendom i brug, med senere sognerådsformand N. Kjær som regnskabsfører.

Følgende har været uddelere: Købmand Chr. Hansen til 1903. Hans Knudsen 1903—07, Anders Andersen 1907—16, Chr. Marinus Pedersen 1916—50. Den meste tid har gdr. Niels Jørgensen, Skovgaard, været formand.

Ryslinge Andelselektricitetsværk oprettedes 1910 på initiativ af højskoleforstander Alfred Povlsen, gdr. Christian Andersen, Højstrup, og fabrikant Chr. Faber. Fabers søstersøn, Jens P. Pedersen har været bestyrer.

Ryslinge Teglværk er anlagt på Lynggaards jorder af dennes ejer Søren Schytte, der fandt godt teglværksler på marken. Der

blev desværre økonomiske vanskeligheder, og han måtte gå fra både gård og teglværk. Et aktieselskab overtog teglværket med højskolelærer P. Thomsen som driftsleder 1898. Et sidespor til jernbanens vogterhus blev begyndelsen til Fjellerup station. En vanskelighed mødte teglværket, idet der tilsidst ikke var ler nok, og der måtte hentes ler i tipvogne fra en mark under Sandager af samme udmærkede beskaffenhed, som giver en meget holdbar og stærk rød sten.

Direktør fru Arnold Olsen, København, driver nu Ryslinge teglværk.

Ryslinge Savværk blev oprettet ved Fjellerup st. af tømrer Johannes Hansen, som her øjnede en chance for at udnytte de store skove i skovbræmmen om Ryslinge. Johannes Hansen var et noget uroligt hoved, han var veltalende og blev en anset fører i husmandsbevægelsen, vendte tilbage til forretningslivet og oprettede under den første verdenskrig en kartoffelmelsfabrik i Ringe. Der er nu R. T. A. Savværket blev i mange år drevet af savværksejer Ovesen og drives nu af Normann Larsen.

FAMILIEFESTER I RYSLINGE

Vi har her stiftet bekendtskab med de første ejere af Ryslinge sogns 30 gårde og en del af de 30 huse, ialt 60 husfædre igennem et hundredår eller mere. For enhver af dem var der 3 dage, hvor husmoderen førte det store ord.

Ved barselen indskrænkedes mandens indsats til en tur i firspring efter jordmoderen, der kom med værktøj og bakterier, som den unge moder selv måtte se, hvordan hun kunne klare. Sognefoged Jens Peder Fabers to hustruer og to voksne døtre døde alle af barsel-feber i løbet af en snes år. I sygdomstilfælde henvendte man sig hellere til klodsemager Claus Olrik i Eskildstrup end til lægen. Claus klarede endogså kræft, til patienten døde. Efter barsel kom de nærmestes koner med kage og mad i en emailletet spand med hank. Når moder endda ikke havde mælk til barnet, fik det ikke flaske, men der gik bud efter Kristiane nede i hospitalet. Hun var altid ydedygtig, da hun fik et uægte barn hvert år. Når alle vanskeligheder for moder og barn var overstået, holdtes barselgilde, hvortil de indbudte havde givel føring i form af æg, mælk, høns og kalvefjerding. Der var så om søndagen stor middag i storstuen og tilsidst dans til ud på morgenen til gamle Hans Jørgen Vantinges fine musik.

Bryllup var hjemmets store fest. Om torsdagen kom pigerne med føring og blev beværtede med hvedebrød og smør og mjød, som min farfar, bødker Henrik Hansen i Kolet, eller gdr. Peder Jeppesen i Sødinge, havde brygget af biværk, som blev købt om efteråret, eller vi købte mjød hos høkeren. Kirsebærvin eller gl. fransk vin kunne også bruges.

Om fredagen kom de unge piger og pyntede først kirken med grønt og blomster, blandt andet lagde de blomster rundt om alterbordets kant. Clausen fejede dem til side med hånden, medens Lorentzen omhyggelig undgik at forstyrre pynten. Tilsidst drog pigerne til hjemmet og pyntede gildesstuen, hvorefter de naturligvis blev beværtede.

Om lørdagen stod så brylluppet. Bruden blev pyntet i almindelig brugbar kjole, aldrig hvid, med myrtekrans og langt, hvidt slør. Så kørte vogne med gæster ind på gårdspladsen under musikanternes blæsemusik. Brudgommen og hans nærmeste kom i et helt vogntog. De blev bænkedede om frokostbordet, og velforsynede kørte de i den lange række vogne til kirke, hvor alle efter vielsen gik op til alteret og ofrede til præst og degn, som her fik en del af deres løn. Brudeparret forlod så kirken arm i arm, medens brudepigerne dannede espalier ned gennem kirken. Efter hjemkomsten stoppede mændene piberne af den fremstillede tobak, der dengang kunne købes for 65 øre for pundet. Brudeparret satte sig nu til bords med en tallerken foran sig, og alle gik ind og ønskede tillykke med håndslag, idet de lagde deres brudegave på tallerkenen. Så gik alle til bords og spiste i min barndomstid de lækre retter, som kokekone Karen Rasmusses havde lavet til. Det var i min barndom oksekødsuppe, steg med rødvin og sukkerbrøds-kage med nogle glas gammel fransk vin og kirsebærvin. Alle disse slags vin købte man hos købmanden for 85 øre pr. flaske.

Under måltidet gik en tallerken rundt, hvori der først blev lagt penge til musikken og derefter til kokekone. Ved et bryllup i pastor Sevels tid, da degnen Riefberg bar tallerkenen rundt, var der nogle, som vel har fået lidt rigeligt af det stærke, der i stedet for 1 sk. lagde et kødben på tallerkenen. På de følgende søndage prædikede pastor Sevel imod dette, indtil gdr. Hans Hansen, Lørupgaard, sagde til ham, at nu kunne det være nok med disse benprædikener.

Så var der dans hele natten. Til sidst sluttedes også dengang med kvældsnadver, og når det bemærkes, at der jævnlig skændedes øl og snaps, er det muligt at forstå, at der ved min fasters bryllup 1865 blev drukket 32 kander brændevin, men da var der ganske vist også bryllupsgilde igen om søndagen, og brændevinen kostede dengang kun 72 øre kanden.

De gamle forstod nok at slå sig løs og more sig. Selv begravelser var en fest i det højere plan!

Når en af byens mænd eller kvinder afgik ved døden, havde et stort gilde været den afdødes sidste ønske, og det var sikret i enhver aftægt. Den døde blev klædt i en lang skjorte eller særk, som konen havde syet i de unge dage, og liget blev lagt i udstrakt stilling på et bord i storstuen med hænderne foldet over brystet og salmebogen under hagen, for at holde denne fra at falde ned og hindre, at den døde gabede. Der gik bud efter snedkeren, som kom og tog mål af liget. Når en sort kiste efter 5 dages forløb ankom, blev den døde lagt i kiste på et lagen, der lå langt ud på gulvet, og smykket med blomster, navnlig, hvis det var en ung kvinde. I et par dage lå den døde nu til lit de parade, som det kendte billede af Frederik VII viser. Hvem der ikke kunne komme til begravelsen, måtte dog hen og se den døde i den sidste pragt. Således så jeg som dreng J. P. Fabers unge datter, Sine, med myrtekrans og brudeslør og et smerteligt smil om munden.

Inde i lejligheden var der i de 8 dage stor travlhed, der indledes med en føringsdag, for maden skulle også ved begravelser leveres af gæsterne. På den store dag stod frokostbordet dækket, og alle blev bispiste og beskænket med øl og brændevin. Der var endog enkelte, som ellers ikke kom til gilde, der gik til bordet 2 gange sådanne formiddage. Så kom læreren og i Clausens tid undertiden også præsten og forrettede andagt i hjemmet. Den døde dækkedes til, låget skruedes på kisten, der bares ud på en almindelig vogn, der satte sig i bevægelse. De gående fulgte efter, så til sidst køretøjerne. I kirken samledes man om den kransesmykkede kiste og præstens ligtale. Kisten bares derpå ud og sænkedes i graven, men efter jordpåkastelsen forlod ingen kirkegården, før graven var kastet til, og de overværede, at en pige strøede sand på gravhøjen, hvorefter hver lagde sin krans på graven. Man sagde farvel til de pårørende, men slægt og venner indbødes til middag i hjemmet: suppe, peberrodskød med rødvin og dessert med de samme vine som til bryllup. Den første, som strøg fro-

kosten ved sin mands begravelse, havde samvittighedsnag og sagde længe bag efter: »Der er dog aldrig nogen, der er kommen så våvt i jorden som Mads.« Sidenhen er der ingen, der tænker på sådan beværtning ved en begravelse. Den første verdenskrig med rationering afskaffede helt noget sådant. Opførelse af ligkapel og begravelse i to tempi medførte købstadskikke ved begravelser i Ryslinge.

SOGNEFOGEDER

Ved lov af 11. november 1791 bestemtes det, at hvert sogn skulle have en sognefoged som materiel tilsynsfører og førstemand med de politimæssige opgaver, som måtte ligge udenfor præstens område.

Den første sognefoged i Ryslinge sogn var gårdmand Jørgen Hansen, Dalslund. Han havde efter sagnet, som omtalt side 47, besvær med at ordne indkvarteringen af fremmede tropper, og måtte have hjælp af den berejste og mere sprogkyndige Lars Rasmussen (Smed), Ryslingegaard, der blev hans afløser som sognefoged. Da Lars Rasmussen snart efter døde, blev gårdmand Povl Hansen i matrnr. 13 sognefoged. Han blev i sin tid regnet som byens førstemand og fik i bymændenes forsamling en opgave, som ikke var til at løse, da V. Birkedal kom til Ryslinge, og udensogns folk fyldte kirken og tog stolestaderne fra sognets hartkornsbesiddere. Derefter blev den største gårdmand i Lørup, Rasmus Nielsen, sognefoged, han efterfulgtes af gårdmand Frederik Chr. Larsen i »Den vestlige Tvillinggaard,« og endelig kom turen til gdr. Christian Nielsen, Højstrup.

Datoerne for disse udnævnelser har ikke kunnet oplyses, fordi amtsprotokollen er bortkommen, men nytårsdag 1853 blev senere kongevalgt landstingsmand, gdr. Christian Rasmussen, Ryslingegaard, sognefoged til 1861, da han efterfulgtes af sin broder gdr. Lars Rasmussen, Ryslinge. Efter ham var gdr. Jens Peder Faber i Lørup sognefoged til 1903. Husmand R. P. Kilstofte var derimod lægdsmand og førte lægdsrullen samt mødte med de unge karle på sessionen, som dengang holdtes i Svendborg. Jens P. Faber førte som sognefoged bog over tjenestefolkernes ind- og udrejse til sognet, hvilket blev indført i den af præsten udstedte skudsmålsgang, der kaldtes sådan, fordi husbonden tidligere kunne skrive sin anbefaling i bogen. Den var fødsels- og dåbsattest, og

den viste med sikkerhed, hvor ejeren var forsørgelsesberettiget. Det var han i den kommune, hvor han havde klaret sig selv i de sidste 5 år. Sognefogeden var jo sognets politi, og han tilså, at der ingen betlere gik, at ingen græssede koen på vejkannten. Det gjorde dog alle husmænds koner eller -børn, men hvis man så sognefogeden komme, var det om at gøre at trække af sted med koen. Siden fik han jo opgaven med at passe på mørklagte cyklister. Han havde tillige tilsyn med, at vejene om vinteren blev rensede for sne, og i Lørup ledede han selv arbejdet, og tilsagde lodsejerne til denne sidste form for hoveri.

De følgende sognefogeder har været Povl Larsen, Ryslinge, fra 12. december 1903, derefter gdr. Martin Mortensen, Ryslinge mark, og så hans søn Max Mortensen med hmd. Rasm. Chr. Rasmussen som pantefoged.

SOGNESTYRET

Det landkommunale styre har sin begyndelse i Christian VIII's forordning af 13. august 1841, hvorefter der valgtes et amtsråd til styrelse af amtets, og et sogneforstanderskab til at styre sognets sager. Sogneforstanderskabet skulle bestå sognepræsten og de lodsejere, som ejede mindst 32 tdr. hartkorn samt 4—9 mand, der udvalgte af de øvrige kvalificerede beboere. De kvalificerede var de bønder, der havde mindst 1 td. hartkorn i eje eller livsfæste eller forpagtere, der havde mindst 6 td. hartkorn samt endelig forretningsdrivende eller kapitalister, der ejede bygninger for mindst 1000 rigsdaler sølv. De beboere, der stod under disse, kunne hverken vælge eller vælges.

»Før var det stedlige styres mænd alle og altid ude- eller ovenfra, for første gang blev de nu på lovfast måde udsøgt og indsat af sognefolket selv,« siger sognearkivar Møller, Korinth. Sognepræsten havde dog altså pligt, amtmand og herredsfoged havde ret til at deltage i sogneforstanderskabets møder med stemmerel.

Den 16. oktober 1841 kom der en skrivelse fra amtmanden over Svendborg amt, en befaling til pastor Laub, proprietærene August v. Bülow, Tøjstrup, og Anders Briand, Krumstrup, om at udskrive og lede valget af sogneforstanderskab for Ryslinge sogn. Valget blev bekendtgjort ved sognestævne søndag den 7. november, idet bekendtgørelsen blev læst af degnen udenfor kirkedøren efter gudstjenesten.

FØRSTE VÆLGERE

I en smuk valgprotokol indførtes samtlige sognets kvalificerede vælgere med navn, bosted, stilling, alder og hartkorn.

Nr.	Navn	Bosted	Stilling	Alder	Hartk. tdr.
1	Anders Briand	Krumstrup	proprietær	42	29
2	August v. Bülow	Tøjstrup	proprietær	40	22
3	H. O. C. Laub	Ryslinge	sgnepræst	36	9
4	Jørgen Jørgensen	Damgaard	gårdejer	57	3
5	Anders Rasmussen	Ryslinge	»	30	5
6	Peder Rasmussen	Ærenlund	»	84	3
7	Chr. Nielsen	Højstrup	»	38	3
8	Chr. Rasmussen	Ryslingegaard	»	26	3
9	Jørgen Fr. Clausen	Ryslinge	»	41	3
10	Hans Sørensen	»	»	44	2
11	Hans Larsen	»	»	50	3
12	Fr. Chr. Larsen	»	»	38	3
13	Rasmus Hansen	»	»	60	3
14	Niels Hansen	»	»	63	2
15	Povl Hansen	»	»	59	4
16	Chr. Johansen	»	»	39	7
17	Anders Larsen	Skovgaard	»	49	2
18	Lars Hansen	Ryslinge	»	33	2
19	Hans Hansen	Dyrelund	»	28	1
20	Lars Larsen	Stenlund	»	44	1
21	Dines Petersen	Forhaabningslund	»	30	9
22	Christoffer Hansen	Langholm	»	57	4
23	Anders Madsen	Lørupgaard	»	45	5
24	Niels Faber	Lørup	»	63	3
25	Rasmus Nielsen	Lørup	»	41	6
26	Poul Rasmussen	Egelund	»	41	2
27	Peder Pedersen	Højvang	»	49	6
28	Hans Pedersen	Lørup	»	64	4
29	Jens Pedersen	Hvenegaard	»	52	6
30	Jacob Larsen	Frydenlund	»	47	5
31	Albrecht Rasmussen	Brændehavegaard	»	37	6
32	Jørgen Rasmussen	Volstedgaard	»	55	3
33	Johan Carl Rasmussen	Mosegaard	»	60	4
34	Chr. Clausen	Fløgsbjerg,	»	42	2
35	Jørgen Bode	Bodested	»	52	1
36	Fr. Chr. Mølmark	Mølmarksted	»	72	1
37	Rasmus Pedersen	Lørup	»	49	1
38	Lars Pellesen	Løruphede	»	53	2
39	Hans Jensen	Lørup	»	50	1
40	Anders Larsen	Lørup	»	72	1
41	Hans Jørgensen	Lørup	»	60	1
42	Jens Pedersen	Dalslund, Ryslinge	»	52	3

Af disse 42 vælgere mødte de 37 på valgdagen, fredag den 19. november 1841, og afgav deres stemmer, idet de højt og lydeligt nævnte, hvem de stemte på, hvilket blev indført bag deres navn i protokollen. Hemmelig stemmeafgivning var endnu ikke opfundet. Resultatet blev, at følgende 6 valgtes til sammen med sognepræsten at udgøre sogneforstanderskabet.

Proprietær August v. Bülow, Tøjstrup, valgt med 34 stemmer.
Gdr. Poul Hansen, Ryslinge (33 stemmer).

Proprietær Anders Briand, Krumstrup (28 stemmer).

Gdr. Rasmus Nielsen, Lørup (30 stemmer).

Gdr. Jacob Larsen, Frydenlund (19 stemmer).

Gdr. Peder Pedersen, Højvang (17 stemmer).

De Ryslinge mænd var ikke tilfreds. De havde kun fået een mand foruden præsten. Ved forstanderskabets første møde tirsdag den 30. december, valgtes Bülow til formand. Der skulle holdes møde hveranden måned, men Bülow var en virksom formand, og det første år holdtes 10 møder. Det ene møde holdtes hos formanden på Tøjstrup, og eet møde holdtes hos pastor Laub, ellers er møderne holdt i Ryslinge skole. Hovedemnet var forsørgelses- og skolesager, men iblandt sognets folk var en stærk trang til at få sognets veje udbygget. Odense-Svendborg landevej gennem Løruphede var netop blevet færdig for 3 år siden og milepælene forsynet med Chr. VIII's navnetræk, og Bülow havde som medlem af det nye amtsråd fået travlt med anlægget af Ørbæk-Assens landevej på tværs gennem Ryslinge bys område med Fr. VII's navn på milepælene; men de øvrige veje var kun at regne for markveje. Deres retning med vinkelrette sving som krumningen mellem Lørup og Brangstrup og øst for Nasaretkirken har den dag i dag tydeligt præg af, at det er gamle veje ud imellem de gamle agerskifter før udskiftningen. Vejen fra Lørup til sognets kirke gik mellem Lørup og Krumstrup mark langs det fine stengærde i skarpe vinkler ved møllen og Brohuset (ved friskolen). Kirkestien ved Lørup over spanget og engene lod sig slet ikke udbygge til vej. Det lod sig dog gøre omsider at føre en lige vej fra købmandsforretningen i Lørup over en høj dæmning igennem Rodsmose til Brohuset. Men det kom kun langsom efterhånden. Der gik 2 menneskaldre, før der kom offentlig vej ud igennem Egsmarken til Ringe og Sødinge.

Sogneforstanderskabets medlemmer var valgt på 3 år, og 19. december 1844 afgik Anders Briand, Krumstrup, og Peder

Pedersen, Højvang, ved en lodtrækning, medens Povl Hansen, Ryslinge, fritoges på grund af alder. Anders Briand genvalgtes og 2 ryslingemænd nyvalgtes. Det var Hans Larsen og Frederik Larsen.

Den 20. december 1847 genvalgtes Rasmus Nielsen, Lørup, og Bülow, medens Anders Madsen, Lørupgaard, nyvalgtes. Ved sidstnævntes død 1848 valgtes Poul Rasmussen, Egelund, i hans sted 10. januar 1849.

Ved valget 27. december 1850 valgtes Peder Pedersen, Højvang, og de 2 ryslingemænd Anders Poulsen og Chr. Rasmussen, Ryslingegaard.

Den 22. december 1853 valgtes Hans Jørgen Andersen, Lørupgaard, og Jørgen Hansen, Lørup, samt Bülow, Tøjstrup.

HØJESTBESKATTEDE VÆLGERES HERSKETID

(Efter arkivar Møller).

Grundloven af 5. juni 1849 siger i § 96: »Communernes ret til under statens tilsyn at styre deres anliggender, vil blive ordnet ved lov.« Lov af 22. marts 1855 blev det første skridt mod indførelsen af denne løfteparagraf. Sognepræsten var derefter ikke mere embedsmæssigt medlem af sogneforstanderskabet. Han beholdt reelt ledelsen af fattig- og skolevæsenets sager, mens det mere almene tilsyn med dette sidste nu skulle føres af forstanderskabets udvalgte »skolepatron.«

De store hartkornsbesiddere ophørte også at være »fødte medlemmer« af forstanderskabet, mens valgretten til dette blev udvidet til at omfatte alle sognesamfundets mænd over 25 år, der var valgbare til folketinget og mindst et år forud havde ydet bidrag til kommunen.

Med denne demokratisering fulgte noget andet, der kunne være endnu mere magtsvækkende for landets økonomisk set svageste folk, idet det således udvidede vælgerfolk kun måtte vælge den mindste halvdel (1 under halvdelen) af rådets medlemmer, mens den højestbeskattede femtedel herefter måtte udvælge »den største halvdel.« (1 over halvdelen). Havde et sogn 100 vælgere, kunne de 20 rigeste — eventuelt de 11 af disse — diktere det hele. Lensbesidderens, den kgl. embedsmands og delvis også præstens sekelgamle, faderlige forsorg og almagt var forbi. Dette syntes vel en vinding for folkestyret, men sognets arkivalier synes dog så

ofte at vise os, at disse fortidens patriarker mere end pengemag-
tens ærligt så tit har følt og fulgt ordene: Adel forpligter.

I Ryslinge sogn måtte nu fremtidig de almene vælgere vælge
3 og de højestbeskattede 4 medlemmer af syvmandsrådet.

Omstændige følger så de skiftevis valg af disse tvende vælger-
klasser.

Almene 5. december 1855.

Lars Pedersen, sadelmager, Ryslinge.
Hans Sørensen, væver, Bakkehuset.
Hans Chr. Andersen, husmand, Lavvang, Lørup mark.

Højestbeskattede 14. december 1855.

August v. Bülow, proprietær, Tøjstrup.
Chr. Rasmussen, sognefoged, Ryslingegaard.
Hans Jørgen Andersen, gdr., Lørupgaard.
Anders Rasmussen, gdr., Mosegaard.

Højestbeskattede 14. december 1858.

Hans Jørgen Andersen, gdr., Lørupgaard.
Jens Peder Faber, gdr., Lørup.
Anders Clausen Madsen, gdr., Højstrup.
Jens Hansen, gdr., Ryslinge. (Gården Nygaard).

Hermed trådte Bülow altså ud af forstanderskabet, hvor han havde
været formand i 16 år, og fra nytår 1859 blev J. P. Faber formand.

Almene 4. december 1861.

Jacob Johansen, husmand, Ryslinge.
Niels Pedersen, forpagter, Krumstrup mølle.
Hans Peder Hansen, klodsemager, Lørup.

Niels Pedersen flyttede året efter til Egebjerg mølle, og ved et
suppleringsvalg 11. december 1862 indvalgte friskolelærer Kr. Jørgen
Appel, Ryslinge.

Højestbeskattede 13. december 1864.

Lars Rasmussen, gdr., Ryslinge.
Anders Poulsen, gdr., Ryslinge.
Erik Hansen, gdr., Ryslinge.
August Jacobsen, gdr., Frydenlund.

Husmand Jacob Johansen døde, og i hans sted valgtes 19. juni 1866
gdr. Hans Jørgen Andersen, Lørupgaard, som 2 gange før havde været
valgt af de højestbeskattede, men var gledet ud, da de Ryslinge gård-
mænd sejrede så stort 1864.

Almene 7. december 1867.

Frederik Bo Winther, skolelærer, Ryslinge.
Niels Pedersen, boelsmand, Bodested.
Jørgen Andersen, husmand, Lørup.

SOGNERÅD

Lov af 6. juli 1867.

(Sognearkivar Møller, Korinth).

»Den gennemsete grundlov« af 1866 beholdt løfteparagraffen om kommunernes selvstyre, og rigsdagspartiet »Bondevennerne« ønskede da denne opfyldt som en fortjent løn til folket efter dets opofrende ydelser under krigen 1864. Men daværende indenrigsminister — senere konseilspræsident — Estrup og hans parti nægtede bestemt at gå med til mere folkelig valgret, mens de ville tillade visse ændringer af teknisk natur. De folkelige partier, som fandt, at disse ændringer dog var skridt i rigtig retning, turde ikke forhale det hele ved at fastholde højere krav. Således vedtoges »Landkommunalloven af 1867«, og med denne indførtes følgende ændringer fra nytår 1868.

1) Sogneforstanderskabet fik fremtidsnavnet sogneråd.

2) Herredsfoged og birkedommer mistede ret til deltagelse i møderne, mens præstens førerskab i fattig- og skolesager overgik til sognerådet, altså lidt yderlig flytning af førerskab fra embedsstand til pengemagt.

3) Før havde hvert sogneforstanderskab 3 adskilte kasser: fattigkassen, skolekassen og »kassen for andet«, somme steder også en vejkasse. Hver af disse havde egen bidragliste og eget regnskab. Nu skulle alt dette samles, så hver landkommune siden da kun har haft een skatteliste, eet regnskab og een alt samlende »sognerådsformand«.

Valgmåden ændredes ikke efter denne lov, men fortsattes som før.

Højstbeskattede 1. december 1870.

Jens Hansen, gdr., Ryslinge, udflyttet Nygaard.

Jens Pedersen, gdr., Hvenegaard.

Hans Kristoffersen, gdr., Langholm.

Lars Frederiksen, gdr., Ryslinge.

Hans Kristoffersen var død 13. september 1871, og gdr. Jens Chr. Berntsen valgtes i hans sted.

Almene 10. december 1873.

Kristoffer Andersen, husmand, Ryslinge mark.

Kristen Ottosen, husmand, Ryslinge Nørremark.

Rasmus Pedersen, Kilstofte, hmd. og skrædder, Lørup mark.

Højstbeskattede 5. december 1876.

Lars Hansen Larsen, gdr., Risenlund, Lørup mark.

Lars Hansen, gdr., Lynggaard, Ryslinge.

Jens Peder Faber, gdr., Lørup by.
Lars Kristiansen, gdr., Ærenlund.

Almene 6. december 1879.

Niels Nielsen, husmand, Ryslinge mark.
Jens Jørgen Jensen, husmand, Lørup.
Lars Jørgensen, husmand, Lørup, siden Søstok.

Højstbeskattede 5. december 1882.

Lars Frederiksen, hmd. og flv. friskolelærer, Ryslinge.
Erik Hansen, gdr., Ryslinge.
Jens Pedersen, gdr., Hvenegaard.
Christoffer Rasmussen, gdr., Lørup by.

Almene 10. december 1885.

Peder Konstantin Larsen, hmd. og snedker, Lørup.
Jørgen Hansen, hmd., Løruphede.
Mads J. Nørregaard, gårdbestyrer, Dalslund.

Lars Frederiksen købte gård i Jylland, og 12. juni 1887 valgtes gdr.
Lars Christiansen, Ærenlund, for 2. gang ind i sognerådet.

Højstbeskattede 8. december 1888.

N. Madsen, proprietær, Krumstrup.
Chr. Andersen, proprietær, Højstrup.
Lars Christiansen, gdr., Ærenlund.
Jens Nielsen, gdr., Ryslinge Skovgaard.

Lars Christiansen, Ærenlund, flyttede til Vindinge Søgaard, og i hans
sted valgtes gdr. Lars Hansen Larsen, Risenlund, for 2. gang til sogne-
rådsmedlem 7. december 1889.

Almene 8. december 1891.

P. Thomsen, højskolelærer, Ryslinge.
Morten Danielsen, hmd., Ryslinge.
Hans Hansen, hmd., Lørup.

Højstbeskattede 29. november 1894.

Chr. Andersen, proprietær, Højstrup.
Niels Chr. Jørgensen, gdr., Frydenlund.
Ludvig Ellemand, gdr., Mosegaard, Lørup.
Hans Fr. Christiansen, gdr., Ryslingegaard.

Almene 7. december 1897.

Jens Jensen, skomager, Ryslinge.
Niels Andersen, hmd., Ryslinge.
Hans Henriksen, bødker, Lørup.

Højstbeskattede 11. december 1900.

Frederik Andersen, hmd., Bækkroen, Løruphede.
Johan L. Jørgensen, gdr., flv. kaptajn, Lørup by.
Hans Jensen, gdr., Maegaard, Ryslinge.
August Nielsen, gdr., Rosenlund, Ryslinge.

Almene 1. december 1903.

Niels Olsen Kjær, hmd. og fhv. friskolelærer, Ryslinge mark.

Johannes P. Larsen, husmand, Ryslinge mark.

Rasmus Andersen, murer, Lørup.

Johan L. Jørgensen flyttede til Ravndrup og hmd. Hans Nielsen, Ryslinge, valgtes 11. december 1903.

Højstbeskattede 4. december 1906.

Jens Andersen, hmd., Løruphede.

Povl Larsen, sognefoged, Ryslinge.

Fr. Hansen, gdr., Ryslinge Damgaard.

Jacob Møller, hmd., Løruphede.

Hans Karl Hansen,
Vurderingsformand

P. Thomsen
(Se s. 192 og 213)

FULDT FOLKESTYRE — KVINDERNE KOM MED

Lov af 20. april 1908.

(Ved sognearkivar Møller).

Sognerådernes valgperioder og regnskabsår fulgte oprindelig kalenderåret. Fra 1. april 1904, da skattelovene af 1903 trådte i kraft, begyndte regnskabsåret med 1. april, og fra 1909 skulle efter ovennævnte lov valgperioden gøre ligeså. Samme lov samlede nu for første gang folket i een vælgerklasse, og også på anden måde sattes da en fuldkommenhedens krone på vort folke-

styre: Kvinderne kom med, og vi fik hemmelig afstemning.

Ingen kunne da — som så ofte før — ved stemmeafgivning lade sig påvirke af simpel indflydelseslyst eller ængstelse for en magthaver, men til samfundsgavn nu mere sikkert være med at udfinde og udvælge netop dem af sine sognefæller, han (hun) anså for at eje evner og retsind. Hermed var vor første grundlovs løfteparagraf opfyldt, og den spæde spire til vort folkestyre med fattigloven af 1708 fik fuldmoden frugt 1908. Udviklingstid 200 år.

Valgene skulle fremtidig holdes i marts, omfatte alle medlemmerne og gælde for 4 år. Samtidig skulle der også vælges stedfortrædere, så udfyldningsvalg kunne undgås. Hermed fremføres følgende tiders sognerådvalg.

1909

Jacob Møller, hmd., Løruphede.
Niels Olsen Kjær, hmd., Ryslinge.
Povl Larsen, gdr., Ryslinge.
Jens Andersen, hmd., Ryslinge.
Kr. P. Jakobsen, hmd., Lørup.
Knud Rasmussen, hmd., Lørup.
Ove V. Ovesen, savværksejer, Fjellerup.

1913

Niels Olsen Kjær, husmand, Ryslinge.
Ove V. Ovesen, savværksejer, Fjellerup.
Karl Andreasen, gdr., Ny Krumstrup.
Rasmus Larsen, gdr., Engholm.
Rasmus Pedersen, gdr., Løruphede.
N. Fr. Hansen, snedker, Ryslinge.
Ole Kr. Olesen, karetmager, Ryslinge.

1917

Hans Kristensen, gdr., Nygaard.
Ove V. Ovesen, savværksejer, Fjellerup.
Martin Mortensen, husmand, Ryslinge mark.
N. Fr. Hansen, snedker, Ryslinge.
A. C. D. Petersen, proprietær, Forhaabningslund.
R. Rasmussen, skrædder, Ryslinge.
Chr. Hansen, gdr., Højagergaard.

1921

Hans Karl Hansen, hmd., Bakkehuset, Ryslinge mark.
Martin Mortensen, hmd., Ryslinge mark.
Niels Marius Nielsen, tømrer, Ryslinge.
A. C. D. Petersen, proprietær, Forhaabningslund.
Knud Hansen, hmd., Løruphede.
Thorvald Rasmussen, Risenlund.
Hans Hansen, gdr., Maegaard.

1925

Ole Povlsen, gdr., Mosegaard.
 Hans Karl Hansen, hmd., Bakkehuset.
 Anders Hansen, skomager, Ryslinge.
 Peder Andersen, hmd., Fjellerup.
 Martin Mortensen, gdr., Hestehaven.
 Povl Hansen, hmd., Fjellerup.
 A. C. D. Petersen, proprietær, Forhaahningslund.

1929

P. Skjold, smedemester, Lørup.
 Martin Mortensen, sognefoged, Ryslinge.
 Marius Nielsen, gdr., Ryslinge.
 Aage Højvang, gdr., Højvang.
 Hans Karl Hansen, hmd., Bakkehuset, Ryslinge mark.
 Niels Kristensen, handelsmand, Ryslinge.
 Niels Jørgensen, gdr., Ryslinge Skovgaard.

1933

Martin Mortensen, sognefoged, Ryslinge.
 Chr. Henriksen, bødker, Lørup.
 Hans Karl Hansen, hmd., Bakkehuset.
 Axel Andersen, cyklehandler, Fjellerup.
 Povl Hansen, husmand, Fjellerup.
 Laurids Hansen, forpagter, Frydenlund.
 Svend Aage Larsen, lagerforvalter, Ryslinge.

Dette sogneråd udnyttede motorloven til at rette vejsvingene og regulere bankerne over Groen til Lørup hede.

1937

Martin Mortensen, sognefoged, Ryslinge.
 Ejner Jørgensen, hmd., Ryslinge.
 Anders Jakobsen, muremester, Ryslinge.
 Axel Andersen, cyklehandler, Fjellerup.
 Hans Karl Hansen, vurderingsmand, Bakkehuset.
 Povl Hansen, hmd., Ryslinge.
 Hans P. Hansen, gdr., Vestergaard, Ryslinge.

1943

Husmand Poul Hansen, Fjellerup, formand.
 Cyklehandler Aksel Andersen, Fjellerup, næstformand.
 Manufakturhandler A. H. Dreyman, Ryslinge.
 Gdr. Hans Hansen, Maegaard, Ryslinge.
 Husmand Ejnar Jørgensen, Ryslinge mark.
 Statsrevisor A. C. D. Petersen, Ryslinge.
 Savskærer Henrik Rasmussen, Fjellerup.

1946

Husmand Poul Hansen, Fjellerup, formand.
 Cyklehandler Aksel Andersen, Fjellerup, næstformand.
 Gdr. Aage Højvang, »Højvang«.
 Lagerforvalter Aksel Jensen, Fjellerup.

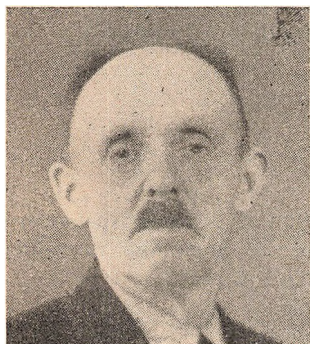
Husmand Ejnar Jørgensen, Ryslinge mark.
 Købmand Alfred Larsen, Lørup.
 Højskolelærer Aksel N. Hannerup, Ryslinge.

1950

Husmand Poul Hansen, Fjellerup, formand.
 Cyklehandler Aksel Andersen, Fjellerup, næstformand.
 Gdr. Aage Højvang, »Højvang«.
 Lagerforvalter Aksel Jensen, Fjellerup.
 Købmand Alfred Larsen, Lørup.
 Uddeler Chr. M. Pedersen, Ryslinge.
 Statsrevisor A. C. D. Petersen.

1954

Husmand Poul Hansen, Fjellerup, formand.
 Husmand Vilhelm Christensen, Lørup hede.
 Gdr. Aage Højvang, »Højvang«.
 Lagerforvalter Aksel Jensen, Fjellerup.
 Træskofabrikant Ejner Jensen, Fjellerup, næstformand.
 Husmand Ejnar Jørgensen, Ryslinge mark.
 Direktør Fritz Petersen, Forhaabningslund.

Pantefoged R. Kr. Rasmussen

Sognerådsfm. Poul Hansen og hustru

SOGNESTYRETS FORMÆND

(Sognearkivar Møller).

Hver den, der fik sæde i sognets råd, har været medbestem-
 mende for det heles udvikling, og hans navn møder vi i de gamle
 arkivgemte ting; men ingen enkelt eller dem alle tilsammen har
 dog der sat sig så tydelige spor som dem, der har været for-
 mandsposten betroet.

Det er den, der har været medbestem-
 mende for det heles udvikling. At kende deres navne

og virkeår kan have høj orienterende værdi for alle, der nu eller siden skal hente arkivfund fra fortiden. Derfor skal disse i tidsfølge hidsættes her.

1)	Fra 1.1.1842	August v. Bülow, proprietær, Tøjstrup	17 ^{1/2} år
2)	» 1.1.1859	Jens P. Faber, gdr., Lørup	3 »
3)	» 1.1.1862	Hans Jørgen Andersen, gdr., Lørupgaard	3 »
4)	» 1.1.1865	Lars Rasmussen, gdr., Ryslinge	3 »
5)	» 1.1.1868	Fr. Bo Winther, skolemester, Ryslinge	3 »
6)	» 1.1.1871	Lars Frederiksen, gdr., Ryslinge	4 »
7)	» 1.1.1875	Jens Chr. Berntsen, gdr., Ny Krumstrup	2 »
	» 1.1.1877	Jens P. Faber, gdr., Lørup	3 »
8)	» 1.1.1880	Lars Christiansen, Ærenlund	3 »
	» 1.1.1883	Lars Frederiksen, gdr., Ryslinge	4 ^{1/2} »
	» 8.6.1887	Lars Christiansen, gdr., Ærenlund	2 ^{1/4} »
9)	» 10.8.1889	N. Madsen, proprietær, Krumstrup	4 ^{3/4} »
10)	» 18.6.1894	P. Thomsen, højskolelærer, Ryslinge	3 ^{1/2} »
11)	» 1.1.1898	Chr. Andersen, proprietær, Højstrup	3 »
12)	» 1.1.1901	Johan L. Jørgensen, gdr., Lørup	3 »
13)	» 1.1.1904	Niels Olsen Kjær, hmd., Ryslinge	13 ^{1/2} »
14)	» 1.4.1917	Martin Mortensen, sognefoged, Ryslinge	24 »
15)	» 1.4.1941	Hans Karl Hansen, vurderingsfm., Bakkehuset	2 »
16)	» 1.4.1943	Poul Hansen, hmd., Fjellerup	

RETTELSE:

Side 5 i forordet linie 15 læs: gennem barndom og ungdom levet i Lørup.

Side 56, linie 18, her udelades Bøgensminde, der er gammel parcelgård.

Side 74 under billedet, matrn. 5, læs: matrn. 4.

Side 131 linie 8 fra neden, læs: Moltkenborg.

Side 134 linie 6 fra neden, læs: dragontjeneste.

Side 136, linie 6 fra neden, læs: købt 1865 af Jens Kristian Berntsen, der ligesom sin broder Klaus Berntsen giftede sig med datter af Peer Peersen, altså dobbelt svogerskab.

Side 148, linie 23, læs: Landet sogn på Taasinge.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Geografiske forhold	7
Omgivelser - Henhørsforhold s. 7. — Størrelse og indbyggertal - Istidsdannelser s. 8. — Koleaa, Groen og Døjten s. 9. — Gongels sten - Morænesletter s. 10.	
Oldtidsminder	11
Bag sogneskellet - Vagn Christensens fund s. 11. — Andre fund - Sløjfede høje s. 13. — Navnet Ryslinge s. 15.	
Sognekirken	16
Tienden og kirken - kvaderstenskirke s. 16. — Kirkelammet - helhesten s. 18. — Kirkegårdskult. s. 19. — Tilbygning i 1500-årstallene - Kirkens inventar s. 20. — Mindesmærker i kirken s. 22. — Et kapel for koret s. 23. — Kirkens orgel - Gravminder s. 24. — Kirkens patroner s. 25.	
Landsbyen Ryslinge	27
Gårde og huse s. 27. — Skifter - kort over markerne s. 28. — Landsbyens retsorden s. 30. — Ejendomsforholdet s. 31. — Hjemmeværn s. 32. — Hartkornsansættelse 1688 s. 33. — Tøjstrup køber bøndergårdene i nordbyen s. 34.	
De enkelte gamle gårde og udskiftningen	35
Præstegården s. 37. — Degneboligen s. 38. — Damgårde s. 39. — Maegaard s. 41. — Højstrup og Ærenlund s. 42. — Ryslinge-gaard - Beboere, da gården var øde s. 44. — Lars Smed som fæster s. 45. — Ryslingekvæget s. 47. — Livet på Ryslinge-gaard s. 48. — Kildegård s. 48. — Nygaard og Højtofte s. 50. — Frederik Larsen og Birkedal s. 51. — Lars Frederiksen s. 52. — Vestergaard (den østlige Tvillinggaard) s. 54.	
Fra Toftebo til Dalslund	55
Gård nr. 9, matrnr. 12, s. 55. — Gård nr. 10, matrnr. 13 og Bøgely s. 55. — Dalslund s. 56. — Spøgeri ved Dalslund s. 58. — Nisser på Dalslund s. 58.	
De oprindelige Tøjstrupgaarde (gårdene ved gadens sydside)	59
Lynggaard s. 59. — Overtro og virkelighed på Lynggaard s. 61. — Ryslingebonde i Skiregaard var medlem af stænderforsamlingen i Roskilde s. 63. — Skovgaard s. 64. — Den gamle krogaard s. 65.	
Ryslinge huse	66
Parcellister bag skoven s. 67. — Ringerhuset s. 67.	
Hovedgaarden Tøjstrup	69
Gårdens ejere s. 69. — Cyprianus på Tøjstrup s. 72. — Her rulles s. 73.	
Landsbyen Lørup	74
Bønder og bryder s. 74. — De Lørup jorder udvides s. 76. — St. Anna og mirakler s. 78. — Otto Wiuffort s. 79. — Kapellats grunde s. 80. — Jordløse fees 611-1487 s. 81. — Byens 6 marker (kortskitse) s. 83. — Udskiftningen 1787 s. 85.	

	Side
De enkelte gårde (fire af Brydernes gårde)	86
Hvenegaard s. 86. — Festlig og hyggelig høst s. 87. — Kildegaard s. 88. — Peer Sjællænder fortæller om Hans Lørup s. 89. — Pan leder vild s. 90. — Manepæle s. 91. — Højvang (Kapelsgaarden) s. 91. — Peer Peersen s. 92. — En meget smuk gård s. 93. — Her lærte vi at arbejde og at more os s. 94. — Nye veje s. 95. — Gården matrnr. 5 s. 96.	
Bøndergårdene (fire proprietærgårde)	97
Bøndergårdene (udskiftningen) s. 97. — Mageskifte og spøgeri s. 98. — Lørupgaard s. 100. — Risenlund s. 101. — Herredsfogedgaarden (Sausmosegaard) s. 191. — Slægten Faber s. 102. — Vestergaarden eller Krogensgaard s. 104. — Krogensgaard s. 105. — Udskilte parceller (Frydenlund og Egelund) s. 105. — Rasmus Nielsen s. 106. — Gammeldags Hygge s. 107.	
I husene: Karen Vævers	108
I Krogenden s. 110. — Ved brydernes lergrav s. 111. — Hans Henriksens krigsminder s. 112. — Gammeldags og nymodens aflønning s. 113. — Lørup smedie s. 114. — Vejen rettes s. 115. — Peer Sjællænder i Grovnshus s. 116. — Henning murer s. 118. — Vedernavne s. 119.	
Tre Brydergårde i nederbyen udflyttes til Løruphede	121
(Brændehavegaard, Voldstedgaard, Mosegaard) s. 121. — Sagn om gerrighed s. 122.	
Krumstrup hovedgaard var 1533 en gård i landsbyen Krumstrup . .	123
Et uhyggeligt mord s. 125. — Mads Møller s. 127. — Bonden på Herredsfogedgaarden s. 128. — Friheden sejrer s. 131. — Niels Madsen s. 132. — Langholm s. 133. — Forhaabningslund s. 134. Ny-Krumstrup (bem. rettelser) s. 136. — Hyldskræderen s. 138. — Møllen s. 138.	
Ryslinge præster og kirkeligt liv. Sognepræster	140
Præstens gerning s. 140. — Præstens kår s. 140. — Præster før reformationen Jens Simonsen 1437 s. 141. — Peder Nielsen og Lyscander s. 142. — Efter reformationen valg af præster (Hans, Niels Jensen og Sone Hansen s. 142. — Embedet nedlægges ved Jørgen Pops død s. 144. — Embedet genoprettes til Mathias Reutze, derefter David Olsen, Christen J. Herrested og P. R. Haagerup s. 144. — Den sidste af den hjemlige præsteslægt (J. B. Haagerup) s. 147. — Fra den sorte skole (Marstrand, der støtter sig til overtroen) s. 147. — Rationalismen (A. P. Sevel, O. K. Beck) s. 148. — Biskop Laub i Ryslinge s. 148. — Nypietismen s. 149.	
Vilhelm Birkedal. Tiltrædelsen	149
En ny tid s. 151. — Sognebåndet s. 152. — Birkedals afskedigelse s. 152.	
Johannes Clausen	155
Missionsmøder s. 157. — Clausen påvirkes af Birkedal s. 158. — Mindepladsen s. 158. — C. N. Lorenzen s. 160.	

	Side
S. H. Hjort	160
Senere præster ved sognemenigheden	163
K. J. Sørensen - Ejnar Nielsen s. 163. — O. J. Hansen s. 164.	
Kommuneskolen	165
Degne før 1814. Niels Degn, Mads degn og Jens Paulsen, Hans Andersen og Niels Rasmussen Holm s. 165. — Hans Riefberg s. 165.	
Efter skoleloven 1814	165
Lærerne J. C. Halvorsen, P. Andersen, F. B. Pedersen s. 166. — Godt grundlag for private skoler s. 166. — Fr. Bo. Winther s. 167. — Forskoler s. 170. — Hovedskolen s. 171. — P. Winther s. 162 og 171. — Andrea Winther s. 170 og 185.	
Nasaretkirken	173
Kirke i laderne s. 173. — Grundstensnedlæggelse s. 174. — Kirkens indvielse s. 175. — Udvidelse og ombygning s. 176. — Valgmenighed s. 177. — Politik igen s. 178. — Karl Povlsen s. 179. — Birkedals minde s. 180. — En ligtale af Karl Povlsen s. 181. — Kapellaner i valgmenigheden s. 183. — Pastor Rørdam s. 184.	
De koldske skoler	186
Kristen Kold finder sit ståsted s. 186. — Huslærerens undervisning s. 187. — Folkehøjskolen bliver til s. 188. — Ryslinge friskole - Kr. Appels skole s. 189. — Kredsen bygger skole til Kr. Skovrup s. 190. — Midlertidig deling af kredsen s. 191. Lørup friskole s. 191. — Ryslinge folkehøjskole s. 192. — Alfred Povlsen var forstander i 38 år s. 194. — Damgaard Nielsen forstander s. 195.	
Ryslinge sognebibliotek	196
Det gamle øvelseshus	198
Til Danmarks frelse i nødens tid s. 198. — For legemskultur og folkeliv s. 201. — Ryslinge sangforening s. 203.	
Hjælp i sygdom og nød	203
Den sidste fattiglem: Peer Spil s. 205.	
Trafikforhold	206
Forretningsliv i Ryslinge	207
Af de særprægede håndværkere s. 207. — Fabers fabrikker s. 208. — Ryslinge trævarefabrik s. 209. — Gartneriet Rosenlund, Højtofte s. 209. — Ryslinge andelsmejeri s. 209. — Ryslinge brugsforening s. 212. — Ryslinge andelselektricitetsværk s. 212. — Ryslinge teglværk s. 212. — Ryslinge savværk s. 213.	
Familiefester i Ryslinge	213
Sognefogeder	216
Sognestyret	217
Vælgere til sogneforstanderskab s. 218. — Højstbeskattede vælgeres hersketid s. 220. — Sogneråd fra 1867 til 1908 s. 222. — Fuldt folkestyre - Kvinderne kom med s. 224. — Sognestyrets formænd s. 227.	

